

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI

SİYASİ PARTİLER ve E-DEMOKRASİ

Ayşe Füsun GÖNÜL

DOKTORA TEZİ

ANKARA 2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI

SİYASİ PARTİLER ve E-DEMOKRASİ

Ayşe Füsun GÖNÜL

DOKTORA TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mehmet YETİŞ

ANKARA 2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI

“SİYASİ PARTİLER ve E-DEMOKRASİ”

Ayşe Füsun GÖNÜL

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet YETİŞ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Mehmet YETİŞ

.....

Prof. Dr. Filiz ZABCI

.....

Doç. Dr. Fahri BAKIRCI

.....

Doç. Dr. Demirhan Fahri ERDEM

.....

Dr. Öğretim Üyesi Hasan S. VURAL

.....

Tez Sınav Tarihi: 10.09.2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../2021)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı Soyadı

Ayşe Füsun GÖNÜL

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	iv
TABLOLAR DİZİNİ.....	v
GÖRSELLER DİZİNİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTİK ATİNA DEMOKRASİSİNDEN BİLİŞİM ÇAĞI

DEMOKRASİSİNE YOLCULUK

1.1. DEMOKRASİ NEDİR?.....	10
1.2. DEMOKRASİ NE DEĞİLDİR?.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

YÜKSELEN YARI DOĞRUDAN DEMOKRASİ VE ZAYIFLAYAN

TEMSİLİ DEMOKRASİ

2.1. DOĞRUDAN DEMOKRASİ ARTIK BİR EFSANE MİDİR?.....	35
2.1.1. Doğrudan Demokrasinin Kurumları:.....	42
2.2. İSVİÇRE USULÜ YARI DOĞRUDAN DEMOKRASİ YARI DOĞRUDAN DEMOKRASİNİN İMKANSIZ OLMADIĞININ İSPATI.....	46
2.3. TEMSİLİ DEMOKRASİNİN KRİZİ (DEMOKRASİ BİR OY DEĞİLDİR)	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

E- DEMOKRASİ: ANTİK YUNAN AGORASINDAN İNTERNET

AGORASINA

3.1. YARI DOĞRUDAN DEMOKRASİ VE ELEKTRONİK DEMOKRASİ (E-DEMOKRASİ) UYGULAMALARI.....	65
3.2. E- DEMOKRASİ VE EKONOMİ.....	82
3.3. İNTERNET ÜZERİNDEN SİYASAL KATILIM ALTERNATİFLERİ: HAREKETLER VE KAMPANYALAR.....	90

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TAHTA OY SANDIKLARINDAN DİJİTAL ORTAMA SİYASİ PARTİLER VE E-DEMOKRASİ

4.1. SİYASİ PARTİLERDEN BEKLENEN İŞLEV VE SİYASİ PARTİLERİN KRİZİ (DİKEY YAPILANMA SORUNU)	98
4.2. SEÇMEN DAVRANIŞLARI	116
4.3. DİJİTAL ORTAMDA SİYASİ PARTİLER.....	121

BEŞİNCİ BÖLÜM

ANKARA'DA YAPILAN ANKETLERİN VERİLERİYLE ANALİTİK E- DEMOKRASİ ÇALIŞMASI

5.1. DEMOGRAFİK UNSURLAR VE DEMOKRASİ BAĞLANTISI.....	136
5.2. DEMOKRASİYE BAKIŞ AÇISINA, TEMSİLİ DEMOKRASİYE, YARI DOĞRUDAN DEMOKRASİYE, SİYASİ PARTİLERE VE E- DEMOKRASİYE İLİŞKİN VERİLER	143
5.2.1. Frekans Tabloları (Sıklık Dağılımları).....	143
5.3. TEMSİLİ DEMOKRASİYE İLİŞKİN VERİLER	148
5.3.1. Frekans Tabloları (Sıklık Dağılımları).....	148
5.4. YARI DOĞRUDAN DEMOKRASİYE İLİŞKİN VERİLER	152
5.4.1. Frekans Tabloları (Sıklık Dağılımları).....	152
5.5. SİYASİ PARTİLERE İLİŞKİN VERİLER	157
5.5.1. Frekans Tabloları (Sıklık Dağılımları).....	157
5.6. E- DEMOKRASİNİN TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ	161
5.6.1. Normalik Dağılımı: Çarpıklık (Skewness)- Basıklık (Kürtosis) Değerlendirmesi).....	167
5.6.2. Güvenilirlik Analizi (Reliability Analysis)	168
5.6.3. Karşılıklı İlişki (Korelasyon) Analizi.....	169

ALTINCI BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DİJİTAL SİYASET

6.1. TÜRKİYE'DEKİ SİYASİ PARTİLERİN DİJİTAL DURUMLARI	177
6.2. ÇALIŞMANIN TÜRKİYE'DE SİYASET UYGULAMA TEKNİKLERİNE KATKISI.....	188

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	197
ÇALIŞMANIN KARŞI TEZLERİ (ANTI-TEZLERİ)	197
SONUÇ.....	201
KAYNAKÇA.....	214
ÖZET	233
ABSTRACT	235
EKLER	237
EK-1: ANKET FORMU.....	237
EK-1: ETİK KURUL FORMU	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

KISALTMALAR

5YH	Beş Yıldızlı Hareket
5SM	Five Star Movement
AB	Avrupa Birliği
BİT	Bilgi İletişim Teknolojileri
E-demokrasi	Elektronik Demokrasi

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.	Siyasal Haklar.....	28
Tablo 2.	Sivil Özgürlükler	28
Tablo 3.	Doğrudan Demokrasi: En iyi sav mıdır veya grup yönetimi midir?	41
Tablo 4.	Yeni medyanın yükselen etkisi.....	80
Tablo 5.	Sosyal ağların siyasetle ilgilenmeye etkisi	81
Tablo 6.	Siyasi parti aileleri	101
Tablo 7.	Dünya genelinde oy verme oranlarında düşüş (1969-2014 tarihleri arasında).....	107
Tablo 8.	Avrupa genelinde oy verme oranlarında düşüş (1969-2014 tarihleri arasında).....	108
Tablo 9.	Doğu Asya ve Pasifik bölgesinde oy verme oranlarında düşüş (1969-2014 tarihleri arasında).....	109
Tablo 10.	Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde oy verme oranlarında düşüş (1969-2014 tarihleri arasında)	110
Tablo 11.	Sahra Altı Afrika bölgesinde oy verme oranlarındaki dalgalanma (1969-2014 tarihleri arasında)	111
Tablo 12.	Farklı Hedef Kitle Büyüklükleri İçin Örneklem Büyüklükleri	135
Tablo 13.	Cinsiyet ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu	137
Tablo 14.	Cinsiyet ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu	137
Tablo 15.	Cinsiyet ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu	138
Tablo 16.	Yaş ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu	139
Tablo 17.	Yaş ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu	139
Tablo 18.	Yaş ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu	139
Tablo 19.	Gelir ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu	141
Tablo 20.	Gelir ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu	141
Tablo 21.	Eğitim ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu.....	142
Tablo 22.	Eğitim ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu.....	142
Tablo 23.	Eğitim ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu.....	143
Tablo 24.	Demokrasi halkın yönetimidir- sıklık (frekans) tablosu.....	144
Tablo 25.	Demokrasi halkın yönetimidir- sıklık (frekans) tablosu.....	144
Tablo 26.	Demokrasi en doğru yönetim biçimidir- sıklık (frekans) tablosu.....	145
Tablo 27.	Demokrasi en doğru yönetim biçimidir- sıklık (frekans) tablosu.....	145

Tablo 28. Demokrasi için halkın doğrudan katılımı gereklidir-sıklık (frekans) tablosu.....	146
Tablo 29. Demokrasi için halkın doğrudan katılımı gereklidir-sıklık (frekans) tablosu.....	146
Tablo 30. Seçme ve seçilme hakkına sahip olmak demokrasi için yeterlidir-sıklık (frekans) tablosu	147
Tablo 31. Seçme ve seçilme hakkına sahip olmak demokrasi için yeterlidir-sıklık (frekans) tablosu	147
Tablo 32. Siyaseten vekalet verdiğimiz temsilcilerimizi tanıyoruz- sıklık (frekans) tablosu	148
Tablo 33. Siyaseten vekalet verdiğimiz temsilcilerimizi tanıyoruz- sıklık (frekans) tablosu	149
Tablo 34. Demokrasi için temsilcilere vekalet vermek yeterlidir- sıklık (frekans) tablosu	149
Tablo 35. Demokrasi için temsilcilere vekalet vermek yeterlidir- sıklık (frekans) tablosu	150
Tablo 36. Ülkemizde vatandaşın yönetime katılımı yeterlidir- sıklık (frekans) tablosu.....	150
Tablo 37. Ülkemizde vatandaşın yönetime katılımı yeterlidir- sıklık (frekans) tablosu.....	151
Tablo 38. Ülkemizdeki temsili demokrasi modeli yeterlidir- sıklık (frekans) tablosu.....	151
Tablo 39. Ülkemizdeki temsili demokrasi modeli yeterlidir- sıklık (frekans) tablosu.....	151
Tablo 40. Vatandaş kendisini yöneten kamu görevlilerinden hesap sorabilmelidir- sıklık (frekans) tablosu.....	153
Tablo 41. Vatandaş kendisini yöneten kamu görevlilerinden hesap sorabilmelidir- sıklık (frekans) tablosu.....	153
Tablo 42. Vatandaş seçtiği temsilcileri- vekilleri gerektiğinde görevlerinden geri çağırma- azletmek hakkına sahip olabilmelidir- sıklık (frekans) tablosu	154
Tablo 43. Vatandaş seçtiği temsilcileri- vekilleri gerektiğinde görevlerinden geri çağırma- azletmek hakkına sahip olabilmelidir- sıklık (frekans) tablosu	154

Tablo 44. Vatandaşlar belirli sayıda imza toplayarak yasa önerebilmelidir- sıklık (frekans) tablosu	155
Tablo 45. Vatandaşlar belirli sayıda imza toplayarak yasa önerebilmelidir- sıklık (frekans) tablosu	155
Tablo 46. Vatandaşlar belirli sayıda imza toplayarak referandum önerebilmelidir- sıklık (frekans) tablosu	156
Tablo 47. Vatandaşlar belirli sayıda imza toplayarak referandum önerebilmelidir- sıklık (frekans) tablosu	156
Tablo 48. Günümüzde doğrudan demokrasi imkansızdır- sıklık (frekans) tablosu.....	157
Tablo 49. Günümüzde doğrudan demokrasi imkansızdır- sıklık (frekans) tablosu.....	157
Tablo 50. Günümüzde siyasetin yapıldığı teknikler çağımıza uygundur- sıklık (frekans) tablosu	158
Tablo 51. Günümüzde siyasetin yapıldığı teknikler çağımıza uygundur- sıklık (frekans) tablosu	158
Tablo 52. Siyasette temsilcilerimizin-vekillerimizin belirlenme sürecinde internet kanalıyla görüşlerimiz alınmalıdır- sıklık (frekans) tablosu	159
Tablo 53. Siyasette temsilcilerimizin-vekillerimizin belirlenme sürecinde internet kanalıyla görüşlerimiz alınmalıdır- sıklık (frekans) tablosu	159
Tablo 54. Siyasi partilerin programlarının belirlenme sürecine vatandaş internet üzerinden dahil olabilir- sıklık (frekans) tablosu.....	160
Tablo 55. Siyasi partilerin programlarının belirlenme sürecine vatandaş internet üzerinden dahil olabilir- sıklık (frekans) tablosu.....	160
Tablo 56. Siyasi partiler yasama sürecinde üyelerinin görüşlerini almalıdır- sıklık (frekans) tablosu	161
Tablo 57. Siyasi partiler yasama sürecinde üyelerinin görüşlerini almalıdır- sıklık (frekans) tablosu	161
Tablo 58. Bilgi İletişim Teknolojileri- İnternet doğrudan siyasal katılım için kullanılabilir- sıklık (frekans) tablosu	162
Tablo 59. Bilgi İletişim Teknolojileri- İnternet doğrudan siyasal katılım için kullanılabilir- sıklık (frekans) tablosu	163
Tablo 60. Ülkemizde internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir- sıklık (frekans) tablosu	163

Tablo 61. Ülkemizde internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir- sıklık (frekans) tablosu	164
Tablo 62. Normallik dağılımı (Skewness- Kurtosis değerlendirme)	167
Tablo 63. Güvenilirlik istatistiği	168
Tablo 64. Vaka işlem özeti	168
Tablo 65. Sıklık dağılımı	169
Tablo 66. Önermelere katılım düzeyleri	176
Tablo 67. 2021 yılının ilk beş ayında kurulan siyasi partilerin dijital durumları	182
Tablo 68. Mecliste Grup Kurulan Siyasi Partilerin Dijital Durumları.....	187

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 1. İki ayrı referandumun konularına ait oy pusulaları.....	54
Görsel 2. Referandum oy zarfı.....	55

GİRİŞ

Siyasi Partiler ve E- Demokrasi konulu çalışmada, vatandaşların kendilerini etkileyen siyasi kararlar hakkında söz sahibi olabilmelerinin, katılımcılığı artırmanın, şeffaf siyaset yapabilmenin ve yarı-doğrudan demokrasinin dijital siyasi partiler üzerinden olasılıkları değerlendirilmektedir. Çalışmada literatür tarama, anket ve SPSS (Sosyal Bilimler için İstatistik Paketi) araştırma yöntemleri kullanılmaktadır. Tez, kişilerin kendi kaderlerini tayin hakkına sahip olmaları gerektiği felsefesine dayanmaktadır. Tez, 'katılımcı bir model olan yarı-doğrudan demokrasinin, bilgi iletişim teknolojilerini kullanan yeni dijital siyasi partiler kanalıyla yeniden canlandırılabilceğini' savunmaktadır.

Günümüzde demokrasi ile yönetildiği varsayılan ülkelerin uyguladıkları temsili demokrasi modelinin sorunları incelenmektedir. Temsili demokrasi modelinde belirli dönemler için oy kullanarak vekalet vermenin ve vekaleten yönetilmenin, demokrasinin sadece asgari koşullarını yerine getirdiğine dikkat çekilmektedir. Oysa seçme ve seçilme ölçütünün haricinde demokrasinin başka ölçütleri de vardır ve temsili demokrasi tüm ölçütleri karşılayamamaktadır. Antik Yunan'da binlerce yıl önce uygulanan doğrudan demokrasi modeli, günümüzde uygulanan temsili demokrasi modeline göre daha katılımcı özellikler taşımaktadır ve bu yüzden referans olarak alınmaktadır. Ancak o dönemde uygulan modelin günümüzün coğrafi ve demografik şartlarında imkansız olduğu savı kabul görmektedir. Çalışmamız ise gelişen teknoloji ile uzaya bile ulaşılan dünyamızda vatandaşların vekillerine, parlamentolarına ulaşamamalarının mantık dışı olduğunu söylemektedir. Teknolojik gelişmeler sayesinde dünyanın her yerinden insanların bir tuşa basma mesafesinde oldukları ve saniyeler içerisinde birbirlerine ulaşabildikleri düşünüldüğünde vekalet verenlerin, vekillerine ulaşamamaları, iletişim kuramamaları mantıklı değildir ve temsili demokrasinin en önemli sorunlarından birini

oluşturmaktadır. İnsanların kendi geleceklerini ilgilendiren konularda iradelerini ortaya koyamamaları demokrasinin ruhu ile ters düşmektedir çünkü halk kendini yönetememektedir. Sözü ettiğimiz sorunlar, demokrasinin modellerinden biri olan temsili demokrasinin krizde olduğunu göstermektedir. Siyasi Partiler ve E-demokrasi çalışmasında, temsili demokrasi modelinin yol açtığı sorunların, yarı-doğrudan demokrasi (yatay demokrasi) modeline geçerek çözülebileceği savunulmaktadır. Yarı-doğrudan demokrasinin günümüz koşullarında olanaklı olmadığı görüşüne karşı, bilgi iletişim teknolojilerinin siyasi partiler tarafından kullanımı suretiyle uygulanabileceği savı öne sürülmektedir. Çalışma, temsili demokrasinin kriz yaşadığına, yarı-doğrudan demokrasinin imkansız olmadığına ve dijitalleşen yeni siyasi partiler üzerinden uygulanabileceğine ve e-demokrasi uygulayan siyasi partilerin artık hem temsili demokrasinin hem de yarı-doğrudan demokrasinin kurumları olduklarına dair birkaç konuya odaklanmaktadır. Ancak siyasetin dijitalleşmesi derken gelişen teknolojileri kullanan (üyelerin görüşlerini iletmesi, üye kaydı gibi) geleneksel siyasi partilerden söz edilmemektedir. Sözü edilen partiler, dijital platformlar kanalıyla üyelerine ve vatandaşlara yasa yazma, bütçe denetleme, ön seçim yapılması, siyasileri değerlendirme gibi katılım olanakları sunan, yarı-doğrudan demokrasiyi hayata geçirmeye çalışan yeni dijital partilerdir. Çalışmanın temel savı, yarı-doğrudan demokrasinin yeni dijital siyasi partiler üzerinden gerçekleştirilebileceğidir ve buna e-demokrasi denmektedir.

Demokrasi ile yönetiliyor denildiği zaman bir ülkenin en uygun yönetim biçimiyle idare edildiği düşünülür ancak bu düşüncenin geçerliliğinin, uygulamanın hangi demokrasi modeli olduğu ile yakından ilgisi vardır. Eğer uygulanan yarı-doğrudan demokrasi ise en doğru yönetim biçimine yaklaşıldığı kabul edilebilir ancak uygulanan temsili demokrasi modeli ise ortada çok sayıda sorun vardır. Yaşadığımız yüzyılda, özellikle siyasi partilerin ortaya çıktığı Avrupa'da temsili demokrasi sorgulanmaya, zayıflamaya başlamıştır. Temsili demokrasi modelinin yaşadığı kriz, çalışmanın ikinci

bölümünde, 'Temsili Demokrasinin Krizi (Demokrasi Bir Oy Değildir)' alt başlığında detaylı olarak incelenecektir.

Katılımcı demokrasinin kurumlarıyla etkin bir şekilde yaşadığı Antik Yunan'da, demokrasi kavramına bazı filozoflar tarafından pejoratif bir anlam yüklendiği görülmektedir. Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi düşüncelerinin etkileri binlerce yıl süren filozoflar demokrasiye olumlu bakmamışlardır. Platon, Sokrates'in ağzından yazdığı eserlerinde demokrasilerin güruh yönetimine dönüşebilme riskine dikkat çeker. Platon, yönetimin filozoflara bırakılmasını önerir ve en iyi bekçilerin filozoflar olduğunu söyler. (Platon, 2016: 215). Platon 'Sokrates'in Savunması' adlı kitabında, Antik Yunan'ın yargı sistemini, herhangi bir vatandaşın seçimle ya da kura ile kamu görevlerine, yönetime gelmesini eleştirir. Aristoteles de demokrasilerde mülkiyetsiz sınıfın, avam halkın egemen olabileceğini söyler (Aristoteles, 2014:146). "Aristoteles gibi düşünürler halkın katılımının erdemlerini kabule hazır olmakla birlikte kontrolsüz demokrasinin 'güruh yönetimi'ne dönüşerek yozlaşması korkusunu taşırlar. Aslında demokrasiye yönelik tahkir içeren bu imalar 20.yüzyıla kadar devam etmiştir" (Heywood, 2016: 272). Heywood demokrasiye yönelik olumsuz düşüncelerin 20.yüzyıla kadar etkili olduğu yorumunu yapar. Buna karşın 19.yüzyıldan itibaren olumlu değerlendirmelerin başladığı yorumlarını yapan yazarlar da vardır. "Antik Yunanlı düşünürlerin demokrasiyi sürü yönetimi olarak tenkit etmeleri nedeniyle kavram, ondokuzuncu yüzyıla kadar negatif anlam taşımıştır" (Roskin, Cord, Medeiros, Jones, 2013: 119, 120). Yaklaşık ikibin yıl boyunca demokrasi sözcüğü yerine, eşitlik, cumhuriyet gibi sözcüklerin kullanımının tercih edildiği görülmektedir. Demokrasi, temsili demokrasinin ortaya çıkması ile beraber olumlu bir yönetim olarak değerlendirilmeye başlamıştır ancak bu kez de temsili demokrasinin sorunlu bir model olarak işlemesi nedeniyle eleştiri oklarının hedefi olmuştur. 19. yüzyıldan itibaren temsili demokrasi uygulanıyor olsa da günümüzde modelin zayıfladığı değerlendirilmeleri yapılmaktadır. Antik Atina'daki doğrudan

demokrasi uygulamalarının daha olumlu referanslar olarak ele alındıkları görülmektedir ama aynı zamanda günümüz koşullarında uygulanması zor bir model olduğu da öne sürülmektedir. Çalışmada doğrudan demokrasi modeline yaklaşılmamasının zor olmadığı ve bilgi iletişim teknolojileri aracılığıyla uygulanmasının olanaklı olduğu anlatılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde demokrasinin ne olduğu sorgulanacaktır ve demokrasi ile ilgili eksik veya yanlış bilinen kavramlar da 'Demokrasi ne değildir' başlığı altında değerlendirilecektir. İkinci bölümde pek çok demokrasi modeli arasından temsili demokrasi ve yarı-doğrudan demokrasi modellerinin olumlu ve olumsuz yönleri değerlendirilerek birbiriyle kıyaslanacaktır. Temsili demokrasinin krizi detaylı olarak incelenecektir. Demokrasinin ölçütleri, demokrasinin pekişmesi, temsili demokrasinin zayıflayışı karşısında yükselen yarı-doğrudan demokrasi tartışılacaktır. Doğrudan demokrasinin iddia edildiği gibi artık bir efsane olmadığı ve en azından yarı-doğrudan demokrasiye yaklaşılabilirliği savı öne sürülecektir. Antik Yunan'dan beri uyuyan doğrudan demokrasi; halkoylaması (referandum), plebisit, halk girişimi, halkın vetosu, geri çağırma şeklindeki doğrudan demokrasi kurumlarıyla ve yeni dijital siyasi partilerin katılımcı dijital portal uygulamalarıyla yeniden uyanmaktadır, temsili demokrasi yarı-doğrudan demokrasiye yaklaştırılmaya çalışılmaktadır.

Yarı-doğrudan demokrasi için dünyada bilinen en iyi uygulamayı gerçekleştiren İsviçre söz konusu kurumları işletmekle kalmayıp, iki kantonunda 'landsgemeinde' denilen halkın katılımıyla gerçekleşen yüz yüze siyaseti devam ettirmektedir ve Antik Yunan agorasını yaşatmaktadır. Yarı-doğrudan demokrasinin tekrar hayata geçmesinin nedenlerinden biri temsili demokrasinin yaşadığı krizdir. Temsil edilenler, temsil edildiklerini düşünmedikleri için siyasi partilere üyelik, oy kullanma, politikacılara güven, siyasete ilgi azalmaktadır. Azalan ilgiyi ve katılımı artırmak ve demokrasiyi güçlendirmek için siyasette dijital teknikler kullanılmaya başlanmıştır ve dijital siyaset

olarak adlandırılan bu yeni siyaset tarzı elektronik demokrasinin gelişmesine yol açmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde elektronik demokrasi tanımlarının ve uygulamalarının değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu tanımlardan birinde Avrupa Parlamentosu e-demokrasiyi, siyasal katılım ve siyasi iletişimde demokrasinin medya desteği ile uygulanması olarak değerlendirmektedir (European Parliament, 2018). Keneeth L.Hacker ve Jan van Dijk elektronik demokrasi uygulamalarını, Yunan agorasının yeni formları olarak tanımlamaktadırlar, başka bir deyişle bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımı sayesinde Antik Yunan'daki demokrasi uygulamalarının tekrar hayata geçirilebileceğini öne sürmektedirler. Dijk ve Hacker, e-demokrasi tanımını dijital demokrasi olarak da kullanır (Hacker ve Dijk, 2000). E-demokrasi ve dijital demokrasinin yanı sıra sanal demokrasi (siber demokrasi) tanımları da kullanılmaktadır. Üçüncü bölümün ikinci alt başlığında demokrasi-ekonomi ilişkisi incelenecektir. Sermayedarların siyaseti kontrol etme eğilimleri nedeniyle yarı-doğrudan demokrasiye ulaşmanın zorluklarına değinilecektir. Son alt bölümde, temsili demokrasi modeli içerisinde kendine yer bulamayan insanların alternatif siyaset üretme kanallarına yönelişi ve başlattıkları hareketler ve kampanyalar incelenecektir. Doğrudan demokrasinin önemli bileşenlerinden olan yatay işleyiş ile 'horizontalizm hareketi' arasında bağlantı kurulacaktır.

Çalışmanın dördüncü bölümünün birinci alt başlığında modern siyasetin işleyişinde rollerinin önemi sorgulanmayacak kadar önemli olan siyasi partilerin, teknoloji çağındaki dönüşümleri, yarı-doğrudan demokrasiye yaklaşım ve yaklaşmadıkları ve işlevleri incelenecektir. Demokrasinin katılım ve çoğulculuk ilkelerinin hayata geçirilmesi ve demokrasinin gelişmesine katkıda bulunulması siyasi partilerin en önemli işlevlerinden biri olarak görülmektedir. Partideki karar mekanizmalarının yanı sıra üyelerin ve vatandaşların karar süreçlerine bilgi iletişim teknolojileri üzerinden

katılımlarının sağlanması demokrasinin pekişmesine yol açmaktadır. Siyasi partilerin internet üzerinden parti üyelerinin katılımıyla aday belirleme, parti programını elektronik oylamaya sokma, yasama konularında fikirlerini sorma, internet üzerinden danışma tekniklerini geliştirmeleri gerektiği çalışmamızda örneklerle anlatılacaktır. Sözü geçen uygulamaları gerçekleştiremeyen, katılımcılığı sağlayamayan ve üyeleri ile mesafeli olan partiler ise kriz yaşamaktadırlar. Temsili demokrasi ile yönetilen ülkelerde vatandaşların siyasal katılımlarının azalması, parti üyelik sayılarının düşüşü gibi göstergeler, siyasi partilerin yaşadıkları krize işaret etmektedir ve bu kriz istatistiklerle anlatılmaktadır. Görüşlerini iletemeyen, fikirlerini temsil etmeleri için vekalet verdikleri kişileri tanımayan ve onlara ulaşamayan vatandaşlar iletişim sorunu ile karşılaşmakta ve seslerini duyuramamaktadırlar. Sonuç olarak partilere ve sisteme inanmadıkları için seçimlere katılan insanların sayısı azalmaktadır. Oy verme oranındaki düşüşe örnek olarak Avrupa Parlamentosu gösterilebilir. 1979 ile 2009 arasındaki otuz yıllık süreçte seçmen katılımı %20 oranında azalmıştır. Oy vermenin yanı sıra bir siyasi partiye aidiyet duyma konusunda da azalma gözlenmektedir. 1964 ile 2003 tarihleri arasında oy verenlerin kendilerini bir politik parti ile özdeşleştirme oranında %30'luk bir azalma kaydedilmiştir (Coleman, 2005: 2). İnsanların siyasetten soğuması ve siyasal katılımdan uzaklaşması seçimlerin meşruiyetini de olumsuz etkilemektedir. Temsili demokrasi ile vatandaşlar karar alma süreçlerinde karar vericiler olarak etkin bir rol oynamak yerine sadece karar verecek olanları seçme hakkına sahip olabilmektedirler ve halk iktidarı bizzat kullanmamakta; yalnızca denetlenmektedir.

Yeni dijital siyasi partiler vatandaş ile siyasiler arasındaki dolaylı ilişkiyi daha dolaysız bir duruma dönüştürmeye çalışmaktadırlar. Geleneksel siyasi partiler temsili demokrasinin kurumları olarak tarif edilirken, yeni dijital siyasi partiler dolaylı ilişkiyi kısmen ortadan kaldırabildikleri için hem temsili demokrasinin hem de yarı-doğrudan demokrasinin kurumları olmak üzere melez bir kategoriye evrilmektedirler. Çalışmada

temsili demokrasiyi doğrudan demokrasiye yaklaştırmaya çalışan yarı-doğrudan demokrasi modeli önerilmektedir.

Dördüncü bölümde ‘Seçmen Davranışları’ da incelenecektir. Yirminci yüzyılın son çeyreği ile yirmibirinci yüzyılda seçmen manzarasında büyük değişiklikler olduğuna dikkat çekilmektedir. Toplumlar üretimden, hizmet temelli ekonomilere geçmişlerdir. İnsanların uluslararası ağlara katılmalarının, eğitim seviyelerinin yükselmesinin ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle seçmen ve siyasi parti ilişkileri değişmeye, istikrarını kaybetmeye başlamıştır. Seçmenler artık kendi görüşleri alınmadan bir paket olarak sunulan parti programlarına ve propogandalarına oy vermemektedirler. Seçmenlerin ilgi alanı insan haklarından, çevreciliğe, hayvan haklarına kadar uzanan geniş bir yelpazeye yayılmaktadır ve seçmenler partilerin ele aldıkları konulardan tatmin olmadıkları zaman ilgi duydukları partiden vazgeçebilmektedirler.

Dördüncü bölümün ‘Dijital ortamda siyasi partiler’ kısmında, farklı öneriler ve siyasi tekniklerle ortaya çıkan Korsan Parti, Podemos, Beş Yıldızlı Hareket gibi yeni dijital siyasi parti türleri incelenecektir. Siyasi partilerden soğuyan ve uzaklaşan seçmenlerin tepkisi sonucu ortaya çıkmaya başlayan bu partiler aynı zamanda portal partileri olarak da tanımlanırlar çünkü kurdukları portallar üzerinden üyelerinin ve vatandaşların siyasi kararların alım süreçlerine katılımlarını sağlarlar. Dijital partilerin ortak özellikleri yarı-doğrudan demokrasiyi, katılımcılığı, şeffaflığı benimsemeleridir. Avusturalya’da yerleşik Flux adlı siyasi partinin ‘Konu Bazlı Doğrudan Demokrasi (Issue Based Direct Democracy) önerisi yeni bir örnek olarak değerlendirmeye alınmaktadır. Phillipe Schmitter’in siyasi partilerin, vatandaşın tercihli vergisi üzerinden finansmanına ilişkin doğrudan demokrasinin kurumlarına yönelik önerisi yeni siyaset tekniklerine örnek olarak gösterilmektedir (Schmitter, 2018: 28).

Çalışma boyunca sorgulamalar sadece teorik olarak yapılmamış, anket soruları ile pratik uygulama da gerçekleştirilmiştir. Beşinci bölümde, Ankara-Türkiye evreninde 475

kişi üzerinde e-demokrasi algısını araştırmak için gerçekleştirilen anketin analitik değerlendirmesi yer almaktadır. Ankette, katılımcıların demokrasi için ne dūřündüklerine, siyasette vekalet verdikleri temsilcilerini tanıyıp tanımadıklarına, gūnūmūzde siyaset yapılan tekniklerin çağımıza uygun olup olmadığına, bilgi iletişim teknolojilerinin siyasal katılım için kullanılıp kullanılmayacağına, kamu gōrevlilerinden hesap sorulmasına, siyasetçilerin geri çağırılmasına, siyasi partilerin internet üzerinden ūyelerine programlarını oylatmalarına ve yasama sūrelerinde ūyelerinin gōrūřlerini sormalarına, vatandaşların referandum ūnerebilmelerine, temsili demokrasinin yeterli olup olmadığına, doğrudan demokrasinin olanaklı olup olmadığına ve internet üzerinden doğrudan demokrasinin uygulanıp, uygulanamayacağına dair sorular sorulmuştur. Veriler, “SPSS-*Statistical Package for the Social Sciences*-Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paketi” ile değerlendirmeye alınmıştır. Sonuçların ışığında, yarı-doğrudan demokrasi uygulamaları, internet üzerinden Tūrkiye’de siyaset yapma olasılıkları üzerinde çalışılmıştır ve e-demokrasinin anket uygulanan hedef kitle tarafından talep edilirliliği analiz edilmiştir. Tūrkiye’deki e-demokrasi algısına ilişkin değerlendirmeler beşinci bōlūmde yer almaktadır. Çalışmanın sonucunda, yarı-doğrudan demokrasinin internet çağında imkansız olmadığı, bilgi iletişim teknolojileri kanalları üzerinden tekrar inřa edilebileceği tezi ispatlanmaya çalışılmıştır.

Altıncı bōlūmde Tūrkiye’deki siyasi partilerin dijital durumları incelenecektir. 2020 yılında Tūrkiye’de yeni kurulan 28 siyasi partinin teknolojiyi kullanan geleneksel partiler oldukları ama yarı-doęrudan demokrasiyi, ūyelerinin katılımını kendi platformları üzerinden uygulayan yeni dijital partiler olmadıkları gōrūlmektedir.

Çalıřmanın deęerlendirme ve sonuç bōlūmünde savımıza karřı olan, dijital doęrudan demokrasiyi eleřtiren tezler de deęerlendirmeye alınacaktır ve karřı tezlerin karřı tezleri ūretiliecektir. Aynı zamanda demokrasi için yeni ūlūtler ūnerilecektir.

Dünya sağlığını ve ekonomisini tehdit eden Covid salgının yaratacağı hijyenik değişiklikler neticesinde e-demokrasinin ve tekniklerinin siyaset dünyasında uygulanmaya başlanması kaçınılmaz olacaktır görüşünderiz. Artık kitleleri kongre salonlarında, meydanlarda toplayarak harekete geçiren, topladığı kalabalık ölçüsünde başarılı sayılan siyaset yapma tekniklerinden, sağlık açısından tehdit oluşturacak uygulamalar olarak vazgeçilmeye başlanacağı düşünceşindeyiz. Üyelerinin ve yandaşlarının sağlıklarını tehlikeye atmayarak, iletişim teknolojilerini (e-örgütlenme, e-müzakere, e-toplantı, e-oylama gerçekleştirmek gibi) uygulamak siyasi partilerin alternatif çözümleri arasında yer almalıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTİK ATİNA DEMOKRASİSİNDEN BİLİŞİM ÇAĞI DEMOKRASİSİNE YOLCULUK

1.1. DEMOKRASİ NEDİR?

Demokrasi nedir sorusu sorulduğunda pek çok kaynak Antik Yunan'da uygulanan demokrasi tekniklerini referans olarak almaktadır ancak farklı tarihlerde ve toplumlarda çeşitli demokrasi deneyimleri görüldüğünü de gözden kaçırmamak gerekir. Yunan medeniyetinin Mısır'dan, İran'dan ve Yakın Doğu toplumlarından çok beslendiği konusuna da değinmek önemlidir çünkü Yunan uygarlığı dışındaki toplumları göz ardı etmek, onların evrensel demokrasi ölçütlerinin oluşmasındaki deneyimlerine ve katkılarına haksızlık etmek olur. Yakın Doğu'da M.Ö.3000 yılları itibarıyla dünyanın ilk birbirinden bağımsız şehir devletleri ortaya çıkmıştır. Bu devletlerde Sümer kraliçesi Puabi örneğinde olduğu gibi kadınlar da kraliçe olabilmektedirler ve devleti yönetebilmektedirler (Parker, 2010: 84). Antik Yunan'da kadının statüsünün zayıflığı dikkate alındığında, Yakın Doğu'daki şehir devletlerinin medeniyet olarak daha ileride oldukları söylenebilir. Sümer uygarlığı; yazı, dil gibi pozitif bilimlerle ve siyasi uygulamalarıyla diğer toplumlara örnek olmuştur. Uslu, bu siyasi uygulamalar içerisinden danışma meclislerini demokrasinin öncülü olarak örnek gösterir. "Sümer kentlerinde görülen danışma meclisleri, demokrasinin klavuzu olarak değerlendirilir" (Uslu, 2015: 138). Martin Bernal, 'Siyah Atina' (*Black Athena*) adlı kitabında Yunan medeniyetinin, Mısır'dan aldığı matematik, sanat gibi bilimsel ve kültürel bilgilere dikkat çeker (Bernal, 1991: 106). Adel Safty ise demokrasinin ilk deneyimlerinin izlerini sadece Antik Atinalılara değil, Fenike (*Phoenicia*) medeniyetine ve Mısırlılara kadar izlememiz gerektiğini söyler (Safty, 2003: 337). Saydığımız örnekler tarih boyunca çeşitli

medeniyetlerde demokrasinin ilk formlarının deneyimlenmeye çalışıldığını ve tartışıldığını göstermektedir. Sartori'nin yorumladığı şekilde demokrasiyi, Batı'nın oluşturduğu bir siyasal sistem olarak görmek doğru değildir (Sartori, 2014: 18). Yunanlılar demokrasi denilen siyasal sisteme adını vermişler ve demokrasinin uygulamalarına ve kurumlarına dair yazılı kanıtlar bırakmışlardır ancak bu durum demokrasinin Doğu'da deneyimlenmediği sonucuna ulaşmamızı sağlamaz. İran ve Çin kültürlerinin tarihsel önemlerini de göz ardı etmeyip, dikkate almakta fayda vardır. Herodotos da *Tarih* adlı kitabında M.Ö. 5. yüzyılda "İran Sarayında demokrasi tartışması" başlıklı bir bölüme yer verir (Herodotos, 2020: 253). Siyasal katılımın bir başka formu M.Ö.256 yılında Çin'de Han Hanedanı'nın uygulamasıyla ortaya çıkar. Han Hanedanı, Konfüçyüs'ün siyasal önerilerinden esinlenir. "Konfüçyüs, siyasal işlev ile yönetim işlevinin birbirinden ayrılmasını, kalıtım kuralının siyasal işlev için yürürlükte tutulmasını, buna karşılık yönetim işlevinin, her sınıftan insanın katılacağı sınavlarla seçilecek yetenekli kişilere bırakılmasını önermiştir. Han Hanedanı bu düşüncüyü uygulamaya koymuştur" (Eroğul, 1991: 19). Verilen örnekler Antik Yunan öncesi Doğu'da yaşanan demokrasi tartışmalarını ve deneyimlerini ortaya koymaktadır. Tarihteki demokrasi uygulamalarını değerlendirirken farklı ülkelerin de referans olarak alınmaları gerektiği düşüncesinde olsak da en geniş yazın Antik Yunan'a ait olduğu için ve siyaset biliminde demokrasi kavramının başlangıç yeri ve zamanı olarak Antik Yunan'ın M.Ö.508- 322 yılları referans olarak alındığından Atina demokrasisini temel olarak alacağız. Antik Yunan demokrasisi demek yerine Atina demokrasisi demek daha yerindedir çünkü referans olarak aldığımız katılımcı demokrasinin özellikleri tüm Yunan kentlerinde yoktur. Her Yunan kenti siyasal olarak bağımsızdır ve kentlerde öz yönetim deneyimi gözlenmektedir. Yunan demokrasisini her kent için genellemek yerine Atina, Megara, Samos, Miletus, Sirakuza sitelerinin demokrasilerinden bahsetmek daha doğrudur (Uygun, 2014: 10). Örneğin buyurgan bir rejimin hüküm sürdüğü Sparta

kentinin yönetimi demokrasi olarak referans alınmamaktadır. Sparta'da her vatandaş oy kullanabilmektedir hatta oy kullanmak mecburidir ancak oy kullanılması bir toplumu demokratik yapmaya yetmemektedir. Oy kullanma hakkı vardır ama demokrasi yoktur çünkü her vatandaşın kendi geleceğini ilgilendiren konuları etkileyebilecek doğrudan söz söyleme hakkı yoktur. Sparta örneği günümüz temsili demokrasilerinin bir oya indirildiği bazı uygulamalarına da benzemektedir. Uygun da Atina demokrasisini diğer kentlerin yönetim şekillerinden üstün tutar. "Atina demokrasisi, eski Yunan sitelerinin ortalama değerlerini yansıttığı için değil, insanlık tarihinde ortaya çıkan en yetkin doğrudan demokrasi uygulamasını çok uzun bir süre boyunca yaşatan istisnai bir örnek olduğu için önemlidir" (Uygun, 2014: 54). Atina demokrasisi kadınları ve yerleşik yabancıları dışlaması, kölelik sistemini uygulamasıyla sorunları ve eksikleri olan bir modeldir ancak örnek alınacak katılımcılık uygulamaları vardır. Vatandaş olan tüm erkeklerin karar alma süreçlerinde fikirlerini doğrudan söyleyebilmeleri, yasaların yapım sürecine katılabilmeleri, yöneticilerini sınırlı yetkilerle ve sınırlı süreler için belirleyebilmeleri nedeniyle Antik Atina demokrasisi doğrudan demokrasi olarak tanımlanır ve yatay boyutuyla değerlendirilir. Atina'nın doğrudan katılım teknikleri hâla çağımıza ilham olabilmektedir ve bu nedenle katılımcı demokrasi, doğrudan demokrasi deyince Antik Atina referans alınmaktadır.

Atina'nın referans aldığımız iki yüz yıllık süreç içerisinde yaşadığı demokratik kertilere göz atacak olursak, yasaların Drakon tarafından yazılı hâle getirilmesi, Solon Reformları, Kleisthenes reformları önemli dönüşümleri oluşturmaktadırlar. Yasaların sözel olarak kulaktan kulağa yorumlanması, keyfi uygulamalara ve bunun uzantısı olarak adaletsizliğe neden olabilmektedir. Hasan Âli Yücel, *Türk Hukuk Lûgatı* için yazdığı önsözde hak ve hukukun kelimelere, yazıya dökülmesinin önemine dikkat çeker. "Kelimesi olmayan bir hak mevcut değildir; başka bir deyişle kelime ile ifade edilmedikçe her hangi bir hak, cemiyet içinde müeyyideli bir değer kazanmış sayılamaz"

(Yücel, 1944: V). Sözel yasaların, yazılı olarak somut biçime ulaşması Drakon zamanında gerçekleşir ve “Drakon Yasaları” olarak adlandırılırlar (M.Ö. 621). Mehmet Yetiş de yasaların yazılı hale getirilmesinin önemine dikkat çeker. “Yasaların yazılı hale getirilmesi önemli bir dönüşümdür. Egemen sınıfın, atalardan kalma sözlü yasaları, kendi çıkarları doğrultusunda ‘anımsama’ (başka bir deyişle, keyfi yorumlama) olanağı ortadan kalkmıştır” (Yetiş, 1999: 168). Drakon Yasaları, ağır cezalar içermesi, neredeyse her suç için ölüm cezası olması nedeniyle eleştirilmektedir ancak yine de yasaların yazılı hale getirilmesi dönemin vatandaşları için çok önemli hak kazanımıdır. Atina’da demokratikleşmenin önemli kurtuluşlarından birini de Solon Reformları oluşturur. M.Ö.594’te, soyluların ve orta sınıfın anlaşarak göreve getirdikleri Solon’un gerçekleştirdiği sosyal, ekonomik ve siyasal reformlar demokratikleşme yolunda atılan önemli adımları içerir. “Solon borç köleliğini kaldırır, kenttaşların borçları karşılığı çocuklarını, karılarını, kendilerini güvence olarak göstermelerini yasaklar. Dolayısıyla borçlarını ödeyemediklerinde alacaklılarının kölesi olmalarını önlemiş olur. Küçük köylülerin borçlarını siler, topraklarından ipoteği kaldırır. Sahip olunabilecek en geniş toprak parçasını sınırlandırır” (Şenel, 2014: 125). Solon’un reformları, ekonomik olarak önemli gelişmelere yol açmasının yanı sıra insan haklarına dair önemli kazanımlara neden olmuştur. İnsan bedeninin teminat olarak gösterilmesi tarih boyunca yaşanmış bir insanlık ayıbıdır ve Solon’un bunu önlemeye çalışması, demokrasinin insan hakları ölçütü ile ilgili değerli bir gelişmedir. M.Ö.560’ta darbe yaparak iktidara gelen Peisistratos tiran olarak nitelendirilmesine rağmen Solon’un anayasasını devam ettirmiş, Atina’nın ekonomisini geliştirmiş, muhalif aristokratların topraklarını halka dağıtmıştır ve tiranlığın zalim yüzünü göstermemiştir. “Aristoteles aşırı demokrat olarak nitelendirdiği Peisistratos’un ilk iktidarı sırasında uyguladığı yönetim biçiminin tiranlıktan çok anayasal yönetime benzediğini ileri sürer” (Yetiş, 1999: 184). Atina demokrasisinin ‘Solon Yasaları’ üzerine inşa edilen ‘Kleisthenes Reformları’ (M.Ö.506) ile pekiştiği bilinmektedir. Aristokrat

olmasına rağmen aristokratların karşısında halktan yana tavır alan Kleisthenes, mahallelerin öz yönetimlerine yol açarak demokrasiye katkı sağlamıştır. Alâeddin Şenel, Kleisthenes'in erkini halka dayandığını ve demokratik reformlarının Atina demokrasisinin kurumlarını şekillendirdiğini söyler. Kleisthenes "kan bağına dayanan bu örgütlenmeyi kaldırdı. Yer bağına dayanan mahalle (*deme*) örgütlerini kurdu. Bu olayın tarihsel önemi vardır. Şöyle ki demokrasi sözcüğümüz buradan gelmektedir. Kleisthenes'in siyasi reformuyla seçim çevrelerini *genos* birimleri değil, mahalleler oluşturdu. Ayrıca Kleisthenes, Atina'yı on seçim bölgesine (mahalleye) ayırdı. Bununla, mahallelerin sınırlarını her bölgede aristokratların azınlıkta kalacakları biçimde çizmişti" (Şenel, 2014: 127).

Kleisthenes'in iktidarı süresince aristokratların güçlerini zayıflatıcı ve halktan yana bir politika izlediği görülmektedir. Perikles'in yönetiminde olduğu ve demokrasi uygulayıcısı olduğu dönem (M.Ö.461-429) Atina'nın altın çağı olarak anılmaktadır. Thukydides tarafından yazılan Peloponnesos Savaşları kitabında, demokrasi modeli Perikles tarafından övülmektedir. Perikles "cenaze töreni söylevi" olarak bilinen konuşmasında demokrasi yönetimiyle övünmektedir ve tüm Yunan kentlerine örnek olduklarını söylemektedir.

Atina demokrasisinde yurttaş sayılan herkese katılım ve doğrudan söz hakkının sağlanması doğrudan demokrasi modelinin temelini atmıştır. Bu model günümüzde İsviçre'nin bazı kantonlarında uygulanan yarı doğrudan demokrasi modeli ile (kadınların, kölelerin dışlanması hariç) benzerlikler taşımaktadır. Mehmet Ali Ağaoğulları ise Atina demokrasisinde halk meclislerinin her zaman belirleyici rol oynamadığı yorumunu yapar. "Ekklesia'nın (zaman zaman belirleyici bir rol oynamasına karşın) Atina'nın siyasi yaşamındaki en önemli işlevi ideolojiktir: Varlığıyla halkın yönetime doğrudan katıldığına ilişkin bir inancın yaratılıp sürdürülmesini sağlıyordu" (Ağaoğulları, 2011: 41). Bu

yorumdan, halkın (karar alma süreçlerine her zaman katılamasalar bile) katılım haklarının olduğunu bilmelerinin ideolojik önemini anlıyoruz.

Atina'daki sistemin temel özelliği; yurttaş sayılanların hepsinin karar alma süreçlerine eşit katılım ve herkesin bir görevi en az bir kere ifa etme hakkının olmasıdır ancak bu otuz bin veya daha fazla sayıda vatandaştan oluşan kitlelerin aynı anda toplantılara katılması anlamına gelmemektedir. Her erkek yurttaş halk meclislerine katılıp, konuşma hakkına sahiptir. “Bilindiği kadarıyla 3000 ila 6000 arasında vatandaş katılımı olmaktadır. Bazı özel konular için ise 6000 yeter çoğunluğu aranmaktadır” (Pickles, 1971: 35). Atina'daki doğrudan demokrasinin kurumlarını detaylandırarak olursak “Halk Meclisi (yasama)”, “Beşyüzler Konseyi (Yürütme)” ve “Halk Mahkemesi (Yargı)” olarak işlev gören üç ana organ bulunmaktadır. Meclis, günümüzde olduğu gibi temsili bir kurum değildir ve vatandaşlar mecliste kendileri bulunmaktadırlar. Beşyüzler Konseyi, kabilelerden kura yöntemiyle bir yıl için belirlenen beş yüz kişiden oluşur. Halk Mahkemesi, 30 yaşını doldurmuş bulunan yurttaş topluluğundan oluşur. Atina demokrasisinin önemli uygulamalarından biri meclis kararlarının denetimidir. “Her vatandaşın meclis kararlarının iptalini isteme yetkisi bulunmaktadır” (Uygun, 2003: 47). Bu uygulama günümüzde İsviçre’de yasa iptali için uygulanan halk girişimlerine benzemektedir. İsviçre’de yasa iptali için 50 bin vatandaşın üç ay içerisinde imza toplaması yeterlidir ve bu konu daha detaylı olarak çalışmanın İsviçre bölümünde yer alacaktır. Günümüz İsviçre uygulamasının farkı, vatandaş tanımına kadınların da dahil olması ve kölelik kurumunun olmamasıdır. “Atina’da her meclis üyesi kanun teklifinde bulunabilmektedir ancak bu teklifin sonuçlarına da katlanmak zorundadır. Buna göre, bir kanunu teklif eden vatandaşın, bu teklifin anayasaya aykırı olması nedeniyle yargılanması mümkündür” (Finley, 2003: 38). Komutanların halk tarafından seçilmesi uygulaması hariç Atina demokrasisinin kurumlarının, Locke’un ve Montesquieu’nun savundukları kuvvetler ayrılığı kurumlarının da ilk formları olduğu yorumu yapılabilir. Böylece

yetkinin tek bir organda toplanması tehlikesinin önüne geçilmektedir. Montesquieu da fren ve denge mekanizmasını işleyişini şöyle açıklar: “Her devlette var olan üç iktidar; yasama, yürütme ve yargı yetkisi, ayrı ayrı organlara verilmelidir. Böylece, yetkisini aşmak isteyen bir organ, diğer organlar tarafından durdurulabilecektir” (Montesquieu, 1998: 234).

Atina'nın siyasal işleyişinde hiyerarşik, dikey bir yapılanma söz konusu değildir. Her vatandaş kura veya seçim yoluyla bir göreve gelme hakkına sahiptir. Ayrıca seçilebilmek için on sekizinci, on dokuzuncu yüzyılların temsili demokrasilerinde olduğu gibi belli bir mülke sahip olma şartı da yoktur. “Yöneticiler daha üst yöneticiler tarafından atanmaz, tümü kura ya da seçimle belirlenirdi. Sitenin sivil ve askeri bürokrasisi, Beşyüzler Konseyi üyeleri dahil, yaklaşık 1.200 kişiden oluşan bir yöneticiler (magistratlar) topluluğuydu. Bunların yaklaşık

1.100'ü kurayla, geri kalanı seçimle belirlenirdi. Bazı istisnalar dışında, yöneticilerin görev süresi bir yıldır. Yönetici olarak atanmak için, 30 yaşını doldurmuş olmak gerekliydi. Oligarşik yönetimler döneminde getirilen belirli ölçüde mal varlığına sahip olma kuralı kaldırıldığı için, her yurttaş yöneticilik yapabiliyordu. Ordu komutanları haricinde, aynı göreve üst üste iki kez atanmak yasaktı. Her yönetici, görev süresinin sonunda, görevi sırasındaki işlem ve eylemleri ile ilgili olarak bir soruşturma (euthynai) geçirirdi. Bu soruşturmadan aklanamayanlar, bir daha kamusal görev üstlenmezdi” (Uygun, 2017: 28,29). Görev bitiminde hesap verme sorumluluğunun olması, yöneten kişinin görevini daha dikkatli yapmasına yol açacak bir uygulama olarak değerlendirilebilir.

Kimi düşünürler Atina demokrasisinde yurttaşların siyasete eşit ve yoğun katılımının, onların entelektüel düzeylerini artırdığının yorumunu yaparlar ancak bu duruma gelinmesinde kölelerin üretimde yüklendikleri rolün payına dikkat çekerler. Kölelerin işleri yüklenmeleri nedeniyle vatandaşlar üretim için harcayacakları zamanı

siyasete katılım için kullanabilmektedirler. Parkinson'un düzene ilişkin yorumu şöyledir: "Vatandaşlara boş zamanlarını sağlayabilmek için bu düzen, kölelik olmadan sürdürülemezdi" (Parkinson, 1984: 159). J.J. Rousseau da Antik Yunanlıların işlerini kölelerine gördürdüklerinden bahseder ve özgürlüklerini köleleri sayesinde koruyabildikleri yorumunu yapar. "Yurttaşın eksiksizce özgür olabilmesi, kölenin alabildiğine köle olmasına bağlıdır" (Rousseau, 1990: 111). Rousseau on sekizinci yüzyıl koşullarının halkın özgürce siyaset yapması için elverişli olmadığına dair değerlendirmeler yapar ve insanların artık öncelikli sorununun kazanç sağlamak olduğunu ve kazançları için özgürlüklerinden feragat ettiklerini söyler: "Yunanlarda halk yapması gereken her şeyi kendisi yapıyordu, sürekli meydanda toplanmış haldeydi. Yumuşak bir iklimde yaşıyorlardı, aç gözlü değillerdi, işlerini köleler yapıyordu, bu sayede halkın en büyük meselesi özgürlüktü. Artık aynı avantajlara sahip olmadığımıza göre aynı hakları nasıl koruyabiliriz? Daha sert olan iklimlerimiz sizde daha büyük ihtiyaçları şart koşuyor, yılın altı ayı meydanda durulamıyor, boğuk sesleriniz açık havada işitilemiyor, özgürlüğünüzden çok kazancınızı önemsiyorsunuz ve kölelikten çok sefaletten korkuyorsunuz. Nasıl? Özgürlük sadece kölelik sayesinde mi varlığını sürdürülebilir? Belki." (Rousseau, 2016: 138,139). Uygun ise Atina demokrasisinin var oluş sebebinin kölelere indirgenmesini eleştirir ve "yurttaşların siyasal yaşama katılımını kolaylaştırmak bakımından kadın ve çocuk emeğinin köle emeğine oranla daha büyük bir önem taşıdığı" değerlendirmesini yapar (Uygun, 2017:90). Tarihçi Dorothy Pickles de Atina vatandaşlarının hepsinin köle çalıştıracak kadar varlıklı olmadıklarını ileri sürer. Platon ve Aristoteles boş zamanın siyasi yaşam için gerekli koşullardan biri olduğunu ileri sürseler de gerçek Yunan dünyasında yurttaşlar çok yoğun çalışırlar. Pek çoğu siyasi yükümlülüklerini yerine getirecek kadar boş zaman bulamazlar (Pickles, 1971: 33). Atina'da bütün yurttaşların refah içinde yaşadığını varsaysak bile bu durum demokrasi için bir ön şart oluşturmayabilir. Kölelik gerçeğinin tarih boyunca devam ettiğini

düşünecek olursak, kölelerin sahipleri için yarattıkları boş zamana rağmen medeniyetlerin çoğunluğu halkın yönetimini tercih etmemişlerdir. Atina’lılar da kölelerini çalıştırıp, siyasetle ilgilenmeyip, demokratik bir model üretip, uygulamak için uğraşmayabilirdiler. Bu sebeple Atina’nın ürettiği demokratik sistemi köleler sayesinde boş zaman bulup siyasetle uğraşabildiler diyerek kolaya indirgememek gerekir.

Uygun, Atina demokrasisinin gerçekleşme koşullarından biri olan ölçek küçüklüğünün de altını çizer. Atina’nın “türdeş sosyal yapısı”, “yüz yüze toplum” olması ve “küçük ölçekli devlet” yapısı demokrasinin gerçekleştiği koşulları oluşturmaktadır. “Atina’nın yüzölçümü 2.650 km² dir. Atina’nın nüfusu, demokratik rejim döneminde genellikle 300 bin civarında olmuştur. Ancak toplam nüfustan çok, yurttaş sayısının ulaştığı rakam önemlidir. Kadınlar, köleler ve yabancılar çıkartıldığında kalan yurttaş sayısı 30 bin civarındadır” (Uygun, 2017: 47, 48). Atina’da vatandaşın iyiliği, refahı, toplumunkinden ayrı düşünülmez. İnsanlar için pek çok konu ve değer ortaktır. Bireyin değil toplumun refahı ön plandadır. Köker, polis demokrasisini cemaat demokrasisi olarak yorumlayan ve bireyin olmayışına işaret eden görüşlere dikkat çeker (Köker, 1992: 162). Vatandaş olanlar sanat, din, kültür, yasa, savunma gibi ortak konularla ilgili siyasa üretirler. Perikles’in dediği gibi yönetim çoğunluğun elindedir. Günümüzde de seçimlerde çoğunluğu kazananın iktidarı elde etmesi demokrasi olarak nitelendirilebilmektedir ancak demokrasinin pekişmesi için çoğunluk kadar azınlığın haklarının da gözetilmesi gerektiği çağımızın kabul edilen demokrasi ölçütleri arasına girmiştir.

Demokrasinin altın çağı post-Perikles Atina’sında bozulmaya başlar. Rousseau, “İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı” adlı kitabında halkın keyfi yasalar önermesinin Atina’lıları yok ettiğini söyler (Rousseau, 1995: 69). Atina demokrasisi yaklaşık iki yüz yıl sürer (M.Ö. 508- 322). Demokrasinin Antik Yunan’da sönümlendikten iki bin yıl sonra tekrar ortaya çıktığı görüşü kabul görse de bu zaman

diliminde farklı demokrasi deneyimleri de görülmüştür. “MS. 600- 1000 yılları arasında özgür Viking’lerin Trondheim bölgesinde düzenli olarak Norveç’cede Ting adı verilen yargı meclislerinde bir araya geldiği görülür. Bir Ting toplantısında özgür halkın yapacağı işler, ayrılıkları çözmek, tartışmak, kanunları onaylamak ya da onaylamamak, din değişimi için yapılan teklifleri kabul etmek ya da reddetmek hatta çoğu zaman Ting’in kabul ettiği kanunlara bağlılık yemini etmek zorunda olan kralı seçmek ya da ona onay vermektir” (Dahl, 2015: 26-27). Ortaçağ’da parlamento sisteminin ilk deneyimleri gözlenir. Ancak bu parlamentolar düzenli aralıklarla toplanmadıkları için günümüzdeki parlamentolardan farklıdır. “Ortaçağ İngiltere’sinde I.Edward’ın 1272-1307 yılları arasındaki hükümdarlığı sırasında düzensiz aralıklarla, ihtiyaç duyuldukça toplanan meclislerden temsili parlamentonun yavaş yavaş ortaya çıktığı görülür” (Dahl, 2015: 29) ancak bu parlamento deneyimleri demokrasi yönetimi ile ilişkilendirilmemektedir. Çünkü o dönemde demokrasi yönetiminin uygulanır olmaktan çıktığı düşünülmektedir.

Randolf Head, 1470-1620 yüzyılları arasında (Geç Ortaçağ’da) İsviçre kantonlarındaki bazı köylerin ‘köy komünleri’ deneyimlerini anlatır: “Köy komünü, kavramsal olarak, eşit üyelerin birliği demektir. Bu eşitlik, tüm üyelerin köy meclislerine katılması ve kamusal sorumluluklarda paylarına düşeni alması yükümlülüğünde ifade edilmiştir. Bu köylerde çiftlik sahibi erkekler ve kimi zaman da bu erkeklerin dul eşleri yurttaşlığa hak kazanırlardı” (Head, 1995: 74). Kadınların dul kaldıklarında yurttaş olabilmeleri de, yurttaş sayılmadıkları Antik Yunan’a göre küçük bir demokratik gelişme olarak kaydedilebilir.

İki bin yıl boyunca çeşitli demokrasi deneyimleri gözlenirse de demokrasi kelimesini kullanmaktan kaçınıldığı görülmektedir. Asırlarca kullanılmaktan kaçınılan demokrasi sözcüğünü bir paragraf açarak incelemekte fayda görmekteyiz. Demokrasi kelimesinin (demos: halk, kratia: iktidar) sözcüklerinin birleşiminden türediği ve halkın iktidarı anlamına geldiği bilinmektedir. Demokrasi kelimesinin bileşeni olan iktidarın

(crotia), rızaya dair boyutları olduğu kadar dışlanmaya dair boyutları da vardır. Demokrasi yönetimlerinde dışlanma örnekleri çalışmanın ilerleyen bölümlerinde verilecektir. Bazı yorumcular da demokrasinin deme: mahalleler ve kratia: iktidar sözcüklerinden türediğini söylerler. Michalis Toubis tarafından yayınlanan ve Atina'yı tanıtan 'Athens' kitabında demokrasi, mahallelerin devleti (state of the deme) olarak da tanımlanmaktadır (Toubis, 2004: 32).

Demokrasinin Antik Yunan uygulamalarından sonra sözcük olarak itibarını kaybettiğini görmekteyiz ve bu durumun temelinde demokrasi tartışmaları yatmaktadır. Ksenophon, sıradan insanların kura ile görev almalarını ve yeteneği, bilgisi olmayanların seçilme ihtimalini eleştirir ve eleştirileri demokrasi kurumlarını kapsar. Kura sistemini eleştiren diğer düşünür İsokrates'tir. "Eşitlik yerine liyakatı geçiren İsokrates, kura yönteminin de terk edilmesini istemektedir" (Ağaoğulları, 2011: 50). Platon ve Aristoteles gibi etkileri yüzlerce yıl süren düşünürler demos kelimesini eğitimsiz, mülksüz guruhu tanımlamak için kullanmışlardır ve demokrasi yönetiminde kaosun hüküm süreceği değerlendirmelerinde bulunmuşlardır. Platon, Sokrates'in ağzından dile getirdiği fikirlerinde, demokrasilerin grup yönetimine dönüşebileceği ihtimaline karşı, yönetimin filozoflara bırakılmasını önerir ve en iyi bekçilerin filozoflar olduğunu söyler. "Filozoflar devleti ele geçirmediğe, ne devletin ne de yurttaşların dertleri biter ve bizim tasarladığımız devlet hiçbir zaman gerçekleşemez" (Platon, 2016: 215). 'Sokrates'in Savunması' kitabında Platon, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki jüri sisteminin öncülü sayılabilen Antik Yunan'ın yargı sistemini, Sokrates'e ölüm cezası veren kurayla, rasgele seçilmiş yargıçları eleştirir. (Platon, 2015: 191). Platon ve Aristoteles'in demokrasiye dair olumsuz yorumlarını yaptığı dönemin Atina'nın altın çağına değil ama demokrasinin zayıfladığı sürece denk geldiğini de dikkate almak gerekir. Ünlü düşünürler, demokratik yönetim sürecinde yaşanan olumsuz deneyimleri dile getirerek kendilerinden sonraki iki bin yıl boyunca demokrasi kelimesinin kullanımından kaçınılmasında etkili olmuşlardır.

Kelime evrensel olarak olumlu kullanılmasa da eylemler demokratik hak kazanımlarına yönelik olmuştur.

C.B. Macpherson da demokrasinin bir zamanlar kötü bir sözcük olduğunu söyler. Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren demokrasinin iyi bir şeye dönüştüğü yorumunu yapmaktadır. Sonrasındaki elli yıl boyunca demokrasinin, herkesin sahiplendiği bir kavram olduğunu söylemektedir (Macpherson, 1984: 20). Son elli yıldır denilen sürecin konuşulduğu tarih, Macpherson'un kitabına alınan konuşmaları yaptığı 1965 yılıdır.

Yüzyıllar içerisinde demokrasinin kelime anlamının yarattığı olumsuz etkinin yanı sıra doğrudan demokrasinin pratikte de uygulanabilir olmaktan çıktığı düşüncesi yaygınlaşmıştır. Sokrates'in, Platon'un ve Aristoteles'in demokrasi kavramına olumsuz yaklaşımları, daha sonra Avrupa'da devam etmiş ve Amerika Birleşik Devletleri'ni de etkilemiştir. Amerika'ya Avrupa'dan gelip yerleşen ilk Puritenler, öz yönetim toplulukları kurup, deneyimlemelerine rağmen Avrupa'da demokrasi yönetimine karşı duyulan antipatiyi devam ettirmişlerdir (Padover, 1965: 23). Buna rağmen demokrasi hakkında olumlu görüşleri olan düşünürler de vardır. Benedictus Spinoza 'Politik İnceleme' kitabında demokrasi üzerine birkaç sayfa yazar. Demokrasiyi, "vatanın yasalarıyla yönetilen herkesin, bir başkasının egemenliği altında olmadan onurluca yaşayabildiği, Yüce Mecliste oy hakkına sahip olduğu ve kamu görevlerine gelebildiği yönetim biçimi" olarak tanımlar (Spinoza, 2018: 154). Jean Jacques Rousseau da demokrasi kavramını olumlu olarak değerlendiren ancak gerçek demokrasinin var olamayacağına inanan düşünürlerdendir. Demokrasinin insan doğasına uymayan bir yönetim olduğunu söylemektedir. Toplum Sözleşmesi adlı eserinde şöyle der: "Önce, devlet küçük olacak ki, halk rahatça toplanabilsin, her yurttaş öbür yurttaşların hepsini kolayca tanıyabilsin. Sonra, işlerin üst üste yığılıp çetin tartışmalara yol açmasını önleyecek kadar törelerde sadelik olacak. Ayrıca, sınıflarda ve zenginliklerde çokça eşitlik olacak. Yoksa, haklarda ve yetkilerde uzun zaman eşitlik sürdürülemez. Bir de lüks

az olacak ya da hiç olmayacak. Lüks, yurdu gevşekliğe ve yokluğa sürükler; devletin elinden bütün yurttaşlarını alır, onları birbirine, hepsini de kamuya köle eder. Bir tanrılar ulusu olsaydı, demokrasi ile yönetilirdi. Böylesi olgun bir yönetim insanların harcı değildir” (Rousseau, 1990: 80, 81). Demokrasinin kendi zaman dilimlerinde ve coğrafyalarında uygulanabilir olacağına şüpheyle yaklaşan düşünürlerden biri de Voltaire’dir ve demokrasinin sınırları itibariyle çok küçük bir ülke için uygun olduğunu yorumunu yapar (Voltaire, 2006: 96). Edmund Burke ise Fransız Devrimini eleştirdiği kitabında, bir demokraside çoğunluğun, azınlığa karşı gaddarca baskı yapabileceğini söylemiştir (Burke, 1790: 396). Amerika Birleşik Devletleri’nin dördüncü başkanı olarak 1809 ila 1817 yılları arasında görev yapan James Madison’ın ‘cumhuriyet’ kelimesini, demokrasi kelimesine tercih ettiği yazılır. Madison demokrasiyi çoğunluğun despotizmi olarak değerlendirmektedir. Başkan Thomas Jefferson emekli olduktan sonra demokrasi sözcüğünü kullanmaya başlar. 1816’da yazdığı bir mektupta Amerikan halkını demokratlar olarak niteler. (Padover, 1965: 28). Alexis de Tocqueville, 1835 ve 1840 yıllarında birinci ve ikinci cildi yayınlanan ‘Amerika’da Demokrasi’ adlı kitabında Amerika’daki demokratik uygulamalardan söz eder. Artık demokrasi kelimesinin üzerinden Antik Yunan düşünürlerinin olumsuz yargılarının kalkmaya başladığı görülmektedir. Buna rağmen yirminci yüzyılda hala demokrasi için olumsuz konuşulabilmektedir. Bunun örneklerinden biri Winston Churchill’dir. İngiliz Avam Kamarası tutanaklarına (*Hansard*) bakıldığında, Churchill 1947’de yaptığı konuşmasında şöyle der: “(*Democracy is the worst form of government except all the other forms that have been tried from time to time*). Zaman zaman denenmiş olan diğer bütün yönetim biçimleri hariç olmak üzere, demokrasi en kötü yönetim biçimidir” (Churchill, 1947). “Demokrasi yönetimlerin en kötüsüdür ancak bugüne kadar denenmiş olan yönetimlerin en iyisidir; başka bir anlatımla en kötü olmakla birlikte bugüne kadar daha iyisi de uygulanmamıştır” (Heywood, Bakırcı, 2018: 134). Churchill’in yaşadığı zamanda ve

günümüzde de doğrudan demokrasinin olanaksız olduğu düşünülmektedir. Churchill internet üzerinden yarı-doğrudan demokrasi örnekleri uygulayan dijital partileri görebilseydi bu konuşmayı yapmayabilirdi.

Günümüzde artık hem kelime anlamı hem de pratik olarak olumlu anılan demokrasi, tarih boyunca farklı ölçütlerle değerlendirilmiştir. Demokrasi Antik Yunan’da halkın, poliste alınan kararlara doğrudan katılması olarak değerlendirilirken, onsekizinci yüzyıldan itibaren ise temsil kavramı ile bir araya getirilmiş; dolaylı ve sınırlı bir modele dönüşmüştür. Günümüzde demokrasi en iyi yönetim biçimi olarak değerlendirilmeye başlanırken, halkın kendisini yönetme koşullarının zayıflaması ise yaman bir çelişki oluşturmaktadır. Binlerce yıl önce kimi filozoflar tarafından beğenilmeyen demokrasi yönetiminde halk kendini yönetebilirken, binlerce yıl sonra evrensel geçerliliğe kavuşmuş, beğenilen demokrasi yönetiminde halk kendini yönetememektedir ve sadece kendini yönetecekleri belirli zaman aralıklarıyla seçebilmektedir.

Huntington’a göre ise “Batıda demokrasi yönündeki ilk hareket onyedinci yüzyılda gerçekleşir. 14 Ocak 1638’de Hartford ve komşu kasabaların vatandaşları tarafından kabul edilen Connecticut Temel Düzeni, modern demokrasinin ilk yazılı anayasasıdır. Sonrasında bir yüzyıl boyunca Amerika’da ve İngiltere’de yönetim eskiden olduğundan daha kapalı ve halkı daha az temsil edici hale gelir. 1750’de Batı dünyasında ulusal düzeyde hiçbir demokratik kurum yoktur” (Huntington, 1993: 10). Bu demokratik kurumlar demokratlaşma dalgalarında ortaya çıkar. Huntington, demokrasi kavramının tekrar kullanımının Batıda, on sekizinci yüzyılda yaşanan devrimci dönüşümlerden kaynaklandığını söylemektedir. 1789, 1830 ve 1848 devrimleri önce Fransa’da ortaya çıkmış, demokrasi talepleri artmış ve arkasından Avrupa’ya yayılmıştır.

Antik Atina demokrasisinde ‘temsil’ kavramı yoktur. Yurttaş olanlar karar meclislerinde bizzat kendileri bulunurlar. Kendilerini temsil etmeleri için başkalarına vekalet vermezler. Buna karşın Davut Ateş, temsil kavramının Roma Cumhuriyeti’nde

deneyimlendiğini söyler: “Roma Cumhuriyeti’nde siyasal sistemin dayandığı temellerden en önemlisi ‘halk’ olsa da, cumhuriyetten imparatorluğa geçişle birlikte halkın yönetimde yer alması fikri başka bir şekle bürünmüştü (Senato’da temsil)” (Ateş, 2015: 103). Ancak günümüzde deneyimlenen şekliyle temsili demokrasi rejimi, belirli bir servete sahip olan ve vergi veren erkekler için onsekizinci yüzyılda belirmeye başlamıştır. Bu modelde seçme ve seçilme hakkı varsıl kesim lehine sınırlandırılmıştır. O tarihlerde genel oy hakkı yoktur.

Wallerstein ondokuzuncu yüzyıldan itibaren etkili olmaya başlayan liberal programların genel oy hakkının genişletilmesinde etkili olduğunu söyler. “1848 ve I. Dünya Savaşı arasındaki dönem, modern dünya-sisteminin merkez ülkeleri için açık bir liberal programın tanımlanışına tanık olur. Programın üç ana unsuru vardır: genel oy hakkının genişletilmesi, eğitime erişimin yaygınlaştırılması ve bir devletin yurttaşlarının ulus haline getirilmesi” (Wallerstein, 2014: 118). Fransa’da 1848 tarihinde kadınların dahil edilmediği genel oy hakkı kabul edilmiştir. Ancak bu durum uzun sürmemiştir ve 1850 yılında oy hakkı kaldırılmıştır. Fransa’da demokrasiyi baskılama girişimi sadece oy hakkının kaldırılmasıyla olmamıştır; yeni bir basın yasası çıkartılarak alternatif haber alma kaynakları kontrol altına alınmıştır. “Yeni basın yasası güvence bedellerini artırdı, tefrika romanlara ek bir damga vergisi getirdi, haftalık ya da aylık olarak dağıtılan yayınların tümünü belirli bir sayfa sayısına kadar vergilendirdi ve son olarak, bir gazetede çıkan tüm yazılarda yazarın imzasının bulunmasını zorunlu kıldı. Düzen Partisi artık karşısında yalnızca adları, adresleri ve eşkalleri belli, parayla tutulmuş yazarlar görmek istiyordu” (Marx, 2016: 131). Görüldüğü üzere demokrasinin belirmeye başladığı dönemler de sancılı yaşanmaktadır. Oy hakkı erkeklere verilip, sonra geri alınır ve basına baskı uygulanır.

Ondokuzuncu yüzyılın önemli düşünürlerinden ve temsili demokrasinin savunucularından John Stuart Mill, doğrudan demokrasiye olumsuz bakmaktadır ve

demokrasiye genel olarak algılandığı şekliyle çoğunluğun yönetimi olarak bakıldığında çoğunluğun ne olduğunu sorgulamaktadır. Çoğunluğun beyazlar, azınlığın siyahiler ya da çoğunluğun Katolikler, azınlığın Protestanlar olduğu varsayılırsa çoğunluk, azınlığa eşitlikçi ve adil davranacak mıdır diye sorar (Mill, 2020: 106). John Stuart Mill demokrasinin temsili sistemle daha iyi işleyeceğini düşünmektedir. Ancak o dönem için çoğulculuk dile getirilmemektedir. Çoğunluğun kimlerden oluştuğunun sorgulanması yerinde bir yaklaşımdır ama çoğunluk yerine çoğulculuğun uygulanması için yeterince demokratikleşme henüz sağlanamamıştır.

Demokrasi evrensel geçerliliğine yirminci yüzyılda ulaşır. Evrensel ölçütler yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Mülk sahibi olmayan sıradan insanlar oy hakkı elde etmeye başladıkça, kamu dairelerinde sayıları arttıkça ve kamu eğitimi vergilerle desteklenmeye başlanınca, demokrasi yönetimine karşı antipati azalmaya başlamıştır. Demokrasi, tüm dünyanın politik lisanında saygın bir sözcük olarak anılmaya başlanmıştır. “Politik demokratikleşme, vatandaşların devletlerden üç temel sosyal hizmeti talep etmesine yol açmıştır: eğitim, sağlık ve ömür boyu gelir garantisi. Bu hizmetler giderek vazgeçilemez birer hak olarak görülmeye başlanmıştır” (Wallerstein, 2014: 145). İnsanlar, eğitim düzeyleri yükseldikçe, örgütlenme güçleri arttıkça, sosyal ve ekonomik haklarını talep edebilmişler ve haklarını kazandıkça demokrasiyi yaşamaya başlamışlardır. Demokrasinin sadece seçme, seçilme hakkı ve düzenli seçimler olmadığı anlaşıldıkça, ekonomik kaynakların eşit dağılımı, ifade hürriyeti, basın özgürlüğü, insan hakları konularında hak arayışları artmıştır ve demokrasi az da olsa filizlenmeye başlamıştır. Ancak bu gelişmeler demokratik pekişme için yeterli değildir. Demokrasinin yaşanabilmesi için ölçütlerinin bilinmesi gerekmektedir. Yirmi birinci yüzyılda dahi demokrasinin ölçütleri ve pratikleri konularında insanların tam olarak bilgilendikleri ve deneyim kazandıkları söylenemez. Sartori de bunu net bir şekilde özetlemektedir:

“Yurttaşlar demokrasileri anlamazlarsa demokrasileri yaşayamazlar” (Sartori, 1993: XV).

Dünya tarihindeki demokratikleşme ve anti-demokratikleşme süreçleri ve geçişleri Huntington tarafından “demokratlaşma dalgaları” olarak tanımlanmıştır. Huntington birinci demokratlaşma dalgasını 1828 tarihinde başlatır ve 1926 tarihine kadar sürdürür. “Birinci dalganın kökleri Amerikan ve Fransız devrimlerindedir. Bununla birlikte, ulusal demokratik kurumların fiilen ortaya çıkması, bir ondokuzuncu yüzyıl olgusudur”(Huntington, 1993: 13). Huntington demokratlaşma dalgalarını ve ters dalgaları örneklerle anlatır. “Birinci ters dalga Roma Yürüyüşü ve Mussolini’nin zayıf ve hayli yozlaşmış İtalyan demokrasisini kolayca yıkmasıyla 1922’de başlar ve 1942’ye kadar sürer. İkinci demokratlaşma dalgası, İkinci Dünya Savaşı’nda 1943’te başlayarak 1962’ye kadar sürer” (Huntington, 1993: 15). Huntington bu süreçte Türkiye ve Yunanistan’ın demokratlaşmaya doğru yöneldikleri örneğini verir. İkinci ters dalganın tarihleri 1958 ila 1975 arasındadır ve en sert etki Latin Amerika’daki darbelerle kendini gösterir. Üçüncü demokratlaşma dalgası ise 1974’te başlar. “Portekiz diktatörlüğünün 1974’te sona erişini izleyen onbeş yıl içinde, Avrupa, Asya ve Latin Amerika’da yaklaşık otuz ülkede demokratik rejimler, otoriter rejimlerin yerini alırlar” (Huntington, 1993: 18). Huntington demokratikleşme sürecini otoriter rejimlerden kurtulup, özgür ve adil seçimlerle yönetilebilen ülkeleri örnek göstererek tanımlamaktadır. Bu koşulların üzerine yirminci ve yirmibirinci yüzyılda demokrasi için pek çok ölçüt daha geliştirilmiştir. Bu ölçütler; güçlü bir muhalefetin faaliyet gösterebilmesi, azınlıkların iradelerinin dikkate alınması, toplantı ve gösteri özgürlüğü, demokratik kitle örgütlerinin faaliyette bulunabilmeleri, bağımsız bir yargı, toplumsal cinsiyet eşitliği, ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü olarak sıralanabilir.

İnsan hakları konusu da yirminci yüzyıldan itibaren demokrasinin ölçütleri arasında yer almaktadır. Ioanna Kuçuradi demokrasiyi tanımlarken yurttaşların temel

haklarından söz eder ve vatandaşların bilinçli olmasına vurgu yapar. “Demokrasi, kamunun yönetimine ilişkin kararların, ilgili bütün yurttaşların (ama devletin, bütün yurttaşların temel haklarını eşitlikle korumak için varolduğunun bilincinde olan yurttaşların) katılımıyla alındığı yönetim biçimidir” (Kuçuradi, 1998).

Dünyada insan haklarına dair ölçütlerin durumunu, gelişmesini, gerilemesini izleyen bir çok resmi ve resmi olmayan merciler ve örgütler vardır ve her yıl raporlar hazırlarlar, haritalar yayınlarlar. Bu çalışmalarda başlıca insan ana hak ve hürriyetleri, çocuk hakları, azınlık haklarına saygının olup olmadığı, ölüm cezası, insanlığa aykırı fiiller, mecburi çalışma kamplarının bulunup bulunmadığı, kayıp insanların olayları, kanuna aykırı infazlar, vatandaşlıktan çıkarılma gibi konular değerlendirilmektedir (Bilge, 1991: 3,4).

Demokrasi ölçütlerine bir standardizasyon getiren ve çeşitli ülkelerin demokrasi derecelerini bu standartlara göre yayınlayan kurumlardan, Freedom House’un (Freedom House, 2020) Siyasal Haklar ve Sivil Özgürlükler İçin Kontrol Listesi aşağıdaki tablolarda verilmektedir (Tilly, 2014: 15,16, Karatnycky 2000:583-585).

Tablo 1. Siyasal Haklar

“Siyasal Haklar”	
1	“Devlet başkanı ve/veya hükümet başkanı ya da öteki üst düzey yetkililer özgür ve adil seçimlerle seçiliyor mu?”
2	“Yasama organı temsilciliği seçimleri özgür ve adil mi?”
3	“Adil seçim yasaları, eşit kampanya fırsatları, adil oylama ve oy pusulalarının dürüst sayımı var mı?”
4	“Seçmenler, özgürce seçilmiş temsilcilerine gerçek bir güç sağlayabiliyorlar mı?”
5	“İnsanlar, tercihlerine göre farklı siyasi partilerde ya da rekabet halindeki diğer siyasi gruplarda örgütlenme hakkına sahipler mi ve sistem rekabet halindeki bu siyasi parti ve grupların iniş çıkışlarına açık mı?”
6	“Dikkate değer bir muhalefet oyu, <i>de facto</i> muhalefet gücü ve muhalefetin seçimlerle desteğini artırması ya da güç kazanması için gerçekçi bir olasılık var mı?”
7	“İnsanlar ordu, dış güçler, totaliter partiler, dinsel hiyerarşiler, ekonomik oligarşiler ya da başka bir güçlü grubun tahakkümünden azadeler mi?”
8	“Kültürel, etnik, dinsel azınlıklar ve de öteki azınlık gruplar, makul ölçüde kendi kaderlerini tayin etme hakkına, öz-yönetime, özerkliğe ya da karar alma sürecine gayriresmi bir konsensus yoluyla katılma olanağına sahipler mi?”
9	“(İhtiyari) Sistem, partilerin ya da seçim süreçlerinin olmadığı geleneksel monarşilerde halkla istişareye olanak sağlıyor mu, politikanın tartışılmasını teşvik ediyor mu ve yönetene dilekçe verme hakkı tanıyor mu?”
10	“(İhtiyari) Hükümet ya da işgalci güç bir kültürü yok etmek ya da siyasi dengeyi başka bir grup lehinde bozmak için bir ülkenin ya da bölgenin etnik kompozisyonunu kasıtlı olarak değiştiriyor mu?”

Tablo 2. Sivil Özgürlükler

“Sivil Özgürlükler”	
1	“Toplanma, gösteri yapma ve açık kamusal tartışma yapma özgürlüğü var mı?”
2	“Siyasi partiler, sivil örgütler, belli bir amaca özel oluşturulmuş gruplar ve benzerleri de dahil olmak üzere siyasi örgütlenme ya da yarı siyasi örgütlenme özgürlüğü var mıdır?”
3	“Özgür sendikalar, köylü örgütleri ya da muadilleri ve de etkili toplu sözleşme var mı? Özgür mesleki örgütler ve de başka özel örgütler var mı? Özgür mesleki örgütler ve de başka özel örgütler var mı?”
4	“Bağımsız bir yargı var mı?”
5	“Sivil ve cezai meselelerde hukukun üstünlüğü ilkesi geçerli mi? Kanun önünde herkes eşit mi? Polis doğrudan sivil denetimin altında mı?”
6	“Sistemi destekleyen ya da sisteme muhalif gruplar tarafından gerçekleştirilen politik terör, haksız tutukluluk, sürgün ya da işkenceden koruma var mı? Savaş ve ayaklanmadan uzak kalınabiliyor mu?”
7	“Devletin aşırı kayıtsızlığından ve yolsuzluğundan uzak kalınabiliyor mu?”
8	“Açık ve özgür özel tartışma ortamı var mı?”
9	“Kişisel özerklik var mı? Devlet seyahat etmeyi, mesken seçimini ya da iş seçimini kontrol ediyor mu? Endoktrinasyondan (bir görüşü, ilkeyi ya da politikayı telkin etmek, zorla kabul ettirmek) ve devlete aşırı bağımlılıktan uzak kalınabiliyor mu?”
10	“Mülkiyet hakları güvence altında mı? Yurttaşlar özel iş kurma hakkına sahipler mi? Özel iş faaliyeti hükümet yetkililerinden, güvenlik güçlerinden ya da örgütlü suçlardan fazlasıyla etkileniyor mu?”
11	“Toplumsal cinsiyet eşitliği, evlenilecek kişinin ve aile büyüklüğünün seçimi de dahil olmak üzere kişisel toplumsal özgürlükler var mı?”
12	“Toprak sahiplerinin, işverenlerin, sendika liderlerinin, bürokratların, sömürsünden; toprak sahiplerine, işverenlere, sendika liderlerine, bürokratlara bağımlılıktan ya da meşru ekonomik kazanımların paylaşılmasının önündeki diğer engellerden uzak kalabilmek dahil, fırsat eşitliği var mı?”

Freedom House dışında demokratik gelişmeleri gösteren başka endeksler de bulunmaktadır. Farklı ölçütler kullanarak demokrasileri ölçen çeşitli kurumlardan “Bertelsmann Dönüşüm Endeksi, 125 ülke kapsamında demokratik ve iktisadi gelişmeleri gösterir” (BTI, 2021). “Yönetim Biçimi Endeksi, 162 ülke kapsamında rejim değişikliklerini, siyasi istikrarı izler” (Polity, 2021). “Poliyarşi ve Çekişme Ölçekleri, 196 ülke kapsamında seçimlerin adillliğini, örgütlenme özgürlüğünü, ifade özgürlüğünü, medya çoğulculuğunu ve oy hakkı kapsamını izlemektedir” (Newton, Deth, 2014: 60). The Economist Intelligence Unit (EIU) tarafından yayınlanan “Demokrasi Endeksi” 2020 verileri şu ölçütlere göre toplanmıştır: Seçim süreçleri ve çoğulculuk, sivil özgürlükler, hükümetlerin işleyişleri, siyasal katılım ve siyasi kültür. Endeks 167 ülkeye on üzerinden puan vermektedir. İlk beşe giren ülkeler ve puanları şöyle sıralanmıştır: Norveç (9,81/10), İzlanda (9,37/10), İsveç (9,26/10), Yeni Zelanda (9,25/10), Kanada (9,24/10). Son beşe giren ülkeler ise şöyledir: Çad (1,55/10), Suriye (1,43/10), Orta Afrika Cumhuriyeti (1,32/10), Demokratik Kongo Cumhuriyeti (1,13/10), Kuzey Kore (1,08/10). (EIU, 2020).

Anılan endeksler, bir ülkede demokrasinin pekişmesine işaret etmektedir. Przeworski, bir ülkede demokratikleşmenin, yalnızca demokratik kurallar, yasalar, kurumların varlığı ile tanımlanamayacağını, demokrasinin gerçekten pekiştiğinin görülmesi gerektiğini de ileri sürer (Przeworski, 1991: 51). Juan J.Linz ve Alfred Stepan’a göre pekişmiş demokrasi için iyi işleyen bir devletin, özgür ve canlı bir sivil toplumun gelişmesine uygun şartların, oldukça özerk bir siyasal toplumun bulunması; hukukun üstünlüğünün sağlanmış olması; hükümetin yararlanabileceği nitelikli bürokrasinin ve kurumsallaşmış iktisadi toplumun varlığı temel koşullardır (Linz, Stepan, 1996: 6).

Sağlık hizmetlerine eşit koşullarda erişim de insan hakları tanımlarının içinde yer almalıdır. Dünyayı etkileyen COVID salgını nedeniyle demokrasinin genel kabul gören ölçütlerine ‘sağlık hizmetlerine eşit şartlarda erişim’ ölçütü de eklenmelidir.

Yukarıda çok farklı demokrasi ve demokratikleşme ölçütlerini incelerken her yorumcunun daha gelişmiş ölçütler öne sürdüklerini gördük ancak söz konusu ölçütlerin hiç biri teknoloji çağına yönelik referanslara değinmemekte ve teknolojik gelişimi demokratik işleyişe dahil eden önermeler içermemektedir. Doğrudan demokrasinin olanaksızlığı yönünde öne sürülen tezlere razı geliş ve alternatif aramamak eğilimi dikkat çekmektedir. İnsanların internet okur yazarlığının artırılması ve internet üzerinden katılımcılık haklarının sağlanması da demokrasinin ölçütlerinden birini oluşturmaya adaydır.

1.2. DEMOKRASİ NE DEĞİLDİR?

1- Demokrasi genel olarak ‘çoğunluk yönetimi’ diye tanımlanır ama bu tanım yeterli değildir. Demokrasi, sadece çoğunluğun yönetimi, “seçilmiş karar yetkisi sahiplerinin topyekûn iktidarı kullanmaları demek değildir. İktidarı toplumdaki diğer gruplarla paylaşırlar” (Huntington, 1993: 7). Demokraside, çoğunluğun yönetmesini yeterli olarak düşünmek, azınlıkları dikkate almamak anlamına gelmemektedir. Azınlığın rızasının olmadığı durumlarda çoğunluğun yönetiminin meşruiyeti sorgulanır hale gelir. Azınlıklar kendilerine adaletsiz davranıldığını düşünürlerse çoğunluğun idaresini kabul etmeyi bırakabilirler. Roskin çoğunluğun nasıl karar vermesi gerektiğini kısa ve net bir şekilde dile getirir. “Çoğunluk karar verir, fakat azınlık haklarına saygıyla karar verir” (Roskin, vd., 2013:123). Demokrasinin var olduğuna dair göstergelerinden biri çoğulculuktur. Sartori seçimlerde çoğunluğu kazanarak iktidarı elde edenlerin her zaman haklı uygulamalarda bulunmayabileceğine şu sözleri ile dikkat çeker: “Çoğunluğun hakkı, çoğunluğun haklılığı demek değildir” (Sartori, 1993: 150). Will Kymlica’nın

Multicultural Citizenship adlı kitabından bir alıntı yaparak örnek verelim: Kanada’da her yıl belirli dönemlerde uygulanan balık avlama yasağından, Kızılderili etnik gruplar muaf tutulurlar çünkü Kızılderililer’in binlerce yıllık yerleşik kültürleri içerisinde balık avcılığı da vardır ve Kanada yasaları onları geçim kaynakları olan balıkçılıktan mahrum etmez. Kanada’nın Kızılderili vatandaşlar için uyguladığı pozitif ayrımcılık, çoğulculuk kavramının uygulaması için güzel bir örnektir. Çoğulculuğa giden önemli yollardan biri ise çok partili sistemdir. Birden fazla siyasi partinin özgürce kurulabilmesi ve faaliyette olabilmesi, farklı ideolojilerin ve azınlıkların temsiline olanak sağlar. Erdoğan Teziç, çok partili devletler için “partiler devleti” tanımlamasını yapmaktadır (Teziç, 1976: 26).

2- Demokrasi her zaman özgürlük demek değildir. “Seçimler, hatta hür ve adil olanlar bile, illiberal demokrasi adı verilen hakları ve özgürlükleri çiğneyen rejimler üretebilirler” (Roskin vd., 2013: 119). Gerçek bir demokratik yönetim için; seçme-seçilme hakkı ve düzenli adil seçimlerin yanı sıra karar alıcılarla- vatandaşlar arasında yatay bir demokratik iletişim (çağımızda internet kanalıyla da mümkündür), düşünce özgürlüğü, ifade özgürlüğü, siyasi partilerin özgürce kurulabilmesi, medya özgürlüğü, sivil toplumun özgürce faaliyet gösterebilmesi, bağımsız bir yargı, eğitimde eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, ekonomik kaynakların eşit dağılımı ve sağlık hizmetlerine eşit ulaşım koşullarının sağlanması gerekir. Ancak bu şartları sağlayan bir demokraside özgürlükten söz edilebilir.

3- Demokrasi dikey örgütlenme demek değildir. Hiyerarşik yapılanmalar halkın kendini yönetmesi önünde engeller oluşturur. Antik Atina demokrasinin bitişiyle yatay siyaset de yok olmuştur ve siyaset dikey boyutu ve hiyerarşik yapısı ile işlerlik kazanmıştır. Sartori, politikanın yatay boyutunun salt demokrasilerde görüleceği yorumunu yapar (Sartori, 1993: 143). Doğrudan demokrasi ile ilişkilendirilen Horizontalizm hareketi de yatay yapılanmayı, lidersizliği, öz yönetimi savunmaktadır.

4- Demokrasi, erkek egemen yönetim demek değildir. Örnek alınan Atina'nın altın çağı olarak anılan Perikles döneminde bile kadınların, kölelerin ve yabancıların hakları yok denilecek ölçüdedir. Platon'un, Sokrates'e göndermeler yapan "Sokrates'in Savunması", "Devlet" ve "Yasalar" kitaplarında yer alan karakterler de hep erkeklerdir. Aristoteles 'Politika' adlı yapıtında erkeklerin doğal olarak kadınlardan üstün olduklarını yazar ve şöyle der: "Erkeğin kadından üstün bir zekası olduğu kendiliğinden belli sayılmaktadır" (Aristoteles, 2014: 10). Atina'da erkek-kadın, özgür-köle, yurttaş-yabancı arasındaki kalın çizgiyi aşmak olanaksızdır. Atina'da uygulanan ve çok eşliliği teşvik eden nüfusu arttırma politikası, demokrasinin kadın erkek eşitliği ölçütüne aykırıdır. "O dönemlerde Atina'da asker eksikliği yaşandığı için, nüfusu arttırabilmek üzere yurttaşlar ikinci bir Atinalı eşle çocuk yapmaya özendirilmektedir" (Platon, 2015: 192). Demokrasi ile yönetilen Antik Atina'da kadının adı yoktur ama daha buyurgan bir rejimin hüküm sürdüğü Sparta'da ise kadınların statüsü daha yüksektir. Aristoteles kadınların erkeklerle beraber bazı haklarının olmasını başıboşluk olarak değerlendirir. "Sparta kadınlarına tanınan başıboşluk, hem anayasanın amaçlarına erişmesi hem de şehrin mutluluğu için zararlıdır" (Aristoteles, 2016: 67). Sonrasındaki ikibin yıl boyunca da kadının statüsü olması gerektiği yerde olmayacaktır. Onsekizinci yüzyıldan itibaren kadınlar üniversitelerde okuyabilmek, eşlerinden boşanabilmek, oy hakkı elde edebilmek için mücadele etmeye başlayacaklardır. Huntington'ın demokratlaşma dalgalarının birincisi 1828 yılında başlar. Oysa doğrudan demokrasinin referans ülkesi olan İsviçre'de kadınlara oy hakkı 1971 yılında verilmiştir. Bu tarihe kadar dünya iki demokratlaşma dalgası ve iki ters dalga yaşamıştır. Dünya demokratlaşma sürecine bir yüzyıldan fazla toplumun yüzde ellisini- kadınları dışlayarak devam etmiştir oysa Luce Irigaray'ın tanımladığı gibi 'demokrasi ikisi (kadın ve erkek) arasında başlar' (Irigaray, 2000: 118).

5- Demokrasi ekonomik olarak gelişmiş olmak değildir. Demokrasi ile ekonomik gelişme arasında doğrudan bir karşılıklı ilişki (*korelasyon*) yoktur. Çin'deki otoriter

rejime karşın ekonomik bŸyŸme hızı, demokrasi ile ekonomi arasında doğrudan bir korelasyon olmadığına dair en önemli örneklerden biridir. Petro-devletlerden örnek verecek olursak: “İhracat gelirlerinin% 60’ı veya daha fazlası petrol veya doğal gazdan gelen 23 Ÿlkeden hiğbirisi demokrasi değildir. Arap Ÿlkeleri petrol zenginliklerine rağmen anti-demokratik Ÿlkeler arasında sayılmaktadırlar” (Roskin vd., 2013: 136). Bunun yanı sıra hem ekonomik olarak hem de demokratik olarak gelişen Japonya gibi örnekler de mevcuttur. Demokrasi ve ekonomik gelişme ilişkisi açısından birbirinden farklı örnekler vardır ve aralarında doğrudan bir ilişki olduğu sŸylenemez.

6- Demokrasi bir oy demek değildir: Seçimlerde oy kullanmak, seçme ve seçilme hakkına sahip olmak demokrasinin var olduğuna dair göstergelerdir ancak demokrasinin sadece bir ölçŸtŸ yerine getirilmiş olur ve yeterli değildir. Ioanna Kuçuradi demokrasinin bir ögeye, seçimlere indirgenmesini eleştirir. “Demokratikleşmenin çok partili seçimlerle eşleştirilmesi yani demokrasi kavramının yalnızca bir ögesine indirgenmesi bu tür demokrasilerin, insan haklarının korunmasını engelleyebildiği olgusunun görünmesini zorlaştırmaktadır” (Kuçuradi, 2014). Halkın her siyasi karar düzeyine istediği zaman dahil olabilmesi kendini yönetmesi demokrasinin varlığını gösterir. Demokrasi, yurttaşlar kendileri için önem arz eden konuları iktidarın gündemine aldırabildikleri zaman, müzakerelere dahil olabildikleri zaman, karar alma mekanizmalarını etkileyebildikleri zaman ve gerçekten kendi kendilerini yönetebildikleri zaman güçlenmiş olur. “Demokrasinin güçlü olduğuna dair ölçŸtler nelerdir diye soracak olursak, güçlü demokrasinin katılımcı tarzda siyasetle tanımlanabileceğini ve yurttaşlar adına temsili yönetimden ziyade yurttaşların öz yönetimi olduğunu söyleyebiliriz” (Barber, 1995: 195). İnsanlar sürekli değişmektedir ve demokrasi de bu değişimleri yansıtabilmelidir. Teknoloji çağına adapte olan insanlarla beraber devletlerin, siyasi partilerin uyguladıkları demokrasi modelleri de teknolojiye uyum sağlamalıdır ve demokrasi internet üzerinden de e-demokrasi olarak gerçekteştirilebilmelidir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÜKSELEN YARI DOĞRUDAN DEMOKRASİ VE ZAYIFLAYAN TEMSİLİ DEMOKRASİ

2.1. DOĞRUDAN DEMOKRASİ ARTIK BİR EFSANE MİDİR?

Yukarıdaki bölümlerde de sözünü ettiğimiz gibi doğrudan demokrasi Antik Atina'da uygulanmış bir modeldir. Bu modelin eksiklikleri olmasına rağmen katılım teknikleri açısından günümüze kadar daha iyisi üretilmemiştir ve hâla en olumlu model olarak referans gösterilmektedir. Doğrudan demokrasinin en olumlu özellikleri; yurttaşların yönetime doğrudan, temsilsiz, dolaysız ve sürekli katılım olanaklarının olması şeklinde sıralanabilir. Ancak siyaset üretenlerin, siyaset bilimcilerin ve düşünürlerin çoğu, doğrudan demokrasinin uygulandığı Antik Atina şartlarının günümüzde olmadığını ve artık tatbikinin olanaksız olduğu savını öne sürmektedirler. Buna karşın İsviçre'nin nüfusu az ve yüzölçümü küçük olan bazı kantonlarında, Antik Atina'daki doğrudan demokrasi uygulamalarının benzerleri yarı-doğrudan demokrasi olarak hâla deneyimlenmektedir. Yarı-doğrudan demokrasinin çağımızın ileri teknolojileri vasıtasıyla da uygulanabileceği savımızı değerlendirmeye almadan önce çeşitli demokrasi modellerinden bahsetmekte fayda görülmektedir. “Demokrasi sonsuz bir karşıt çiftler; burjuva demokrasisi ve sosyalist demokrasi, liberal demokrasi ve radikal demokrasi, korumacı demokrasi ve gelişimci demokrasi (Macpherson), üniter demokrasi ve muhalif demokrasi (Mansbridge), zayıf demokrasi ve güçlü demokrasi (Barber), temsili demokrasi ve doğrudan demokrasi dizisiyle kuşatılmıştır” (Phillips vd., 2015: 25,26). Sayılan demokrasi modelleri arasında en çok tartışılan ve kıyaslanan doğrudan demokrasi ve temsili demokrasi modelleridir. Doğrudan demokrasi modeli demokrasinin ilk deneyimlendiği model olarak referans alınmasıyla, temsili demokrasi ise Antik

Yunan'ın yıkılmasından binlerce yıl sonra demokrasiyi başka bir formda tekrar hayata geçirmesiyle önem kazanmışlardır. “Hem katılımı hem de halk yararına yönetimi” (Karaçor, 2009; 123) içeren demokrasinin çoğunlukçu demokrasi, oydaşmacı demokrasi, referandumlu demokrasi, seçimli demokrasi gibi modelleri, farklı ideolojik görüşlere sahip olanlar tarafından benimsenmektedir.

Çoğunlukçu demokrasi ve oydaşmacı demokrasi örneklerini Arend Lijphart *Demokrasi Modelleri* adlı kitabında detaylı olarak incelemiştir. Lijphart demokrasinin en bilinen, “halk için halk tarafından yönetim” tanımını hatırlatarak yönetim işinin kimin tarafından yapılacağını sorar. Halkın farklı görüşlere ve tercihlere sahip olduğu fikrinden yola çıkan Lijphart, yönetimde kimin görüş ve çıkarlarının temsil edileceğini sorgular ve halkın çoğunluğu kazanan tarafının yöneteceği cevabını verir (Lijphart, 2016: 15). Çoğunluğun yönetimi fikri çoğunlukçu modelin temelini oluşturur. Çoğunlukçu demokrasi modeline göre kazanan çoğunluk iktidarı alır, kaybeden azınlık ise iktidarın hoşgörüsü ile yetinir ya da hoşgörüsüzlüğüne katlanmak zorunda kalır. Azınlıkların karşı karşıya kaldığı bu risk ise demokrasinin ölçütleriyle çelişir. Azınlığı oluşturanlar kendi geleceklerini tayin hakkına sahip olamamaktadırlar. Buna karşın oydaşmacı model, geniş koalisyon hükümetleriyle, yasama, yürütme ve yargı arasındaki fren mekanizmalarıyla, çok partili sistemlerle, adem-i merkeziyetçi yönetimlerle, çift meclisle ve güçlü bir anayasa ile gücü sınırlayabilir ve gücün geniş dağılımını sağlayabilir. “Oydaşmacı model, müzakereci demokrasi olarak da adlandırılabilir” (Lijphart,2016: 16, 57, Kaiser, 1997: 434). Lijphart, oydaşmacı demokrasiyi, çoğunlukçu demokrasiye göre birçok açıdan daha demokratik bulmaktadır.

Çalışmada doğrudan demokrasi ile temsili demokrasi kıyaslanacak ve değerlendirilecektir. Antik Atina ile özdeşleştirilen doğrudan demokrasi modelinde şehirde yaşayan vatandaşların kendi kaderlerine kendileri karar verme konusunda oldukça ileri bir aşamaya varmış oldukları görülmektedir. Siyaset üretimi, kralların veya

oligarşinin hakimiyetinden alınarak doğrudan halkın iradesine yönlendirilir ve halk yetkili kılınır. Şehrin vatandaşları (kadınların ve kölelerin vatandaş sayılmaması gibi bazı olumsuz unsurlarla birlikte) şehirde geçerli olacak yasaları doğrudan kendileri yaparlar, yöneticilerini çok sınırlı yetkilerle ve sınırlı süreler için belirlerler. Buna karşın polis demokrasisini cemaat demokrasisi olarak yorumlayan ve bireyin olmadığına dair eleştiri getiren görüşler de vardır. Köker de bu görüşü paylaşmaktadır. “Polis demokrasisi, terim yerindeyse, bir cemaat demokrasisidir ve burada birey yoktur” (Köker, 1992: 162). Bireyler toplumun refahı için çalışmaktadırlar. Her vatandaşın görev alabileceği kurumlar ise iktidarın tek bir elde toplanmasını engelleyecek şekilde şekillendirilmiştir. Atina demokrasisinde yasama, yürütme ve yargı kurumları günümüz kuvvetler ayrılığı sisteminin öncülü olarak değerlendirilebilir. Ateş, yargı sisteminde halkın yer almasına dikkat çeker. “Atinalıların yargı kurumları çok basit biçimde halk jürileri sistemine dayanan halk mahkemeleriydi” (Ateş, 2015: 255). İki bin yıl sonra Tocqueville’in Amerika’da incelemeler yaparak yazdığı kitabında yer verdiği Amerikan mahkemelerindeki jüri sistemi, Atina’nın yargı sistemindeki demokrasinin benzeri olarak değerlendirilebilir. Tocqueville şöyle der: “Amerika’da halk yasayı yapanları ve bunu uygulayanları atar; yasanın ihlalini cezalandıran jüriyi de halk oluşturur” (Tocqueville, 2016: 185). Demokrasinin temsili modeline inanan ama doğrudan modelini imkansız bulan John Stuart Mill’e göre Antik Yunan’daki doğrudan demokrasi, onun yaşadığı on dokuzuncu yüzyılda sürdürülemez. John Stuart Mill ve onun gibi düşünürlerin olumsuz görüşlerini de dikkate almakla birlikte yarı-doğrudan demokrasiyi tüm demokrasi modelleri içerisinde, kişilerin kendilerinin geleceklerini ilgilendiren siyasi konularda söz sahibi olabilmelerini sağlayan en uygun demokrasi modeli olarak öne sürmekteyiz ve çalışmamızın konusu olan siyasi partilerde elektronik demokrasiyi, yarı-doğrudan demokrasiyi tekrar hayata geçirebilme potansiyeli nedeniyle savunmaktayız. Yarı-doğrudan demokrasinin, demokrasi modelleri içinde demokrasiyi en iyi hayata geçiren

model olduğuna dair çeşitli düşünürlerin ve siyaset bilimcilerin görüşlerini de aktararak savımıza destek göstermektedir. Doğrudan demokrasi modelinde vatandaşlar karar mekanizmalarını araçlar, vekiller olmaksızın, kendileri etkileyebilecek güce sahip olurlar. Kendi geleceklerini tanımadıkları vekillerinin inisiyatiflerine terk etmek zorunda kalmazlar ve kendi kendilerini yönetebilirler. Temsili demokrasi, demokrasinin zayıf, yetersiz ve sorunlu bir modelidir. Altman da doğrudan demokrasiyi temsili demokrasiye tercih eder ve yurttaşların milletvekillerini ve idarecileri seçmelerini değil, bizzat kendileriyle ilgili konulara müdahil olmalarını doğrudan demokrasi olarak tanımlar (Altman, 2011: 7).

Doğrudan demokrasi modelini demografik ve coğrafi şartlar bakımından uygulanabilir bulmayan siyaset bilimci ve düşünürlerin anti tezlerini de savımız içerisinde değerlendirmeye almaktayız. Doğrudan demokrasiyi olanaksız gören düşünürlerden birisi olan Zizek, doğrudan demokrasiyi sol düşüncenin elinde kalan son efsane olarak yorumlar. Dahl da doğrudan demokrasi için şartların ölçek büyüdükçe zorlaştığını düşünenlerdendir Dahl şöyle der: “Sayıları, bir yerde toplanıp kanunları yapmalarına elvermeyecek kadar arttığında ya da coğrafi açıdan çok dağınık olduklarında (ya da bir ülkede olduğu gibi, her ikisi de) vatandaşlar etkin katılımı nasıl sağlayabilirler” (Dahl, 2015: 107). Vatandaşların toplantılarda ve kamusal buluşma alanlarında bir araya gelmeleri ve kararlara katılımı ile ilişkilendirilen doğrudan demokrasi modelinden ayrı düşünülemeyen demokrasi, MS. birinci yüzyıldan MS. on sekizinci yüzyıla kadar rafa kaldırılır. MS. on sekizinci yüzyıldan itibaren demokrasinin temsil ile ilişkilendirilip, vekalet sistemi ile canlandırılmaya çalışıldığı görülür. Ancak “temsili demokrasi, sınırlı ve dolaylı bir demokrasi biçimidir. Yönetimdeki halkçı katılımın nadir, kısa ve birkaç yılda bir kullanılan oy verme hakkıyla kısıtlanmış olması yönünden sınırlıdır. İktidarı kamunun bizzat kendisinin kullanmaması yönünden dolaylıdır; kamu sadece kendisi adına yönetecek olanları seçer” (Heywood, 2018: 150). Heywood’un yorumu temsili

demokrasinin zayıf yönlerini ortaya koymaktadır. Demokrasilerde halkın yasaların yazım sürecine dahil olması beklenirken, söz konusu hak halkın tanımadığı vekillere devredilmektedir ve halk kendini ya dolaylı yönetmekte ya da yönetememektedir. Belirli zaman dilimlerinde oy vermenin demokrasi olarak nitelendirilmesi ise demokrasiyi bir oya indirgemektedir oysa demokrasi bir oy demek değildir. Demokrasi katılımçılık, şeffaflık, eşitlik, özgürlük, çoğulculuk kavramlarını içinde barındırmaktadır. Temsili demokrasinin yarattığı sorunlar, demokrasi kavramının özünden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bütün dile getirilen sorunlarına rağmen neden temsili demokrasiye razı gelindiğine değinecek olursak; büyük, yoğun nüfuslu, kompleks bir toplumda politik hayata katılımın sınırlı olması ve doğrudan demokrasi için fiziki ve demografik koşulların olanaksız olduğu savı genel kabul görmektedir. Roskin de çoğalan nüfus nedeniyle, her konunun vatandaşa sorulamayacağı görüşündedir ve şöyle der: “Her kararı milyonlarca seçmene sunan bir milli hükümet işlemeyecek kadar hantal olacaktır” (Roskin vd., 2013:120).

Bütün olumsuz değerlendirmelere rağmen yarı-doğrudan demokrasi yaşadığımız teknoloji çağında olanaksız değildir zira bilgi iletişim teknolojileri vatandaşın doğrudan katılımı için ortam oluşturmaktadırlar. Ayrıca bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımının da dışında yüz yüze katılımın sağlandığı agora uygulamaları İsviçre’de hâla yaşanmaktadır: “En yakın örnek olarak İsviçre Konfederasyonu ve buna bağlı bazı kantonlar gösterilebilir. Appenzell Innerhoden ve Glarus kantonlarında yarı-doğrudan demokrasinin çok sayıda unsuru işlevseldir ve bu nedenle söz konusu kantonlarda doğrudan demokrasi uygulanmaktadır. Konfederasyon içinde federe devlet statüsündeki bu kantonlarda şehir, kasaba ve köy ölçeğinde halk yerel yasaların yapım sürecine doğrudan katılır ve yasama meclisine yasal önerilerde bulunarak meclisin gündemini kontrol edebilir. Konfederasyonun genel görünümü yarı-doğrudan demokrasi şeklinde değerlendirilir” (Ateş, 2015: 256, 257). İsviçre’nin iki kantonunun meydanlarındaki yüz

yüze demokrasi uygulamaları, doğrudan demokrasinin tarihin sayfalarına gömülmediğini ispatlamaktadır. İsviçre'deki iki kantonun nüfuslarının az olmasının doğrudan demokrasiyi olanaklı kıldığını ancak nüfusu fazla, coğrafyası geniş ülkeler için uygulanabilir olmadığını öne sürenler için bilgi iletişim teknolojileri uygulamalarını çözüm aracı olarak sunmaktayız. Bilgi iletişim teknolojileri ile yarı-doğrudan demokrasiye doğru yaklaşmak pekala mümkündür ve Antik Yunan'daki agoranın yerini dijital agora alabilir. Statista 2018 verilerine göre, 2011 yılında 2 milyarın altında internet kullanıcısı varken, 2018 yılı itibariyle 4 milyarın üzerinde internet kullanıcısı oluşmuştur. Bu veri, dünya nüfusunun yarısının internet kullandığı anlamına gelmektedir ve siyaseti internete taşımak için yeterli bir alt yapı olarak yorumlanabilir. Dünya nüfusunun yarısının internet kullanması, siyasi karar alıcıların, üyeleriyle, seçmen kitleleriyle internet üzerinden iletişim kurabilmesi, örgütlenebilmesi, ön seçim yapabilmesi, yasama sürecinde fikir sorabilmesi için önemli bir altyapının hazır olduğunun göstergesidir. II. Dünya Savaşı'nda kullanılmaya başlanan bilgisayarların, ticaretten sanata her alanda uygulamaya geçmesi ancak siyaset tekniklerinde uygulanmaması, üzerinde düşünülmesi, çözüm aranılması gereken bir sorundur.

Çağımızın bilgi ve iletişim teknolojilerinin uygulama alanlarının, vatandaşların karar alma mekanizmalarını etkileyebilmelerine ve karar alma süreçlerine (ajanda belirleyerek, müzakere ederek ve görüşlerini doğrudan dile getirerek, veto ederek) katılabilmelerine olanak sağlaması, yarı-doğrudan demokrasi modelinin içinde bulunduğumuz yüzyılın demografik ve fiziki engellerini aşması ve uygulanabilirliği konusunda umut vericidir. “Modern devlette yarı-doğrudan demokrasiden beklenen yararlar şu şekilde özetlenebilir: (1) Yarı-doğrudan demokrasi; demokrasinin tek saf şekli olarak yurttaşların kendi kaderleri üzerinde etkili kontrolünü sağlar. (2) Aydınlanmış, toplumsal sorunlara duyarlı, bilinçli bir yurttaş tipi yaratır. (3) Kamuya, siyasetçilere güvenmek zorunda kalmaksızın, kendi görüş ve çıkarlarını dile getirme ve savunma

olanağı sağlar. (4) İnsanların kendi aldıkları kararlara uymalarının daha yüksek bir olasılık olması anlamında, iktidara meşruluk sağlar” (Uygun, 2014: 208,209; Heywood, 2006: 100).

Doğrudan Demokrasi: En iyi sav mıdır veya guruh yönetimi midir ? (Tablo. 3)

Doğrudan demokrasiye yönelik bazı ülkelerin düşünceleri, “iyi”, “bilmiyorum” ve “kötü” kategorilerinde gösterilmektedir.

Tablo 3. Doğrudan Demokrasi: En iyi sav mıdır veya guruh yönetimi midir?

	İYİ	BİLMİYORUM	KÖTÜ
Almanya	74%	3%	23%
ABD	67%	2%	31%
Kanada	67%	3%	30%
İngiltere	56%	6%	38%
İsveç	57%	2%	41%

(Kaynak: Statista, 2017)

Yukarıdaki tabloda (Tablo.3) doğrudan demokrasi için 12 ülkede 13 bin kişiye sorulan “Doğrudan demokrasi en iyi sav mıdır, yoksa guruh yönetimi midir?” sorusuna Almanya, Amerika, Kanada, İngiltere ve İsveç ülkelerindeki vatandaşların verdikleri cevaplar gösterilmektedir: Almanya’daki vatandaşların %74’ü doğrudan demokrasiyi olumlarken, %23’ü olumsuz bulmuştur ve %3’ü bilmiyorum cevabını vermiştir. Amerika’daki vatandaşların %67’si doğrudan demokrasiyi olumlarken, %31’i olumsuz bulmuştur ve %2’si bilmiyorum demiştir. Kanada’daki vatandaşların %67’si doğrudan demokrasiyi olumlarken, %30’u olumsuz bulmuştur ve %3’ü bilmediğini söylemiştir. İngiltere’deki vatandaşların %56’sı doğrudan demokrasiyi olumlarken, % 38’i olumsuz bulmuştur ve %6’sı bilmiyorum demiştir. İsveç’deki vatandaşların %57’si doğrudan demokrasiyi olumlarken, %41’i olumsuz bulmuştur ve %2’si bilmiyorum cevabını vermiştir. Anılan ülkelerde doğrudan demokrasiye olumlu bakış açısının ortalaması %64 civarındadır. Olumsuz bakış açısının ortalaması %32 civarındadır. Bilmiyorum cevabını

verenlerin ortalaması %3 civarındadır. Doğrudan demokrasiye olumlu bakış açısı daha yüksektir ancak yeterli değildir çünkü doğrudan demokrasi kurumlarının ve tekniklerinin uygulanması konusunda dünyadaki deneyim daha çok yenidir ve insanların tecrübe kazanmaları gerekmektedir.

2.1.1. Doğrudan Demokrasinin Kurumları:

Demokratik rejimlerde seçimlerin dışında halkın katılımını sağlayan doğrudan demokrasi kurumları da işlevseldir. Bu kurumlardan en çok devreye sokulandıran biri de halkoylaması (referandum) olarak bilinir. Halkoylaması kurumu çerçevesinde halk girişimi, halkın vetosu, plebisit gibi yöntemler kullanılmaktadır.

Referandum, İsviçre’de sıkça başvurulan bir yöntemdir. Hükümetin bir konuda referanduma gitmesini sağlamak için vatandaşların 50 bin imza toplaması yeterlidir. Ancak bu yöntemin de bazen karışık sonuçları ortaya çıkmaktadır. Aralık 2018 tarihinde çıkan bir yasayla, vatandaşa homofobiye karşı dava açma hakkı tanınır. Ancak çıkan bu yasaya karşı olan aşırı sağcı parti ve gruplar, yasanın iptalini isterler ve referandum düzenlenmesini sağlayabilmek için 70 bin imza toplarlar. Hükümet bu talep karşısında yeniden referandum düzenlenmesi için tarih belirleme çalışmasına başlar (Romy, 2019). Homofobiyi önlemek için çıkarılan bir yasa ile elde edilen demokratik LGBTİ hakları kazanımı, 70 bin imza ile uygulamaya sokulacak olan yeni bir referandum ile tehlike altına girmektedir. Söz konusu örnek, halkın katılımı için önemli kurumlardan biri olan referandumun yol açabileceği karışıklığı anlatabilmek için verilmiştir. Referandumlardan her zaman doğru sonuçlar çıkmayabilir.

Halk girişimi: Vatandaşların yeni yasa düzenlemeleri veya yürürlükteki yasalarda değişiklik yapabilecekleri metinleri hazırlayarak halkın oylamasına sunabilmelerine olanak sağlayan doğrudan demokrasi kurumunun adıdır.

Halkın vetosu: Yasama Meclisi'nde kabul edilen ama daha yürürlüğe girmeyen bir yasa'yı kabul etmeyen vatandaşların ilgili yasanın reddedilmesi için belirli bir sürede halkoyu kurumunu devreye sokmasıdır. Yasa reddetme hakkının yanı sıra halkın kamu görevlilerini görevlerinden geri çağırma hakkı da olabilir. "Seçimle gelen kamu görevlilerinin azledilmesinde de (recall) halkoylamasına başvurulur" (Uygun, 2017: 199).

Plebisit: Plebisit aşağıdan yukarı doğru değil, yukarıdan aşağı doğru işleyen bir sistemdir, vatandaşların girişimiyle değil, karar mekanizmalarının tercihiyle uygulamaya konulur. "Fransızcada olumsuz bir anlama sahip olan plebisit, otoriter yönetimlerin, iktidarlarına demokratik bir görünüm kazandırmak için halkoyuna başvurmasıdır. Plebisitler daha çok, gerçek bir tartışma yaratmadan, bir anayasa metninin ya da devlet başkanının görev süresinin uzatılması talebinin onaylanması gibi konular için yapılan güdümlü halkoylamalarıdır. Halkoyuna başvurulması ihtiyari ya da zorunlu olabilir. Örneğin, Delaware dışında bütün ABD eyaletleri, Avustralya, İrlanda ve İsviçre'de anayasa değişikliklerinin halkoyuna sunulması zorunludur" (Uygun, 2014: 199).

Amerika'da üç tür doğrudan demokrasi kurumu vardır: (1) Referandum (2) Girişimler (*initiatives*) (3) Geri çağırma (*recall*). Bu kurumlar seçmenlerin yasa hazırlamalarına, anayasayı düzeltmelerine, siyasileri geri çağırmalarına (azletmelerine) olanak sağlamaktadır. Ancak Amerika'da bazı eyaletler doğrudan demokrasiye izin verir, bazı eyaletler izin vermez. Hepsinin üzerindeki Amerikan hükümeti de doğrudan demokrasi uygulamalarına izin vermez. Eyaletler ve Amerikan hükümeti uygulamaları arasında böyle bir çelişki vardır. Amerika'daki doğrudan demokrasi kurumlarından referandumun işleyişi vatandaşın hükümetin aldığı bir kararı onaylaması ya da geri çevirmesi şeklinde olur. Girişim (*initiative*) en çok kullanılan doğrudan demokrasi formudur. Girişim için hazırlanan dilekçelerde gerekli imza sayısı eyaletten eyalete göre değişir. Örneğin Kaliforniya'da bir yasa çıkartmak için son valilik seçimlerinde oy

kullanıcıların sayısının %5'inin imzası, anayasal bir düzeltme için ise %8'inin imzası gerekir. 2018 yılı için rakamlar şöyledir: bir yasa geçirmek için 365.880 imza, anayasal bir düzeltme için ise 585.407 imza gerekmektedir. Dilekçe yeter imzaya ulaştınca, devlet kurumu tarafından onaylanır ve oylama için hazır hale gelir. Kaliforniya'da imza toplama süresi 150 gündür, Arizona'da ise 2 yıldır. Devlet imza toplayanları ve dilekçe gezdirenleri sınırlayabilir. Oregon'da imza toplayanlara para ödenmesi yasaklanmıştır. Kolorado'da ise imza toplayanların kazançları sınırlanmıştır. Geri çağırma/ azletmek (*recall*) ise doğrudan demokrasinin sıra dışı formlarından biridir. En bilinen örneklerinden biri 2003 yılında Kaliforniya Valisi Gray Davis'in geri çağırılması ve yerine Arnold Schwarzenegger'in geçmesidir (Lumen, 2020).

Doğrudan demokrasinin kurumları üzerinde dururken Fransız Devrimi'nin evrensel bildirgesini de referans olarak alabileceğimizi belirtmek isteriz. 1789 Fransız Devrimi sürecinde ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 15.maddesinde, toplumun kendisini yöneten kamu görevlilerinden hesap sormaya hakkı bulunduğu açıkça belirtilir. "Fransa'da devrimci çalkantı uzun yıllar sürer ama yönetimin yönetilenlerin onayına dayanması gerektiği ilkesi, kendilerini onaylatmak için plebisitler yapma zorunluğu duyan imparatorlar zamanında bile yürürlükte kalır" (Eroğul, 1991: 25,26).

Yukarıda anlatılan demokrasi kurumlarının yanı sıra alternatif demokrasi uygulamaları da görülmektedir. Bunlar; yurttaş jürisi, yurttaş panelleri, internet üzerinden danışmalar ve kasaba meydanı toplantıları olarak sıralanabilir. Yerel hükümetin, merkezi hükümete göre daha iyi olduğu yolundaki görüşler de, merkezileşmiş hiyerarşik yönetimlerin demokrasinin hayata geçirilmesi açısından sorunlu olduğunu dile getirmektedir (Coleman, 2005: 10). Coleman'ın değindiği kasaba meydan toplantıları, Antik Yunan agorası formunun benzeri olarak değerlendirilebilir.

Coleman'ın verdiği bir örneğe göre: İngiltere'de Parlamento, belirli konularda deneyimli bir grup vatandaşa bir ay süresince internet üzerinden danışma uygulaması

gerçekleştirir. Vatandaşlar birbirleriyle ve milletvekilleri ile fikir alışverişi yaparlar. Bu uygulama hem vatandaşların düşüncelerini dile getirmelerine olanak sağlayan bir ortam oluşturmuştur hem de milletvekillerinin gündemini geliştirmiştir. BBC'nin Politik Tartışma Forumlarına, Irak Savaşı sürecinde her ay insanların fikirlerini bildirdiği 350 bin e-mail gelmiştir. Ancak bu kişiler görüşlerini bildirmelerine karşın, temsilcilerle fikirlerini tartışma olanağı bulamamışlardır.

Verilen örneklerden görüldüğü üzere siyasi karar alma süreçlerinde siyasetçilerin oy verenlere danışmaları, oy verenlerin görüşlerini almaları için pek çok teknolojik form ve olanak bulunmaktadır. Sorun, olanakların yetersizliğinde değil siyasetçilerin demokrasiyi özümsememelerinde ve uygulama konusunda istekli olmamalarında yatmaktadır. Alacağı karar, parlamentoda vereceği oy konusunda seçmenin düşüncelerini merak eden, önemseyen, seçmenleri ile iletişim kurmaya çalışan, yatay demokrasiye değer veren politikacılar için teknoloji çağının olanakları yarı-doğrudan demokrasiye giden yolu kolaylaştırmaktadır. Yönetim erkini paylaşmak istemeyen, katılımın ve müzakerenin temsili demokrasi modelinin içerisinde hayat bulmakta zorlandığı ve hiyerarşinin madunlar yarattığı gerçeğine yüz çeviren politikacıların, doğrudan demokrasinin günümüzde uygulanamayacağı savı ancak bir bahanedir. Yarı-doğrudan demokrasi modeli, bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımıyla, coğrafi ve demografik engelleri aşabilmektedir ve modelin hayata geçirildiği demokrasi kurumları, hareketler, kampanyalar ve farklı ülkelerdeki siyasi partiler çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak incelenecektir. Zizek'in savının aksine, doğrudan demokrasi artık bir efsane değildir ve yarı-doğrudan demokrasinin teknoloji çağı olarak nitelenen çağımızın koşullarında uygulanabileceği teknik alanlar gelişmiştir ve gelişmeye devam etmektedir. Ayrıca İsviçre'nin bazı kantonlarında hala uygulanabilir olması, küçük ölçekli yerleşimlerde mutlak doğrudan demokrasinin yaşadığını göstermektedir. Bu yüzden bir sonraki bölümde İsviçre'deki yarı-doğrudan demokrasi uygulamaları incelenecektir.

2.2. İSVİÇRE USULÜ YARI DOĞRUDAN DEMOKRASİ YARI DOĞRUDAN DEMOKRASİNİN İMKANSIZ OLMADIĞININ İSPATI

Sekizbuçuk milyon nüfusu olan İsviçre’de vatandaş her siyasi seviyede yasa yapım sürecine katılabilir. İsviçre doğrudan demokrasi modeli ile anılır ama yasaların çoğunluğu parlamentoda vekiller tarafından yapılır. İsviçre sisteminin farkı yurttaşların temsilcileri tarafından yapılan yasalar veya kendi önerecekleri yasalar için genel oylamaya gidebilmeleridir. Bu usulü hayata geçirmek için halk imza toplama hakkına sahiptir (Ronchi, 2019: 53).

İsviçre Konfederasyonu iki meclisli bir yapıya sahiptir. Biri her federe devletin temsilcilerinden oluşan senato, diğeri ise genel seçimler sonucunda oluşan halk meclisidir. Görev süreleri dört yıldır. Buna ek olarak yedi kişiden oluşan İsviçre yürütme konseyi uygulamada her zaman bir koalisyon şeklinde oluşturulur. Seçimlere katılan partiler genel oy dağılımına göre konseyde temsil edilirler. Yürütme gücü, geniş koalisyon hükümetleri tarafından paylaşılır. İsviçre’de uygulanan müzakereci modelde amaç, siyasi partilerin pek çoğunun iktidara ortak olmasını sağlamaktır (Lijphart, 2016: 57). Azınlıkların kültürlerini yaşatabilmeleri için önemli bir destek de, onların dillerine göre mecliste temsil edilebilmelerine olanak sağlamaktır ve İsviçre’de bu çoğulcu yöntem uygulanmaktadır. Bilindiği gibi İsviçre’de, Almanca, Fransızca ve İtalyanca olmak üzere üç dil konuşulmaktadır. “Almanca konuşan dört ya da beş, Fransızca konuşan bir ya da iki ve sıklıkla İtalyanca konuşan bir üye olmak üzere dil gruplarının sayılarıyla orantılı olarak mecliste temsil edilmeleri de yürürlükteki bir diğer ölçüttür. Her iki ölçüt de resmi olmayan kurallardır ancak bunlara katı bir şekilde uyulur” (Lijphart, 2016: 58). Tüm konuşulan dillerin temsil edilmeleri, herhangi bir dilin dışlanmaması, ayrımcılığa uğramaması demokrasinin çoğulculuk ilkesinin yerine getirilmesine olumlu bir örnek teşkil etmektedir.

“İsviçre’nin politik sistemi ne Başkanlık sistemidir, ne de parlamenter sistemdir. Federal Konsey üyeleri dört yıllık sabit bir dönem için seçilirler ve anayasa gereği, yasama organı, bu süre içinde güvensizlik oyunu devreye sokamaz.’ İsviçre Federal Konseyi güçlüdür ama üstün değildir” (Lijphart, 2016: 58,59, Steiner, 1971: 63).

İsviçre Konfederasyonu, Federal Anayasanın 50.maddesi uyarınca belediyelere özerklik hakkını, kanton hukuku sınırları içerisinde tanır. İsviçre yerel yönetimlerinde birbirlerinden farklı olmakla birlikte yüksek özerk yönetim vardır. Halk girişimleri, referandumlar ve halk meclisleri gibi doğrudan demokrasi kurumları, yerel yönetimler seviyesinde çok gelişmiş düzeydedir. “İsviçre’de birçok kantonda belediyelerin belirli bir parasal miktarın üzerinde yapacakları kamu harcamaları ve/veya yatırımları ve yerel vergi düzeyinde yapılması öngörülen değişiklikler zorunlu referanduma tabidirler” (Ladner, Fiechter, 2012: 441).

İsviçre’de, küçük coğrafi birimlerden ve az nüfustan daha geniş bir coğrafyaya ve daha çok nüfusa yayılan bir ölçekte yarı-doğrudan demokrasinin olanaklı olduğunu görebiliriz. İsviçre dünyada en sık isteğe bağlı referanduma başvuran ülke olarak bilinmektedir. “İsviçre’de gerçekleştirilen halkoylamalarının sıklığı, modern devletlerde doğrudan demokrasinin uygulanmasının mümkün olmadığı yönündeki yaygın kanıyı tartışılır kılmaktadır. Bu ülkede halkoylaması, ulusal düzeyde, 1848 yılında kurumsallaştırılmıştır. O tarihten itibaren anayasa ve yasalarda değişiklik yapılması, parlamentodan geçen bir yasanın belirli bir süre içinde geçersiz kılınması ya da tümüyle yeni bir yasal düzenleme getirilmesi amacıyla, ulusal düzeyde yılda ortalama 3-4 kez kullanılmaktadır. Ulusal düzeyde ise örneğin, en büyük kanton olan Zürih’te, yılda yaklaşık 15 konu halkoyuna sunulmaktadır” (Uygun, 2017: 203). Kantonların kendi iç siyasetlerinde halkoyu uygulamasını daha çok kullandığı görülmektedir. “Ulusal düzeyde isteğe bağlı bir referandum başlatılması için oy verme yeterliliğine sahip 50 bin İsviçre vatandaşının imzasının olduğu bir dilekçeyle, yasa metninin yayınından itibaren 100 gün

içerisinde referandum talebinde bulunulması gerekmektedir” (GEF, 2010: 27). İsviçre’de vatandaşların yasa önerme, yasayı reddetme, anayasal değişiklik talep edebilme haklarının olması, yarı-doğrudan demokrasinin göstergelerinden biri olan halkın yasaları oluşturması ölçütünü sağlamaktadır ve yarı-doğrudan demokrasinin ruhunu canlandırmaktadır. “Avrupa’daki referandumlardan farklı olarak referandumun ne zaman yapılacağına halk karar verir, yöneticiler beğenseler de beğenmeseler de bu karara engel olamazlar. Federal düzeyde, parlamentoda oylanan her kanun vatandaşlar tarafından sorgulanabilir” (Özgöker, Mert, 2018: 64).

İsviçre Anayasası’ndaki değişikliklere ilişkin usül, az nüfuslu küçük kantonların yasa değişikliklerindeki gücünü göstermektedir. Büyük kantonların yasa değişikliklerinde hegamonik bir statü kazanmalarının önüne geçilmektedir. “İsviçre Anayasa’sında değişiklik yapabilmek için bu değişikliğin referandumda kabul edilmesi gerekir. Referandumun kabul edilmiş sayılması için sadece ülke çapında çoğunluk sağlanması yetmez, kantonların çoğunluğunda da çoğunluk sağlanması şartı aranır. Kantonlar arası çoğunluk onayının gerekliliği; İsviçre nüfusunun %20’sinden daha azını oluşturan küçük kantonların bir anayasa değişikliğini veto edebileceği anlamına gelir” (Lijphart, 2016: 63). Anayasa değişikliğine sadece devlet tarafından gidilmez, vatandaşlar da anayasa değişikliği yapabilmek için imza toplama hakkına sahiptirler. Vatandaşlar anayasal bir değişiklik için onsekiz ay içinde 100 bin imzalı dilekçe oluşturabilirlerse, referanduma gidebilirler. Bu tadilatın uluslararası hukuka ve insan haklarına karşı olmaması gerekir (Switzerland’s Direct Democracy, 2005).

Çalışmanın önceki bölümlerinde de değindiğimiz gibi kimi düşünürler Antik Atina’daki doğrudan demokrasi modelinin yıpranmasını herkesin gelişigüzel yasa önerebilmesi ile ilişkilendirmektedirler ve İsviçre’de de herkesin yasa önerebilme hakkının olması bağlamında halkoylaması yoluyla ‘radikal demokrasi’nin kurulması endişe yaratmaktadır. Bu endişe çok yerinde değildir zira halk girişimlerinin kabul edilme

oranları düşüktür. Çalışmamızda önem verdiğimiz konu halk girişimlerinin başarıya ulaşmaları değil, vatandaşların bu hakka sahip olmalarını sağlayan tekniklerin yürürlükte olmasıdır. “İsviçre yurttaşları, halkoylamasına sunulan metnin olası sonuçları hakkında yeterli bilgiye ulaşamadığında ya da küçük de olsa bazı kuşkular taşıdığına, tereddütsüz ‘hayır’ oyu vermektedir. 1848-1992 yılları arasında anayasanın değiştirilmesini amaçlayan halk girişimlerinin başarı oranı %9.6’dır. Buna karşılık aynı amaçla parlamentonun başlattığı halkoylamalarının başarı oranı, kısmi anayasa değişikliğinde %71,9, bütün anayasa değişikliğinde %50’dir. Halk girişimlerinin daha başarılı sonuçlar verdiği alan, parlamentodan geçen yasa ve kararnamelerdir. Halk oylamalarının yarıdan fazlasının olumsuz sonuçlanması, bu kurumun başarısızlığı olarak görülmemelidir” (Uygun, 2014: 205). Halk girişimleri, parlamentonun ilgili konuyu gündemine almasını sağlayabilmektedir. Dolayısıyla, vatandaşlar meclisi yeni bir düzenleme yapmak konusunda harekete geçirecek karar alma sürecine etkin olarak katılmaktadırlar (Uygun, 2014: 205; Catt, 1999: 58-61). Vatandaşların başlattıkları girişimden istedikleri sonucu alamadıkları ancak hükümet bütçesinde savunmaya yönelik bir değişim yarattıkları örnek şöyledir: “Ulusal ordunun lağvedilmesini amaçlayan 1989 yılında yapılan ve savunma harcamalarının azaltılmasını amaçlayan bu halk girişiminde, ülke herhangi bir askeri tehdit altında bulunmadığı için ordunun kaldırılması istenmiştir. Halk girişimi başarılı olmasa da, hükümet ve parlamento bu olaydan gerekli dersleri çıkartır ve halk girişiminin amaçlarını, orduyu lağvetmek gibi radikal bir yöneme başvurmadan, kısmen de olsa gerçekleştirmeye çalışır. Bu doğrultuda savunma harcamalarının kısılması, asker sayısının azaltılması yolları araştırılır. 1992’de bir anayasa değişikliği ile vicdani retçilere askerlik yerine geçecek kamu hizmeti olanağı tanınır” (Uygun, 2014: 205; Kobach, 1993: 204-215). İsviçre’de vatandaşların sadece iç politika konularında değil dış politika konularında da söz söyleme hakları vardır. “Uluslar arası antlaşmaların halkoyuna sunulması zorunluluğu, İsviçre halkının dış politikayı doğrudan belirlemesine olanak

sağlar” (Uygun, 2014: 207). İsviçre’de uygulanan yarı-doğrudan demokrasi modelinde vatandaşın inisiyatif kullanabilmesi, siyasi partilere olan gereksinimini de zayıflatmaktadır. Çoğulculuk uygulamaları her kesimin istencinin gündeme alınmasına ve kendi kaderini tayin hakkına yol açmaktadır. “İsviçre deneyiminin başarısında, kuşkusuz, doğrudan demokrasinin bu ülkede yüzyıllara dayanan bir siyasal gelenek olması önemli bir etkidir” (Uygun, 2014: 206; Budge, 1996: 89-91). İsviçre’de halkın katılımıyla yapılan Landsgemeinde denilen toplantılar Orta Çağ’dan bu yana gerçekleştirilmektedir.

İsviçre vatandaşlarının seçimlere yönelik ilgisine bakacak olursak, Batılı ülkelerde izlenen seçimlere katılım oranındaki azalmaya karşın İsviçre ile ilgili veriler daha olumlu gözükmektedir. *Institute for Democracy & Electoral Assistance (IDEA)*’nın 2020’de yayınladığı son seçimlere dair verilerde, Avrupa’daki seçmenlerin seçimlere katılım oranı şöyledir: İsviçre %87,2, Danimarka %85,9, İzlanda %79,2, Norveç %78,2, İngiltere %68,9, Finlandiya %66,9, İrlanda %65,1 (IDEA, 2020). Doğrudan demokrasi uygulamalarının gerçekleşebildiği ülke olan İsviçre’de seçimlere katılım oranının diğer Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında daha yüksek olmasını, demokrasinin kurumsallaştırılması ile seçimlere katılım arasında doğrudan, pozitif bir ilişkinin olması şeklinde açıklayabiliriz.

İsviçre, Antik Atina demokrasisini yaşatmasının ve doğrudan demokrasi kurumlarını uygulamasının yanı sıra e-demokrasinin tekniklerinden biri olan e-oylama konusunda da bir hayli yol almış olması nedeniyle incelenmesi gereken bir ülkedir. E-oylama (*e-voting*) ile ilgili ilk denemeler İsviçre’de yaşayan İsviçre vatandaşları tarafından 2004-2005 tarihleri arasında Neuchâtel, Cenevre ve Zürih’de gerçekleştirilmiştir. 2007 ila 2010 tarihleri arasında bazı kantonlar yurtdışında yaşayan bazı İsviçre vatandaşlarını da e-oylama sürecine eklemişlerdir. E-oylama, 2011’e kadar yerel, bölgesel ve federal düzeyde sadece referandumlar için uygulanmıştır, Ekim

2011’de ilk defa federal seçimler için uygulanır. 2015 yılında ise federal seçimler için ikinci kez ve ülke dışındaki İsviçre vatandaşı seçmenleri de dahil ederek e-oylama uygulanır. E-oylama hakları engelli vatandaşları da kapsayarak genişler. Araştırmalara göre internet üzerinden oylama yapmaya, genç oy verenler (özellikle 30-39 yaş arası) daha yaşlı olan oy verenlere göre daha meyillidirler. E-oylama ile eğitim arasında da bir ilişki vardır. Bireyin eğitim düzeyi arttıkça e-oylamayı kullanma olasılığı artmaktadır. E-oylamaya öncülük eden Cenevre’nin adını verdiği Cenevre oy verme sistemi şöyle çalışır: Oy vermek için öncelikle vatandaşın ‘oy verme’ hakkı kazanması ve bir bilgisayara erişiminin olması gerekir ve bunun için özel bir yazılım gerekmemektedir. Oy veren, seçim web sayfasında kimliğini kanıtlamak için bireysel bir kimlik numarası alır. Daha sonra oy gönderilir ve gönderilen oyun, oy verene gönderilen ikinci bir bireysel kodla teyit edilmesi gerekir. Oy verme sürecinde sistemin bulunduğu yere göre, seçim gününden bir gün öncesine kadar 2.5 ila 3.5 hafta içerisinde oy verenler oylarını gönderebilirler (Goos ve Korthagen, 2020: 285-288).

İsviçre’deki sistemin avantajları şöyle özetlenebilir: “(1) Sistem, kanun yapma sürecinde çok kişiye danışılarak, çok yönlü bakış açısı kazanılması fırsatını yaratmaktadır. (2) Sistem, çok çeşitli kökenlere sahip insanların bir arada, huzur ve barış içinde yaşamalarını garanti etmektedir (3) Yarı-doğrudan demokrasi sayesinde halkın siyasete olan ilgisi hep yüksek seviyelerde olmaktadır (4) Federalizm nedeniyle yerel düzeydeki kararlar hızlı şekilde alınır” (Özgöker ve Mert, 2018: 67).

Yukarıda anlatılan tüm olumlu uygulamalarına rağmen İsviçre için mükemmel demokrasi örneği sergiliyor diyemeyiz. Doğrudan katılım uygulaması İsviçre vatandaşları için geçerlidir ancak göçmenler için katılım olanakları oldukça sınırlıdır. Lucerne Üniversitesi Avrupa demokrasileri arasında göçmenlerin katılımına dair bir araştırma yapar ve çıkan sonuca göre, göçmenlerin politik katılımına izin verme konusunda İsveç en başta yer alırken, İsviçre sonlarda yer alır. Genellikle İsviçre’de

yaşayan göçmenler, 10 yıl yaşadktan sonra vatandaşlık ve siyasi katılım hakkını kazanır. Ancak Danimarka, Finlandiya, İzlanda ve Norveç gibi İskandinav ülkelerinden gelen ve İsviçre’de yaşayan yabancılar için vatandaşlık kazanma süresi 2 yıldır. Vergi ödeme konusuna gelince göçmenler de her İsviçre vatandaşı gibi vergi öderler ancak siyasi katılım hakları yoktur. Bu durum demokraside noksanlığa sebep olur ve ‘demokrasi açığı’ olarak nitelendirilebilir. Liberal devletin prensiplerinden biri; vergi ödeyenin politik hayata katılma hakkının olmasıdır. Ancak göçmenler vergi ödemelerine rağmen siyasal katılım hakkına çok geç sahip olabilmektedirler. Söz konusu uygulama İsviçre’nin kantonlarına göre farklılık gösterir. Fransızca konuşulan pek çok kantonda yabancıların ‘yerel konularda’ bazen de kanton seviyesinde oy kullanmalarına izin verilmektedir. Almanca konuşulan kantonlarda ise yabancıların siyasi katılım hakkı daha sınırlıdır. İsviçre’nin 26 kantonunun üçte biri İsviçre’li olmayanlara siyasi katılım hakkı vermemektedir. Siyasi katılım konularını ele aldığı “Switzerland is three-quarters of a democracy” adlı makalenin yazarı Sandro Lüscher’e göre, İsviçre ‘üçte bir demokrasidir’ (Lüscher, 2019). Yarı-doğrudan demokrasi için dünyanın en iyi örneği olarak ele aldığımız İsviçre, demokrasiyi kendi yurttaşlarına uygularken, yabancılar karşı çifte standart olarak nitelendirilebilecek bir uygulama sergilemektedir. İsviçre’de kadınların oy verme hakkını 1971 yılında kazanmaları ise geç kalmış demokrasi olarak değerlendirilebilir.

İsviçre’deki sistemin dezavantajları ise şu şekilde özetlenebilir: (1) Sistem yavaş ve karmaşık işler. Bir konuda net bir çoğunluk elde etmek için hemen herkese danışılması gerektiğinden, diğer ülkelerde birkaç ayda çözülebilecek sorunlar İsviçre’de daha uzun sürebilmektedir. (2) İsviçre uluslararası alanda zor bir ortaktır. Parlamento bir anlaşma yapıp onaylayabilir ancak bunun daima referanduma gitme riski vardır. (3) Gücün dağılmış olması liderlik eksikliğine neden olmaktadır. (4) Girişim yoluyla referandum riskli olabilir. Ciddi diplomatik sorunlar yaratabilecek, uygulanamaz bir girişim

başlatılabilir ve kabul edilebilir (Özgöker ve Mert, 2018: 66). Saydığımız dezavantajlarına rağmen İsviçre’de uygulanan doğrudan demokrasi teknikleri, yarı-doğrudan demokrasinin kapılarını açmakta, yollarına ışık tutmaktadır.

Aşağıdaki görsellerde İsviçre’de 10.Haziran 2018 tarihinde yapılan referandumda vatandaşların oyuna sunulan iki konuya dair oy pusulası görülmektedir. Pusuladaki iki konu şöyledir: Birincisi bankacılık ile ilgilidir ve ‘para arzı sadece milli banka vasıtasıyla mı olsun’ sorusu sorulmaktadır. İkinci konu ise şans oyunları ile ilgilidir. Şans oyunları için federal yasanın kabulü ile ilgili halkın görüşü sorulmaktadır.

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

1

Stimmzettel für die Volksabstimmung vom 10. Juni 2018

Wollen Sie die Volksinitiative «Für krisensicheres Geld: Geldschöpfung allein durch die Nationalbank! (Vollgeld-Initiative)» annehmen?	Antwort

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

2

Stimmzettel für die Volksabstimmung vom 10. Juni 2018

Wollen Sie das Bundesgesetz vom 29. September 2017 über Geldspiele (Geldspielgesetz , BGS) annehmen?	Antwort

Görsel 1. İki ayrı referandumun konularına ait oy pusulaları

Aşağıdaki görselde bir referandum oy pusulasının zarfı görülmektedir. Vatandaşın adresine gönderilen zarfın iki açma bölümü vardır. Vatandaş her iki bölümü de açar, politik inancı ve düşüncesi doğrultusunda oyunu oy seçeneği olan pusulada kullanır ve imzasını diğer pusulaya atar. Oyunu bir bölmeye, imzasını diğer bölmeye

yerleştirir ve zarfı kapatır. Zarf kendinden pulludur, vatandaş masrafa girmeden isterse posta yoluyla, isterse elden belediye binasının oy sandığına zarfını ulaştırır. Yasal görevli sadece imza kontrolü yapabilir ve imzanın olması oyun geçerliliği için gereklidir. Görevli imzalı kısmı kendine ayırır ve oy pusulasının olduğu zarfı içeriğine bakmadan sandığa atar. Bu durumda kimin nasıl oy kullandığı görülmemiş ve oy vermenin uluslararası gizlilik standardı ihlal edilmemiş olur. Oy sayımında görülen sadece oylardır; kimlikler görünmez.

Gemeinde Oberbuchsitzen

STIMMRECHTSAUSWEIS

Die Ausübung des Stimm- und Wahlrechts ist nur mit diesem Stimmrechtsausweis möglich. Der Stimmrechtsausweis ist unterzeichnet dem Wahlbüro abzugeben oder mit dem Zustellkuvert zu retournieren. Bei brieflicher Stimmabgabe ist die Anleitung auf der Rückseite zu beachten.

P.P. 4625 Oberbuchsitzen

Frau
~~Walter Nauer~~
Bachmatt 537
4625 Oberbuchsitzen

Urnengang vom 10.06.2018

Stimmlokal: Gemeindehaus Oberbuchsitzen,
Dorfstrasse 117

Wahlurne geöffnet: Sonntag, 10.00 - 11.00 Uhr

Unterschrift des / der Stimmberechtigten

Unterschrift / Name / Vorname / Adresse / Wohnort
der Vertrauensperson des / der Stimmberechtigten
bei (Krankheit und Invalidität)

Görsel 2. Referandum oy zarfı

2.3. TEMSİLİ DEMOKRASİNİN KRİZİ (DEMOKRASİ BİR OY DEĞİLDİR)

Yaklaşık iki bin yıl süreyle askıya alınan demokrasinin tekrar canlanmaya başlaması temsil kavramıyla ilişkilendirilmesiyle gerçekleşmiştir. Siyaset üretme süreçlerine herkesin katılımının artık olanaksız olduğu düşüncesiyle yurttaşlar adına temsilcilerin görevlendirilmesi sistemine geçilir. Ancak bu model, demokrasinin ruhuyla bağdaşmamaktadır çünkü halkın kendini yönetmesi olarak bilinen demokraside halk kendisini yönetmesi için tanımadığı siyasetçilere vekalet vermektedir. Avusturya Parlamentosu'nun web sitesinden aldığımız bir cümle, temsili demokrasinin yetersiz

kaldığına dair görüşlerin çoğaldığı değerlendirilmesini desteklemektedir. “Temsili demokrasi ile ilgilenen tarihçilere göre temsili demokrasinin tarihinde birilerinin ‘demokrasi krizde’ demediği bir süreç olmamıştır. Ancak geçmişte kriz var diyenler azınlıktayken günümüzde krizin varlığı konusunda geniş bir mutabakat olduğu görülmektedir” (Parliament of Australia, 2020). Rousseau da halk ile yönetim arasında temsilcilerin girmesini eleştirir ve böyle bir sistemde halkın artık özgür olmadığını söyler. “Kendilerini özgür sanan modern halkların hangi nedenlerden dolayı temsilcileri olduğunu ve neden eski halkların temsilcileri olmadığını söylemek istiyorum. Her ne olursa olsun bir halk kendisine temsilciler atadığı andan itibaren artık özgür değildir, artık kendisi de yoktur” (Rousseau, 2016: 139). Onsekizinci yüzyıla kadar temsil ile demokrasi beraber düşünülmemiştir. Halkın kendini yönetirken kararları vekalet verdiklerine bırakması demokrasinin ruhuna aykırıdır. Üstelik halk kendini yönetecek vekilleri de kendi seçmemektedir sadece siyasi partinin karar mekanizması tarafından belirlenen aday listelerine oy verebilmektedir. Aday listeleri belirlenirken vatandaşların fikirleri sorulmamaktadır. Yöneticilerin halk tarafından belirlenebileceği bir sistemin geliştirilmesi için nüfusların çok kalabalık olduğu düşüncesi, temsili demokraside halkın dışarıda bırakılmasına mazeret oluşturmaktadır. Atina demokrasisinin başarısının, şehir devletinin coğrafi büyüklüğü ve nüfusu ile doğrudan bağlantılı olduğu yorumu yapılır. İki bin yıl sonra ortaya çıkan temsili demokrasinin, doğrudan siyaseti imkansız kılan ölçek büyümesi sorununu çözdüğüne inanılır.

Antik Yunan’dan sonra Roma’ya bakacak olursak, Romalılar da demokrasiye inanmış ancak büyüyen sınırlar içerisinde bu modeli uygulayamamışlardır. “Romalılar iyi bir yurttaşın meclislere katılması gerektiği yönündeki inancı sürdürmekle birlikte, gittikçe genişleyen topraklar ve artan nüfus karşısında bunun nasıl olacağını gösteren bir çözüm üretememişlerdir” (Uygun, 2014;124). Temsili demokrasinin onsekizinci yüzyılda başladığı kabul edilse de Inter Parliamentary Union’ın yayımına göre bilinen en

eski Parlamento, Althingi- İzlanda parlamentosudur ve M.S. 930 yılında kurulmuştur (Inter Parliamentary Union, 2018). Ondokuzuncu yüzyılda temsili demokrasi, tüm toplumu etkileyecek kararları alacak olan temsilcilerin seçimlerinde vatandaşların çoğunluğu tarafından en yüksek katılımın sağlanacağı bir dizi kural ve kurumları oluşturan formuna ulaşır. Bu kurumlar ve kurallar kümesi; seçilmiş hükümeti, her oy verenin oyunun eşit ağırlığının olduğu özgür ve adil seçimleri, ırk, din, sınıf, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin tüm vatandaşları kapsayan oy hakkını, bilgi sahibi olmayı, ifade özgürlüğünü, tüm yetişkinlerin hükümetlerine muhalefet hakkını, sosyal hareketler oluşturmayı, çıkar gruplarını, baskı grupları kurmayı, siyasi parti kurma hakkını kapsar (Held, 2006: 105). Temsili demokrasinin ilk uygulandığı dönemde ‘vatandaşların çoğunu kapsayan oy hakkından’ söz edilse de; sadece varsıl, beyaz erkekler için ayrımcılık yapılmaktadır ve temsilci seçme hakkına sahip yurttaş kitlesi son derece sınırlı tutulmuştur. Sadece belli özelliklere sahip vatandaşın katılımı nedeniyle temsili demokrasi, demokratik düşüncenin temelini zedelemiş olur. Liberal düşünürler bu eleştirinin hesap sorulabilir bir hükümetle pratik olarak yok edilebileceğini savunurlar. Ancak bireylerin kendi kaderlerini etkileyen siyasi kararlarda doğrudan söz söyleme hakları ortadan kalkmıştır. John Stuart Mill’in büyük bir keşif olarak nitelendirdiği temsili demokrasi çağımızda demokratik olarak nitelendirilen pek çok ülkede yaygın olarak tercih edilse de uygulamada sorunludur çünkü temsili demokrasi, sınırlı ve dolaylı bir demokrasi biçimidir. Heywood’un tanımlamasına göre “yönetimdeki halkçı katılımın nadir, kısa ve birkaç yılda bir kullanılan oy verme hakkıyla kısıtlanmış olması yönünden sınırlıdır” (Heywood, 2018: 150; Heywood, 2015: 171). İktidarı halkın bizzat kendisinin kullanmaması yönünden dolaylıdır; kamu sadece kendisi adına yönetecekleri seçer. “Doğrudan demokrasinin aksine temsili modelde halk yetkilerini doğrudan kullanmak yerine seçilmiş temsilcilere devreder ki temsilci seçimi demokrasilerde bizatihi seçkinciliğin başlangıç noktasını teşkil eder. Esasında ‘temsili demokrasi’ tamlaması

kendi içinde çelişkilidir. Kendi kaderini belirleme uğraşındaki halk pratikte temsilci olarak seçtiği seçkin bir kesimin alacağı kararlara kaderini terk edebilmektedir” (Ateş, 2015: 258). Sonuçta halk kendini yönetmemektedir, vekiller yönetimi devralmıştır ve vekillerin geneli halkı fikirlerini temsil edecek kadar tanımamaktadır ayrıca halk da fikirlerinin temsil edilebilmesi için vekillere doğrudan ulaşmamaktadır. Halkın fikirlerini yansıtacak vekiller aday adayı olduklarında ise halk bu vekillerin seçim listelerine aday olarak girebilmeleri için insiyatif kullanmamaktadır. Vekil listelerini parti liderleri hazırlamaktadır ve vekil halkın değil, liderin vekili olmaktadır. “Antik Yunan’dan farklı olarak, halk artık iktidarı kullanmamakta, iktidarı kullanan elit kadroyu denetlemektedir” (Uygun, 2014: 174).

Seçimlerde kazanan tarafa oy vermeyerek, kaybeden tarafı destekleyen azınlık kesimin oyları karşılığını bulamamaktadır ve çoğunluğun yönetimini kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. Turan kaybeden tarafa oy verenlerin kazananlar tarafından yoksunluğa uğramaları konusuna dikkat çeker ve şöyle der: İktidarda bulunanlar, ellerindeki yetki ve olanakları, kendilerini desteklemeyenleri katlanamayacakları kadar ağır yoksunluğa uğratacak biçimde kullanmamalıdır (Turan, 1986: 22). Seçimler sonucunda kazanan çoğunluğun yönetiminin, halkın yönetimi sayılması ve azınlık için verilen oyların yönetime dahil olamaması temsili demokrasinin riskleri arasındadır. Dünya genelindeki tüm temsili demokrasilerde azınlığın temsil edilememe riski vardır. Şaylan bu sorunu Amerika’yı ele alarak değerlendirir ve şöyle der: “Toucheville’in büyük hayranlık duyduğu Amerikan demokrasisi, ‘çoğunluk olup kazanan her şeyi alır’ ilkesine uygun olarak biçimlenip işler. Başkan Andrew Jackson, bunu açıkça ve etik bir ilke çerçevesinde dile getirdiğinden dolayı uygulama ‘Jacksoncu demokrasi’ olarak adlandırılır. Demokratik siyasal rejim uygulamalarında Jacksoncu özellik sıfırlanamamıştır ve temsili demokrasi uygulaması da, doğallıkla şu ya da bu ölçüde Jacksoncu özellikler taşıyacaktır” (Şaylan, 2008: 391,393). Lijphart da kaybeden

grupların dışlanması sorununa değinir ve kazananların yanında yer alanların karar süreçlerine dahil edilmelerine karşın kaybedenlerin yanında yer alanların temsil edilememelerinin demokrasi açısından kayıp olduğuna dikkat çeker. “Kaybeden grupların karar alma süreçlerinden dışlanmaları çok açık bir şekilde demokrasinin temel anlamını ihlal etmektedir” (Lijphart, 2016: 53).

Temsili demokrasi, vatandaşların siyasaların içeriğini değil, siyaset üretecek olanları belirleyebilmeleri nedeniyle sorunludur. Vatandaşın istenci vekalet verdikleri ile sınırlı kalmaktadır. Temsili demokrasinin sorunlarından biri de demokrasinin düzenli yapılan seçimlere indirgenmesidir. Habermas, “söz konusu indirgemeci kavrayışla iktidarın irrasyonel özüne dokunulmaksızın meşrulaştırılabileceğini ama rasyonelleştirilemeyeceğini” ileri sürer (Habermas, 1992: 80).

Heywood, temsil kurumunu ve temsil edilenin ne olduğunu sorgular. “Temsil edilen nedir? Halkın görüşü ve yararı mı yoksa halkı oluşturan çeşitli gruplar mı? Temsil, demokrasinin zorunlu bir unsuru mudur, yoksa sadece onun yedeği midir?” (Heywood, 2016b: 272). Meclisler de halkın taleplerinin doğrudan dile getirildikleri kurumlar olmaktan ziyade ajandayı elitlerin belirledikleri yerler olarak çalışmaktadırlar. Bu durum da meclislerin temel siyasi fonksiyonlarını zedelemektedir. Ülkü Doğanay Parlatonun asıl işlevinden uzaklaştığına dikkat çeker. “Parlatonun kendisi de, buna uygun olarak, tartışma heyeti olmaktan gösteri heyeti olmaya evrilmiştir. Çünkü kapalı kapılar ardında pazarlığı yapılmış kararların parlatoca onanması, sadece biçimsel bir hükmün gereğini karşılar” (Doğanay, 2003: 29; Habermas, 1999a: 343). Vatandaş, siyaset üretiminde isteklerinin kimin tarafından belirlendiğini sorgulamaktadır çünkü siyasaların oluşum sürecine doğrudan katılamamaktadır. Temsil edilen kitlelerin, temsil edenler tarafından doğru tanımlanmaları da önemli bir sorun oluşturmaktadır. Doğanay, Touraine tarafından dile getirilen bu sorunu aktarır. “Partilerin temsil ettiği

kitleleri tanımlama kapasiteleri hakkında giderek artan bir şüphe oluşmaktadır” (Doğanay, 2003: 29; Touraine, 1983:134, 1997:82-83).

Temsili demokrasi modelinin demokrasinin ruhuna, doğrudan katılım ölçütüne aykırı işlemesi, vatandaşların yasa yazım sürecine ve diğer siyasa üretimlerine katılımının sağlanamaması nedeniyle insanlar siyasetten soğumakta ve uzaklaşmaktadırlar. Gerstlé’ye göre “yurttaşların kendilerini siyaset alanında ifade etmelerine aracılık yapan kurumlar ve kanalların görevlerini layıkıyla yerine getirememelerinin yarattığı gerilim, yurttaşların memnuniyetsizliklerini ifade etmek için söz almanın karşıtı apatik (*apathetic/apathique*) bir geri çekilme davranışına yönelmelerine yol açmıştır” (Gerstlé, 1992: 118). Bunun sonucunda da halk, siyasal katılımdan ve geleneksel siyaset tekniklerine dahil olmaktan uzaklaşmaktadır bunun yerine siyasi düşüncelerini hareketlerle ve kampanyalarla dile getirmeyi tercih etmektedir. Vatandaşın siyasal temsilcilerinden beklentileri azalmaktadır.

Mark Mazower, siyasal katılımdaki değişimi şöyle açıklar: İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte (özellikle Almanya’da) aktif yurttaşlıktan pasif yurttaşlığa geçilir. Yirminci yüzyılın ilk yarısındaki savaflara tepki olarak bireyler kendi özel alanlarına çekilirler çünkü politikadan yorgundurlar, uzaktırlar ve Nazizmin sayfasını kapatıp, kendi evcil hayatlarına yönelirler (Mazower, 1998: 306). Mazower’ın bakış açısıyla bireyin özel dünyasına çekilmesi kendi kararıdır ve politikadan uzaklaşmasına sebep olur. “Diğer yandan elitler, insanları nasıl sevk ve idare edeceklerini kısa sürede öğrenirler. İnsanlar gündelik yaşamın sorunları karşısında hayal kırıklığına uğrarlar ve bunlara dalıp giderler. Siyasi örgütlere katılım hemen her yerde azalır ve nihayet siyasi faaliyetin asgari boyutunu oluşturan oy verme eylemi dahi bir kayıtsızlık halesiyle kuşatılır” (Crouch, 2016: 17). Siyasal katılımın azaldığını gösteren nedenler: (1) Oy verme oranının düşmesi (2) Parti üyeliklerinin azalması (3) Politikacılara güvenin azalması (4) Siyasete ilginin azalması olarak gösterilmektedir (Tormey, 2015: 59).

İki yönlü elektronik iletişimin artmasıyla, yurttaşlar temsilcileriyle daha doğrudan alışveriş içerisinde olmak, politikacılara seslerini duyurmak ve onlarla konuşmak istemeye başladılar. Onlar tarafından anlaşılmak ve onları anlamak isterler. Cari politik sistem bu tür bir anlayış ve iletişimde yetersiz kalmaktadır. Temsil edilenler temsil edenler tarafından gittikçe daha az temsil edildiklerini daha çok hissetmektedirler. Sonuç olarak oy veren insanların sayısı azalmaktadır. Oy verme oranlarının azalması, çoğunluğun yetki vermesi konusunda hükümetin meşruiyetini riske atmaktadır. Halk, oy vermenin etkisi konusunda derinden gelen ve gittikçe yayılan bir şüphe içindedir. İngiliz vatandaşların sadece %1'i politik kampanyaları desteklemektedir. 1964'te İngiltere'de oy verenlerin %44'ü kendilerini bir politik parti ile özdeşleştirirken, 2003 tarihinde sadece %14'ü bir politik parti ile özdeşleştirmektedir. İngiliz vatandaşlarının %70'i politikacılara inanmamaktadırlar (Coleman, 2005: 2).

İngiltere'de yapılan başka bir araştırmada vatandaşın kendilerini temsilcilerinden kopuk hissetmelerine sebep olan sekiz neden belirlenmiştir: (1) İnsanlar vekillerini tanımamaktadırlar, (2) Vekillerin görünür olmaması sorunu vardır (vatandaşlar vekillerini görünmeyen, hayalet figürler olarak tanımlamaktadırlar), (3) Vekiller, uzak ve mesafelidir (vatandaşlar temsilcilerinin dokunulabilir olmalarını isterler), (4) Vatandaşlar temsilcilerini yabancı, uzaylı gibi, başka gezegenden gelmiş gibi tanımlamaktadırlar, (5) Vatandaşlar temsilcilerini parti yandaşı olarak görmektedirler ve vekillerinin temsil ettikleri vatandaşlardan ziyade partilerine bağlı olduklarını, partilerinin çizgilerini izlediklerini söylemektedirler, (6) Güven yaratmayan temsilciler (vatandaş vekillerin karakterlerinden daha çok temsil sürecine güvenmemektedirler), (7) Vatandaşlar vekillerini kibirli bulmaktadırlar, (8) Vatandaşlar vekillerini kendilerinin, halkın yaşadığı hayata karşı alakasız bulmaktadırlar. Yukarıdaki bulgular İngiltere'de temsili demokrasinin sorunlarını göstermektedir. Bu sonuçlara göre, halkın iyi temsil edilmediklerini düşündükleri sonucu çıkmaktadır (Coleman, 2005: 3-7). Stephan

Coleman'ın çağdaş demokrasinin karşılaştığı sorunlar ile ilgili yorumu şöyledir: Hükümetler halkın nasıl konuşacaklarını bilmediklerine, halk da hükümetlerin nasıl dinlemeleri gerektiğini bilmediklerine inanırlar. Yurttaşlar ve politikacılar, iletişim, bağ kurmak konularında başarılı değildirlere. Akademisyenler; 'siyaset yapanlar Mars'tan, vatandaş Venüs'tendir' benzetmesini yapar. Yöneticilerin, yönetilenlerin isteklerini anlamak için iletişim kanalları yaratmamaları Mackert ve diğerleri tarafından da dile getirilir ve eleştirilir. "Dünya genelindeki toksik liderler, yönetilenlerin isteklerini dikkate almak konusunda zaafiyet gösterirler" (Mackert, Wolf, Turner, 2021: 179). Halk dinlenilmek ister, hükümetler ise danışır ancak dinlemek konusunda yetersizdirler. Halka danışmaları ise, onları anlamaktan, siyaset üretme sürecine dahil etmekten ziyade daha önceden belirlenmiş siyasi gündeme tepki vermeye davet etmekten ibarettir (Coleman, 2005: 11).

Bir krizin varlığına işaret eden savlardan biri de popülist partilerin ve hareketlerin yükselişidir. İngiltere'de 1993'te kurulan UK Independence Party, İtalya'da 2009'da kurulan Five Star Movement, Almanya'da 2013'te kurulan AFD (*Alternative für Deutschland*) gibi yeni model siyasi oluşumlara, popülist partilere halkın desteği artmaktadır. Yeni siyasi oluşumlar, seçmenleri, oy vermeyenleri başarıyla yeniden mobilize etmektedirler. Alternative für Deutschland, Avrupa Birliği'ne şüpheyle yaklaşan sağ popülist bir partidir (AFD, 2021). Beş Yıldızlı Hareket pratikte yarı-doğrudan demokrasiyi uygulamaya çalışırken göçmen karşıtı politikalar üreterek bir çelişki sergilemektedir zira yarı-doğrudan demokrasi herkesi etkileyen konuların herkes tarafından onaylanması ilkesi ile insan haklarını önceleyen bir modeldir ama göçmen karşıtı siyaset üretimi insan hakları felsefesi ile tezat oluşturmaktadır. Popülist partilerin insanların fikirlerini manipüle etmeleri nedeniyle siyasi partilerin popülizm uygulamaları da krizin bir göstergesi olarak portre edilir.

Crouch ve Tormey politik olarak aktif ve organize olmuş insanların temsil sürecini ve siyasi partileri devre dışı bıraktıklarını söylerler. Avrupa’da oy kullanım ve partilere üye olma oranları azalmaktadır. Avrupa’lılar siyasetten değil, geleneksel parti sistemlerinden uzaklaşmaktadırlar. Greenpeace aktivistlerine baktığımızda siyasetle ilgisiz görünmemektedirler. Örneğin denizlerde ve nehirlerde fazla balık avlanmasını önlemek için eylem yapmaktadırlar. Çünkü eylemlere rahat katılabilmekte ve alınan sonucu görmek için çok uzun süre beklemek zorunda kalmamaktadırlar. Almanya’daki partilerde genç üye sayısı düşmektedir. 30 yıl önce, Sosyal Demokrat Parti’nin 1/3’i, 35 yaşın altındayken günümüzde bu oran 1/10’in altına düşmüştür. Seçim kampanyalarındaki sloganlar, mesajlar seçmenle ilgisiz ve boş görünmekte ve seçmenleri heyecanlandırmamaktadır. Oy verme oranındaki düşüş için Avrupa Parlamentosu’na bakacak olursak seçmen katılımı 1979 yılında %63 iken, 2009 yılında %43 oranına gerilemiştir. Almanya’nın oy verenler ve vermeyenler şeklinde sosyal olarak bölünmüş bir demokrasiye doğru gitmesinden endişe edilmektedir. Vatandaşların belli aralıklarla oy vermeleri ve geri kalanı politikacılara bırakmaları artık yeterli değildir. İnsanların yanıbaşlarında kendi hayatlarını etkileyecek önemli kararlar alınırken, kendilerinin de katılımlarının sağlanacağı bir sistem tercih edilmelidir (Seiffert, Jeanette, 2014). Oy verme oranındaki bu düşüşle temsili sistemin kendisini iyileştirerek yeniden üretmesi zorlaşmaktadır. Sistemin kendisini yeniden üretmemesi temsili sistemin krizini doğurmaktadır ve temsili demokrasi tükenmiş görünmektedir.

Siyasetin yolsuzlukla özdeşleşmiş bir görünüm sergilemesi de insanların siyasete duyduğu inancı zedelemiş ve siyasal katılımı azaltmıştır. Politikacı kelimesi kendine hizmet etmenin, yetersizliğin sembolü olmuştur. “Gerçekten de, yolsuzluk, demokrasinin sağlıksız olduğuna ilişkin güçlü bir göstergedir, çünkü siyasi sınıfın sinik ve ahlak dışı bir nitelik taşıdığını ve kamusal denetimden kurtulduğunu gösterir” (Crouch, 2016: 18).

Temsili demokrasinin krizini maddeler halinde şu şekilde özetleyebiliriz:

(1) Politik bağlılıkta ve yurttaşlık bağlarında azalma, (2) Partiye sadakat duygusunda azalma, (3) Siyasete karşı bŸyŸyen řŸphe, (4) Politik liyakatın azaldığına inanç, (5) Oy verme oranında dŸřŸř, (6) Siyasal katılımda azalma, (7) Anti demokratik eğilimlerin artması, (8) İnsanların hareketler ve kampanyalar şeklindeki dŸřŸncelerini doğrudan iletebilecekleri alternatif siyaset Ÿretme kararlarına yŸnelmeleri.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

E- DEMOKRASİ: ANTİK YUNAN AGORASINDAN İNTERNET AGORASINA

3.1. YARI DOĞRUDAN DEMOKRASİ VE ELEKTRONİK DEMOKRASİ (E-DEMOKRASİ) UYGULAMALARI

Teknoloji çağının ürünü olan bilgi iletişim teknolojileri kanalıyla siyasal katılımın artırılması, temsili demokraside yaşanan katılım eksikliği sorunu için öne sürülen çözümlerden biridir. İnternet kanalıyla yarı-doğrudan demokrasiyi hayata geçirme tekniğine elektronik demokrasi (e-demokrasi) denmektedir. Heywood e-demokrasiyi ‘dijital demokrasi’ ya da ‘sanal demokrasi’ olarak adlandırmaktadır ve yurttaşların demokratik süreçlere katılımını artırmak için bilgisayar tabanlı teknolojilerin kullanılmasını ifade etmektedir (Heywood, 2018: 286). Jan van Dijk de ‘e-demokrasi’ tanımının yanı sıra ‘dijital demokrasi’ tanımını kullanır ve şöyle der: “Dijital demokrasi; siyasal demokrasiyi ve yurttaşların katılımını artırmak amacıyla dijital medya türleri ile bilgi teknolojilerinin kullanımınıdır” (Hacker ve Dijk, 2000: 1). Gündoğdu ise elektronik demokrasinin doğrudan katılım boyutunu öne çıkarır. “Bilgi iletişim tekniklerinin sağladığı araçların, daha katılımcı bir demokrasinin geliştirilmesinde kullanılabilmesi sonucu siyasi faaliyetlerde ortaya çıkan doğrudan katılım uygulamasına ‘e-demokrasi’ denir” (Gündoğdu, 2014: 3). Avrupa Parlamentosu ise e-demokrasiyi şöyle tanımlamaktadır: “E-demokrasi, siyasal katılım ve siyasi iletişimde demokrasinin dijital medya desteğiyle uygulanmasıdır” (European Parliament, 2018). Devlet Planlama Teşkilatı da 2007 yılındaki raporunda bilgi iletişim teknolojilerinin devlet kurumlarındaki bürokrasiyi azaltmasından, bilgiye erişimin kolaylaşmasından ve devletin demokratikleşmesinden söz etmektedir ancak raporun yayınlandığı tarihten günümüze kadar e-demokrasi yukarıdan aşağıya, devletten vatandaşa doğru dikey olarak

uygulanmıştır, yatay uygulamalar gözlenmemiştir. Tabandan yukarıya doğru e-demokrasinin uygulandığı, vatandaşlar tarafından doğrudan demokrasi kurumlarının deneyimlendiği, vatandaşların e-demokrasi pratiklerini yaşayabilecekleri ortamların hazırlandığı ve tekniklerin geliştirildiği görülmemiştir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın tanımı şöyledir: “E-demokrasi, kamu kurum ve kuruluşları, seçilmişler ve seçmenler, vatandaşlar arasındaki tüm elektronik biçimlerde etkileşim şekillerini kapsayan süreç ve yapılardan oluşmaktadır. İnternet, bu noktada en önemli alt yapıyı oluşturmaktadır. İnternetin yarattığı yatay iletişim ortamı ve etkileşimi olanaklı kılması sayesinde, bilgiye erişimi kolaylaştırması, devleti demokratikleşirmesi, yerinden yönetimi olanaklı kılması, daha saydam ve açık hale getirmesi, bürokrasiyi zayıflatması beklenmektedir” (DPT, 2007: 52- 67). Devlet Planlama Teşkilatı'nın yukarıdan tabana doğru tanımladığı e-demokrasi formunu örnek vermişken tabandan yukarıya doğru uygulanan e-demokrasi formunu da açıklığa kavuşturmak gerekir. E-demokrasi sadece vatandaşların devlet işlerinin kolaylaşması için yukarıdan aşağıya doğru uygulanan bir form değildir ve aynı zamanda siyasal sürece vatandaşın katılımını sağlayan, tabandan yukarıya doğru katılımcı formlarla uygulanan bir modeldir. Gündoğdu tabandan gelen demokrasi uygulamalarını e-demokrasi ile ilişkilendirir ve her idari birimde siyasetle ilgilenen her kesimin bilgi iletişim teknolojilerini kullanarak süreçte yer almalarından söz eder. (Gündoğdu, 2014: 3). İnternetin, matbaanın bulunmasından da ileride olmak üzere bugüne kadar gördüğümüz en demokratikleştirici buluş olduğu yorumu yapılmaktadır (Hindman, 2009: 2).

Elektronik demokrasi uygulamasının temel amacı demokrasinin desteklenmesi, yurttaşların yüksek derecede doğrudan katılımı, temel hak ve özgürlüklerin korunması olarak özetlenebilir. E-demokrasi ‘sanal demokrasi (*virtual democracy*)’, ‘siber demokrasi (*cyber democracy*)’ olarak da adlandırılır. Elektronik demokrasinin pek çok uygulama alanı vardır ve uygulamaya dair alt başlıklar birçok formdan oluşur. Bunlar:

(1) E-parlamento, (2) E-yasama, (3) E-adalet, (4) E-seçim, (5) E-referandum, (6) E-girişim, (7) E-oylama, (8) E-danışma, (9) E-dilekçe, (10) E-kampanya, (11) E-katılım, (12) E-müzakere, (13) E-forum, (14) E-arabuluculuk, (15) E-çevre, (16) E-araştırma, (17) E-bütçeleme olarak sıralanabilir.

E-demokrasinin en önemli bileşeni E-katılım'dır (*e-participation*). E-katılımın üç önemli basamağı, katılım türü vardır: (1) İzleme, gözlem (*monitoring*), (2) Gündem belirleme (*agenda setting*): (3) Karar alma (*decision making*).

1- Gözlem, katılımcı eylemlerin temel kategorilerinden birini oluşturur ve siyasi sürecin, siyasi aktörlerin kontrolünü sağlar. Dijital bilgiye ulaşarak, internet üzerinden müzakere ve tartışmanın yolunu açar (Aichholzer ve Rose, 2020: 93). Gözlem yapmanın da üç bileşeni vardır. Bunlar: e- bilgi, e- müzakere, e-kampanya olarak belirlenmiştir. Barber'a göre e-bilginin katılımcı demokrasiye katkısı 'bilgiye erişimi eşitlemektir' ve bu interaktif teknolojilerin en büyük potansiyellerinden biridir. Bilgiye erişimin eşitlenmesi ise demokrasinin ölçütlerinden birini oluşturabilir. Doğru bilgiye ulaşabilme sorumlu bir yurttaş olabilmenin ve siyasi yargının temel ön koşuludur. Dijital gözlem ve bilgiye eşit erişim konusunda en önemli örneklerden biri *TheyWorkForYou* web sitesidir. İngiliz Parlamentosunun çalışmalarının herkes tarafından ulaşılabilir olmasını sağlamak için kurulmuştur. Coleman'ın örneklerle açıkladığı gibi İngiliz nüfusunun büyük çoğunluğu milletvekillerinin adını bilmemekte, vekillerini tanımamaktadır. *TheyWorkForYou* web sitesi vatandaşların parlamentodaki temsilcilerini tanımalarını ve onların yasama sürecindeki siyasi faaliyetlerini izleyebilmelerini, nükleer silahlanma, finans, eğitim, çevre konuları gibi önemli konularda vekillerinin nasıl oy kullandıklarını öğrenebilmelerini sağlamaktadır. Bu izlemenin gerçekleşebilmesi için vatandaşın web sitesine kendi posta kodunu girmesi yeterlidir. Vatandaş web sitesindeki posta kodu alanını doldurduğu zaman kendi yaşadığı bölgeyi temsil eden siyasetçileri izleyebilmektedir. Eğer vatandaşlar izlediklerinden hoşlanmazlarsa, *TheyWorkForYou*

onları kendi bünyesindeki *WriteToThem* adlı siteye yönlendirmektedir ve milletvekilleri ile aralarında oluşan hatta düşüncelerini, eleştirilerini, önerilerini iletme fırsatını bulmaktadırlar. Parlamentonun günlük oturumlarında, *TheyWorkForYou* tartışmaları kelimesi kelimesine yayınlar. Bu uygulamayı İngiliz Parlamentosu da yapmaktadır. “Hansard gibi parlamenter müzakerelerin günlük kayıtlarına çevrimiçi olarak ulaşılabilir” (Hague, Loader, 1999: 201). *TheyWorkForYou*, parlamentonun gözlem olanaklarından daha ileri seviyededir ve yayınında her konuşmacının adı, bir vesikalık fotoğrafı, partisi ve konumu da yer almaktadır ve vatandaş iletişim kurmak istediği vekille *WriteToThem* üzerinden iletişim sağlayabilmektedir. Vatandaşlar web sitesini ziyaret etmeseler dahi, *They Work For You*, Parlamentoda görüşülecek konular hakkında onlara uyarı mailleri gönderir (They Work For You, 2020).

Bilgiye ulaşım konusundaki dijital kanallara başka bir örnek olarak Almanya’dan *Abgeordnetenwatch* web sayfasını verebiliriz. *Abgeordnetenwatch*, Hamburg’da parlamento üyelerinin izlenmesine, tanınmasına ve vatandaşlarla aralarında iletişim kurulmasına olanak tanıyan ve yarı-doğrudan demokrasiyi canlandırmayı amaçlayan *Mehr Demokratie (More Democracy)* adlı organizasyon tarafından 2004 yılında bir blog olarak kurulur. Başarılı olması sonucunda federal düzeyde genişler. Temel amaçları oy verenlerle vekiller arasında diyalog oluşturmak, Parlamento’yu daha şeffaf, hesap verebilir ve daha az meçhul kılmak ve parlamenterlerin neler söylediklerini ve neler başardığını gösteren bir tür arşiv veya hafıza oluşturmaktır. Bazı durumlarda organizasyonun kendisi de bir dilekçe süreci başlatabilmektedir. Sorular ve milletvekillerinin cevapları web sitesinde yayınlanmaktadır. Web sitesinde 2016 yılında 1.5 milyonun üzerinde ziyaretçi kaydedilmiştir ve 193 binin üzerinde soru sorulmuştur.

İzleme (gözlem) basamağının diğer bileşeni e-müzakere, “Dijital Partiler” bölümünde, dijital partilerin portalları üzerinden müzakere yapma teknikleri olarak

anlatılacaktır. Diğer bileşen e-kampanya ise “Siyasal Katılım Alternatifleri” bölümünde “Hareketler ve Kampanyalar” alt başlığında anlatılacaktır

2- Gündem belirleme (*agenda setting*): Gündem belirleme seçeneği, vatandaşların talep ettikleri konuların siyasetçiler tarafından gündeme alınmadığı durumlarda önem taşımaktadır. Türkiye’de hayvan hakları savunucuları tarafından talep edilen ancak yıllarca meclis gündemine getirilmeyen hayvan hakları yasası buna örnek olarak verilebilir. Yurttaşlar istedikleri konuları gündeme aldirmek için ilgili bilgilere ulaşarak, konuları tartışarak, e-kampanya (*e-campaigning*) düzenleyerek ve hükümet kurumlarına e-dilekçeler (*e-petition*) göndererek adım adım gündemi oluşturabilirler (Aicholzer ve Rose, 2020: 94). E-dilekçeler katılım pratiğinin melez (*hibrid*) kategorileridir çünkü formaliteler yukarıdan aşağıya doğru işlerken, yurttaş dilekçeleri aşağıdan yukarıya doğru başlatılır. Yurttaşların ilgili makamlara dilekçelerini ulaştırabilmelerine yardımcı olan internet siteleri mevcuttur. Bunlar içerisinde resmi olmayan e-dilekçe siteleri için: Hollanda’da faaliyet gösteren e-dilekçe sitesi: *Petities.nl* ve Finlandiya’da faaliyet gösteren *Open Ministry Finland* örnek olarak gösterilebilir. *Petities.nl*’nin temel amacı yurttaşlara dilekçe imzalamaları veya dilekçe süreci başlatmaları için yardımcı olmaktır. Sitenin faaliyete başladığı Mayıs.2005 tarihinden Aralık 2018 tarihine kadar yaklaşık 9222 dilekçe imzalanmıştır. Toplam imza sayısı 11 milyon civarındadır. Web sitesi ayda 2.5 milyon kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Sadece şirket, birey veya bir ürün için verilen dilekçeler kabul edilmemektedir.

Vatandaşların yeni yasalar önermeleri, kabul edilen yasaları veto edebilmeleri, mevcut yasalarda tadilat istemeleri için “yurttaş girişimlerini” internet üzerinden başlatabilmeleri de “e-girişim” tekniği olarak bilinmektedir. Örnek olarak: *Open Ministry Finland (Avoin Ministerio)* Finlandiya’lı yurttaşların yasa önermelerine ve ilgili yasa konusunda oy kullanmalarına olanak sağlayan herkese açık bir web platformudur. Finlandiya yasaları 2012’den beri 3 tür yurttaş girişimine izin vermektedir: (1) Finlandiya

Temsilciler Meclisi'ne (*Eduskunt*) halka yeni politikaları açıklaması için soru sormak (2) Yurttaşların Eduskunt'a tasarı sunması (3) Varolan tasarının feshedilmesi için girişimde bulunmak. Parlamento'nun harekete geçmesi için 50 bin imza gerekmektedir (*Open Ministry Crowdsourcing Legislation*, 2020). Bir girişim 50 bin imza toplarsa, Finlandiya parlamentosu 6 ay içerisinde öneriyi tartışmak ve oylamak zorundadır.

Resmi olan siteler için örnek olarak: Avusturalya'da faaliyet gösteren *Future Melbourne Wiki* web sitesi, Hollanda'da faaliyet gösteren *Interconsultative.nl: consultation on draft laws* sitesi (yasa taslakları danışma sitesi), Avrupa genelinde faaliyet gösteren ve Avrupa politikaları hakkında halka danışma sitesi olan "Your Voice In Europe" (Avrupa'dakış Sesiniz) ve Slovenya'da faaliyet gösteren e-öneriler ve e-dilekçeler platformu *Predlagam.vladi.si* gösterilebilir. Slovenya e-hükümet işlemlerinde etkin bir rol oynamaktadır. Hükümet vatandaşın yasa önerileri almaya odaklanan bir portal girişimi başlatır. Orjinali Estonya'dan alınan girişim, kullanıcılara yasa teklifi yapma olanağı verir ve bu öneriler tartışılarak yurttaşlar tarafından oylanır. Başarılı bulunan öneriler ilgili bakanlığa yönlendirilir ve bazıları hükümet politikaları olarak benimsenir.

3- Karar alma (*decision making*): Karar alma, değerlendirilebilir verilere ulaşarak internet üzerinden siyasi kararlar almak olarak özetlenebilir. Karar alma basamağının bazı bileşenleri; (1) E-danışma (*e-consultation*), (2) E-bütçe (3) E-voting şeklindedir. Karar alma süreçleri bağlayıcı olmayan (*non binding*) ve bağlayıcı olanlar (*binding*) olarak ikiye ayrılmaktadır. Bağlayıcı olmayan karar alma süreçlerine başarılı olmaları nedeniyle örnek gösterilen üç parti vardır: (1) İspanya'da Podemos (2) İtalya'da Beş Yıldızlı Hareket (3) İsveç'te Pirate Party. Söz konusu 3 partinin başarı nedenleri dijital partiler bölümünde detaylı olarak incelenecektir.

Dijital dünyaya geçmeden önce hükümetlerin katılımcı kararlar sonucu ortaya çıkmış gibi görünen uygulamalarının, çoğunlukla danışılmayan, müzakere yapılmayan

uygulamalar olarak gerçekleşmesinin ve 6nceden alınan kararlar konusunda sadece yurttaşları bilgilendirmekle sınırlı kalmasının yurttaşların dışlanması sonucunu doğurduğunu bir kez daha hatırlatmakta fayda g6rmekteyiz. Oysa e-danışma sayesinde yurttaşlar tarafından sağlanan veri girdileri h6k6metlerin ve siyasetçilerin bilgi tabanlarını genişletme olanağını sağlamaktadır. H6k6metlerin her seviyesinde basit sorulardan, b6y6k anketlere kadar yayılan geniş bir yelpazede çeşitli e-danışma formları geliştirilebilmektedir. İyi d6zenlenmiş Şeffaf bir danışma s6reci siyasi g6ndemin meşruluğuna katkıda bulunur. E-danışma h6k6metler tarafından yukarıdan aşağıya doğru uygulanır. Avrupa’da e-danışma parlamento ve h6k6met komitelerini, siyasi partileri ve 6zel grupları dahil ederken, Kanada’daki e-danışma ise Şehir konseyleri ile h6k6met g6revlileri arasındadır ve genellikle karar almadan 6nce danışmak yerine alınan kararları bildirme formundadır.

E-b6te (katılımcı b6te); b6te harcamaları belirlenirken vatandaşlara internet kanalıyla danışılması, vatandaşların b6te kalemlerini oylaması, 6nceliklerin m6zakerelerle belirlenmesi olarak 6zetlenebilir. Katılımcı b6te Brezilya’da başlayan ve d6nyaya yayılan, g6lenen bir demokratik kurumdur. Kamu b6tesinin nasıl kullanılacağına yurttaşlar doğrudan karar vermektedirler. E-b6tenin klasik, evrimii ve melez (hem klasik hem evrimii) modelleri vardır. E-b6tenin d6ng6s6: (1) B6te planlama, (2) Programlama, (3) B6te yapma, (4) Uygulama ve tedbirler, (5) Kontrol, (6) Mali kaynakların değerlendirilmesi Őeklinindedir. Katılımcı b6te ilk olarak Brezilya-Porto Alegre’de 1989 yılında uygulanmıştır. Belediyenin b6tesinin dağılımında ve yatırımlarda yurttaşlar oy kullanarak s6rece dahil olurlar. Gonçalves’in g6zlemlerine g6re katılımcı b6te uygulamaları sonucunda, Brezilya’da sağlık hizmetlerine yatırımın artması ile beraber ocuk 6l6mlerinde 2004 yılına g6re %10-20 arasında azalma olmuştur (Gonçalves, 2013: 4). Yerelde uygulanan katılımcı b6te uygulaması, halkın kendini y6netmesi bağlamında çok kıymetli bir 6rnektir. Erbay Arıkboğa’nın yerel y6netimlerle,

özgürlük ve demokrasi arasında kurduğu karşılıklı pozitif ilişki konusuna da değinmekte fayda vardır. Arıkboğa, merkeziyetçiliği, otoriterlikle eş tutar ve yerelde yönetilmenin demokrasi ve özgürlük için önemine işaret eder (Arıkboğa, 2019: 49). Sağlık hizmetlerinde katılımcı bütçenin uygulanması, Covid salgını sürecinde yaşanan büyük kayıplar dikkate alındığında, önemli bir örnek oluşturmaktadır. Bütçenin belirlenmesi sürecinde halkın sağlık için yatırım yapılması yönünde oy kullanması, doğru karar alınmasına ve çocuk ölümlerinin azalmasına yol açmıştır. E-bütçe tekniği daha sonra Brezilya'dan Latin Amerika'ya ve Avrupa'ya yayılmıştır. Avrupa'da katılımcı bütçeyi, e-oylama (*e-voting*) yoluyla ilk kullananlar Lisbon ve Cologne'dir. Baden-Wurtemberg eyaletinde finansal sürecin her aşaması internet üzerinden yayınlanmaktadır. Almanya'da katılımcı bütçe; genel bilgilendirme, bilgi verme, fikirlerin tartışılması, öneriler arasından seçim, seçilen önerileri oylama evrelerinden oluşur. Ancak alınan kararlar bağlayıcı kararlar değildir. Katılımcı bütçenin başarıyla uygulandığı diğer örnekler: Paris-Fransa ve Reykjavik-İzlanda olarak gösterilmektedir. Dünya genelinde katılımcı hükümetlerde büyük gelişme olmuş ve katılımcı bütçe 2019 yılında, en az 40 ülkede 6000'den fazla yerel hükümet tarafından uygulanmıştır (Cabannes, 2019).

E-oylama (*e-voting*); internet üzerinden politik alternatifler için oy kullanma formu, karara en doğrudan etkisi olan karar alma formudur. Avrupa Komisyonu'nun e-oylamanın teknik standartları için tavsiyesi şöyledir; e-oylama tüm demokratik seçimlerin ve referandumların ilkelerine saygı göstermelidir. Avrupa Komisyonu aynı zamanda oy vermenin beş temel ilkesine atıfta bulunur. Oy verme: (1) Evrensel standartlara uygun olmalıdır, (2) Eşitlik olmalıdır, (3) Gizli olmalıdır, (4) Doğrudan olmalıdır (vekaleten oy kullanılamaz), (5) Özgür olmalıdır (Mc Galey ve Gibson, 2006: 7, 8). Uluslararası Parlamenterler Konseyi ise özgür ve adil seçimler için yayınladığı bildiriye şu ilkelere yer verir: (1) Özgür ve adil seçimler: Her ülkede hükümetler belirli aralıklarla ve evrensel, eşit ve gizli oy ilkeleri ile yapılan özgür seçimlerden ortaya çıkar, (2) Oy verme ve seçim

hakları: 2.1. Her yetişkin vatandaş, ayrımcılık yapılmaksızın seçimlerde oy kullanma hakkına sahiptir, 2.2. Her yetişkin vatandaşın oy verenler için etkin, tarafsız ve ayrımcı olmayan bir kayıt usulüne erişim hakkı vardır, (3) Hiçbir vatandaş, oy vermek için kayıt olmaktan men edilemez, (4) Oy kullanma hakkından men edilen her vatandaş yargıya başvurabilir, (5) Her vatandaş oy verebilmek için bir oy kullanma merkezine eşit ve etkin şekilde ulaşma hakkına sahiptir, (6) Her oy verenin oyu eşit ağırlıktadır, (7) Gizli oy hakkı mutlak ve hiçbir şekilde engellenemez (Inter-Parliamentary Union, 1994).

E-oylama savunucuları, sosyo-politik olarak internet oylamasının oy kullanma oranını artırma gücünün olduğunu savunurlar. Yapılan anketlere göre e-oylamanın, yüksek gelir düzeyine sahip, eğitilmiş ve sosyal medyayı sıklıkla kullanan genç erkekleri harekete geçirdiğine dair veriler ortaya çıkmıştır ve bu özelliklere sahip kişilerin e-oylamaya ilgileri yüksektir (Carter, 2012). Ancak bu anket verileri gerçek e-oylama deneyimleri ile hayata geçmemiştir.

2004 yılında Zurich kantonunda yapılan e-oylama pilot program testinde bireylerin e-oylamaya çok ilgi gösterdikleri ancak posta ile oy kullanma yöntemini daha fazla tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Norveç'te genç oy verenler e-oylama tekniğine olumlu bakmaktadırlar ancak oy kullanma merkezine gitmenin sembolik ve törensel önemine de vurgu yaparlar.

Sosyo kültürel bulgulara bakıldığında teknolojiye duyulan güvenin etkili olduğu görülmektedir. E-oylama usulüne dahil olmak için kişilerin teknik sürece güven duymak istedikleri ortaya çıkmaktadır. Estonya örneği ele alındığında Estonya'da 2005 yılından bu yana internet üzerinden oy kullanım oranının arttığı gözlemlenmiştir. Estonya vatandaşları e-oylama sistemine güven duymaktadırlar. E-oylama ile ilişkili başlıca güvenlik problemi; hem oyların gizliliğinin hem de şeffaflığın aynı anda garanti edilebilmesini sağlamaktır. *E-estonia* sitesi, Estonya'nın kamu hizmetlerinin %99'unun internet üzerinden yapıldığı tek ülke olduğunu söylemektedir. Sadece evliliklerin,

boşanmaların ve emlak işlemlerinin internet üzerinden yapılmadığını ve bu işlemler için hâla evden dışarı çıkmak gerektiğini belirtmektedirler (e-estonia, 2020).

Yeni teknolojiler ile demokrasi üzerindeki etkileri hangi demokrasi modeliyle ilişkili olduklarıyla da ilgilidir. Dijk, yeni bilgi iletişim teknolojilerinin, roller ve uygulamalarına bakışları ile ilişkili altı tane demokrasi alt modeli oluşturduğunu söyler: (1) Anayasal Demokrasi: Klasik Batı tarzı usulü ve bakışı olan, anayasa ve diğer temel yasalarla tanımlanan demokrasidir. Yeni bilgi iletişim teknolojilerinin rolü vatandaşların bilgilerinin geri kazanımı ve bilgi geliştirme olarak özetlenir. (2) Rekabetçi Demokrasi: Partiler ve liderler seçimler için yarışır, temsile ve etkili karar vermeye odaklanırlar. Bilgi iletişim teknolojilerinin başlıca kullanımları bilgi ve seçim kampanyalarıdır. (3) Plebisiter Demokrasi: Plebisitler, referandumlar gibi doğrudan karar verme formlarını merkeze koyarlar. Bilgi iletişim teknolojileri, internet üzerinden anketler, referandum ve tartışmalar için önemlidir. (4) Çoğulcu Demokrasi: Siyasi süreçte çoğulculuk ve münazara önemlidir. Doğrudan demokrasi ve temsili demokrasi pratiklerini birleştirir. Bilgi iletişim teknolojileri, çoğunluk ve azınlık olarak her kesimin konuşmaları ve tartışmaları için ortam oluşturur. (5) Müzakereci Demokrasi: Politik konularda özgürce fikir alışverişi üzerine kurulur. Bilgi iletişim teknolojilerinin internet üzerinden tartışmalardaki rolü önemlidir. (6) Katılımcı Demokrasi: Aktif yurttaşlığı teşvik etmek, daha geniş alanlarda politik fikir oluşumu, doğrudan demokrasi ve temsili demokrasiyi birleştirmek üzerine kurulur. Bilgi iletişim teknolojileri her türlü katılım, kamusal münazara ve eğitim konularında önemlidir. (7) Özgürlükçü Demokrasi: Çoğulcu görüşleri paylaşır. Bilgi iletişim teknolojileri yurttaşların kendi kuruluşları üzerinden dahil oldukları otonom politikaya odaklanır. Günümüzde e-demokrasi kavramı, kamunun karar alma süreçlerinde dahil olması üzerinden bakılınca en azından katılımcı ve müzakereci demokrasi modelleri üzerinden ilerlemektedir.

Bilgi iletişim teknolojilerinin siyasal katkıları: (1) Yurttaşlar arasında artan iletişim, (2) Maliyet düşüklüğü ve verimliliği, (3) Yaratıcı katılım için alan olanağı, (4) Fikir oluşumu, edinimi, (5) Mobilizasyon, hareketlenme, (6) Politik konulara ilgi geliştirme potansiyeli (go viral: konunun internette yayılması), (7) Kişisel güçlenme ve kazanımlar, 8) Alternatif politika üretimi (Lindner ve Aichholzer, 2020: 34).

Sosyal medya ve seçilmiş temsilcilere baktığımızda, kapıları kapalı tutan geleneksel medyadan bağımsız olarak politikacılar, ilgilenen vatandaşlara mesajlarını gönderirler, alıcı vatandaşlar da isterlerse cevap yazarlar, yorum yaparlar. Parlamenterler, dijital medyayı bilgi dağıtımı için kullanırlar ve parti organizasyonlarının, iletişim aktivitelerinin kontrol altında olmasını isterler. Ancak yukarıda verdiğimiz pek çok başarılı örnekte görüldüğü gibi insanlar, bilgi iletişim teknolojileri kanalıyla katılımı keşfetmiş ve uygulamalarının başarılı sonuçlarına ulaşmış durumdadırlar. Teknoloji ile karar alma süreçlerine dahil olan vatandaşlara artık yarı-doğrudan demokrasinin imkansız olduğunu kabul ettirmek olanaklı değildir. Vatandaşlar, e-bilgi, e-müzakere, e-kampanya, e-dilekçe, e-bütçe, e-oylama gibi formlarla kendi geleceklerini tayin etme hakkını, gelecekleri için doğrudan söz söyleme olanağını elde etmeye başlamışlardır.

E- KATILIM (İŞLEVLERİ, TÜRLERİ, ARAÇLARI)

YURTTAŞ KATILIM TÜRLERİ	E-KATILIM ÇEŞİTLERİ	ARAÇLAR
İZLEME	E-BİLGİ E- MÜZAKERE	SİYASİ TEMSİLCİLERİ SORGULAMAK VE

	E- KAMPANYA	ONLARA BULUNMAK ARAÇLAR	TAVSİYEDE İÇİN
GÜNDEM	E- DİLEKÇE	E-DİLEKÇE	
BELİRLEME	E- GİRİŞİM E- KAMPANYA	YURTTAŞ GİRİŞİMLERİ	
KARAR ALMA	KATILIMCI BÜTÇE E-OYLAMA E-DANIŞMA	İSTİŞARİ KATILIMCI BÜTÇE E-OYLAMA INTERNET DANIŞMA, PARTİLERLE KARAR ALMA KİTLE KAYNAKLI SİYASET YAPMA VE YASA ÖNERİLERİ	ÜZERİNDEN SİYASİ ORTAK

Ondokuzuncu yüzyılın teknikleri ile siyaset yapma kurallarının artık geçerliliğini yitirmeye başladığı görülmektedir. Apilioğlu da çağın ve değerlerin değiştiği yorumunu yaparak aynı değerlendirmede bulunur: “İçinde bulunduğumuz dijital çağ tüm bildiğimiz değer önermelerini değiştirmektedir ve eskinin kuralları geçerliliğini yitirmektedir” (Apilioğulları, 2018: 9). Hatta yirmi birinci yüzyılın siyaset tekniklerinin dijital çağ ile uyum sağlayabildiği kertede yarı-doğrudan demokrasinin olanaksız olmayacağı savı öne sürülmektedir. Geçit ve Taşkın, siyaset bilimi disiplininin de gelişen teknolojilere uyum sağlamaya çalıştığı değerlendirmesini yapmaktadırlar. “Siyaset bilimi disiplini elektronik demokrasi kavramıyla teknolojiye adapte olmaktadır” (Geçit ve Taşkın, 2018: 143).

Keneeth L. Hacker ve Jan van Dijk dijital çağın demokrasi formlarını Antik Yunan ile ilişkilendirmektedir ve yazarlara göre, elektronik demokrasi uygulamaları, Yunan agorasının yeni formları olarak da tanımlanabilir. Yazarlar, Antik Yunan sonrası doğrudan demokrasinin kısıtları olarak dile getirilen zaman, mekan ve fiziksel şartların

engellemelerine karşı dijital demokrasiyi çözüm olarak gösterirler (Hacker ve Dijk, 2000: 1).

E-demokrasi uygulamaları demokrasi modellerine göre farklı şekillerde olabilmektedir: “(1) Temsili modelde e-demokrasi, yerleşik demokratik mekanizmaların (e-oylama ve e-dilekçe) işleyişini güçlendirmeyi amaçlamaktadır, (2) Müzakereci modelde e-demokrasi, doğrudan halk katılımı lehine yeni fırsatların, oydaşmanın önünü açmayı amaçlamaktadır, (3) Eylemci modelde e-demokrasi siyasal ve toplumsal hareketleri güçlendirmeye ve genel olarak yurttaş iktidarını desteklemeye çalışmaktadır. Örnek olarak sanal cemaatler ve bilgi ve iletişim teknolojileri tabanlı protestolar gösterilebilir” (Heywood, 2018: 286).

Elektronik demokrasi, bazı yazarlar tarafından yarı-doğrudan demokrasiyi yeniden hayata geçirmek için yeni bir teknik olarak önerilirken bazıları ise temsili demokrasiyi güçlendirmek için elektronik demokrasinin kullanılabileceğini öne sürmektedir. Gündoğdu, elektronik demokrasi uygulamalarını hem temsili demokrasinin hem de doğrudan katılımın güçlendirilmesi için kullanılması gerektiğini düşünenler arasındadır (Gündoğdu, 2014: 3). Örnek verilecek olursa dijital partiler bölümünde değerlendirilecek olan Korsan Parti, kendisinin doğrudan demokrasi ile temsili demokrasi arasında bir yerde durduğunu söylemektedir. Hem temsili sistemin ürünü olan siyasi partiler kategorisindedir hem de dijital siyaset teknikleri kullanarak yarı-doğrudan demokrasiyi uygulamaya çalışmaktadır. “Bu durum Akışkan Demokrasi” (*Liquid Democracy*) olarak adlandırılır. Akışkan demokrasi; doğrudan demokratik katılım ile esnek temsili birleştiren bir karar alma şekli olarak ifade edilmiştir” (Işık ve Işık, 2021: 14). Sonuç olarak siyasi partiler hem temsili demokrasinin kuralları içerisinde yer almaya devam ederek hem de dijital tekniklerle yarı-doğrudan demokrasiyi canlandırarak melez bir yapılanmaya doğru evrilmektedirler.

Stephan Coleman da dijital ağ teknolojilerinin demokratik potansiyeli üzerinde durur ve bilgi ve iletişim tekniklerinin, doğrudan temsil için kolaylaştırıcı teknikler olduğunu söyler. Coleman'ın umudu; internetin iki yönlü horizontal iletişim modunun, süregelen tek yönlü iletişimden daha demokratik olmasıdır. Coleman internet ağları üzerinden iletişimi horizontal (yatay) olarak tanımlayarak doğrudan demokrasi ile ilişkilendirir ve internetin siyasette karar alma süreçlerine yaptığı demokratik etkilere, yasama süreçlerine yurttaşların dahil edilmesi konusuna dikkat çeker (Coleman, 2005).

Alfredo M.Ronchi, e-Democracy adlı çalışmasında bilgi iletişim teknolojileri ile Avrupa'da yaşayan insanların siyasete tekrar ilgi duymalarının, katılımlarının artması arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Yurttaşlar ve hükümetleri arasındaki büyüyen mesafe nedeniyle oy kullanma oranında düşüş ve parti üyeliklerinde azalma gözlenmektedir ve özellikle genç insanlarda siyasete ilgi kaybolmaktadır. Bu soruna çözüm bulmak için pek çok Avrupa ülkesi, yurttaşların güvenini geri kazanmak ve daha duyarlı, şeffaf ve katılımcı bir karar alma süreci geliştirmek yoluyla Avrupa demokrasisini yeniden canlandırmak için bilgi iletişim teknolojilerini keşfetmeye başlamışlardır (Ronchi, 2019: 27-29).

İletişim teknolojilerinde, 1990'lardan itibaren yaşanan büyük gelişme toplumların hızlı dijital dönüşümüne yol açmıştır. Örneğin, dünya çapında internetin yayılması ve kullanılması 2000 yılında dünya nüfusunun yaklaşık 1/17'i iken, 2012'de 1/3'üne çıkmıştır ve "Twitter", "Facebook", "Youtube", "Wikipedia" ve "Google" milyonlarca insanın yaşamlarına girmiştir. Dünyada 2020 yılı itibariyle 4.66 milyar internet kullanıcısı vardır ve bu sayı, dünya nüfusunun %59'una denk gelmektedir. 4.2 milyar sosyal medya kullanıcısı vardır ve bu sayı, dünya nüfusunun %53'üne denk gelmektedir (Digital 2021). Covid salgını sürecinde internet kullanımı eğitimde, iş yaşamında, siyasette zorunluluk haline dönüşmüştür. Teknolojik alt yapıların güçlendirilmesi devletlerin mecburi görevleri haline gelmektedir. Türkiye'de internet ağı en ücra yerleşim

bölgelerine kadar yaygınlaştırılmaya çalışılmakta ve merkezi hükümetin yanı sıra yerel yönetimler tarafından eğitim için evlere bilgisayar yardım kampanyaları düzenlenmektedir çünkü sağlık tedbirleri kapsamında eğitimin internet üzerinden yapılması tercih edilmektedir. Salgın hastalık süreci sona erdiğinde internet kullanım rakamlarının çok daha artmış olacağı öngörülebilir.

Hacker ve Dijk, bilgi iletişim teknolojileri'nin demokrasi üzerindeki etkisini dokuz maddede açıklarlar: (1) Bilgi iletişim teknolojileri bilgi sağlama hızını ve ölçeğini artırır. Bu durum daha çok bilgilenmiş yurttaşların oluşmasına yardımcı olur, (2) Siyasal katılım daha kolaylaşır ve utanma, elverişsizlik, zaman gibi bazı engeller azalır, (3) Özel konulu tartışma grupları ve ucuz dağıtım maliyetleri ile yeni organizasyon yolları yaratır (4) Ağlar yeni siyasal toplulukların devlet müdahalesinden azade olarak yükselmesine olanak verir (5) Hiyerarşik siyasal sistem daha yatay hale gelir (6) Hükümetin ajandalarının oluşumunda yurttaşların daha çok sesi duyulur (7) Siyasi partiler, temsilciler ve gazeteciler gibi ara bozucu araçları ortadan kaldırır (8) Politikacılar, vatandaşların kaygılarına daha doğrudan tepki verirler çünkü bilgi işlem teknolojileri bir çeşit politik pazar araştırması sağlar (9) Bilgi iletişim teknolojileri, temsili demokrasinin problemlerini çözme konusunda yardımcı olur (Hacker ve Dijk, 2020).

Yukarıda verilen örneklerin hepsi yarı-doğrudan demokrasi için kuvvetli uygulamalar olmayabilir. Örnek olarak vekillere mail göndererek fikir beyan etmek, talepte bulunmak çok etkili sonuçlar doğurmayabilir, vatandaşlar önerilerine geri dönüş alamayabilirler ancak demokrasiyi sağlama çabaları olarak dikkate alınmaları önem taşımaktadır. Ayrıca siyasi alanda tek yönlü yayın yapmak da vatandaşın katılımını sağlamaz ve bu konuda Coleman'ın eleştirileri de kayda değerdir: Yayın teknolojisi, yurttaşların izleyici ve dinleyici formunda politik sürece girdikleri kanallardır ancak sadece izleyici olarak girerler, oyuncu olarak değil (Coleman, 2005: 12,13). Anılan

sorunların çözülmesi için internet üzerinden siyaset tekniklerinin iki yönlü olması ve katılımcı tekniklerle kuvvetlendirilmesi önem taşımaktadır.

Vatandaşların e-katılım yapabildikleri önemli formlardan biri “tuşa-bas demokrasisi” olarak da tanımlanan e-oylama deneyimleridir. E-oylama, Hindistan gibi ülkelerde özellikle önemli olmuştur. Bu uygulama Hindistan’da, 400 milyon oyun sayımının yapılarak, seçim sonuçlarının önemli gecikmeler olmaksızın duyurulması için tek uygulanabilir çözüm olduğunu kanıtlamıştır. Hindistan’da oylama merkezlerine yerleştirilmiş elektronik oylama makinelerinin kullanımına ilişkin ilk deneyler 1982’de başlar. Bunu, önce devlet seçimleri için ve daha sonra ulusal seçimler için e-oylamanın benimsenmesi izler. Fransa, İsviçre, Almanya ve Finlandiya’dan, Romanya ve Filipinler’e kadar uzanan ülkelerde benzer elektronik mekanizmalar kullanılmıştır.

Yeni Medyanın Yükselen Etkisi

Gelecek politik seçimlerde hangi medya kaynağı oy tercihinizi etkileyecektir?

Tablo 4. Yeni medyanın yükselen etkisi (Kaynak: Statista 2018)

1	Televizyon	38.3 %
2	Hiçbiri	20.2 %
3	Sosyal Ağlar	13.4 %
4	Basılı gazeteler ve dergiler	12.2 %
5	Çevrimiçi gazeteler ve dergiler	7.3 %
6	Bloglar ve web siteleri	3.1 %
7	Adayların konuşmaları	2.3 %
8	Diğer	3.2 %

Tablo.4 yeni medyanın yükselen etkisini göstermektedir ve tabloda kişilere, seçimlerde hangi medya kaynağının seçim tercihlerini etkileyeceği sorulmuştur. Tercihlerde, televizyon ilk sırada yer alırken, sosyal ağlar (internet), basılı veya çevrimiçi gazete ve dergilerin, adayların söylemlerinin üzerinde yer almıştır. Teknoloji çağında insanların haberleri ve siyasi söylemleri, propogandaları sosyal ağlardan takip etme

oranları artmaktadır. Oy tercihlerini yaparken alternatif medyayı da izleyebilmeleri, siyasi tercihlerini yapabilmeleri için geniş kapsamlı bilgiye erişebilmelerine olanak vermektedir.

Sosyal Ağların Siyasetle İlgilenmeye Etkisi

Çevrimiçi Sosyal Ağlar İnsanların Siyasi Konularla İlgilenmesine Neden Olabilir

Tablo 5. Sosyal ağların siyasetle ilgilenmeye etkisi

1	İsveç	83%
2	Hollanda	78%
3	Danimarka	71%
4	İrlanda	71%
5	İngiltere	68%
6	Letonya	67%
7	İspanya	67%
8	Finlandiya	65%
9	Malta	65%
10	Polonya	63%
11	Avusturya	62%
12	Belçika	59%
13	İtalya	58%
14	Slovakya	58%
15	Macaristan	58%
16	Litvanya	57%
17	Slovenya	57%
18	Hırvatistan	57%
19	Estonya	56%
20	Almanya	54%
21	Lüksemburg	53%
22	Yunanistan	53%
23	Çekya	51%
24	Romanya	50%
25	Bulgaristan	48%
26	Kıbrıs	48%
27	Portekiz	47%
28	Fransa	46%

(Kaynak: Avrupa Komisyonu-Statista 2018)

Yukarıdaki tabloda kişilere sosyal ağların siyasetle daha çok ilgilenmelerine neden olup olmadığı sorulmuştur. Anket 28 Avrupa Birliği ülkesinde uygulanmıştır. 28 Avrupa Birliği ülkesi içinden 24 ülkenin anket cevaplayıcıları, internetin, sosyal ağların siyasetle daha çok ilgilenmelerine neden olabileceği savına % 50 ve üzerinde bir oranla

olumlu yanıt vermişlerdir İlgili tablo, internetin ve sosyal ağların, siyasete ilgiyi artırabileceğine dair olumlu bir araştırma örneği olarak değerlendirilebilir. Çalışmanın önceki bölümünde 1969- 2014 yılları arasında Avrupa kıtasındaki insanların oy verme oranlarındaki düşüşü grafikte göstermiştik. Avrupalıların siyasetten soğuması ve oy kullanmaması sorununu çözebilmek için sosyal medyanın, ağların kullanımı çözüm yollarından biri olarak görülmektedir.

Elektronik demokrasinin adil yasama konusundaki potansiyeli için de bir paragraf açarak Şansölye Otto Von Bismarck'a atfedilen bir değerlendirmeyi hatırlatmakta fayda görmekteyiz: “Dejenere rejimler ve yönetimlerde kanunlar, onlara uymama gücü olanlar tarafından, onlara uymaktan kaçınamayacak olanlar için çıkarılır”. Yüzyıllar boyunca yasa yapma gücünün dar, elit, erkek egemen bir kadronun elinde olduğu düşünülecek olursa, Bismarck'ın savının yanlış olduğu söylenemez. Kendilerini ilgilendiren yasaların yapımında insanların söz sahibi olabilmeleri (öneride bulunmaları, önerileri değerlendirmeleri, kabul veya reddetmeleri) için e-yasama, e-adalet formları katılımcı kanallar açmaktadırlar. Elektronik demokrasi uygulamaları, yarı-doğrudan demokrasi modeli için zengin bir fırsat alanı yaratmaktadır.

Demokrasinin elektronik formları hem yargı, hem yürütme, hem de yasama ile ilgili dijital uygulamaların, vatandaşın ve diğer siyasi aktörlerin katılımıyla gerçekleşmesine olanak vermektedirler ve siyasetin gidişini önemli ölçüde etkilemektedirler. Söz konusu formların teknik detayları ile ilgili devlet kademelerindeki yetkililere ve vatandaşlara eğitimler verilmesi, elektronik formların anlaşılmasını ve benimsenmesini kolaylaştıracaktır. Yarı-doğrudan demokrasiye dahil olmanın teknik detaylarını öğrenen vatandaşlar için siyasal ve sosyal adalete, eşitliğe ulaşmanın yolları açılacaktır.

3.2. E- DEMOKRASİ VE EKONOMİ

Ekonomi ve demokrasi ilişkisi, kaynakların insanlar arasında eşit dağılımı ve insanların kaynaklara eşit ulaşımı konularından yola çıkarak çalışılabilir ve iktisadi eşitlik demokrasiye giden yolu döşeyen taşlardan biri olarak değerlendirilebilir. Sartori, ekonomi ve siyaset ilişkisini ‘iktisadi demokrasi’ kavramı ile açıklar ve iktisadi demokrasinin konusunu gelir eşitliğini sağlamak olarak değerlendirir. Sartori şöyle devam eder: “İktisadi demokrasi adından, gelirin yeniden dağıtılması ile iktisadi fırsat ve koşullarda eşitliğin sağlanması politikasını güden bir demokrasi anlaşılır ki, bu da iktisadi demokrasinin ilk tanımı olabilir. İktisadi demokrasi böyle anlaşıldığında, siyasal demokrasi için iyi bir tamamlayıcı öge olabilir” (Sartori, 1993: 11). Ancak kapitalist sistem kaynaklara eşit ulaşım ve kaynakların eşit bölüşümüne yol vermez çünkü sermaye sahipleri sürekli artı değerlerini artırmak amacındadırlar, adil ve eşit olarak paylaşmak istemezler. Bu yüzden ki dünyadaki kaynakların büyük bir oranına belirli sayıda aileler sahiptir. Sermayedarlar ve siyasetçiler arasındaki ilişkilerin, (çalışma saatleri, sosyal güvenceler, vergilendirme vb. konulardaki) siyasa üretiminin, sermayedarlar lehine ve işçilerin aleyhine şekillendirildiği görülmektedir. Elitler, sermaye sınıfı, demokrasinin tüm ölçütleri ile uygulandığı bir düzen istemezler zira kendi menfaatleri için yönlendirebilecekleri siyasetçilerin seçilmelerini garanti altına alamazlar. Siyasetçiler seçilebilmek ve hükümet oluşturabilmek için sermayedarların desteğine, sermayedarlar da artı değeri artırıp sömürebilmek için siyasetçilerin oluşturdukları yasalara ihtiyaç duymaktadırlar ve bu simbiyotik ilişkinin süreci yüzyıllardır vatandaşlar açısından anti-demokratik olarak işlemektedir. Dünyanın kapitalistler tarafından paylaşılması hakkında Eaton somut bir örnek verir. “Birinci Dünya Savaşından önce elektrik sanayisi hemen hemen iki büyük tröstün, General Electric Co. of America ile Alman A.E.G.’nin denetimi altındadır. Gelir ve/veya servetin eşit dağılımı söz konusu değildir. Siyasi sistemin demokratikleşmesi işlerine gelmemektedir” (Eaton, 1996: 225).

Demokrasinin, ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde olacağı ya da ekonomisi gelişmiş ülkelerin mutlaka demokratik olacağına dair düşüncelere gelecek olursak ekonomi ve demokrasi arasında doğrudan bir ilişki olduğunu söylemek doğru değildir. “Ekonomik gelişme ile demokrasi ve demokratlaşma arasındaki ilişki karmaşıktır ve muhtemelen zamana ve yere göre değişir. Ekonomik faktörlerin demokratlaşma üzerinde önemli etkileri olmakla beraber, bu faktörler belirleyici değildirler” (Huntington, 1993: 56). Buna karşın Huntington ekonomik gelişme düzeyiyle demokratik siyasal hayat arasında güçlü bir ilişki olduğundan söz eder. Yoksulluğun demokrasinin başlıca engeli olduğu ve demokrasinin geleceğinin, ekonomik gelişmenin geleceğine bağlı olduğu yorumunu yapar ve bazı örnekler verir: “Demokratlaşmanın üçüncü dalgasını harekete geçiren 1950’ler ve 1960’larda olağanüstü küresel ekonomik büyüme olmuştur. Bu büyüme dönemi, 1973 ve 1974’teki petrol fiyatları yükselmeleriyle sona ermiştir. 1974 ile 1990 arasında demokratlaşma tüm dünyada hızla yayılmış, ama ekonomik büyüme yavaşlamıştır” (Huntington, 1993: 305, 306). Küresel demokratikleşme eğilimi ile ekonomik gelişme arasında doğrudan bir korelasyon görülmemiştir. Tilly de otoriter yönetimlerin ekonomik performanslarına değinir. “Bazı gözlemciler, otoriter yönetimlerin büyüme için daha elverişli bir ortam oluşturduğuna, diğer bazı gözlemciler de, aynı çıkış noktasından hareketle demokrasiye geçişin ancak hızlı büyüme konusunda belirli bir yol alındıktan sonra gerçekleştirilmesi gerektiğine işaret etmişlerdir. Fikret Şenses otoriter rejimler altında hızla büyüyen ekonomilere örnek verir. Örneğin, Güney Kore’nin General Park yönetiminde 1961-1979 döneminde, Çin’in son 40 yıldır otoriter siyasal rejimler altında çok hızlı bir büyüme performansı yakalaması bazı çevrelerde demokrasi-büyüme ilişkisine kuşkuyla yaklaşılmaya yol açmıştır” (Şenses, 2017: 125). Demokrasinin askıya alındığı Franco döneminde ekonominin gelişme göstermesi de başka bir örnek oluşturmaktadır. Franco’nun diktatörlüğünü uzun süre devam ettirmesi, ekonomik göstergelerin olumlu olmasına bağlı olabilir. “İspanya örneğinde, Franco’nun

1959 yılındaki ekonomik istikrar ve liberalleştirme planının ekonomik büyümeyi hızlandırdığı kabul edilir” (Tilly, 2014: 306). Fikret Şenses demokratik rejimlerle beraber ekonomik büyümenin olduğu ülkelerden de söz etmektedir. “Oysa bu uç örneklerin karşısına demokratik siyasal rejimler altında hızla büyüyen Japonya ve son dönemde Hindistan örnekleri konabilir. Dahası, otoriter rejimle yönetilen ama büyüme açısından fazlaca, yol alamamış çok sayıda ülke vardır” (Şenses, 2017: 125). Farklı, zıt örneklerden de görüldüğü üzere demokrasi ile ekonomik büyüme arasında doğrudan kesin bir ilişki olduğu yargısına varılamamaktadır.

Yarı doğrudan demokrasi bölümünde örnek olarak verdiğimiz İsviçre ise sağlam bir ekonomi ile güçlü demokrasinin beraber yaşandığı önemli bir modeldir. Demokratik dalgalanmaların olmadığı, siyasi istikrarın hüküm sürdüğü bir ülke olarak uluslararası ticaret ve yatırımlarda güvenilir olma özelliği taşımaktadır, para birimi değerlidir ve güçlü demokrasi ve güçlü ekonomi korelasyonu için olumlu referans oluşturmaktadır.

“Demokrasi-büyüme ilişkisi bakımından deneyim çeşitliliğine rastlansa da, konuya ‘demokrasi-kalkınma’ ilişkisi açısından yaklaşıldığında ortaya daha net bir tablo çıkmaktadır. Otoriter rejimler altında hızlı büyüyen ülkelerin, özellikle kalkınma tanımının olmazsa olmaz unsurları arasında yer alması gereken hak ve özgürlükler ve daha genel anlamda insan hakları karnelerinin kötü olduğu göz ardı edilmemelidir” (Şenses, 2017: 125).

Gelişmiş bir ekonomi ve demokrasiyi bir arada yaşayan ülkelerde ortak demokratik ölçütler ortaya çıkar. Bunlar: “Yüksek bir genel ekonomi ve refah düzeyi, gelir ve/veya servetin nisbeten eşit dağılımı, ekonomik gelişme ve sosyal modernleşme, güçlü bir orta sınıf, yüksek okuryazarlık ve eğitim düzeyleri, sosyal çoğulculuk ve güçlü ara gruplar, sosyal gruplar; özellikle siyasetle yakından bağlantılı olanlar içerisinde demokratik yapılar, toplum içi şiddetin aşağı düzeylerde olması, demokrasiye bağlı siyasal liderler, hoşgörü ve uzlaşma gelenekleri, hukuka ve bireysel haklara saygı

gelenekleri. Bu faktörlerle demokrasi ve demokratlaşma arasında ilişki kuran teoriler her zaman için akla yatkındır. Ancak her değişken ve teori, muhtemelen ancak birkaç örnek olaya uygun düşer” (Huntington, 1993: 35, 36). Kışlalı ise ekonomi ve demokrasi ilişkisini, insanların temel ihtiyaçlarından yola çıkarak tanımlar ve tanımını geliştirir. “Demokrasi için gereken ekonomik koşullar; insanların yaşayabilmeleri için gereken (gıda, barınmak) gibi temel gereksinimlerini karşılayabilecekleri bir üretim yapısının olması, sermaye ve emeğin ekonomik yaşama dengeli etkisi, insanlar arasında büyük gelir farklılığının olmaması olarak sayılabilir” (Kışlalı, 2018: 274).

İsmail Hakkı Tonguç demokrasinin ekonomik ve siyasi boyutunu tahlil ederken eğitim konusuna da değinir. Tonguç’a göre demokrasinin iki çeşidi vardır: Biri gerçek ve zor olan demokrasidir, diğeri de kolay ve oyun sayılabilecek olan demokrasidir. Tonguç’un değerlendirmesi hem Aşık hem de Özsoy tarafından incelenir. “Birincisi, topraksız topraklandırmadan, işinin durumunu sağlama bağlamadan, halkı esaslı bir eğitimden geçirmeden olmaz çünkü köklü değişiklikler ister. Bu zor demokrasidir ama gerçek demokrasidir. İkincisi kağıt ve sandık demokrasisidir. Okuma yazma bilsin bilmesin; toprağı, işi olsun olmasın, demogojiyle serseme çevrilen halk, bir sandığa elindeki kağıdı atar ve böylece kendini yönetmiş sayılır ve bu bir oyundur ve kolaydır” (Özsoy, 2008: 6, Aşık, 2011). Tonguç’un zor dediği kriterlerin gerçekleşmesini sağlayabilen, zor demokrasinin uygulanabildiği ve halkın eğitiminin yükseldiği bir ülkede, Platon ve Aristo’nun yorumladığı şekilde demokrasinin güruh yönetimine dönüşmesi riskinin ortadan kalkabileceği düşünülebilir.

Sermayenin medyayı kontrolü altına alması, demokrasinin ölçütlerinden biri olan tarafsız haber kaynaklarına ulaşabilme ölçütünü zedelemektedir. Beş Yıldızlı Hareket’in doğduğu İtalya’da, Berlusconi’nin haber kaynaklarını kontrol altına almış olması ve hareketin lideri Beppe Grillo’ya anti-demokratik olarak ana akım medyada yer verilmemesi nedeniyle Grillo halka ulaşıp, sesini duyurabilmek için alternatif haber

(internet/blog) kanallarını kullanmıştır. Böylece dijital medyanın siyaseti etkileme gücü ortaya çıkmıştır. Anılan örnekte sermayedarların, demokrasinin ölçütlerini (ifade özgürlüğü, medyaya erişim, siyasetçilerin eşit ve adil yarışması) nasıl yok etmeye çalıştıkları ve sermaye ile demokrasi arasındaki negatif korelasyon net bir şekilde görülmektedir.

Eşit oy hakkını ele alacak olursak, bu durum siyasi karar alma süreçlerinde eşit etkiye sahip olmak anlamına gelmez çünkü siyaset için kullanılan para, ilişki ağları gibi kaynaklar eşit değildir. Ekonomik güç, siyasette karar alıcıların aday gösterilmelerini ve seçilmelerini etkilerken, seçmenlerin ekonomik beklentileri de oy tercihlerini etkiler. Seçmenler ekonomik olarak başarısız olmuş bir hükümetin bileşeni olan partileri gelecek seçimlerde oy vermeyerek cezalandırırlar ve makul bir ekonomik program vadeden aday partilere ise şans tanıyabilirler. Seçmenlerin ekonomik çıkarlarına dayalı oy tercihleri “ekonomik oy verme” teorisi olarak adlandırılmıştır. Bu teoriye göre seçmenler kendi çıkarlarını iyi bilmektedirler ve oy tercihlerini rasyonel bir şekilde buna göre yapmaktadırlar. Ancak bu teorinin eleştirilen yönü, seçmenlerin ideolojik tercihlerinin göz ardı edilmesidir. Hindess ve Bourdieu da seçmenlerin tercihlerinin rasyonel hesaplara dayandırılması nedeniyle kuramı eleştirirler (Malesevic, 2002). Buna karşın bir siyasi partinin iktidar sürecindeki ekonomik icraatının ya da iktidara aday olan bir siyasi partinin ekonomik programlarının ve vaatlerinin, seçmen kararlarında etkili olduğu yadsınamaz.

Akgüç ekonominin demokratikleşmesi için gereken koşullardan söz eder. “Gelir ve servet dağılımının dengesiz, ekonomik güçlerin (ister kamu, ister özel) belirli ellerde toplandığı toplumlarda, gerçek demokrasiyi kurma ve yaşatmanın zorluğunu deneyimler ortaya koymuştur. Ekonominin demokratikleşmesi için; toprak ve tarım reformunu gerçekleştirerek topraksız köylünün en azından belirli bölümünü bağımsız üretici haline getirmek, demokratik kooperatifçiliği özellikle üretim alanında gerçekleştirmek, bağımsız çalışan küçük sanayici, esnaf ve sanatkarın varlıklarını sürdürebilmeleri için

gerekli teknik yardım, kredi olanakları sağlamak, şeklinde önlemler alınabilir” (Akgüç, 1991: 413). Bu önlemlere vergi düzenlemeleri uygulaması da eklenebilir. Dijital siyaset uygulayan ve doğrudan demokrasi vadeden Beş Yıldızlı Hareket ekonomik programına vergi düzenlemelerini de dahil etmektedir. Beş Yıldızlı Hareket’in ismindeki beş yıldızdan üçü ekonomik içeriklidir: ücretsiz suya erişim hedefiyle insanların temel ihtiyaçlarından en önemlisi olan suya erişimde ücretin kaldırılması, ücretsiz ulaşım ile yerel taşımacılığın ücretsiz kullanımı, ücretsiz internet ile bilgiye erişimin bedava ve eşit olması vadedilmektedir. Ancak Beş Yıldızlı Hareketi iktidara taşıyan koşullar içerisinde yolsuzlukla mücadele hedefleri ve siyasal katılımı sağlayan doğrudan demokrasi uygulamaları da ekonomik vaatleri kadar etkili olmuştur.

E-demokrasi ve ekonomi ilişkisinde, vatandaşlar ekonomik politikaların oluşturulması sürecine internet (iletişim teknolojileri parlamenter ve yerel seviyede halkın katılımı için ortam oluşturmaktadırlar) aracılığıyla dahil olabilirler. Golding’e göre insanların vatandaşlıktan yoksun bırakıldıkları iki türlü engel vardır: işsizlik, adaletsiz gelir dağılımı, ırkçılık gibi sosyo ekonomik olanlar ve iletişim araçlarına ulaşım ile ilgili teknolojik olanlardır (Wilhelm, 2000: 39, Golding, 1990). Vatandaşlar, internet üzerinden olanaklar sunulduğunda e-dilekçe, e-girişim, e-kampanya, e-müzakere, e-bütçe, e-oylama gibi araçlarla hükümet politikalarına, (siyasi partileri, sivil toplum örgütlerini aradan kaldırarak) bireysel olarak müdahale etme olanağı bulabilmektedirler ve ekonomi uygulamaları katılımcı ve doğrudan demokratik bir yapıya dönüşebilmektedir. Vatandaşlar, sınıf ve güç ilişkilerinin iktidara taşıdığı hükümetlerin gene aynı ilişkilerin etkisiyle yaptıkları yasaları, yurttaş girişimleri (e-girişim) ile reddetme, düzeltme olanaklarını bulabilmektedirler.

E-bütçe uygulamalarıyla, vatandaşlar, temsili demokrasiyi devreden çıkartıp, doğrudan demokrasiyi deneyimleyerek, bütçe yapım sürecine katılabilirler ve e-devlet uygulamalarıyla halkın gözlemine açılan bütçe kalemleri hakkında bilgiye erişebilirler

((e-gözlem (*e-monitoring*)), iletişim portalları üzerinden tartışabilir ve öneride bulunabilirler. E-bütçe uygulaması sayesinde kamu kaynaklarının nasıl kullanılacağına, bütçenin hangi kalemler için ve hangi oranlarda dağıtılacağına, yatırımlara yurttaşlar doğrudan karar verirler ve doğrudan demokrasinin yolu açılmış olur. E-bütçe uygulamaları halkın bütçe yapım sürecine dahil olması sebebiyle katılımcı bütçe olarak da adlandırılır ve katılımcı bütçe ((e-oylama (*e-voting*)) metodu ile uygulanmaktadır. Katılımcı bütçe sürecinin her aşamasına (bilgilenme, tartışma, öneride bulunma, öneriler arasından seçim yapma, seçilen öneriyi oylama) internet üzerinden dahil olunabilir.

İsviçre bölümünde referandum pusulası görselleriyle örnek verdiğimiz gibi devlet, ‘para basımını sadece merkez bankası mı yapsın ya da özel bankalar da para basabilsin mi?’ sorusunun cevabını vatandaşa gönderdiği referandum zarflarında aramaktadır ve vatandaşlar da para politikalarının (makro politikaların) belirlenme sürecine karar vericiler olarak doğrudan dahil olabilmektedirler. Aynı uygulama e-oylama formu ile de yapılabilir. İster posta yoluyla yapılsın ister elektronik oylama ile gerçekleşsin, amaç aynıdır (doğrudan demokrasiyi ve katılımı sağlamaktır) ve vatandaşlar makro ekonomik politikaların belirlenme süreçlerine katılımcı olarak dahil edilmektedirler.

Siyasi aktörlerin belirlenmesi konusunda sermaye sınıfının baskı gücü ve kendi temsilcilerini seçtirmek için yarı-doğrudan demokrasinin uygulanmasını istemeyecekleri daha önce de değindiğimiz bir gerçektir ancak bazı Avrupa ülkelerinde dijital siyaset tekniklerinin uygulanmaya başlaması ile beraber e-demokrasinin formları aracılığıyla vatandaşların tercihlerinin siyasi karar mekanizmalarında karşılık bulması yarı-doğrudan demokrasinin lehine gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda demokrasinin kriterlerini değerlendirirken, sağlık hizmetlerine eşit şartlarda erişimin de demokrasi kriterleri arasında yer alması önerisinde bulunmuştuk. 2019 yılından itibaren dünya ekonomisini derinden etkileyen Covid salgını sürecinde çok

sayıda insanın işsiz kalacağı ve yoksullaşacağı öngörülmektedir ve her ülkenin ekonomi politikalarını insanları açlık seviyesine düşürmeyecek ve kaynakların eşit dağılımını sağlayacak şekilde yeniden düzenlemesi gerekmektedir. Salgının en çok kayba yol açtığı ülkelerden biri olan İtalya’da devletin sağlık sektörü için bütçeden ayırdığı payı azaltmasının, sağlık sisteminin çökmesine yol açan nedenlerden biri olduğu görülmüştür. Örnek olarak, 2014 yılında İtalya’da hastanelerde 197.289 yatak varken, 2018 yılında bu sayı 188.451’e düşmüştür (Statista, 2020). Halkı etkileyen kararların müzakereci demokrasi modeli uygulanarak halka sorulmasının veya referandum kurumunun gerçekleştirilmesinin önemi, insanların kendi geleceklerini etkileyen kararlarda söz sahibi olabilme haklarının ne kadar hayati olduğu bu acı örnekle bir kez daha ortaya çıkmıştır çünkü insanların sağlık bütçesinde kesinti yapılıp yapılmamasına dair düşünceleri sorulmamıştır. Salgın sürecini en ağır şekilde geçiren Amerika’da ise sosyal güvencesi olmayan, yoksul Latin ve Afrika kökenli vatandaşların ölüm oranlarının çok fazla olduğu gözlemlenmektedir ve bu durum devletin sağlık hizmetlerini demokratik ve eşit olarak sunmasını, sağlık için bütçeden ayırdığı payı sorgulanır kılmaktadır. Ülkelerin vatandaşlarına sağlık hizmetlerini eşit şartlarda sunmaması demokrasi ile bağdaşmamaktadır. Örnek verilecek olursa devletin bütçe kalemlerinden savunma harcamalarına mı yoksa sağlık harcamalarına mı daha fazla pay ayıracağı şeklindeki tercihlerine halkın, temsilcileri vasıtasıyla değil, doğrudan kendisinin karar vermesi önem taşımaktadır.

3.3. İNTERNET ÜZERİNDEN SİYASAL KATILIM ALTERNATİFLERİ: HAREKETLER VE KAMPANYALAR

Çalışmamızda alternatif siyasal katılım kanallarını ‘hareketler’ ve ‘kampanyalar’ olmak üzere iki başlık altında incelemekteyiz. Siyasi partilerin ve temsili demokrasinin yaşadıkları kriz, insanları siyaset üretimi için alternatif arayışlara itmiştir. İnsanlar

kendilerini en iyi ifade edecekleri yeni kanallar olarak hareketler ve kampanyalar yaratmaya başlamışlardır. Hareketler ve kampanyalar yüz yüze oldukları kadar sanal ortamlarda ve ulus düzeyinde veya uluslar arası olarak da gerçekleştirilebilmektedirler. Hareketlerin internet üzerinden örgütlenebilmesi, Covid salgını sürecinde hijyenik çekinceler yaşayan aktivistler için de önemli bir alternatif oluşturmaktadır. Kalabalık toplantıların, protesto gösterilerinin, kuşatmaların yerlerini, internet üzerinden imza kampanyalarına (committee to protect journalists, avaz vb), Skype, Zoom gibi çevrimiçi yüz yüze görüşmeyi mümkün kılan uygulamalar aracılığıyla yapılan toplantılara, çeşitli portallarda yapılan müzakerelere bırakma alternatifleri vardır. Sosyal ağlar etkili bir muhalefet zemini oluşturmaktadırlar ve günümüzde bireylerin muhalefet yapabilmek için internet üzerinden sosyal iletişim ağlarına yönlendikleri görülmektedir.

Hareketler için yapılan bir tanım şöyledir: “Yayılan ve derinleşen modernitenin farklı unsurlarının neden olduğu sorun ve bunalımlar karşısında çeşitli amaç ve aktörlerle ortaya çıkan toplumsal hareketler, yeni toplumsal hareketler olarak kavramsallaştırılmıştır” (Demiroğlu, 2014). Eski toplumsal eylemlerin çıkış nedenlerine verilecek örneklerden biri savaşlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası savaşlardan yorulan bireylerin insan hakları arayışları hareketlere ivme kazandırmıştır. 68 kuşağının siyaset üretme tarzından önceki hareketler genellikle ‘eski toplumsal hareketler’ olarak nitelendirilmektedirler. Hayriye Özen ise eski toplumsal hareketleri 1960’lara kadar, yeni hareketleri ise 1960’ların sonlarından itibaren ortaya çıkan eylemler olarak ikiye ayırmaktadır. “Toplumsal hareketlere ilişkin eski ve yeni ayrımı 1960’ların sonlarında doğmaya başlayan ve 1970’lerin ortalarından itibaren çeşitlenen direniş ve mücadelelerle birlikte tartışılmaya başlanan bir konu olmuştur. Yeni ibaresi genellikle çevre, ekoloji, insan hakları, feminizm, barış gibi temalar etrafında ilk kez bu yıllarda doğan mücadeleler için kullanılırken, eski ibaresi milliyetçi hareketleri de içermekle birlikte daha çok sınıf çatışması etrafında örgütlenen işçi sınıfı hareketine işaret etmek üzere kullanılmıştır”

(Özen, 2015). Çalışmamızda ilgi alanımız yeni toplumsal hareketlere yönelik olmuştur zira yeni toplumsal hareketler, bilgi iletişim teknolojilerinden faydalanmaktadırlar ve internet üzerinden yarı-doğrudan demokrasi üretme savımızı desteklemektedirler. Keskin de yeni toplumsal hareketlerin önemine değinen yazarlardandır. Yeni toplumsal hareketlerin demokrasi açısından itici güç olduğu yorumunu yapmaktadır (Keskin, 2017: 481).

Huntington, üçüncü dalga demokratlaşma sürecinde gösteri etkisinin önemine değinir; Gösteri etkileri, üçüncü dalgada ilk iki demokratlaşma dalgasındakinden veya çok muhtemelen, yirminci yüzyıldaki bütün diğer siyasal dalgadakilerden çok daha önemlidir. Bunun sebebi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki on yıllarda küresel haberleşmeler ve ulaşımda gerçekleşmiş olan muazzam gelişme ve özellikle 1970'lerde dünyanın televizyon ve haberleşme uydularıyla kaplanmış olmasıdır. Hükümetler hâla yerel haberleşme araçlarını denetleyebilmektedirler ve bazen halklarının, almasını istemedikleri mesajları alabilme imkanını hemen hemen ortadan kaldıracılabilmektedirler. Ancak gelişen teknoloji, otoriter yönetimlerin mesajları kendi elitlerinden hatta kendi halklarından saklamasını gitgide güçleştirmektedir. Huntington'ın 'Üçüncü Dalga; Yirminci Yüzyılın Sonunda Demokratikleşme' kitabını yazdığı 1991 yılında internet ve sosyal medya gelişmiş olmadığı, facebook üzerinden başlatılan Arap Baharı gibi siyasi gelişmelere tanıklık edilmediği için yazar internetin siyaset yapma teknikleri üzerindeki etkisine değinememiştir.

İnternet kanalıyla gerçekleşenleri bir yana ayırırsak, sosyal hareketler yeni oluşumlar değildir ve tarih boyunca siyasi değişimlerde etkin olabilmişlerdir. Örnek olarak: dilekçe hareketleri, köleliğin yasaklanması için hareketler, şeker boykotu hatırlanabilir. "Sosyal hareketler bariz bir şekilde politiktir ve ilk olarak resmi siyasi gündemin dışında kalan çocuk hakları, kadınların oy hakları, ırk ayrımcılığı gibi alanlarda faaliyette bulunmaktadırlar" (Drake, 2016: 151,152). Henry Thoreau, Meksika ile 1846

savaşına muhalefeti esnasında, aşağıdaki ifadeleriyle en kuvvetli Amerikan sivil itaatsizlik savunularından birini yapar ve devletin tiranlığının katlanılamaz hale gelmesi durumunda insanların direnme ve itaatsizlik etme haklarının doğduğunu söyler. En ünlü sivil itaatsizlik savunucusu, Thoreau'dan etkilenmiş olan Hintli lider Mahatma Gandhi'dir. Her ikisi de direnme metodlarının şiddet içermediğini düşünürler ve bu yaklaşım, otoriteleri yeniden düşünmeye zorlayan bir dikkat çekme cihazıdır (Roskin vd., 2013:124).

Sosyal iletişim ağları içerisinde en fazla kullanılan “Facebook”, “Twitter”, “Blogsphere” gibi çeşitli alanlar politik konuları tartışan, fikirlerini yayan ve fikirleri için toplumdaki destek arayan bireyleri bir araya getirmektedir. Aynı zamanda sosyal medya platformlarıyla daha çok politikacı ulaşılır hale gelmiştir. Buna karşın politik görüş farklılıklarının politik katılımı azaltma olasılığı da göz ardı edilmemelidir. Sosyal medya sitelerindeki siyasi müzakere ve tartışmalar, kişilerin gelecekte benzer tartışmalara dahil olma isteklerini olumsuz etkileyebilir ama yine de sosyal medyanın siyasi katılımı kolaylaştırdığı, Avrupa Komisyonu 2020 raporunda da kabul edilen bir gerçektir. Çağımıza damgasını vuran iletişim teknolojilerinin insanlar için siyasete alternatif katılım kanalları yaratması durumu önemle üzerinde durulması ve değerlendirilmesi gereken bir konudur.

Hiyerarşik olmayan ve yatay yapıda kurgulanan hareketler geçtiğimiz ve içinde olduğumuz yüzyılda siyaseti etkileyecek sonuçlara sebep olmuşlardır. Örnek olarak Arjantin'den doğan yatay hareket ‘horizontalizm’ incelenebilir. Arjantin’de 2001 yılında ortaya çıkan ekonomik kriz sonucu hükümet tüm banka hesaplarını dondurma kararı alınca ve insanların banka hesaplarına erişimi ortadan kaldırılınca onbinlerce Arjantin’li vatandaş sokaklara dökülür. İnsanlar sessizliğin tarihini kırdıklarını söyleyerek, kolektif alanlarda (medya, sanat toplulukları, ortak mutfaklar) toplanarak hareketlerin doğmasına neden olurlar. Her grup kendi içinde ‘horizontalizm’ kavramını vurgulamaya başlar.

Hareket ne ideolojik, ne entelektüel, ne akademik, ne de politiktir ve kendiliğinden ortaya çıkmıştır ve siyasi partileri, devlette yer işgal edenleri şiddetle reddetmektedir. İnsanlar temel ihtiyaçlarını karşılamak için halk mutfaqları, takas ağları ve alternatif sağlık klinikleri oluştururlar. Bazı topluluklar, toplum merkezleri yaratmak için terkedilmiş binaları kuşatırlar. Arjantin'in mali çöküşünden sonra yüzlerce komşu meclisleri ortaya çıkar. Bu sürecin kökeninde 'horizontalizm' ve siyasi partilerin, hiyerarşinin reddedilmesi yer almaktadır. Arjantin'de ortaya çıkan 'horizontalizm' (*horizontalidad*) terimi tüm dünyada öz yönetim, otonomi ve doğrudan demokrasi arayışı içinde olan sosyal hareketleri tanımlamak için kullanılmaya başlanır. Horizontalizm deyimi, 'lidersizlik', 'özyönetim', 'doğrudan demokrasi' gibi pek çok anlam ifade etmektedir. Horizontalizm aynı zamanda 'Wall Street İşgali'nin (*Occupy Wall Street*) kalbinde yer almaktadır (Strin, 2012: 1). Hareketin savunucuları yatay ve hiyerarşik olmayan bir sistem arayışı içindedirler ve temsili demokrasiyi, otorite delegasyonunu, liderlerin güçlenmesine yol açtığı ve krize neden olduğu gerekçesiyle reddederler ve yatay sistemin daha katılımcı olduğunu söyleyerek doğrudan demokrasiyi savunurlar. Horizontalizm arayışı dünyanın pek çok ülkesinde hareketlere ilham kaynağı olup, siyasetleri değiştirmeye devam etmektedir. Söz konusu arayışların bilgi iletişim teknolojileri kanalıyla yapılması da hareketlerin ivmesini hızlandırmaktadır.

Alternatif siyaset üretme kanallarına başka örnekler verilecek olunursa; "Twitter" daki politik iletişimin derecesini ölçmek için çeşitli tarihsel kırılmalarda kullanıcıların yazdıkları tweet sayılarına bakılabilir: Tunus'taki kalkışmada 168.663 tweet, Mısır'daki kalkışmada 230.270 tweet, Wikileaks sürecinde 73.395 tweet atıldığı görülmektedir. Çin'e ait kültürel bir oluşum olan Falun Gong'un Çin Komünist Partisi'ne meydan okuması ve Seattle'da toplanan Dünya Ticaret Örgütü'ne karşı protestoların organizasyonu ve yayılması da internet kanalıyla gerçekleşmiştir (Castells, 2010: 7).

Hareketler, bilgi iletişim teknolojilerinin yardımıyla dünyanın her yerine yayılabilmek için yeni kanallar bulmuşlardır. Avustralya’da başlayan bir hareket, internetin sağladığı kolaylıklar sayesinde Avrupa’da yankı bulabilmektedir ve devam edebilmektedir. Hareketler hiyerarşik yapıda değildirler; yatay olarak gerçekleştikleri için demokrasinin katılımcılık ölçütünün gerçekleşmesine destek olmaktadır. “Twitter” ve “Facebook” gibi araçların, Arap Baharı’nın başlamasında ve yayılmasında, protestoları kolaylaştırıcı etkisi olmuştur (Heywood, 2018: 289)

Crouch, her hareketin demokratik olmayabileceğini söyler ve şu noktalara dikkat çeker: “Öncelikle, yeni bir hareketin oluşumunu gerçekten memnuniyetle karşılayıp karşılamamız gerektiğini, bu hareketin demokrasiyle bağdaşıp bağdaşmadığını, demokratik zindeliğe katkı yapıp yapmadığını, demokrasiyi elitler arasında oynanan manipulatif bir oyuna doğru yozlaşmaktan esirgemeyeceğini kendimize sormak zorundayız” (Crouch, 2016: 112).

Hareketlerin yanı sıra kampanyalar da alternatif siyaset üretme araçlarından biridir ve bu tekniğin dijital formu da sıklıkla kullanılmaktadır. İnternetin, uluslararası aktivizm olarak yeni bir aktivizm formunun ortaya çıkmasına yol açtığı gözlenmektedir. Facebook, Twitter, Change.org, Avaaz gibi yeni kampanya platformları katılımcıların çevrimiçi (*online*) dilekçe ve protesto haklarına hem ülke içinde hem ülkeler arasında önemli bir zemin oluşturmakta, coğrafi ve kültürel sınırları aşarak katkı sağlamaktadır.

Sosyal iletişim ağları kullanılarak başlatılan kampanya modelleri içerisinde en çok kullanılanlar aşağıdaki gibidir: (1) Avaaz, (2) Change.org, (3) Committee to Protect Journalists, (4) Facebook, (5) Foursquare, (6) Hacktivism, (7) Hashtag, (8) Instagram, (9) Occupy Movement, (10) Tea Party Movement, (11) Twitter, (12) Wiki Leaks, (13) YouTube (Harvey, 2014: 142). Yukarıda saydığımız eylem alanları içerisinde Avaaz’ı örnek verecek olursak; Avaaz en yaygın uluslararası aktivist organizasyonlardan biridir. Dünyada 190 ülkeye yayılmıştır ve 20 milyon üyeye sahiptir. Avaaz aynı düşüncedeki

insanlar arasında herhangi bir konuda bir platform sağlamakta ve çevrimiçi (*online*) dilekçelerle, bazen de fiziksel protestolarla hükümetleri ve kurumları ikna etmeye çalışmaktadır. İklim değişikliğinden, insan haklarına kadar çeşitli konularda çalışmakta ve devlet yardımı almamaktadır (Avaaz, 2020).

Türkiye’deki karar mekanizmalarını etkileyen sosyal iletişim ağlarını değerlendirecek olursak en etkin olanlardan biri Change.org kampanyaları olarak görülmektedir. Change.org resmi web sitesi verilerine göre 2019 yılında başarılı ilan edilen kampanya sayısı 168 iken, 2020 yılında bu sayı 295’e çıkmıştır ve karar mekanizmalarını etkilemiştir. 2020 tarihi itibarıyla Change.org kampanya platformunun dünya genelinde 200 milyon, Türkiye genelinde de 10 milyon kullanıcısı vardır. 196 ülkede imza kampanyaları sayesinde 39.891 başarı vakası kaydedilmiştir. Türkiye’de başarıya ulaşan kampanyalar genellikle çevre konuları; HES iptalleri, parkların korunması, hayvan hakları, SGK ilaç uygulamaları, haksız tutuklamaların iptali, toplu taşıma araçları vb. konularda başlatılmıştır. Örneklerden bazıları şöyledir: (1) Phaselis Antik Kentinin kurtarılması. Kampanya Haziran.2015 tarihinde 95.363 destekçi ile başarıya ulaşmıştır. (2) Bursa Büyükşehir Belediyesi’nin engelli ulaştırma kartlarına uygulanan kotayı kaldırması. Kampanya Nisan 2015 tarihinde 203 destekçinin imzası ile başarıya ulaşmıştır. Bursalı engellilerin yeniden kotasız bir şekilde toplu taşımadan faydalanması sağlanmıştır. Önce günlük kota arttırılmış sonrasında kısıtlamanın tamamen kalkması sağlanmıştır. (3) Türkiye’de yaşayan 40.000 MS hastası için hayati öneme sahip olan Plazmaferez tedavisi, 1231 destekçinin imzası ile Şubat.2013 tarihinde yeniden SGK kapsamına alınır ve MS hastaları bu tedaviye sigorta kapsamında tekrar ulaşabilirler. (4) Bozcaada’nın bâkir koylarını imara açmak isteyen ihale 48.381 kişinin imzası ile durdurulur ve doğal alanlar kurtulur. (5) Yetiştirme yurtlarında kalan gençlerin yurttan ayrılma yaşları, 22.593 kişinin imza desteği ile 18 yaşından 20 yaşına yükseltilir. Change.org kanalıyla Türkiye’deki vatandaşların yurttaş girişimi başlatarak kendilerini

ilgilendiren konularda söz söyleyebilmeleri, siyasette istedikleri değişiklikleri yapabilmeleri, doğrudan demokrasi uygulamaları için son derece önemli örneklerdir (Change.org, 2020).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TAHTA OY SANDIKLARINDAN DİJİTAL ORTAMA SİYASİ PARTİLER VE E-DEMOKRASİ

4.1. SİYASİ PARTİLERDEN BEKLENEN İŞLEV VE SİYASİ PARTİLERİN KRİZİ (DİKEY YAPILANMA SORUNU)

Siyasi partiler, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından birini oluştururlar. Demokrasinin temel ölçütlerinden olan seçme, seçilme ve düzenli aralıklarla oy verme hakları, siyasi partilerin oluşturduğu kanallar sayesinde hayata geçerler (bağımsız adaylıklar hariç), siyasi partiler benzer ideolojilerde olan insanların örgütlenmeleri için bir çatı oluştururlar, mecliste yasama sürecinde etkin olurlar ve bu yüzden demokrasinin gerçekleşmesi için gereken en önemli kurumlar arasında yer almaktadırlar. “Siyasi partiler, siyasi olarak benzer görüşleri paylaşan insanların politikalarını gerçekleştirmek üzere siyasi iktidar ve kamusal makamlara ulaşmak için kurdukları örgütlerdir. Seçim rekabeti büyük ölçüde partiler arası rekabetten oluşur; parlamenter siyaset daima parti siyasetidir” (Newton, Deth, 2014: 268). Şaylan ise siyasi partilerin demokratik rejimlerde yer aldığını belirtir. “Demokrasi olarak nitelenen bir siyasal rejimde toplumsal kolektivitelerin, grupların dünyaya bakışını yansıtan, onları temsil eden siyasi partilerin belli kural ve usullere (prosedürlere) uyararak siyasal iktidar için birbirleriyle yarışmaları söz konusudur” (Şaylan, 2008: 387).

Vatandaşlar oylarıyla siyasi partilerin oluşumunu belirlerler ancak her seçim, demokratik bir hükümetle sonuçlanmayabilir. Seçilenler, vatandaşın çıkarlarını temsil etmek yerine kendilerini seçtiren bir kısım seçkinin menfaatlerini temsil edebilirler. Demokratik bir hükümetin oluşumu, siyasi partilerin demokratik işleyişiyle alakalıdır. Siyasi partilerin, iktidar hedeflerine doğru yol alırlarken demokrasiyi de bünyelerinde

pekiştirmiş olmaları gerekir. Bugünkü anlamda siyasi partilerin, Avrupa’da 17.yüzyılda, Amerika Birleşik Devletleri’nde ise 18. yüzyılda ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Gunther ve Diamond ise bilinen siyasi parti tiplerinin Batı Avrupa’da 19. yüzyılın sonlarında oluşan organizasyonlar olduğunu söylemektedirler (Gunther ve Diamond, 2003). Tarihler ve coğrafya yönünden farklı kabüller olsa da partiler oy hakkının ve demokrasinin gelişmesi ile paralel gelişmişlerdir Benzer düşüncelerdeki üyelerin meclislerde guruplaşarak oluşturdukları partiler parlamentoda doğan partiler olarak tanımlanmaktadır. Parlamento dışında oluşan partiler de vardır ve anılan tarihlerde bunların çıkış yerleri olarak sendikalar, fikir kulüpleri sayılabilir. Sosyalist partilerin pek çoğunun doğduğu yerler sendikalardır ve partiler sendikaların uzantıları olarak ve siyasal kolları olarak da işlev görmüşlerdir. “1914 savaşının ertesinde, muharipler derneklerinin faşist partilerin oluşumundaki rolleri büyüktür. Eski Baltık freik’orpsnun Nasyonal Sosyalizmin, İtalyan Eski Muharipler Derneğinin de faşizmin doğuşundaki rolü mâlumdur” (Duverger, 1993: 26). Siyasi partilerin ortaya çıkışlarında, ülkelerin siyasi koşulları kadar, ekonomik koşulları da etkilidir. Almanya’da ve İtalya’da faşist partiler ülke ekonomilerinin zor şartlarında hayat bulmuşlardır. “Faşist partiler iktisadi buhran dönemlerinin yarattığı ortamdan ve orta sınıfın çaresizliğinden beslenerek de güçlenip, büyürler” (Kışlalı, 2016: 265).

Heywood ise siyasi partileri 19.yüzyılın siyasi yapılanması olarak değerlendirir. “Siyasal partiler, 19. yüzyıl boyunca temsili yöntemlerin ortaya çıkışı ve genel oy hakkının giderek genişlemesiyle başlayan kitle siyaseti yapılarının parçalarıdır. O zamana kadar, ‘hizipler’ ya da ‘partiler’ olarak adlandırılan bu yapılar, genellikle temel bir lider ya da aile tarafından şekillenen benzer görüşlü siyasetçiler grubundan başka bir şey değildir. Saray partileri olarak adlandırılan bu partiler, genellikle otokratik hükümdarlıklarda, soylular ve danışmanlar arasında, etkili olma mücadelesinin sonucu olarak gelişirler” (Heywood, 2018: 335).

Burjuvazinin gelişimi, siyasi partilerin ortaya çıkışına bir zemin hazırlar. “Kapitalist ekonomi içinde ortaya çıkan burjuva sınıfı, bir süre sonra siyasal iktidar üzerinde de söz sahibi olmak ister. Orta çağ siyasal kurumlarına bağlı hükümdar ve feodal aristokrasiye karşı, burjuvazinin giriştiği mücadele, bir süre sonra, siyasi partilerin doğumuna yol açacaktır. Bu mücadelede, parlamentonun üstünlüğünü savunan burjuvazi, siyasal birtakım haklara kavuşacaktır” (Teziç, 1976: 15).

Siyasi partiler örgütlenme türlerine göre de değişiklik gösterirler. Yılmaz Aliefendioğlu 19. yüzyıl partilerini gevşek örgütlü olarak değerlendirir. “Üye sayısının az olduğu ve elit üyelere oluşan kadro partileri, geniş bir örgüt yapısına sahip olmaya gerek görmemişlerdir. Kadro partilerinin belirgin özellikleri elit ve dar teşkilat yapısında çalışıyor olmalarıdır. Kitle ve kadro partileri, siyasi istikrar açısından da devamlılık gösterirler. Partiler arası kaymalar pek görülmez” (Aliefendioğlu, 2010). Fransız siyaset bilimci Duverger, kitle partileri ve kadro partilerine sadakat (*devotee*) partileri tipolojisini ekler. “Sadakat partileri, Hitler yönetimindeki Naziler gibi, partinin bir kişi tarafından örgütlendiği partilerdir” (Roskin, 2013: 234, Duverger, 1964). Sanayi devrimi ile ortaya çıkan kitle partileri siyasi partilerin, elitlerin kapalı yapılanmaları olma özelliklerini değiştirip, sıradan vatandaşların da katılabilecekleri, çok sayıda üye kabul eden, büyük organizasyonlar olmalarını sağlamışlardır. Kitle partilerinde üye sayısının çok olması ve ortaya çıktıkları dönemde teknolojinin gelişmemiş olması yatay örgütlenme koşullarını olanaksız kılmıştır. Üyelerin farklı kültürel yapılardan gelmeleri de eğitilmiş ve eğitimsiz olarak bir çok insanın aynı parti çatısı altında toplanmalarına ve merkezi bir yapılanmaya neden olmuştur. Kitle partilerinin ortaya çıktığı dönemde eğitim seviyesi düşük olduğu için üyelerin eğitim almaları konusu da partinin işlevlerinden biri haline gelmiştir. Kışlalı da bu konuya değinir: “Kitle partileri aynı zamanda bir nevi gece okulu işlevi yerine getirirler, üyelerini siyasal açıdan eğitirler, onlara siyasal bilinç verirler” (Kışlalı, 2016:

263). Kadro partilerini oluşturan elit üyelerin eğitim sorunu olmamaktadır ve kadro partilerinin, kitle partileri gibi eğitsel bir işlevi yoktur.

Yirminci yüzyılda kadro ve kitle partilerinin dışında yeni parti tipleri de ortaya çıkar. Artık siyasetle ilgilenenler ya elit kadrolar ya da kitle partilerinin üyelerini oluşturan kalabalıklar olarak ikiye ayrılmamaktadır ve bu durum siyasi partilerde yeni formların oluşmasına neden olur. “Alman siyaset bilimci Otto Kirchheimer, ‘herkesi yakala (*catch all*) partisi’ terimini icat eder. Onun modeli işadamları, işçiler, çiftçiler, Katolikler, Protestanlar, kadınlar ve herkese, bütün Almanlara hitap etme peşinde koşan bir parti olan Hristiyan Demokrat Parti’dir. Terim şimdi nerdeyse demokratik ülkelerdeki bütün iktidar partilerini tasvir eder; bu partiler seçim kazanmak için herkesi yakalama partisi olmak zorundadırlar” (Roskin, 2013: 235). Yirminci ve yirmi birinci yüzyıllarda sosyal, ekonomik ve teknolojik olarak değişen dünyamızda ortaya çıkan yeni parti türlerinden bazıları; etnik tabanlı partiler (*ethnicity-based parties*), seçim partileri (*electoralist*), hareket partileri (*movement parties*) olarak sıralanabilir. Yirminci yüzyılda siyasi partiler devlet sınırlarını da aşarlar ve aynı ideolojiyi paylaşarak, aynı adla farklı ülkelerde faaliyet gösteren partiler “parti aileleri” olarak anılırlar. Siyasi parti ailelerine dair örnekler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 6. Siyasi parti aileleri (Kaynak: Newton, Deth, 2014)

SİYASİ PARTİ AİLELERİ		
AİLE	ÜLKE	ÖRNEK
SOSYALİST	Çekya, Danimarka, Japonya	Sosyal Demokrat Parti
	Avusturalya, İrlanda, Morityuns	İşçi Partisi
	Arjantin, Avusturya, Japonya	Sosyalist Parti
HRİSTİYAN DEMOKRAT	Arjantin, Avustralya	Hristiyan Demokrat Parti
	Şili, Almanya, Güney Afrika	Ulusal Parti, Köylü Partisi
TARIM	Estonya, Finlandiya, Norveç	Merkez Parti
LİBERAL	Kanada, Filipinler	Liberal Parti
MUHAFAZAKAR	Kanada, Danimarka, Norveç	Muhafazakar Parti
YENİ PARTİLER	Avusturalya, Avusturya, Japonya	Yeşil Parti
	Kanada, İsrail, Yeni Zelanda	
	Güney Afrika, İsveç	

Siyasi partiler, parti sistemleri açısından değerlendirildiğinde; “tek partili sistemi”, “hakim parti sistemini”, “iki partili sistemi” ve çok partili sistemi” görmekteyiz. “Totaliter rejimlerle birleştirilen tek-parti sistemi 21.yüzyıla sarkan bir 20.yüzyıl fenomenidir. Sovyetler Birliği, Çin, Afrika ve Asya’nın yeni doğmakta olan ülkelerinin birçoğu tek-parti sistemidir veya tek-parti sistemiydi. Bu ülkeler devletin her seviyesini kontrol eden ve yegane yasal parti olan bir tek-partiye sahiptir. Hakim parti sistemlerinde muhalif partiler seçimlerde yarışır, fakat nadiren kazanırlar. Hindistan uzun süre Kongre Partisi, Japonya- Liberal Demokratik Parti tarafından yönetilir. İki Parti sistemlerinde bize en tanıdık gelen ABD ve Britanya’nın sistemleridir. Buralarda iki ana parti eşit kazanma şansına sahiptir. Çok partili sistemlerde rekabet içinde birden çok parti vardır” (Roskin, vd., 2013: 236, 237). Çok partili sistemlerde koalisyon hükümetlerinin olduğu görülmektedir. Koalisyon hükümetleri her ne kadar sistemi yavaşlatsa da, çok sesliliğe, geniş temsile yol açması önemlidir ve çok partili sistemlerin demokrasinin ölçütlerine uyduğu, tek partili sistemlerin ise demokratik ölçütleri karşılamaktan uzak olduğu görülmektedir.

Partilerin işlevlerini dört ana başlıkta toplayan görüşe göre partiler; “menfaatlerin birleştirilmesi (*interest aggregation*), siyasal devşirme (*political recruitment*), siyasal sosyalleşme (*political socialization*) ve yönetme (*governing*) işlevlerini yerine getirirler. Menfaatlerin birleştirilmesi, çeşitli kişi, grup ve kuruluşların siyasal sistem karşısındaki isteklerinin, genel siyaset alternatiflerine dönüştürülmesidir. Siyasal devşirme, siyasal sistemdeki çeşitli rollerin (mevkilerin) belli bireylerle doldurulmasını ifade eder. Siyasal sosyalleşme, siyasal kültürün sürekliliğini ve değişimini sağlayan bir öğrenme süreci olarak tanımlanabilir. Yönetmek ise partilerin devlet mekanizması içindeki rolleri ile ilgilidir” (Özbudun, 1979: 92). Siyasal partilerin işlevlerine yukarıdaki 4 ana başlığın yanı sıra toplumsal problemleri açıklığa kavuşturmaları ve bu problemlerin çözüm yollarını gösteren parti tüzükleri ve programları ile iktidara gelmeye çalışmaları da ilave edilebilir.

Siyasi partiler, farklı görüşleri temsil etmeleri nedeniyle demokrasinin çoğulculuk ölçütünü hayata geçirme işlevi de görürler. “Çoğulcu demokratik sistemlerde; halkın hukuka ve Anayasaya bağlılık anlayışının gelişmiş olması, Anayasaya aykırı yasaların çıkmasını önler; Ayrıca, bir yasanın Anayasaya aykırı olduğu yönünde kamu oyunda oluşan bilincin tepkiye dönüşmesi Parlamento’yu bu yasayı yürürlükten kaldırmaya zorlar” (Aliefendioğlu, 1996: 36).

Yukarıda yapılan tanımlamalar ondokuzuncu yüzyıldan başlayarak yirminci yüzyılı da içine alarak yapılan tanımlardır. Yirmibirinci yüzyılın koşulları içerisinde çok partili sisteme izin veren demokratik ülkelerde ise partilerin işlevleri; seçim kampanyalarını yönetmek, parti destekçilerini harekete geçirmek ve yönlendirmek, seçmenlerin ilgilendikleri konuları toplamak ve derlemek, eylemcilerle liderler arasında ilişki kurmak, adayları seçmek, siyaset platformları geliştirmek, yasama meclisini organize etmek, hükümet oluşumunun ve eylemlerinin eşgüdümünü sağlamak olarak ele alınmaktadır (Harvard Kennedy School, 2020).

Anılan işlevler arasında siyasi partilerin seçimli kamu görevleri için aday belirleme işlevi, en önemli işlevlerden biridir ve seçmenlerle, siyaset üretme süreci arasında önemli bağlantılardan birini oluşturur. Partide adayları belirleyen ve listeleri hazırlayan kişi veya kişiler, partinin güçlü, etkili kişileridir ve parti içi oligarşinin oluşmasına neden olurlar oysa adayların belirlenme sürecine tüm parti üyelerinin dahil edilmesi, ön seçim yapılması, parti içi demokrasinin ve katılımcılığın var olduğunu gösterir.

Yılmaz Aliefendioğlu siyasi partilerin iktidarı hedeflemelerinin yanı sıra muhalefet partisi olmanın sorumluluğunu da üstlenmeleri gerektiğine dikkat çeker. “Siyasi partiler iktidar olduklarında taahhütlerini yerine getirmeliler, azınlık olduklarında ise sorumluluklarını yerine getiren muhalefet partileri olarak davranmalılar” (Aliefendioğlu, 2010). Güçlü bir muhalefet, bir toplumun demokratik olduğuna dair

göstergelerden biridir.

Oy kullanma hakkının sadece mülk sahibi beyaz erkeklere ait olduğu günlerden bugüne kadar çok şey değişmiştir. Oy verme hakkı önce bütün erkeklere, sonra kadınlara tanınmıştır ancak kanunların oy kullanma hakkı tanınması artık yeterli olmamaktadır. Seçmenler, kitleler halinde tahta sandıklara gidip oy kullanmanın ötesinde siyasi karar alma mekanizmalarında katılımcı olmak ve siyasi hayata dahil olmak istemektedirler. Vatandaş yasama meclisini gözlemlene, siyasaların oluşumunda fikir üretme, belirli sayıda imza toplayarak yasa teklifinde bulunma, doğru bulmadığı yasaları veto edebilme, çalışmasını yetersiz bulduğu kamu görevlisini geri çağırma (azledebilmek), referandum talep edebilme, bütçe oluşumuna katılabilmek haklarını istemektedir. Bu haklara sahip olabilmek için en uygun partiyi tercih etmektedirler ama kendilerine uygun partiyi bulamazlarsa seçimlerde oy vermeme haklarını kullanmaktadırlar. Ondokuzuncu yüzyılda oy kullanma hakkına sahip olabilmek için gösteriler düzenleyen vatandaşların yaşadığı ülkelerde, günümüzde oy verme oranlarında düşüşlerin gözlemlenmesi endişe yaratmaktadır. “Birçok ülkedeki politikacılar, seçmenlerin giderek artan kayıtsızlıkları ve partilerin üye sayılarının giderek azalması karşısında telaş içindedirler. Siyasetçiler, seçmenlerin kayıtsızlığından endişeye kapılınca, vatandaşları partiye üye olmaları için teşvik eden pazarlama kampanyaları düzenlerler, telefon veya internet aracılığıyla oy kullanmayı olanaklı kılmayı düşünürler, ancak bu üyeliğin çekici ve zahmete değer bir faaliyete dönüşmesini sağlamak için pek bir şey yapmazlar” (Crouch, 2016: 108).

Teknoloji çağı olarak tanımlanan yirmibirinci yüzyılda değişen seçmen profili ile ilgili olarak siyasi partilerin işlevleri de artmıştır. Bunlar; (1) Demokrasinin katılım ve çoğulculuk ilkelerini hayata geçirmek ve demokrasinin gelişmesine katkıda bulunmak, (2) Parti içi demokrasiyi sağlamak, (3) Halkı eğitici ve aydınlatıcı siyasalar üretmek (4) Devletle sivil toplum arasında bağ kurmak, (5) Siyaset için yeni kadrolar yetiştirmek, (6) Yolsuzluklarla anılmamak, (7) Hesap verebilir olmak, (8) Şeffaf olmak, (9) Yeni

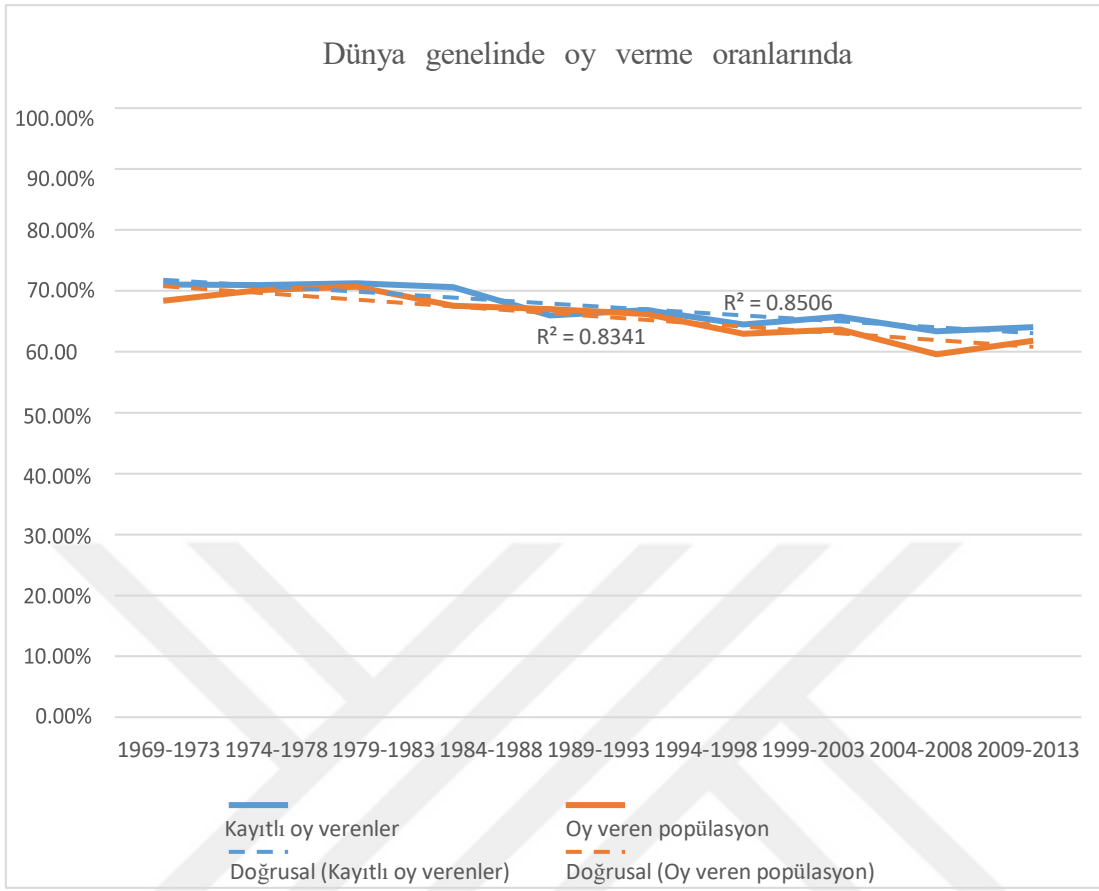
siyasalar üretmek, (10) Yeni teknikler geliştirmek, (11) Bilgi iletişim çağının gelişen teknolojilerini siyasete ve demokrasiye uygulamak olarak sıralanabilir. Siyasi temsil sisteminin kurumu olan siyasi partilerin, çağımızın geniş yelpazeye yayılan ideolojik renklerine ve teknolojik gelişmelerine (bilgi iletişim teknolojilerine) ve yirmibirinci yüzyılın ruhuna uyum sağlamaları gerekmektedir.

Değişen seçmen profilinin yanı sıra siyasi partilerin değişimlerini de değerlendirmek gerekir. Yüzyılımızda siyasi partilerin işlevlerinin değişmiş olmasına ve artmasına karşın bir kriz içine girdikleri gözlenmektedir. Krizin göstergeleri olarak siyasi partilere aidiyet duygusunun azaldığını, siyasetten uzaklaşmanın izlendiğini söyleyebiliriz. Küresel veriler, dünyanın pek çok bölgesinde siyasi partilerin üye sayılarında düşüş olduğunu, seçimlerde oy kullanma oranlarının azaldığını, parti sistemleri istikrarının zayıfladığını göstermektedir. Siyasi partilerin eskiden olduğu gibi etkili olup olmadıkları, üye kazanma ve üyelikleri sürdürme konusunda yeterli olup olmadıkları ve parti üyelerinin aidiyet ve sadakat duygularını sürdürüp sürdürmedikleri, demokratik hesap verebilirlik, siyasi rekabetin kurumsallaşması, demokrasinin kalitesi ile ilgili uygulamalarla birlikte sorgulanır hale gelmiştir.

Siyasi partilerin doğduğu yer olan Avrupa, referans olarak kabul edildiğinde siyasi partilerin krizde olduğuna dair olumsuz göstergeler göze çarpmaktadır. Ingrid van Biezen ve Thomas Poguntke yaptıkları incelemeler sonucunda Avrupa’da parti üyeliklerinin 1960 sonrası düşüşe geçtiğini söylemektedirler. 1960 yılında oy verenlerin %15’i bir partiye üye iken, 80’li yıllarla beraber bu oran %10’a düşer ve 2008’de %5’e kadar geriler (Biezen ve Poguntke, 2014). Avusturalya’ya bakacak olursak 1970’lerle, 1990’lar arasında parti üyeliklerinde %4’ten, %1.5’a varan bir düşüş olduğu görülmektedir (Liddiard, 2018). Yeni Zellanda’da ise parti üyelikleri 1950 ila 1990 arasında %22 oranında düşmüştür. Verilen oranlar, insanların partilere inançlarının, aidiyet ve sadakat duygularının dünya genelinde azaldığını teyit etmektedir.

Oy kullanma ölçütü (*voter turnout*) ele alındığında, oy kullanma oranının en çok azaldığı yerlerden biri olarak Avrupa görülmektedir. 1969 yılında Avrupa genelinde oy kullanma oranı %83 seviyesindeyken 1980'li yıllardan itibaren düşüş başlamış ve 1990'ların başında %70'lere kadar gerilemiştir ve 2014 tarihi itibarıyla %65'e kadar indiği görülmektedir. Pasifik ve Doğu Asya bölgesinde ise 1969- 1973 arasında %77 civarında olan oy kullanma oranı yirmibirinci yüzyılın ilk yıllarında %73 seviyesindedir ve 2014 itibarıyla %69'lara kadar geriler. Aynı süreçte Ortadoğu ve Kuzey Africa (*MENA*) bölgesinde oy kullanma oranı yaklaşık %50 azalmıştır. 1969'da %80 olan oy kullanma oranı 2014 yılında %42 seviyesine kadar düşmüştür. Latin Amerika genelinde 1969 tarihinde oy kullanma oranı %77 seviyesinde iken, 2014 yılında % 67'lere kadar düşüş göstermiştir (Liddiard, 2018: 10-13).

Tablo 7. Dünya genelinde oy verme oranlarında düşüş (1969-2014 tarihleri arasında)

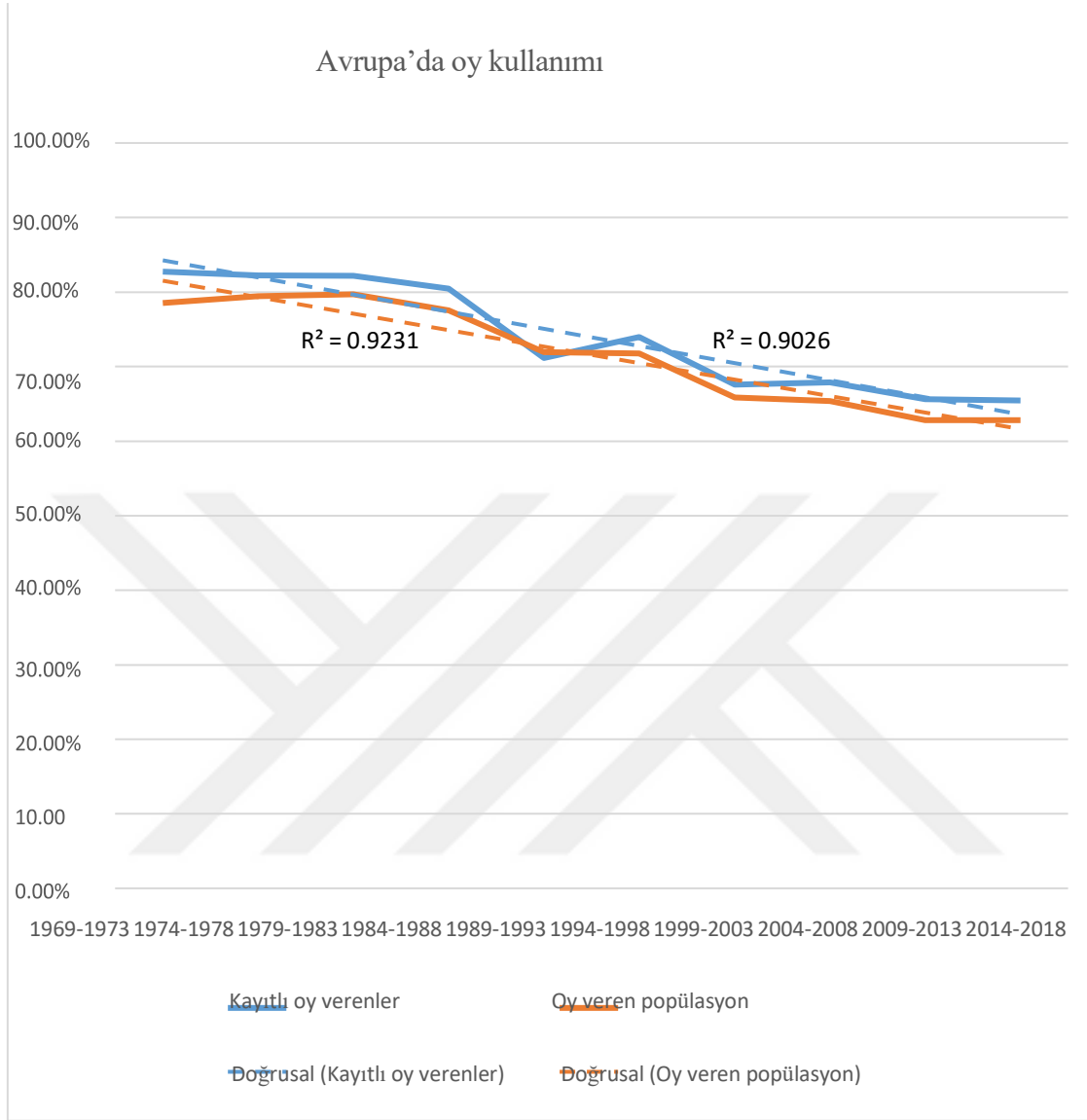

(Kaynak: Liddiard, 2018)

Avrupa Genelinde Oy Verme Oranlarında Düşüş:

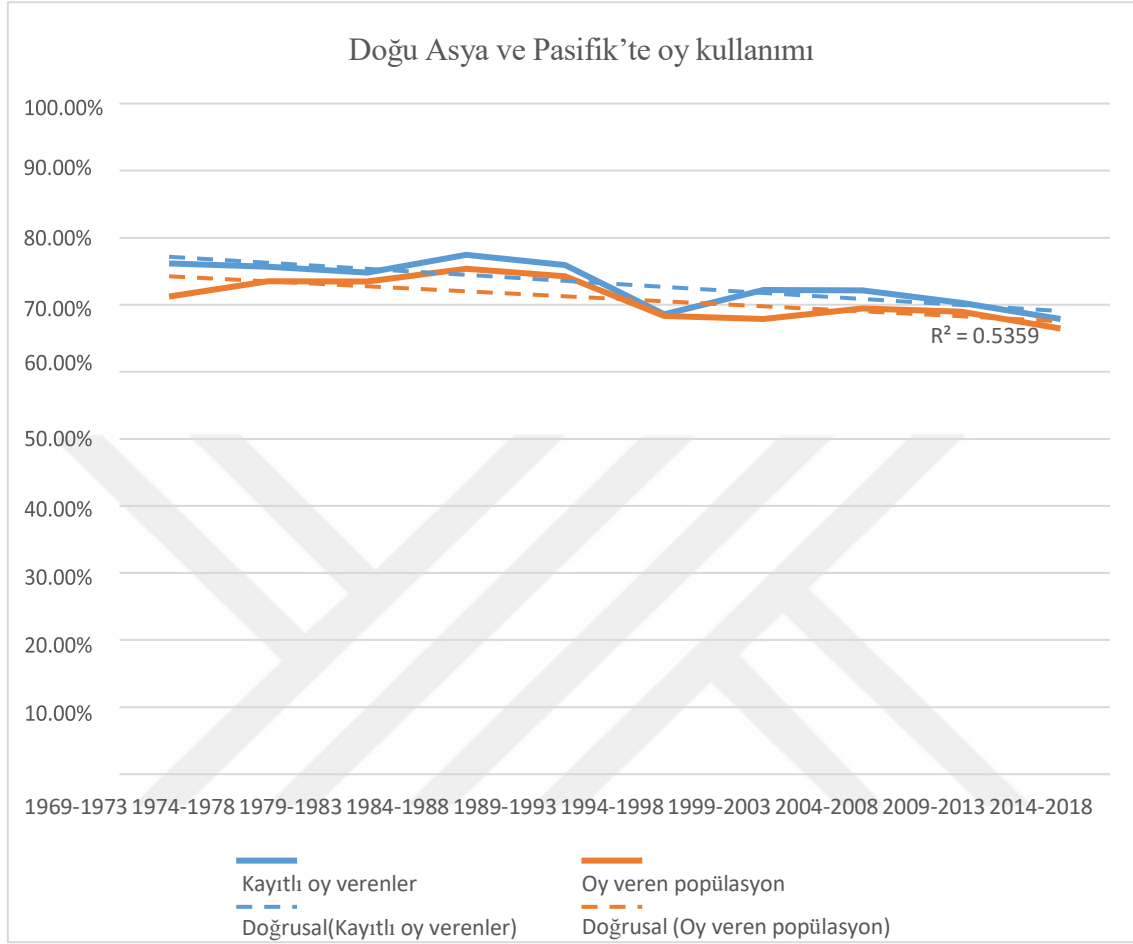
Tablo 8. Avrupa genelinde oy verme oranlarında düşüş (1969-2014 tarihleri arasında)

(Kaynak: Liddiard, 2018)

Doğu Asya ve Pasifik'te Oy Verme Oranlarında Düşüş:

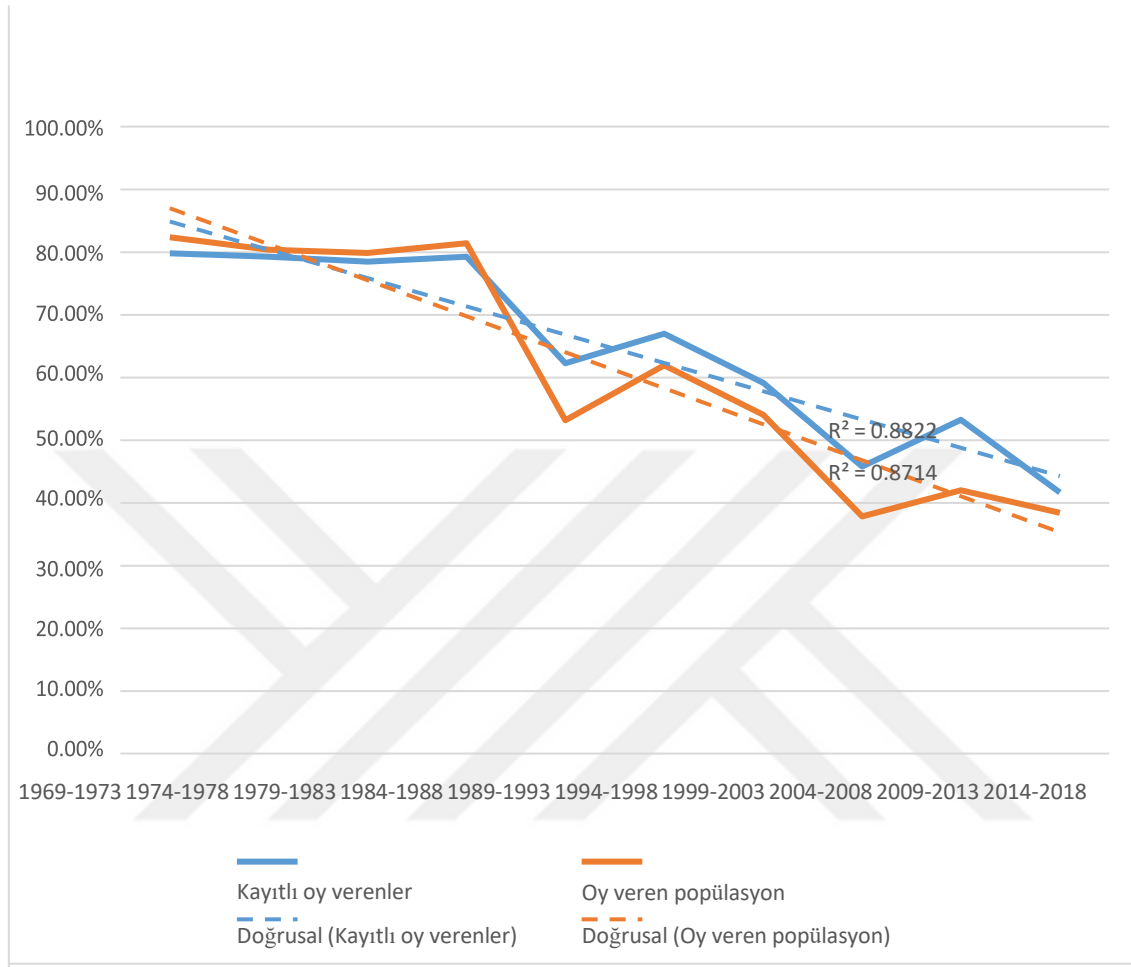
Tablo 9. Doğu Asya ve Pasifik bölgesinde oy verme oranlarında düşüş (1969-2014 tarihleri arasında)

(Kaynak: Liddiard, 2018)

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Oy Verme Oranlarında Düşüş:

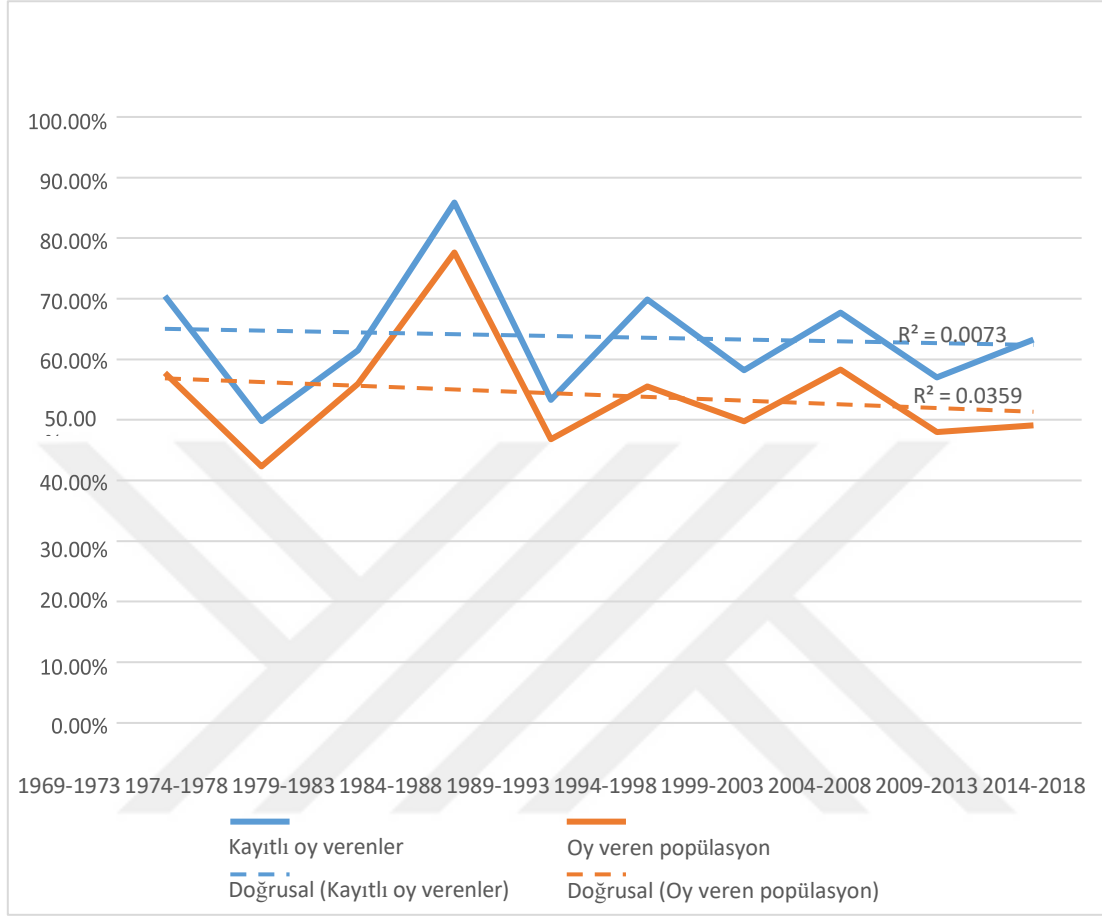
Tablo 10. Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde oy verme oranlarında düşüş (1969-2014 tarihleri arasında)

(Kaynak: Liddiard, 2018)

Sahra Altı Afrika'da Oy Verme Oranlarındaki Dalgalanma:

Tablo 11. Sahra Altı Afrika bölgesinde oy verme oranlarındaki dalgalanma (1969-2014 tarihleri arasında)

(Kaynak: Liddiard, 2018)

Wilson Center tarafından yayınlanan araştırmaya göre, Batı Avrupa ülkeleri tarihte en istikrarlı parti sistemine sahip iken bu denge de bozulmuştur. 1946–1968 tarihleri arasındaki seçimlerde seçmenlerin parti tercihlerinde %8’lik bir değişme söz konusudur. Bu oran 1969- 1991 tarihleri arasında %9 olur ve 1992-2015 tarihleri arasında değişim %13’e çıkar. Asya, Latin Amerika ve Sahra altı Afrika incelendiğinde, 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren seçmenlerin parti tercihlerindeki değişiklik oranı %25-30 arasındadır.

Siyasi partilerin krizi incelenirken, partileri oluşturan sosyal tabanların zayıflaması da dikkate alınması gereken bir değişimdir. Siyasi partilerin Avrupa’da

düşüşe geçişi, 19.yüzyılın ve 20.yüzyılın başlarındaki demokratikleşme sürecinde partilerin doğuşuna yol açan ve sosyal taban olarak hizmet eden kiliseler ve sendikalar gibi organizasyonlara üyeliklerin düşüşü ile bağlantılı olarak izlenmiştir. “Ingrid Van Biezen ve Thomas Poguntke, “Üye Bazlı Politikanın Düşüşü (*The Decline of Membership-based Politics*)” adlı yayınlarında; Nordik ülkeler hariç pek çok Batı Avrupa ülkesinde işçi sendikalarına üyeliklerin 1970 ila 2010 yılları arasında azalma gösterdiğini söylemektedirler. Anılan tarihlerde işçi sendikalarına üyelik Fransa, Almanya ve İngiltere’de %15 oranında azalma göstermiş ve bu azalmaya paralel olarak seçimlerde merkez sol partilere oy oranı da düşmüştür. Fransız Sosyalistler 2017 parlamenter seçimlerinde %8’den az oy almışlardır. Veriler, pek çok merkez sağ Hristiyan Demokrat Partinin içinden çıktığı kiliselere üyeliklerde de düşüşler göstermektedir (Biezen, Poguntke, 2014). Pippa Norris ve Ronald Inglehart’ın bulgularına göre Belçika ve Fransa’da din kökenli partiler 1945 ile 1994 yılları arasında oylarının %20’sini kaybetmişlerdir (Liddiard, 2018).

Siyasi partilere aidiyet duygusunun, sadakatin azalmasında güven kaybının rolü etkilidir. Parti içi demokrasi ve siyasetin yolsuzluklarla anılması, insanların siyasi partilere olan güvenlerini kaybetmelerine ve siyasi partilerden uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Demokrasiye katkıda bulunması beklenen partilerin kendi içlerinde de demokratik olmayı başarabilmeleri, seçmenlerinin güven duygularını geri kazanmalarına neden olacaktır. Anayasamız da siyasi partilerin hem demokratik ilkelere uygun faaliyet göstermeleri hem de kendi iç işleyişlerinde demokratik olmaları gerektiğinin altını çizer. TC Anayasasına göre, “Siyasi partiler demokratik hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır” (TC Anayasası madde.68). “Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur” (TC Anayasası, madde.69).

Siyasi partilerin vatandaştan uzak politikalar üretmeleri, siyasetçilerin erişilebilir olmamaları da siyasi partilerin krizini tetiklemektedir. Nicos Poulantzas da politik

partilerin temsil bunalımı olgusuna dikkat çeker: “Temsil edenler-temsil olunanlar bağının kopması her şeyden önce ‘temsil’ ilişkisini etkiler” (Poulantzas, 2016: 89-91). Temsili sistemin krize girmesi de bu sistemin ürünü olan siyasi partilerin işlevlerini sorgulanır hale getirir.

Demokrasinin ölçütlerinden biri de siyasi partilerin seçim sürecinde eşit yarışabilme koşullarının yaratılmasıdır. Bu konuda finansal destek alan siyasi partilerin destekçilerinin kontrolü altına girmemek için dikkatli bir politika izlemeleri gerekir. Siyasi partilerin finans çevreleri ile ilişkileri, partilerin güvenilirlikleri açısından değerlendirilmesi gereken bir konudur. “Kendi çıkarlarımı desteklemek için partilerin ya da bağışçıların kullanmalarına izin verilen finansal araçlar sınırlanmazsa ve ‘satın alınabilir’ bir nitelik taşıyan medya kaynaklarına ve reklam olanaklarına erişim konusunda herhangi bir düzenleme yapılmazsa, zengin çıkar grupları tarafından desteklenen partiler seçimleri kazanma konusunda büyük bir avantaj elde ederler. Siyasi bir yarışa katılmak isteyen taraflar, eşitlik ilkesinin gerektirdiği şekilde, aynı başlangıç koşullarına sahip değildirlir. Parti finansmanı ve medyaya erişim gibi konularda herkes için geçerli eşit başlangıç koşulları yasalar tarafından ne kadar güçlü bir biçimde teminat altına alınırsa, demokrasi de o kadar güçlü olur” (Crouch, 2016: 24,25).

Siyasi partilerin zayıflayan etkisi ülkenin demokratik saygınlığının azalmasına ve siyasi belirsizliğe neden olarak daha büyük bir ekonomik maliyet yaratır. Parti sisteminin gelgitli olduğu, siyasi sürekliliğin azaldığı ve siyasi belirsizliğin olduğu ülkeler yabancı yatırımcıların cesaretini kırar. Örnek olarak Fransa’nın en büyük partisinin 1993 ila 2002 yılları arasında ekonomik yatırımlarda yol açtığı dalgalanmalar incelenebilir. Parti, millet meclisi seçimlerinde 1/6 oranında sandalye kaybedince yabancı sermaye seçimin ertesi yılından itibaren dalgalanmaya başlar. 1994 yılında yabancı sermaye yatırımları 1/4 oranında düşüş kaydeder, 1998’de %30 artış gösterir, 2003’te tekrar %20 oranında azalır. Yabancı sermaye, ülkelerin demokratik prensiplere olan saygısına bakar. Freedom

House'ın 2015 tarihli yayınında otokratik devletlerin daha kötü, iş, ticaret iklimlerine sahip olduğu görülmektedir (Liddiard, 2018: 7, Freedom House, 2015).

Siyasi partilere üyeliğin, aidiyet ve güven duygularının azalması sorunlarının çözümü için yeni tekniklerin geliştirilmesi zorunlu görünmektedir. “Sürekli katılımı güçlendirmek için bir dizi son derece yaratıcı ve gözüpek teklifte bulunan siyaset bilimci Phillipe Schmitter, birçok Avrupa ülkesinde alışlageldiği üzere, siyasi partilerin devlet tarafından finanse edilmesi yerine ki bu durumda para partiler arasında son genel seçim sonuçlarına göre bölüştürülür, doğrudan demokrasi yaklaşımının benimsenmesini önerir. Her yurttaşın ödemekle yükümlü olduğu yıllık verginin belirli bir yüzdelik dilimi her yıl yurttaşın kendisi tarafından seçilecek bir siyasi partiye verilmelidir; Schmitter, baskı gruplarının ve çıkar amaçlı birliklerin finanse edilmesi bağlamında da benzer bir yaklaşımın benimsenmesini önerir” (Schmitter, 2018: 28). Partilerin nasıl finanse edilmeleri gerektiğine ilişkin teklif gibi bu teklif de sıradan insanları doğrudan siyasi eylemin içine çekme ve yurttaşların salt oy kullanma çerçevesinin dışına çıkarak tercihte bulunmalarını sağlama meziyetine sahiptir.

Bir siyasi partinin programını, geniş yelpazeye yayılan amaçlar için zenginleştirememesi demokrasiye yapacağı katkıyı da sınırlı kılmaktadır. Üyelerinin öneri vermesine, gündem oluşturmasına, yasa taslağı hazırlamasına, bütçe oluşumuna katılmasına teknik olarak olanak sağlayan siyasi partiler, ülkelerinin ve dünyanın demokrasi kültürünün yükselmesine de model olmuş olurlar.

Siyasi partilerin teknoloji çağına uyum sağlamaması da siyasi partilerin krizini tetiklemektedir. Siyaseti ondokuzuncu yüzyıldan gelen tekniklerle yapmaya devam eden geleneksel partiler oylarını, Beş Yıldızlı Hareket, Podemos, Korsan Parti gibi internet üzerinden demokrasi uygulamaya çalışan yeni dijital partilere kaptırmaktadırlar. Türkiye örneğine bakıldığında ise katılımcı dijital siyaset uygulayan hiçbir parti görülmemektedir. Yeni kurulan partiler dahi dijital demokrasi tekniklerine kapalı durmaktadırlar.

Programlarını oluştururken web siteleri üzerinden üyelerinin görüşüne, onayına açmayıp, internet üzerinden portallarını tartışmalara ve yasa önerilerine açık hale getirmeyip, parlamento ve yerel yönetimler seçimlerinde gösterecekleri adaylar için oylamayla ön seçim yaptırmayıp, kendi oluşturdukları hazır bir paketi üyelerine ve vatandaşlara sunarak, hiyerarşik ve dikey yapılanmanın olumsuz örneklerini sergilemektedirler. Daha önce de değindiğimiz dikey yapılanma ve uygulamaları demokrasiyi zayıflatmaktadır. 2000' li yıllarda dünyanın pek çok ülkesinde ortaya çıkan protestolarda, hareketlerde insanlar temsili demokrasiyi reddettiklerini söylemektedirler ve kendilerini temsil ediliyormuş gibi hissetmediklerini açıklamaktadırlar. Dikey yapılanma parti içi demokrasi açısından da sorun oluşturmaktadır. Bu tarz bir yetki delegasyonu liderlerin daha da güçlenmesine yol açmaktadır. Türkiye örneğini ele alacak olursak, bir siyasi partinin lideri başkan olduktan sonra il başkanlarını kendi seçer, delegeleri il başkanları aracılığıyla kendi belirler ve kendi oluşturduğu delege yapısıyla yaşadığı sürece girdiği her parti genel kurulunda başkan olmayı garanti altına alır. Bu yapılanma hem parti içi demokrasiyi hem de ülke demokrasisini zedelemektedir. Yatay yapılanma modelinde ise üyeler ve vatandaşlar daha katılımcıdırlar, fikirlerini, önerilerini söyleyebilirler ve kendilerine sunulan ama danışılmadan oluşturulmuş kararları reddedebilirler. Sorunun özünde vatandaşın katılımına yol açmak kararlılığının olmaması hatta katılımcılığın yol açabileceği sonuçlardan çekinme, liderlik erkini kaybetme endişesi vardır.

Dikey yapılanmanın yarattığı sorunların çözümü için yatay yapılanma önerileri geliştirilmektedir. Daha önce 'Hareketler' bölümünde anlatılan "horizontalizm" siyasi partilerin yapılanmalarında gücün eşit dağılımı ve yatay yapılanma için de önerilmektedir. Böylece parti içi demokrasinin artması sağlanabilir. Parti içi demokrasi çoğaldıkça partilerin üyeleriyle ilişkileri daha demokratikleşecektir. Stephan Coleman da horizontal iletişimi savunmaktadır ve internetin iki yönlü horizontal iletişim modunun, 19. yüzyıldan beri süregelen tek yönlü iletişimden daha demokratik olduğunu

söylemektedir. Coleman internet ağları üzerinden iletişimi yatay (*horizontal*) olarak tanımlarken, temsili demokrasi iletişimini dikey (*vertical*) kurumlarla tanımlar. Coleman'ın temsili demokrasiyi ve siyasi partileri dikey yapılanmalar olarak tanımlaması, kurumların hiyerarşik yapılarını ortaya koymaktadır (Coleman, 2005).

İçerisinde bulunduğumuz çağda siyasi partilerin yaşadıkları krizi aşağıdaki maddelerle özetleyebiliriz: (1) Üye sayılarının düşmesi, (2) Üyelerin, seçmenlerin kendilerini bir partiye ait hissetmemesi, (3) Oy kullanım oranlarının azalması, (4) Seçmenler ile seçilenler arasında iletişimin yetersizliği, (5) Parti içi demokrasinin olmaması, (6) Siyasi partilerin temsil işlevinin zayıflaması, (7) Siyasi partilerin demokrasiye katkısının gerilemesi, (8) Siyasi partilerin yolsuzluklarla anılması, (9) Dikey yapılanma sorunu, (10) Dijital çağa ayak uyduramamak.

Tezimizin yazım sürecinde başlayan Covid salgınında siyasi partilerin pasif kalması da siyasi partilere karşı güven kaybına neden olmuştur. Siyasi partilerin, programlarına kapsamlı olarak 'sağlık' konularını da eklemeleri gerekmektedir. Kimi hükümetlerin salgın sürecinde vatandaşlarına sağlık hizmetlerini yeterli ve demokratik olarak verememeleri nedeniyle hükümeti oluşturan siyasi partiler güven kaybetmişlerdir.

Yaşanan olumsuzluklar temsili sistemin yarattığı krizden ve siyasi partilerin teknoloji çağını yakalayamamalarından kaynaklanmaktadır. Temsili demokrasinin kurumu olarak tanımlanan geleneksel siyasi partilere alternatif olarak doğan yeni dijital partiler hem temsili demokrasinin hem de yarı-doğrudan demokrasinin kurumları olmaya yönelik melez bir forma dönüşme yolundadırlar.

4.2. SEÇMEN DAVRANIŞLARI

Önceki bölümde yirminci yüzyılın ilk yarısında seçmenlerin istikrarlı bir tablo çizdiklerine ve tercih ettikleri siyasi partileri değiştirme oranlarının son derece düşük olduğuna dair verileri değerlendirmiştik. Bu durum 1960'lı yıllara kadar düzenli bir

şekilde devam eder. 1968 olayları ve (kadın hakları, etnik ve azınlık hakları, ırkçılıkla mücadele, bireysel özgürlükler, çevrecilik gibi konulara dair) özgürlükçü hareketler seçmen profilindeki değişimleri net bir şekilde ortaya çıkartır. Seçmen tercihlerinin değişmesi konusuna ileride devam etmek üzere ara verip seçmen davranışları çalışmalarının üç farklı yaklaşımı için parantez açalım: Seçmen davranışları inceleme tarihi 1910'lu yıllara kadar gitmektedir. “Tarihsel gelişim itibariyle oy verme davranışı üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; sosyolojik, psikolojik ve ekonomiktir. Sosyolojik Model aynı zamanda Kolumbiya Modeli, Sosyo-psikolojik Model ise Michigan Modeli ve Ekonomik Model de Rasyonel Seçim Modeli olarak adlandırılmaktadır. 1940'lı yıllardan itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nde seçmen davranışlarına dair yapılan çalışmaların bazılarında sosyolojik yöntem kullanılmıştır. Dalton ve Wattenber'e göre çalışmalarda kullanılacak en uygun veriler nüfus sayımlarında ortaya çıkan demografik verilerdir. Sosyolojik modele göre bireylerin oy tercihleri de sosyal kimlikleri ile ilintilidir ve dinsel aidiyetleri gibi vazgeçilmez kararlar olarak tanımlanmaktadır” (Akgün, 2000: 77). Sosyolojik Modelin eksiği seçmen davranışları incelemelerinde ideolojiye yer vermemesidir. “Lazarsfeld çalışmalarından elde ettiği bulgulara göre seçmenlerin oy tercihlerini kendilerini bağlı hissettikleri gruplara göre şekillendirdiklerini savunmuştur ve oy verme tercihlerinde ideolojinin önemine değinmemiştir” (Bartels, 2008: 2,3). Oy kullanma tercihlerinde ailenin, çevrenin etkisini dikkate alan Michigan Modeli seçmenlerin aidiyet duygusundan ve parti kimliğinden söz eder. Seçmenler kendilerini ait hissettikleri partinin (ekonomik bunalım, başarısız yönetim gibi konularda) icraatından memnun kalmayıp, oy kullanmasalar dahi bir sonraki seçimlerde partilerine geri dönüp oy verebilirler. Aynı zamanda seçmenler/üyeler siyaseti, aidiyet duydukları partinin ajandasına göre takip ederler ve yorumlarlar. “Sosyo-psikolojik Model (Michigan Modeli): Seçmenlerin küçük yaşlarından itibaren ailenin veya sosyal çevrenin etkisiyle bir siyasi partiye aidiyet

duygusu beslemeye başladığını söyleyen bu model literatüre ‘parti kimliği’ kavramını kazandırmıştır” (Norris, 1998: 15). Ancak bu model, 70’lerden itibaren sorgulanmaya başlanır. Amerika’da ve Avrupa’da çok sayıda insan siyasi partilere aidiyet duygularının azaldığını ve kendilerini bağımsız hissettiklerini söylemektedirler. Ayrıca klasik sağ ve sol ideolojilerin dışında ‘Yeşiller’ gibi yeni partiler ortaya çıkarak seçmenleri etkilemektedirler. Bu nedenle oy tercihlerinde (adayların özellikleri, post-modern değerler ve ekonomik tercihler) etkili olmaya başlamıştır. Ekonomik yaklaşım (Rasyonel Seçim Modeli) ise seçmenlerin ekonomik beklentilerinin oy verme tutumları üzerinde etkili olduğu savına dayanır (Bennet, Salisbury, 1987). İktidar partilerinin aldıkları oylardaki değişikliklerin, izledikleri ekonomik politikaların başarı veya başarısızlığına göre değiştiği görüşü etkili olmaktadır. Seçmenler sadece kendi partilerinden veya iktidar partilerinden değil, muhalefet partilerinin vadettikleri ekonomik programlardan da etkilenmektedirler. Model oy verenlerin ekonomik çıkarlarını bildikleri görüşünü taşır. “İktisadi faktörlerin seçmen davranışı üzerindeki etkileri Ekonomik Oy Verme diye tanımlanan bir teori ile açıklanmaktadır. “Downs’ın ‘An Economic Theory of Democracy’ adlı çalışmasında belirttiği üzere vatandaşlar oylarını kendilerine en çok çıkarı sağlayacağını düşündükleri partiye verirler. Seçmenin belirli bir amacı vardır ve eğer oy verdiği parti amacını gerçekleştirmek konusunda yetersiz kalırsa, seçmen bir sonraki dönemde oyunu kolayca değiştirir” (Akgün, 2000: 4). Modelde ekonominin iyi gittiği zamanlarda seçmenlerin iktidar partisini tercih ettikleri, ekonominin kötüye gittiği süreçlerde ise muhalefetteki siyasi partilerinin tercih edildiği kabul edilmektedir. “Ekonomik kaynaklı motivasyonların oy verme üzerindeki etkileri genel kabul görmeye birlikte, bu modelin fayda ve amaç tanımını maddi çıkarla sınırlaması ve ekonomi dışındaki etkenleri ve politikada önemli olan sembolik değerleri gözardı etmesi eleştiriye uğramaktadır” (Akgün, 2000: 79, Dalton, Wattenberg, 1993). Rasyonel Seçim Modeli ‘geçmişe yönelik oy verme’ olarak da tanımlanır. “Oy verenlerin iktidar partisinin

uygulamalarını izledikleri ve kendi iktisadi durumlarındaki değişimi değerlendirerek oy kullandıkları varsayılır” (Fiorina,1981; Key, 1966).

Yukarıda incelediğimiz modellerin ele almadığı konulara da değinecek olursak, oy tercihleri ile bireyler iktidara ve düzene olan bağlılıklarını da gösterirler. “Oy veren, olumlu tercihi ile rejimi meşru kılar ya da oy vermeyerek meşruiyetini sorgular. Ayrıca oy vermeyerek, seçimlere ve rejime kayıtsız olma hali de olabilir” (Levi, 2009: 130-133). Oy verme oranlarındaki düşüş, seçmenin mevcut siyasi partilerden memnun olmadıklarını gösterir.

Anthony Downs ise oy verme davranışlarını 4 bölüme ayırır. Vatandaşlar: (1) Kendi favori partilerine oy verirler, (2) Kendi partileri umutsuz olduğu için stratejik nedenlerle seçilen başka bir partiye oy verirler, (3) Rasgele bir partiye oy verirler, (4) Çekimser kalırlar. Sosyal, sınıfsal, dini veya kültürel nedenlerle oy verenlerin bu etkenlerden bağımsız olarak oy verme oranı daha azken, bu faktörlerden bağımsız olan oy verenlerin ekonomik göstergeleri dikkate alarak oy verme olasılığı daha fazla görölmektedir (Downs, 1957).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve yirmibirinci yüzyılda insanların eğitim düzeylerinin artmasıyla, teknolojinin gelişmesiyle seçmenlerin siyasi partilere istikrarlı yaklaşımları da değişmeye başlar. Kitle parti yapısını değiştiren iki önemli değişim olmuştur: (1) Seçmenlerin eğitim seviyeleri yükselmiştir, (2) Pazarlama ve reklam teknolojilerindeki buluşlar (*inovasyonlar*), kamuoyu havuzları ve televizyondaki gelişmeler etkili olmuştur.

Seçmenler bu yeni araçlarla donanarak, parti kaynakları dışında bilgiye ucuz şekilde ulaşabilmektedir. Partiler ise etkili siyasi kampanyalar için kitlesel taban örgütlenmelerine ihtiyaç duymamaktadırlar. Kitlesel parti organizasyonel stratejilerinin

faydası hem seçmenler için hem de partiler için azalmıştır. Son otuz yıldır partilerin üyelerinin sayılarında azalma gözlenmektedir. Bu bulgular partiler ve seçmenler arasındaki etkili bağların azaldığı fikrini desteklemektedir (Wrena ve Mcelwain, 2011). Sonuç olarak seçmenler partileriyle daha az partizan özdeşleşme göstermektedirler ve partilerin seçim bildirgeleriyle, seçmenlerin siyasi tercihleri arasında gittikçe genişleyen bir uçurum oluşmaktadır. Sosyal medyadaki ve teknolojiadaki gelişme hem partilerin hem de seçmenlerin siyasi kapasitelerini artırmakta ve her iki taraf da kitle partisi yapısı içine hapsolmayı arzu etmemektedirler.

Türkiye’de 2015 yılında yapılmış olan bir araştırmanın sonuçları seçmenlere göre ülkedeki sorunların önem derecelerini ve seçmen davranışlarını etkileyen konuları ortaya çıkarmıştır “Oy verme tercihlerini etkileyen konular: ‘daha iyi yönetilmek’, ‘ideolojiyi sürdürmek’, ‘parti programı’, ‘partinin icraatları’, ‘partinin kadrosu’ ve ‘partinin lideri’ olarak sıralanmaktadır. Oy verenlerin Türkiye’de öncelikli gördüğü sorunlar, ‘terör, işsizlik, ekonomi, yolsuzluklar, eğitim ve sağlık konularındadır” (Özay, 2015). Araştırma 2020 yılında yapılabilseydi, seçmenlerin önemli gördüğü sorunlar listesine salgın hastalık sorunu da eklenirdi ve büyük ihtimalle listenin en başında yer alabilirdi. Salgın hastalık sorunu sadece Türkiye’de değil, dünyanın her ülkesinde vatandaşlar için önemli sorunlar listesinin başlarına yerleşmeye adaydır.

Sonuç olarak yirmibirinci yüzyılın ilk çeyreği itibariyle seçmenlerin oy verme davranışlarını etkileyen ölçütlerin sayısında artış ve çeşitlilik gözlenmektedir. Türkiye örneğinden baktığımızda yukarıda incelediğimiz modellerin dışında yeni modellerin oluştuğunu görmekteyiz. Örneğin ideolojik olarak birbirinden 180 derece farklı görüşlerde konumlanan partilerin, seçimlerde aynı ittifakın içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bağımsız adayların seçimlerdeki etkisi de eski modellerde öngörülmeleyen bir ölçüt olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle yerel seçimlerde güvenilirliği ve başarılı performansı ile nam salan bir adayın siyasi partilerin önüne geçerek bağımsız olarak

seçimleri kazanabildiği görülmektedir. Farklı ideolojilerden oy verenlerin, yerel seçimlerde aynı bağımsız adayı tercih etmesi ise seçmen davranışlarının yirminci yüzyılda ve yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğindeki modeller tarafından açıklanamadığını ortaya koymaktadır. Seçmenler kamu politikalarından, hükümetin performansından, partinin kimliğinden memnun olmadıkları zaman veya siyasi partilerin yolsuzluklarından, liyakatsız ve kayırmacı politikalarından rahatsız oldukları için dürüst ve güçlü bir bağımsız adaya yönelebilmektedirler. Klasik modellerin öngöremediği bir ölçüt de bilgi iletişim teknolojilerinin, dijital çağda seçmen davranışları üzerindeki kuvvetli etkisidir. Alternatif medya kanallarının çoğalması ve bilgiye daha erişilebilir olunması seçmenlerin görüşlerini etkilemektedir. Türkiye’de dijital medyaya kolayca erişimin, siyasal tercihlerin belirlenmesi ve oy kaymalarına etkisi konusunda yeni çalışmaların yapılması gerekli görünmektedir.

4.3. DİJİTAL ORTAMDA SİYASİ PARTİLER

Yukarıdaki bölümde teknoloji çağında değişen seçmen profilini değerlendirdik ve bu bölümde teknoloji çağının yeniliklerine ayak uyduran ve yarı-doğrudan demokrasiyi hayata geçirmeye çalışan yeni dijital partileri gözden geçireceğiz. Yeni seçmen profilinin tercih ettiği yeni siyasi partilerin (özellikle dijital demokrasi araçlarını kullanan partilerin) sayısı artarken, geleneksel partiler güç kaybına uğramaktadırlar. Sanayi toplumunda kitle partileri, soğuk savaş sonrası neoliberalizm zamanında televizyon partileri ve günümüzün teknoloji toplumunda da dijital partiler zamanın ruhunu yansıtmaktadırlar. Yeni dijital partiler aynı zamanda geleneksel siyasi partilere karşı duyulan güvensizliğe karşı bir tepki olarak ortaya çıkmışlardır. Bu partiler daha şeffaf, daha özgün, daha hızlı, daha doğrudan ve sıradan insanlara daha açık davranmak suretiyle demokrasi eksikliğine, politik kariyerizme ve bürokrasiye karşı çare olduklarını öne sürerler ve çağdaş, sosyal ve teknolojik koşullarla uyumlu bir demokrasi vadederler. Ortaya çıkan yeni partiler,

geleneksel partilerin epeyce ihmal ettikleri konular etrafında toplanmaktadırlar: (1) Ekolojistler veya Yeşiller tarafından temsil edilen (çevre, nükleer enerji, toplumsal cinsiyet eşitliği, bireysel özgürlük vb. konularla ilgilenen) sol özgürlükçü partiler (2) Göç karşıtı, ırkçı yeni radikal sağ partiler (3) Otonomi isteyen bölgesel partiler (4) Popülist partiler (Beş Yıldızlı Hareket örneği). Ortaya çıkan yeni partiler dijital kanalları etkin olarak kullanmalarıyla da değişiklik yaratmaktadırlar.

Yirmibirinci yüzyılda etkin olan dijital partilerin dönüşümünün kalbinde teknoloji ile daha demokratik bir topluma ulaşma ideali yatar. Dijital ortamı kullanan ve daha fazla şeffaflık ve yarı-doğrudan demokrasi hedefleyen siyasi partilere örnek olarak İspanya’da Podemos, İtalya’da Beş Yıldızlı Hareket (*Five Star Movement*), Almanya’da ve pek çok Kuzey Avrupa ülkesinde Korsan Parti (*Pirate Party*) gösterilmektedir. Siyasi partilerin dönüşümü çoğunlukla Avrupa’da görülmektedir. Geleneksel partiler sadece televizyonları ve basının ağırlıklı olduğu siyasi iletişim kanallarını kullanırlarken, yeni dijital partiler ise bilgi iletişim teknolojileri aracılığıyla alternatif iletişim kanallarını başarı ile kullanmaktadırlar.

Yeni dijital partiler üyelerinin ve vatandaşların katılımlarını sağlamak için kendi dijital katılım platformlarını oluştururlar ve platform partisi olarak da tanımlanırlar. Platformlar (katılım portalları) kanalıyla kayıtlı üyeler; güncel konular için tartışmalara katılma, çevrimiçi (*online*) eğitimlere dahil olma, güncel konular ve parti kadoları için çevrimiçi (*online*) oy kullanma, gündem belirleme, siyasa oluşumuna katkıda bulunma ve bağış yapma gibi olanaklara sahip olabilirler. Demokrasi uygulama platformlarına örnek olarak Beş Yıldızlı Hareket’in Rousseau Platformu, Podemos’un Consul Katılım Platformu, Korsan Partilerin Şeffaf Geri Bildirim (*Liquid Feedback*) Platformu gösterilebilir. Anılan platformlar sosyal medyaya, sanal ağlara, akıllı telefon uygulamalarına link oluştururlar.

Dijital partilerdeki bu dönüşüm, siyasi partilerin ‘üyelik tanımında’ da bazı

değişiklikler meydana getirir. Partiye üye olurken üyelik hesabının oluşturulması için çok az bilgi gerekmektedir. Örnek olarak e-mail adresini ve posta kodunu yazıp tuşa basmak üye olmak için yeterli olmaktadır. Dijital üye kayıt tipinde, üyelikle, ödenti yükümlülüğü arasındaki bağ kopmaktadır. Geleneksel partilerde üyelerin periyodik aidatlar ödemeleri beklenirken, yeni partilerde üyelik aidatı yoktur. Bu durum, siyasetten soğuyan insanların parti üyeliklerine tekrar sıcak bakabilmelerini sağlaması açısından önem taşımaktadır. Aynı zamanda üyelik aidatları kesilen partilerin yeni fon kaynakları yaratmaları gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Dijital partilerin üyelik bürokrasisini azaltmaları nedeniyle, insanların sempatzanı oldukları partilere üyelikleri daha kolay hale gelmiştir. Yeni dijital parti formları daha hızlı büyüme kapasitesine sahiptirler. İsveç Korsan Partisi'ne (*Pirate Party*) kuruluşundan itibaren üç ay içerisinde 13 bin üye kayıt olmuştur. Podemos kuruluş tarihi olan 2014 yılından 2018 yılına kadar 500 bin üyeye ulaşmıştır. Fransız Insoumise Partisi 2017 yılında 533 bin destekçiye ulaşmıştır. Bu rakam Front National Parti ve Sosyalist Partinin üye sayısınının 10 katına eşittir çünkü her iki eski parti de üye sayısı olarak 40 bin civarında takılı kalmışlardır (La France Insoumise: Boyun Eğmeyen Fransa Partisi, temeli 2016'da internet platformları üzerinden atılan ve 2017'de ulusal meclise girmeyi başaran küreselleşme ve Avrupa Birliği konularına şüpheyle yaklaşan ekososyalist bir partidir). Dijital partiler, kendi ülkelerinde en çok üyeli, en kalabalık parti olma özelliğine ulaşmışlardır ve 'yeni kitle politikası' yaratmaktadırlar. Dijital partilerin kitleleri, sanayi çağının kitle partilerinden çok farklıdır. Mevcut partiler tarafından temsil edilmediklerini düşünen ve ekonomik krizden etkilenen kitleler için, dijital partiler bir çekim, cazibe alanı oluşturmaktadırlar (Gerbaudo, 2018). Beş Yıldızlı Hareket'in dijital stratejisti olan Davide Casallegio'ya göre dijital partiler, temsili demokrasinin sorunlarından biri olan delege etmenin yerine katılımcılığın yaşanabileceği bir demokrasi vadetmektedirler. Delege etmek yerine yatay karar verme olanaklarını kullanmak, doğrudan demokrasiye giden yolları açmaktadır.

“Korsan Parti (*Pirate Party*) ilk olarak 2006 yılında İsveç’te girişimci ve eski liberal politikacı Rick Falkvinge tarafından kurulmuştur (Işık ve Işık, 2021: 14) Korsan Parti’nin ilgi alanındaki anahtar konular; doğrudan demokrasi, dijital iletişim, şeffaflık, telif haklarıdır (Piraten Partei, 2020). Korsan Parti, teknolojiyi kullanarak, izleyenler ile üyeler ve üyeler ile elitler arasındaki demokratik eşitliği en yüksek seviyeye çıkarmayı planlamaktadır. Bilgiyi paylaşmayı, yatay karar alma süreçlerine dair usulleri geliştirmeyi, katılımcıların elit katılımın ötesine geçmelerini sağlamayı hedeflemektedir. “Parti kısa sürede 43 ülkeye yayılmıştır” (Işık ve Işık, 2021: 14).

Oy veren kitlenin çoğunluğu iyi eğitilmiş, internet kullanan genç erkeklerdir. Erkek egemen bir parti olması ve çok az sayıda kadın temsilcinin yer alması başlıca sorunlarından. Parti protesto oylarını çekmektedir ve oy verenlerin sadece %14’ü partinin programından ve uygulamalarından dolayı oy vermektedir, geri kalan oylar protesto oylarıdır. Parti üyeliği kapsayıcıdır; başka bir partiye üye olanlar da Korsan Parti’ye üye olabilmektedirler. *Liquid Feedback* yazılımı, partinin karar alma sürecinde önemli bir araçtır. Korsan Parti üyeleri internet kanalıyla pek çok veri gönderebilirler, konuları tartışabilirler, öneri oluşturabilirler, öneriler hakkında geri bildirimde bulunabilirler, bir öneri için oy kullanabilirler veya güvendikleri bir başka parti üyesine oy haklarını delege edebilirler. Korsan partideki en önemli iletişim araçları: e-posta listeleri, dijital parti dergileri, *Mumble* denen bir yazılım aracılığıyla gerçekleştirilen video konferanslarıdır. *Mumble* yazılımı sayesinde merkezi olmayan toplantılar, kısa eylem planları tüm ülkeyi gezmek zorunda kalmadan yapılabilmektedir. Diğer araçlar da şöyledir: 1-*Piraten Pad*: Herkese açık olan ve mesaj bırakılabilen bir notepad (not defteri) aracıdır, 2- *Piraten Wiki*: Partinin bilgi ve eşgüdüm platformudur ve bir tür parti içi Wikipedia olarak yorumlanabilir. Wiki’de temel programlar, tüm birimlerin toplantı süreçleri, eylem planları, parti konferanslarının linkleri, çalışma gruplarının listeleri bulunur (Piratenpartei, 2020).

“Korsan Parti’nin Fransa’da kurulan modeli olan *Parti Pirate*, 2009 yılında Fransa’da katıldığı ilk parlamento seçimlerinde %2,08 oy alır. Bu oran Korsan Parti oluşumunun ilk kayda değer başarısıdır. Partinin Çekya’daki oluşumu ise 2017 yılı yasama seçimlerinde %10’un üzerinde oy alır ve ülkenin en büyük üçüncü partisi olur. Aynı sene İsveç Korsan Partisi %7,13 oy alarak İsveç meclisinde iki sandalye alır ve Avrupa Parlamentosu’na girmeye hak kazanır. Partinin en büyük başarısı ise 2016 yılında İzlanda’da ortaya çıkar. Korsan Parti, İzlanda genel seçimlerinde %14,5 oy alarak en çok oy alan üçüncü parti olur” (Işık ve Işık, 2021: 15).

Korsan Partinin en önemli özelliklerinden biri farklı ülkelerde kurulmuş olması, evrensel değerleri içermesidir. Korsan Parti tek bir ülkenin değerleriyle hareket etmemektedir. Korsan Partinin evrensel işleyişi “kozmopolitan demokrasi” kavramının tanımı ile uyum içindedir. Editörlüğünü Baylis ve Smith’in üstlendiği “The Globalization of World Politics” adlı kitapta dünya vatandaşlığı kavramı ile paralel gelişen “kozmopolitan demokrasi” modelinde demokrasinin ulus devlet sınırlarına bağlı kalmaması gerektiği söylenir. Ulus devletlerde ve uluslarda temsilciler tarafından alınan kararların sadece o ulusun vatandaşlarını değil, diğer ulusları da etkilediği görüşü hakimdir (Baylis, Smith, 2001: 626). Buradan yola çıkarak Korsan Parti’nin ilgi alanlarından biri olan telif hakları konusunun tüm ülkeler için önemli olduğu örneğini verebiliriz. Korsan Parti’nin olduğu ülkelerde “anayasal ve yasal düzenlemeler bakımından dikkat çekici husus ise katı bir siyasi parti tanımından kaçınılmasıdır. Bu bağlamda söz konusu ülkelerde siyasi parti kavramı, bir çerçeve kavram olarak karşımıza çıkmaktadır” (Işık ve Işık, 2021: 16).

İnternet üzerinden oy kullandırarak parti eş başkanlarını seçtiren Avrupa Yeşiller Partisi (*EGP/European Green Party*) de, dijital siyaset için ilham verici bir örnek oluşturmaktadır. Avrupa Yeşiller Partisi, 2014 yılında ‘*Green Primary*’ adını vererek kurduğu sistemle internet üzerinden oylama ile eş başkanlarını seçmeyi amaçlar. Seçilecek olan iki adayın ayrı cinsiyetten olma şartı vardır ve bu şartı koyarak toplumsal

cinsiyet eşitliğine verdiği önemi gösterir (Goos ve Korthagen, 2020: 273). İnternet üzerinden oylama 10 Kasım 2013 ile 28 Ocak 2014 tarihleri arasında Green Primary web sitesi üzerinden gerçekleşir. Oylama sadece Yeşiller Partisi üyelerine değil, 16 yaşın üzerindeki tüm Avrupa Birliği vatandaşlarına açık yapılıdır. Katılımcıların Yeşiller Partisi üyesi olmaları da gerekmemektedir, sadece bir kutucuğa yeşil değerleri paylaştıklarına dair bir işaret koymaları yeterlidir. Green Primary internet oylamasına katılmak için Avrupa Birliği vatandaşlarının Green Primary web sitesine kayıt olmaları, bir e-mail adresi almaları ve bir mobil telefon numarasına sahip olmaları gerekmektedir. Kayıt sonrası katılımcıya bir aktivasyon linkini bildiren bir e-mail gönderilir ve link üzerinden oy kullanma sağlanmış olur. Avrupa Birliği üye ülkelerinden 22.676 kişi oy kullanmıştır ve Avrupa Yeşiller Partisinin 200.000 üyesi olduğu göz önüne alındığında %10'luk bir oy kullanma oranı oldukça düşük gözükmektedir. Oy kullanımının düşük olması Avrupa Birliği üye ülke nesillerinin dijital kabiliyetleri (internet kullanma kapasiteleri) ve mobil telefon kullanma konusundaki sorunlardan kaynaklanmaktadır (Goos ve Korthagen, 2020: 275). Yeşiller Partisi, Green Primary üzerinden internet oylamasının uygulama maliyetleri, güvenlik önlemleri ve yasal ödemeler için 200 bin Euro harcamıştır. Kampanya için (personel, toplantılar, kampanya materyalleri, tanıtım ve tercüme) 250 bin Euro harcamıştır. İnternet üzerinden eş başkan seçimi, maliyetli, teknik olarak karmaşık ve geri dönüşü (oy kullanma oranı) düşük bir örnek olmuştur ama yarı-doğrudan demokrasiye yaklaşmak için uygulamaya devam edilmesi gereken ilham verici ve doğru bir örnektir.

Avusturalya'da yerleşik Flux adlı siyasi parti ise yarı-doğrudan demokrasiyi konu bazında ele almaktadır. Flux'ın önerdiği Issue Based Direct Democracy (IBDD: Konu Bazlı Doğrudan Demokrasi) daha önce hiç denenmemiş bir tekniktir. Flux her yasama sürecinde seçmenin görüşüne başvurulduğu yeni bir açılım; her konu için her seçmene bir oy dağıtılan bir sistem önermektedir. Sisteme göre, oy verenler politik bilgilerine göre

oylarını (bir tür takas sistemi) değiş tokuş edebileceklerdir. Flux'ın görüşüne göre herkes her konuda en doğru kararı veremez, kimileri bazı konularda daha uzmandır. Uzman olmayanlar kendi oylarından vazgeçerek, karşılığında gelecekteki başka bir oylamada kullanmak üzere belli sayıda jeton (*liquidity token*) alabilirler. Bu değiş tokuş otomatik olarak yapılır ve seçmen oyunun kim tarafından alınacağını bilmez ve takas sürecine dahil edilmez. Flux'ın savına göre; oy takası, arz ve talep mekanizmasına dayanır, IBDD'nin özü politik gücün yeniden dağıtımıdır, sistemin para ile ilgisi yoktur, zenginlerden, şirketlerden, oligarşiden uzaktır ve oy takası, oy verenlerin oylarını ciddiye almalarına neden olur. Flux katılımın azaldığına ve demokrasinin düşüşte olduğuna dair gelişen duygulara da dikkat çeker. Önerilen sistemin katılımcılığı artıracadı da düşünülmektedir. Oy marketinin, siyasi katılımın anlamını artıracadı öngörülmektedir. IBDD; 'hayatımızdaki tüm en iyi açıklamalar yanlış olabilir, hiçbir konu kutsal değildir görüşünde olan' fallibism (yanılabilirlik) felsefesine dayanır. IBDD, tüm seçmenlerin her yaşamaya dahil edilmesine eleştirel yaklaşır (Flux, 2020). Oy takası henüz denenmemiştir ve yol açabileceği bazı sorunlar öngörülebilmektedir. Örneğin seçmen, takaslayacadı oyu parayla satabilir. Aynı zamanda oy hakkının devredilmesi evrensel oy kullanma ölçütleriyle de çelişmektedir. Sistemin çok ciddi test edilmesi, güvenliğinin sağlanması gereklidir. Güvenlik ve ticari amaçlı kullanım sorunları öngörülse dahi Flux'ın önerdiği sistem yaratıcıdır ve yarı-doğrudan demokrasi için yeni bir açılım önermektedir.

Podemos Partisi (Yapabiliriz Partisi), 2014 yılında İspanya'da hükümetin ekonomi politikalarına karşı eylem yapan fkeliler (*Indignados*) hareketinden doğar. Yarı-doğrudan demokrasiyi, katılımcılığı, şeffaf karar almayı hedefleyen dijital siyasi parti örneklerinden biridir. Podemos'un temel savı, bir sistemin yasal ve demokratik olması için yurttaşların doğrudan katılımının sağlanması gerekliliğidir ve dijital araçları kullanma amaçları, yarı-doğrudan demokrasinin şeffaflık, hesap verme,

demokratik katılım ideallerini, bilgi iletişim teknolojileri kanalıyla hayata geçirmektedir. “Hareket kuruluşundan sonraki yirmi gün içinde yüz bin üye sayısına ulaşmış ve üye sayısı olarak İspanya’nın en büyük üçüncü partisi haline gelmiştir. Kuruluşunun ilk yılında Podemos, Avrupa Birliği Parlamentosu seçimlerinde İspanya genelinde %8 oy alarak beş temsilciyi AB Parlamentosu’na göndermiştir” (Işık ve Işık, 2021: 20).

Ondört yaşından itibaren her yurttaş Podemos’a kaydolarak partinin dijital araçlarına ve kararlarına katılma olanağına erişirler. Ayrıca üye olmayan ziyaretçiler için de süregelen tartışmalara, konulara katılım olanakları vardır. Podemos hedefinin tüm toplum olduğunu söyler ve 2020 tarihinde üye sayısı 400 bin civarındadır (Korthagen, 2020: 249). Mali şeffaflık ve yolsuzluktan arınmış bir toplum için partinin hesapları internet üzerinden yayınlanır. Üyelik aidatı yoktur, üyeler partinin özel bir eylemini ya da politikasını desteklemek için internet üzerinden bağış yapabilirler. Katılımcılar; gündem belirlemekten, karar almaktan, politik öneriler arasında öncelikli olanı belirlemeye kadar pek çok konuda katılım sağlayabilirler. Gündem belirlenirken katılımcılar Osoigo ve Plaza Podemos’u (dijital katılım platformları) kullanırlar ve siyasi öneriler de bu platformlara iletilir. Bir öneri belirli sayıda olumlu oy alırsa (yeterli oy oranı kayıtlı kullanıcıların % 0.2’sidir) Podemos’un katılım portalına taşınır. Bu aşamada yeterli destek bulan (% 2) öneri için tüm kayıtlı Podemos üyelerine bir uyarı maili gönderilir ve öneri belirlenmiş bir zaman sınırı içerisinde (3 ay) %10 destek alırsa taslak aşamasına ulaşır. Son aşamada oluşan çalışma grubu (öneri sahipleri ve parti görevlileri) tarafından içerisinde teklif taslağı hazırlanır. Böylece Podemos üyeleri yasa yazm sürecine dahil olurlar.

İlerleyen zamanda Podemos duvarları yükseltir ve tartışmalara katılmak için üye olma zorunluluğunu getirir. Podemos’un uygulamasına, katılımcıların İspanyol nüfusun çoğunluğunu temsil etmediği, çoğunluğun erkek ve yüksek eğitimli olduğu eleştirileri de getirilmektedir. Ayrıca ekonomik statünün de bu katılım sürecinde önem taşıdığına dikkat

çekilir; internete erişmenin herkes için kolay olmadığı, interneti sürekli kullanabilmenin kültürel alt yapıya ve ekonomik olanaklara bağlı olduğu söylenir.

Podemos'un siyasi yükselişine göz atacak olursak 2015 yılında sol partilerle oluşturdukları ittifak sonucunda önemli başarılar elde ederler. Söz konusu başarılar yerel halkın tercihlerini göz önüne alarak geliştirdikleri rasyonel stratejiler sonucu gerçekleşir. "Genellikle genç akademisyenlerden oluşan Pablo Iglesias liderliğindeki 'Öfkeli' hareketinin partisi (Podemos), her şehirde diğer sol partilerle güç bloğu oluşturup çeşitli ittifaklar yaparak girdiği seçimlerde sürpriz başarılar elde eder. Bu anlamda tek başına bir siyasi parti olarak seçimlere katılmak yerine, buldukları yere göre mevcut gidişattan şikayetçi olup en fazla kitle çeken muhalif isimleri desteklemek veya diğer yerel hareketlerle birlikte seçime katılmak üzerine bir strateji belirlerler" (Öğüt, 2017: 78). Podemos'un katılım sürecinde internete erişim sorununa getirilen eleştirilerle alakalı olarak Beş Yıldızlı Hareket'in, beş temel ilkesinden bir tanesi olan internete bedava erişebilme konusunu hatırlayarak, Beş Yıldızlı Hareket'in dijital partiye dönüşme sürecine geçebiliriz.

Beş Yıldızlı Hareket (5YH), İtalyanca: Movimento Cinque Stelle (M5S), İngilizce: Five Star Movement (FSM) 2005 yılında İtalya'da, komedyen Beppe Grillo ve web gurusu olarak tanınan Gianroberto Casaleggio'nun beraber oluşturduğu post-ideolojik, popülist ve düzen karşıtı bir harekettir ve sonrasında partiye dönüşmüştür. (Bundan sonra 5YH olarak anılacaktır). "Çevre politikaları ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi yönündeki argümanlar, hareketi sol-ekolojik seçmenler açısından çekici kılar; buna karşılık politik zümrelerle mücadele, Euro'nun konumuna yönelik kaygı, denetlenemeyen göçmenlik sorunu ve hatta şirket vergilerinde indirim talebi sağ seçmeni etkilemektedir" (Keskin, 2017: 498). Hareketin

doğuşunda İtalya'da siyasetin yolsuzlukla anılır olması etkili olmuştur. "Modern bir devletin esası kamu menfaatleri ile şahsi çıkarların kesin şekilde ayrılması ise

Berlusconi gazete, televizyon ve spor takımlarındaki holdinglerini siyasi bir zemin tesis etmek için kullanıp tam zıt yönde hareket etmiştir” (Fukuyama, 2018: 121). Berlusconi'nin kontrolünde olan ana akım medya 5YH'e yayınlarında yer vermediği ve sansür uyguladığı için Grillo halka, kendi blog sayfası üzerinden ve meydanlarda yaptığı konuşmalarla ulaşır (Kirchgaessner, 2016). Beppe Grillo, blogunun yayını (beppegrillo.it) adresi üzerinden başlatır, düzen karşıtı görüşlerini ve eleştirilerini burada paylaşır. Grillo'nun blogu 'doğrudan katılım' için bir ortam olmaya doğru evrilir ve aktivistler politikaların ana hatları, prensipleri üzerinde yorum yapmaları ve adayların belirlenmeleri sürecine dahil olmaları için davet edilirler (Euronews, 2016). Hareketin diğer kurucusu olan Casaleggio'nun iletişim şirketi 5YH'in dijital alt yapısını kurar. Korthagen da hareketin web tabanlı çeşitli iletişim platformlarını kullanmasına ve hedeflerine dikkat çeker. “Hareket iletişim için, halkın hareketlendirilmesi için, halkın sesi olmak için ve doğrudan demokrasiyi hayata geçirmek için çeşitli çevrimiçi (online) araçları kullanır” (Korthagen, 2020: 243). Web platformu yayına başladıktan sonra blogda yer alan konuların altında 10 bin kişinin yorum yaptığı görülür. Bunun nedeni İtalyan halkının güvenilir ve tarafsız iletişim kanallarından haber almak ve düşüncelerini ifade etmek ihtiyacı duymasıdır. Tarafsız ve güvenilir medyanın var olması demokrasinin ölçütlerinden biridir ve İtalya'da zedelenmiş olan bu ölçütün yerine alternatif medya aracı olarak Grillo'nun blogu yerleşmiştir. “Blog, zaman içerisinde kendi topluluklarını oluşturmaya başlar. Bu gelişimi gören Grillo ve Casaleggio, 'Buluşma- Meet Up' sistemi ile düzenli toplantılar yapmaya ve yerel topluluklar kurmaya başlarlar. İnternette organize olan bu topluluklar yine internet üzerinden karar almaktadırlar” (Saebo, 2014: 245). Hareket interneti yeni bir siyasi örgütlenme modeli olarak başarıyla kullanmaya başlar. Meet Up grupları 2007 yılında yerel seçimler için organize olmaya başlarlar. Bu aynı zamanda hareketin bir partiye dönüşme sürecidir (Kirchgaessner, 2016). *Journal of Modern Italian Studies* dergisinde Bordignon ve Ceccarini tarafından yayınlanan

makalede partileşme süreci, melez aktör (*hybrid actor*) olarak tanımlanan 5YH için bir dönüm noktasıdır ve hareket temsili demokrasinin politik kurumları içerisinde hareket etmeye başlar ve temsili demokrasinin kurallarına dahil olur (Bordignon ve Ceccarini, 2015: 456). Hareket 2009 yılında resmi olarak kurulduğunu açıklar. 5YH adını, ilkelerini oluşturan beş yıldızdan alır. Bu ilkeler (1) “Ücretsiz ve sınırsız internete erişim” (2) “Ücretsiz temiz suya erişim” (3) “Ücretsiz toplu taşıma hakkı” (4) “Çevrecilik ve doğanın korunması” (5) “Eğitim” olarak belirlenmiştir.

Hareket, bilgi paylaşımı, e-öğrenme, e-gündem, e-müzakere, e-öneri, e-oylama, karar alma ve yönetim amaçları için Rousseau adını verdikleri internet platformunu kurar. Böylece 5YH’in web sitesine kaydolun her yurttaş kararların hazırlanması ve tartışılması sürecine katılabilir. Katılım için 18 yaşında ve İtalya’da oy kullanabiliyor olmak gereklidir. (Korthagen, 2020: 246). Blogdaki tüm konular, kayıtlı üyelerin müzakeresine açıktır. Katılımcılar, gündem belirlemek (*agenda setting*) seçeneği için önerilerini e-postayla gönderebilirler ve portala gelen fikirleri ve yasa önerilerini müzakere edebilirler. Tartışmaya ve oylamaya katılan katılımcılar, e-posta ile sonuçlardan haberdar edilirler ve sonuçlar hareketin web sitesinde yayınlanır. E-oylama (*e-voting*) Rousseau platformu üzerinden yapılır. Portal üzerinden, hareketin tüm kayıtlı ve seçilebilir üyeleri gelecek olan seçimler için kendi adaylıklarını açıklayabilirler ve diğer üyeler de adaylar için oy kullanabilirler. Aynı zamanda hareketin başkan adayının seçimi için de üyeler oy kullanabilmektedir. Örnek verilecek olursa İtalyan Parlamentosu seçimlerinde adayların ön seçimi için e-voting sistemi kullanılmıştır. Portalda öğrenme modülleri de bulunmaktadır. Yeni seçilen parti temsilcilerini, resmi görevlerine hazırlamak ve resmi toplantıların çevrimiçi yayınlanması için uygulamalar vardır. Seçilmiş temsilciler, platform üzerinden çalışma raporlarını ve toplantı videolarını yayınlarlar ve bu gözlem olanağı, şeffaflık ve temsilciler üzerinde daha doğrudan bir kontrol sağlar. Blog kullanıcıları yasa önermenin yanı sıra %20 kullanıcı çoğunluğu

sağlandığında seçilmişleri, yasa önerisini parlamentoya sunmaya zorlayabilirler. Hareketin seçimlerdeki başarısı yurttaşların sesini duyurmasına imkan veren çevrimiçi alt yapının, oy verenleri organize edip, harekete geçirdiği hipotezini de teyit etmiştir.

5YH parti programını, oluşturulma sürecinde kayıtlı üyelerine oylatarak, online politik program olmasına yol açmıştır (Movimento 5 Stelle, 2018). Bu tarihte ilk defa görülen bir uygulamadır. Enerji programı 26.651 üye tarafından, Dış İlişkiler programı 23.481 üye tarafından, Tarım programı 20.114 üye tarafından, Ulaştırma programı 21.487 üye tarafından, Eğitim programı 19.040 üye tarafından, Sağlık programı 19.559 üye tarafından, Çevre programı 18.815 üye tarafından, Göç programı 80.085 üye tarafından, Adalet programı 122.868 üye tarafından oylanmıştır ve onaylanmıştır. Çevre programında önerilen ücretsiz suya erişim ve çevrecilik, Ulaştırma programında önerilen ücretsiz ulaşım erişim hakkı, Eğitim programında önerilen ücretsiz eğitim hakkı, Telekomünikasyon programında önerilen ücretsiz internete ulaşım hakkı, 5YH'in yıldızlarının sembolize ettiği ilkeleri oluşturmaktadır. 5YH'in programı içerisinde üyeler tarafından en çok oylanan bölüm, mafya sorununa çözüm öneren adalet programıdır ve bu yoğun ilgi hareketin doğduğu tarihten önce yaşanan Temiz Eller Operasyonu'nun, mafya- siyaset ilişkisinin ve yolsuzlukların halkta bıraktığı olumsuz birikimin sonucudur. 5YH'in programı 2020 yılında oylansaydı, dünyayı ve İtalya'yı derinden etkileyen COVID salgını nedeniyle sağlık programı da en çok ilgi gören ve oylanan başlıklardan biri olabilirdi düşüncesindeyiz. 5YH'in sağlık programı sağlık yatırımlarına bütçeden daha çok pay ayrılması ile ilgili vaatler içerebilirdi yorumu yapılabilir.

Yukarıda Rousseau portalı üzerinden yapılan e-oylama konusuna değinmiştik. E-oylama konusundaki en önemli örnek; internet üzerinden gerçekleştirilen çevrimiçi milletvekili ön seçimi oylamasıdır ve dünyada ilk defa gerçekleştirilmiştir. 5YH, 2012 tarihinde kendi milletvekili adaylarını seçmek için internet üzerinden bir ön seçim organize eder. Ön seçimler 03- 06 Aralık 2012 tarihlerinde dört gün süreyle yapılır. Aday

olabilmek için şartlar: (1) Başka siyasi partilere üye olmamak (2) Sabıkasız olmak (3) Geçmişte bir kereden fazla aday olmamış olmak (4) Aday olunan çevrede ikamet etmek. Daha da önemlisi katılım önceliği daha önce 5YH'den aday olmuş ama seçilmemiş olanlara tanınır. Parti üyeliğine kabul 30 Eylül 2012 tarihinde sona erer. Bu tarihe kadar 5YH'e katılanlar ve Kasım 2012 tarihine kadar özel bir belgeyi yükleyip, kimliklerini tanımlatanlar ön seçimlerde internet üzerinden oy kullanabilmektedirler. Ön seçime katılım hakkı sadece parti üyelerine verilir. 5YH'in hayata geçirdiği ön seçim uygulaması, seçim sürecine 'yatay demokrasi' (*horizontal democracy*) modelini ekler. Yatay demokrasi daha önce de değindiğimiz gibi 'katılımcı demokrasi' anlamına gelmektedir ve 5YH'in üyeleri karar alma süreçlerine doğrudan katılmışlardır (Lanzone, Rombi, 2014: 188).

5YH bilgi işlem teknolojileri kanalıyla uyguladığı katılımcı siyaset ile hızlı bir yükselişe geçer ve 2010 yılında girdiği '16 eyalet ve belediye meclisi seçimlerinde' 11 meclis üyesinin seçilmesini sağlar. 2012 yılındaki olağan yerel seçimlerden 192 meclis üyesi elde eder. 2013 genel seçimlerinde %25,6 oy elde ederek meclisteki 630 sandalyenin 109'unu kazanır. Cumhuriyet senatosunun ise 315 sandalyesinin 54'ünü kazanır. 2018 yılında oy oranını %32,7'ye yükselterek mecliste 227, senatoda 112 sandalye kazanır (European Parliament, 2019). 2016 kısmi yerel seçimlerinin en önemli özelliği Roma ve Torino'nun belediye başkanlıklarının kadınlar tarafından kazanılmasıdır (NTV, 2016). 5YH'in iki büyük şehrin belediyesinde kadınları aday göstermesi ve kazanmalarına yol açması, İtalya'nın kadın siyaseti açısından önemli bir katedir.

Protest bir hareketten iktidara kadar gelen 5YH'in internet üzerinden gerçekleştirdiği ve katılımcılığı teşvik ettiği siyaset yarı-doğrudan demokrasinin uygulanabilirliği konusunda umudun yollarını açar. Ancak "5YH'in seçilmişlerinin daha doğrudan temsil ettikleri lehine veya aleyhine bir şey söylenemez" (Korthagen, 2020:

247). 2018 seçimlerinden iki ay sonra 5YH kurduğu koalisyon hükümeti ile iktidara gelir. İtalya gibi büyük bir endüstriye sahip olan ve Eurozone kısıtlarını yaşayan bir ülkenin popülist politikalarla nasıl yönetileceği sorusu gündemdedir. Sonuçta koalisyon hükümeti dağılır ve 5YH kurmayı planladığı yeni koalisyonu üyelerine sorar. Rousseau platformu üzerinden yapılan oylamanın sonucunda hareketin 63.146 üyesi (%79,3) koalisyona evet derken, 16.488 üye (%20,7) hayır der ve 5YH üyelerinin onayıyla koalisyon hükümetini kurar (Rousseau, 2020) fakat 5YH'in destekçileri azalmaya başlar çünkü oluşum, protest bir hareketin etkili olarak hükümet idare eden bir partiye dönüşmemiştir ve İtalyan politikasında devrim yapması beklenirken, deneyim eksikliğinden dolayı verdiği sözleri yerine getirememiştir. Ancak 5YH'in siyasi başarıları veya başarısızlıkları tezimizi etkilememektedir çünkü hareketin siyaset uygulama tekniklerinde yaptığı yenilikler yarı-doğrudan demokrasinin imkansız olmadığını ispatlamıştır. 5YH internet kanallarıyla yarı-doğrudan demokrasi modelinin uygulanması için rol model oluşturmuştur. 2021 yılının ilk yarısında 5YH ile Rousseau platformu arasında maddi sorunlar nedeniyle yaşanan ayrılık, partinin dijital faaliyetlerini kesintiye uğratmıştır ama bu sorun partinin tüm yeni dijital partilere ilham verdiği portal katılımcılığının uygulanmasını engelleyecek bir sorun değildir.

“İtalyan Anayasası'nın siyasi partilere herhangi bir yasal düzenleme getirmekten kaçındığı konusunda İtalyan anayasa hukukçuları arasında görüş birliği mevcuttur ve bu nedenle İtalya'da siyasi partiler, hukuki statüsü veya kişiliği olmayan özel gönüllü dernekler olarak kabul edilmektedir. Ayrıca İtalya'da ayrı bir siyasi partiler kanunu da mevcut değildir. İtalya'daki bu hukuki düzenlemeler elektronik siyasi partilerin ortaya çıkmasını kolaylaştıran bir durum olarak görülebilir” (Işık ve Işık, 2021: 19).

BEŞİNCİ BÖLÜM

ANKARA’DA YAPILAN ANKETLERİN VERİLERİYLE ANALİTİK E- DEMOKRASİ ÇALIŞMASI

Yarı-doğrudan demokrasinin bilgi iletişim teknolojileri üzerinden uygulanabileceğine dair savımızı doğrulamak için Ankara’da yaşayan 475 kişi üzerinde 2018-2019 tarihleri arasında 23 soruluk bir anket çalışması yapılmıştır. Anket cevaplayıcılarının sayısı aşağıdaki tabloya göre belirlenmiştir.

Tablo 12. Farklı Hedef Kitle Büyüklükleri İçin Örneklem Büyüklükleri

“FARKLI HEDEF KİTLE BÜYÜKLÜKLERİ İÇİN ÖRNEKLEM BÜYÜKLÜKLERİ” +/- 0,05 için örneklem p= 0,5 q= 0,5	
Hedef Kitle (kişi sayısı)	Örneklem büyüklüğü (kişi)
100	80
250	152
500	217
750	254
1.000	278
2.500	333
5.000	357
10.000	370
25.000	378
50.000	381
100.000	383
1.000.000	384
100.000.000	384

(Kaynak: Baş, 2013)

Yukarıdaki tabloya göre 384 kişilik cevaplayıcı, 100.000.000’a kadar kişinin görüşünü yansıtabilmektedir. Her ne kadar 475 kişilik araştırma evreniyle, Türkiye’nin 83.614.362 (Tuik, 2020) kişiden oluşan nüfusu için teknik olarak görüş belirtilebilse de

araştırmanın uygulandığı Ankara ili için yorum yapılmıştır. Ankara'nın nüfusu 2020 verilerine göre 5.663.322 kişiden oluşmaktadır (Tuik, 2020).

Anket çalışmasında 5'li likert (5 cevap seçenekli soru) uygulanmıştır. Araştırmanın evreninin ve örnekleminin Ankara olarak seçilmesinin nedeni; Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve siyasi partilerin genel merkezlerinin bulunduğu il olmasından kaynaklanmaktadır. Anket uygulanan hedef kitle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grup kurmuş olan siyasi partilerin üyeleri, siyaset bilimi öğrencileri, siyaset bilimi akademisyenleridir. Anket cevaplarının değerlendirilmesi için SPSS (*Statistical Package for Social Sciences*) programı kullanılmış," korelasyon (*correlation*) ve güvenilirlik (*Cronbach's Alpha*) analizi yapılmış, ki-kare (*chi-square*), basıklık (*skewness*) ve çarpıklık (*curtosis*) testleri uygulanmış, frekans dağılımları ve grafikler üzerinde incelemeler yapılmış ve sonuçlar aşağıdaki bölümlerde değerlendirilmiştir.

5.1. DEMOGRAFİK UNSURLAR VE DEMOKRASİ BAĞLANTISI

Cinsiyet ölçeği: Anketimizin bağımlı değişkeni olan ve tezimizin savını oluşturan 'internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir' sorumuzu, demografik unsurlarından biri olan 'cinsiyet' dağılımı üzerinden 475 anket cevaplayıcısı için incelediğimizde; 313 erkek cevaplayıcı içinden 152 kişinin (%48,7) olumsuz cevap verdiği, 75 kişinin (%23,9) kararsız kaldığı, 86 kişinin (%27,4) olumlu cevap verdiği görülmektedir. 162 kadın cevaplayıcı içinden 49 kişi (%30,9) olumsuz cevap vermiş, 69 kişi (%42,6) kararsız kalmış ve 43 kişi de (%26,5) olumlu cevap vermiştir. Cinsiyetini 'diğer' olarak tanımlayan bir kişi de olumlu cevap vermiştir. Cinsiyet ölçeği üzerinden bakıldığında toplam 475 cevaplayıcıdan kadın erkek toplamında 201 kişi internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulamasına olumsuz cevap vermiş, 144 kişi kararsız kalmış ve 129 kişi de olumlu cevap vermiştir. Anket hedef kitlesinin siyasi parti üyeleri, siyaset bilimi öğrencileri ve akademisyenler olduğu göz önüne alınacak olursa siyaset

uygulamaları ile ilgili soruları daha çok erkeklerin cevapladığı görülmektedir; akademik kitleyi dışarıda bırakarak, siyasi parti üyeliklerinin erkek egemen bir yapıda olmasının bu sonuca etki ettiği yorumunu yapabiliriz. Anket rasgele yöntemle yapıldığı için erkeklerin cevaplayıcılar içinde çoğunlukta olması ve iki cinsi eşitleyebilmek müdahale edilebilir bir durum değildir. Cinsiyete göre değerlendirildiğinde erkeklerin önermeye kadınlara göre daha olumsuz baktığı, kadınların ise daha kararsız oldukları görülmektedir (Tablo 13).

Tablo 13. Cinsiyet ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu

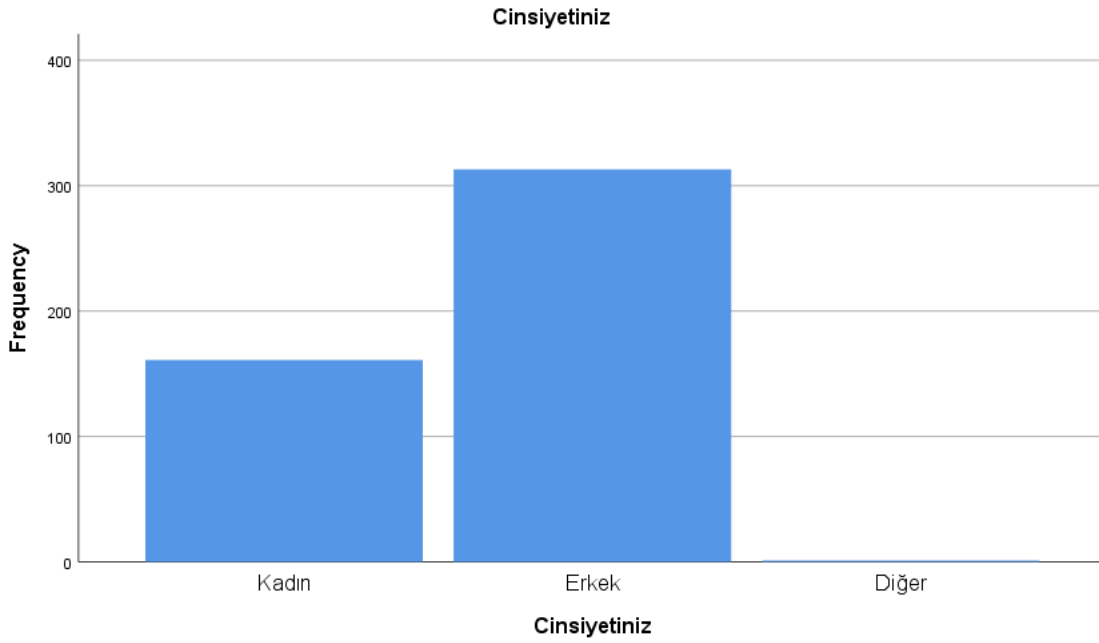
		“Cinsiyetiniz”			
		“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli	Kadın	161	33,9	33,9	33,9
	Erkek	313	65,9	65,9	99,8
	Diğer	1	,2	,2	100,0
	Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 14. Cinsiyet ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu

Cinsiyetiniz * Ülkemizde internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir Çapraz tablolama

		Ülkemizde internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir					“Toplam”
		“Kesinlikle katılmıyorum”	“Katılmıyorum”	“Kararsızım”	“Katılıyorum”	“Kesinlikle katılıyorum”	
Cinsiyetiniz	“Kadın”	14	35	69	31	12	161
	“Erkek”	38	114	75	60	26	313
	Diğer	0	0	0	1	0	1
Toplam		52	149	144	92	38	475

Tablo 15. Cinsiyet ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu

Yaş ölçeği: Anketimizin bağımlı değişkeni olan ve tezimizin savını oluşturan ‘internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir’ sorumuzu, demografik unsurlarından biri olan ‘yaş’ dağılımı üzerinden 475 anket cevaplayıcısı için incelediğimizde; 18-26 yaş aralığında yer alan 94 kişiden, 36 kişi olumsuz cevap verirken, 34 kişi kararsız kalmış, 24 kişi de olumlu cevap vermiştir. 27-35 yaş aralığında yer alan 49 kişiden, 15 kişi (%30,6) olumsuz cevap verirken, 16 kişi (%32,6) kararsız kalmış ve 18 kişi de (%36,7) olumlu cevap vermiştir. 36-45 yaş aralığında cevap veren 45 kişiden, 21 kişi (%46,7) olumsuz cevap vermiş, 12 kişi (%26,7) kararsız kalmış, 12 kişi de (%26,6) olumlu cevap vermiştir. 46-55 yaş aralığında yer alan 127 kişiden, 61 kişi (%48) olumsuz cevap verirken, 31 kişi (%24,4) kararsız kalmış, 35 kişi de (%27,6) olumlu cevap vermiştir. 56-65 yaş aralığında yer alan 121 kişiden (%39,7) 48 kişi olumsuz cevap vermiş, 39 kişi (% 32,3) kararsız kalmış ve 34 kişi de (%28) olumlu cevap vermiştir. 66 yaş ve üzeri yaş aralığında yer alan 35 kişiden 19 kişi (% 54) olumsuz cevap verirken, 9 kişi (%26) kararsız kalmış ve 7 kişi de (%20) olumlu cevap vermiştir. Yaş ölçeği üzerinden bakıldığında her yaş gurubundan toplam 475 cevaplayıcıdan 201 kişi internet üzerinden demokrasi uygulanabileceği savına olumsuz bakmakta, 144 kişi kararsız

olduğunu beyan etmekte ve 130 kişi de olumlu görüş bildirmektedir. Katılımcıların internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabileceği savına olumsuz bakmalarının nedeni; ülkemizde ‘doğrudan demokrasi’ formlarının ve internet üzerinden siyaset tekniklerinin uygulanmaları konusunda deneyim yaşamamaları olarak açıklanabilir. Katılımcılar arasından 46-55 ve 56-55 yaş gurubu, internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabileceği önermesine en olumlu bakan gurup olarak gözükmektedir.

Tablo 16. Yaş ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu

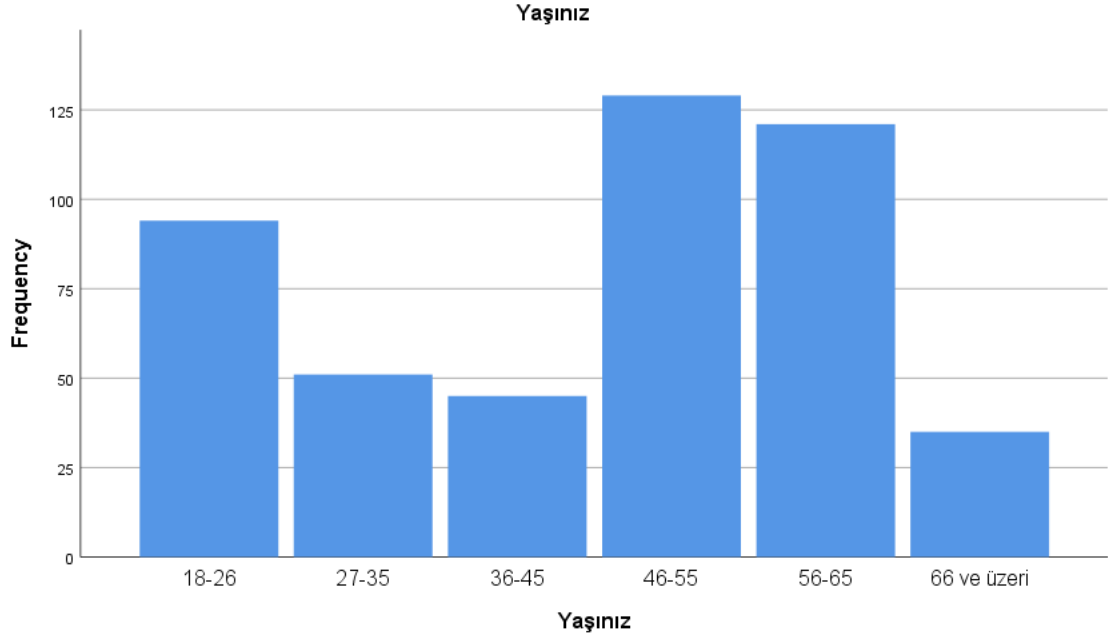
		“Yaşınız”			
		“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam Yüzde”
Geçerli	18-26	94	19,8	19,8	19,8
	27-35	51	10,7	10,7	30,5
	36-45	45	9,5	9,5	40,0
	46-55	129	27,2	27,2	67,2
	56-65	121	25,5	25,5	92,6
	66 ve üzeri	35	7,4	7,4	100,0
	Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 17. Yaş ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu

		“Yaşınız * Ülkemizde internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir Çapraz tablolama”					
		Ülkemizde internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir					
		“Kesinlikle katılmıyorum”	“Katılmıyorum”	“Kararsızım”	“Katılıyorum”	“Kesinlikle katılıyorum”	Topla
Yaşınız	18-26	12	24	34	18	6	94
	27-35	3	12	18	15	3	51
	36-45	4	17	12	9	3	45
	46-55	17	45	32	25	10	129
	56-65	12	36	39	21	13	121
	66 ve üzeri	4	15	9	4	3	35
Toplam		52	149	144	92	38	475

Tablo 18. Yaş ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu

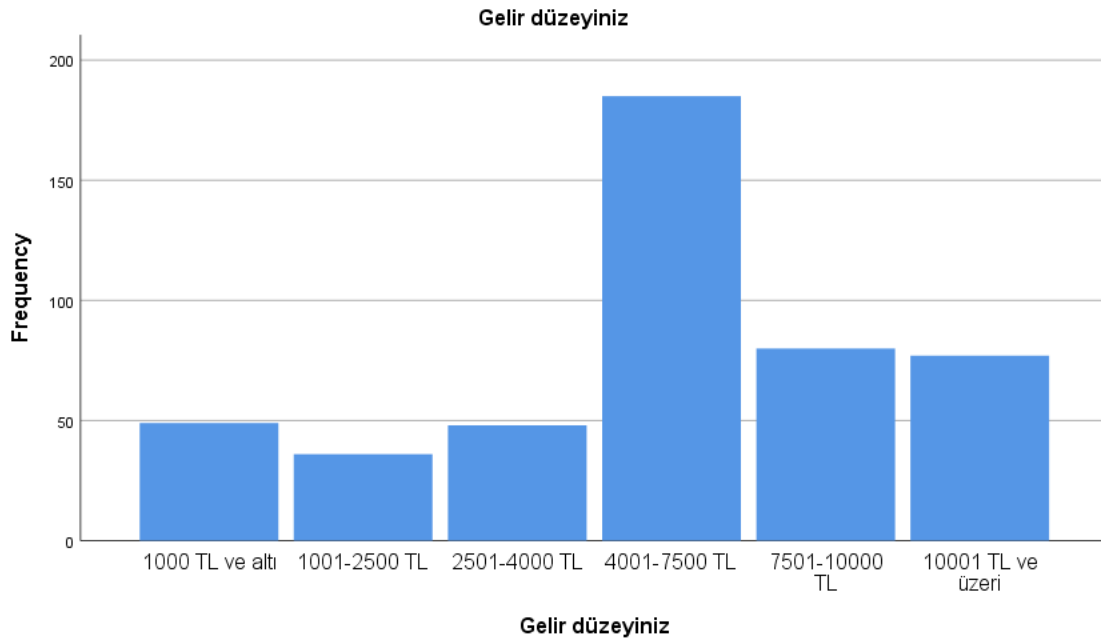
Gelir ölçeği: Anketimizin bağımlı değişkeni olan ve tezimizin savını oluşturan ‘internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir’ sorumuzu, demografik unsurlarından biri olan ‘gelir’ dağılımı üzerinden 475 anket cevaplayıcısı için incelediğimizde; geliri 1.000.TL ve altında olan toplam 49 kişi içinden 18 kişi (%36,7) olumsuz cevap vermiş, 18 kişi (%36,7) kararsız kalmış, 13 kişi (%26,6) ise olumlu cevap vermiştir. Geliri 1.001.TL ile 2.500.TL arasında değişen 36 kişiden 15 kişi (%41,7) olumsuz cevap vermiş, 13 kişi (%36,1) kararsız kalmış, 8 kişi ise (%22,2) olumlu cevap vermiştir. Geliri 2.501.TL ile 4.000.TL arasında değişen toplam 48 kişi içinden 13 kişi (%27) olumsuz cevap vermiş, 18 kişi (%37,5) kararsız kalmış, 17 kişi (%35,5) olumlu cevap vermiştir. Geliri 4.001.TL ile 7.500.TL arasında olan toplam 185 kişi içinden 92 kişi (%49,7) olumsuz cevap vermiş, 51 kişi (%27,6) kararsız kalmış, 42 kişi (%22,7) olumlu cevap vermiştir. Geliri 7.501.TL ile 10.000.TL arasında değişen toplam 80 kişi (%40) içinden, 32 kişi olumsuz cevap vermiş, 25 kişi (%31,25) kararsız kalmış, 23 kişi (%28,75) olumlu cevap vermiştir. Geliri 10.000.TL ve üzerinde olan toplam 77 kişiden 31 kişi (%40,3) olumsuz cevap vermiş, 19 kişi (%24,7) kararsız kalmış ve 27 kişi (%35)

olumlu cevap vermiştir. Gelir düzeyi ile ‘internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir’ savı arasında net bir karşılıklı ilişki görülmemektedir.

Tablo 19. Gelir ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu

		“Gelir düzeyiniz”			
		“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli	1000 TL ve altı	49	10,3	10,3	10,3
	1001-2500 TL	36	7,6	7,6	17,9
	2501-4000 TL	48	10,1	10,1	28,0
	4001-7500 TL	185	38,9	38,9	66,9
	7501-10000 TL	80	16,8	16,8	83,8
	10001 TL ve üzeri	77	16,2	16,2	100,0
	Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 20. Gelir ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu

Eğitim ölçeği: Anketimizin bağımlı değişkeni olan ve tezimizin savını oluşturan ‘internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir’ sorumuzu, demografik unsurlarından biri olan ‘eğitim’ dağılımı üzerinden 475 anket cevaplayıcısı için incelediğimizde; lise mezunu olan toplam 20 kişiden 9 kişi (%45) olumsuz cevap vermiş, 6 kişi (%30) kararsız kalmış, 5 kişi de (%25) olumlu cevap vermiştir. Üniversite eğitimi olan toplam 322 kişiden 139 kişi (%43,2) olumsuz cevap vermiş, 92 kişi (%28,6) kararsız

kalmış, 87 kişi (%27,2) olumlu cevap vermiştir. Yüksek lisans eğitimi almış toplam 74 kişiden 33 kişi (%44,6) olumsuz cevap vermiş, 27 kişi (%36,5) kararsız kalmış, 14 kişi (%18,9) olumlu cevap vermiştir. Doktora eğitimi almış toplam 59 kişiden 19 kişi (%32,2) olumsuz cevap vermiş, 16 kişi (%27,1) kararsız kalmış ve 24 kişi de (%40,7) olumlu cevap vermiştir. Anket cevaplayıcıların çoğunluğu (322 kişi) üniversite mezunudur. Bu sonuçlara göre doktora eğitim düzeyindeki kişilerin internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulamasına olumlu bakabildikleri yorumu yapılabilir.

Tablo 21. Eğitim ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu

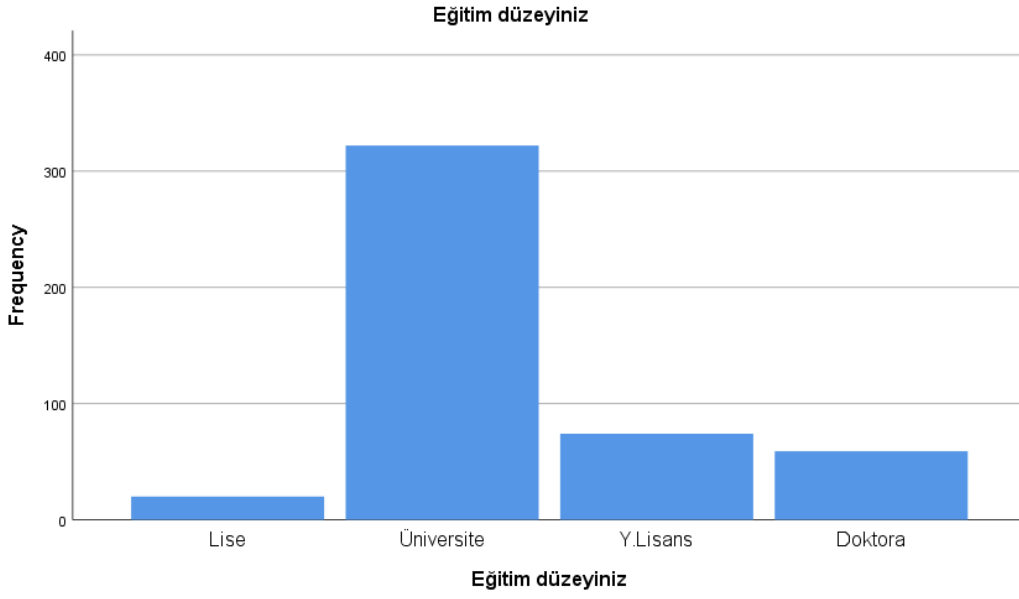
		“Eğitim düzeyiniz”			
		“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli	Lise	20	4,2	4,2	4,2
	Üniversite	322	67,8	67,8	72,0
	Y.Lisans	74	15,6	15,6	87,6
	Doktora	59	12,4	12,4	100,0
	Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 22. Eğitim ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu

“Ülkemizde internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir * Eğitim düzeyiniz Çapraz tablolama”

		Eğitim düzeyiniz				Topla
		Lise	Üniversite	Y.Lisans	Doktora	
Ülkemizde internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir	Kesinlikle katılmıyorum	4	34	9	5	52
	Katılmıyorum	5	106	24	14	149
	Kararsızım	6	95	27	16	144
	Katılıyorum	5	57	9	21	92
	Kesinlikle katılıyorum	0	30	5	3	38
Toplam		20	322	74	59	475

Tablo 23. Eğitim ölçeği- çapraz tablolama- sıklık (frekans) tablosu

5.2. DEMOKRASİYE BAKIŞ AÇISINA, TEMSİLİ DEMOKRASİYE, YARI DOĞRUDAN DEMOKRASİYE, SİYASİ PARTİLERE VE E-DEMOKRASİYE İLİŞKİN VERİLER

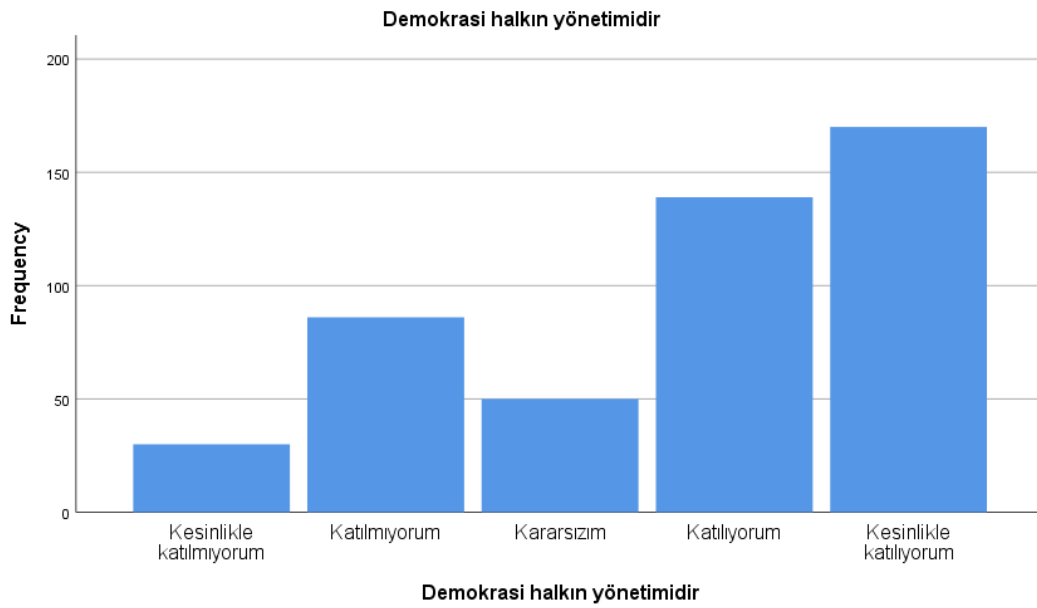
5.2.1. Frekans Tabloları (Sıklık Dağılımları)

475 kişiye yapılan anket sonucunda ‘demokrasi halkın yönetimidir sorusuna toplam olarak 309 kişi olumlu cevap vermiştir. 50 kişi kararsız olduğunu belirtmiş, 116 kişi de olumsuz cevap vermiştir. Demokrasinin halkın yönetimi olduğunu düşünenler %65,3 oranı ile çoğunluktadır ancak 116 kişinin (%34,7) demokrasinin halkın yönetimi olmadığını düşünmesi, demokrasinin tanımıyla çelişen bir sonuçtur (Tablo. 24). Günümüz koşullarında deneyimlenen temsili demokrasi modelinin sorunları, halkın katılımının seçimden seçime olması ve vekiller tarafından dolaylı olarak sağlanması, katılımcılarda halkın kendini yönetmediği düşüncesini doğurmuş olma ihtimali vardır.

Tablo 24. Demokrasi halkın yönetimidir- sıklık (frekans) tablosu

		“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli	Kesinlikle katılmıyorum	30	6,3	6,3	6,3
	Katılmıyorum	86	18,1	18,1	24,4
	Kararsızım	50	10,5	10,5	34,9
	Katılıyorum	139	29,3	29,3	64,2
	Kesinlikle katılıyorum	170	35,8	35,8	100,0
	Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 25. Demokrasi halkın yönetimidir- sıklık (frekans) tablosu

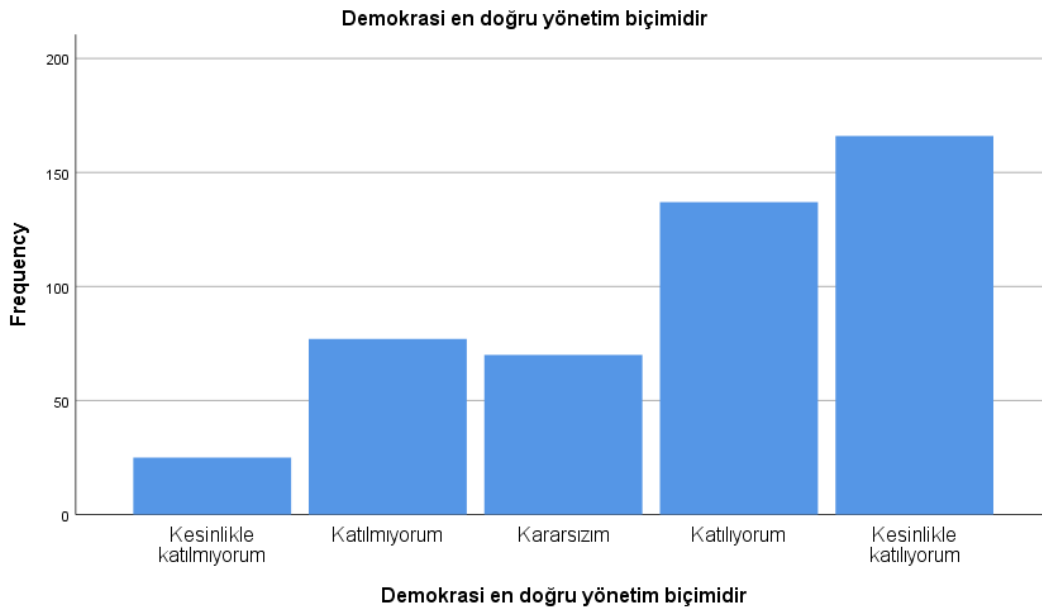
‘Demokrasi en doğru yönetim biçimidir’ sorusuna 475 kişi içerisinde 303 kişi olumlu cevap vermiştir, 70 kişi kararsız kalırken, 102 kişi de olumsuz cevaplamıştır. Demokrasinin en doğru yönetim biçimi olduğunu düşünenler %63,7 oranı ile çoğunluktadır. 70 kişinin demokrasinin en doğru yönetim biçimi olduğu konusunda kararsız olması, demokrasi yönetimine dair şüpheleri olduğunu göstermektedir. 102 kişinin demokrasinin en doğru yönetim biçimi olmadığını düşünmesi, deneyimledikleri demokrasi yönetiminden hoşnut olmadıklarının göstergesi olarak yorumlanabilir (Tablo.25). Katılımcıların beğenmedikleri yönetim biçiminin demokrasi değil, demokrasinin modellerinden biri olan temsili demokrasi olma ihtimali yüksektir. Çünkü

parlamentar sistemlerde halkın tanıdığı genellikle ‘temsili demokrasi’ modelidir ve doğrudan demokrasi deneyimleri çok azdır. Olumsuz cevap verenlerin karar süreçlerine katılmadığı bir modeli en iyi yönetim biçimi olarak değerlendirmemesi şaşırtıcı bir sonuç değildir. Bunun haricinde demokrasi dışındaki otoriter rejimleri tercih edenlerin de olabileceği göz önüne alınmalıdır.

Tablo 26. Demokrasi en doğru yönetim biçimidir- sıklık (frekans) tablosu

		“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli	Kesinlikle katılmıyorum	25	5,3	5,3	5,3
	Katılmıyorum	77	16,2	16,2	21,5
	Kararsızım	70	14,7	14,7	36,2
	Katılıyorum	137	28,8	28,8	65,1
	Kesinlikle katılıyorum	166	34,9	34,9	100,0
	Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 27. Demokrasi en doğru yönetim biçimidir- sıklık (frekans) tablosu

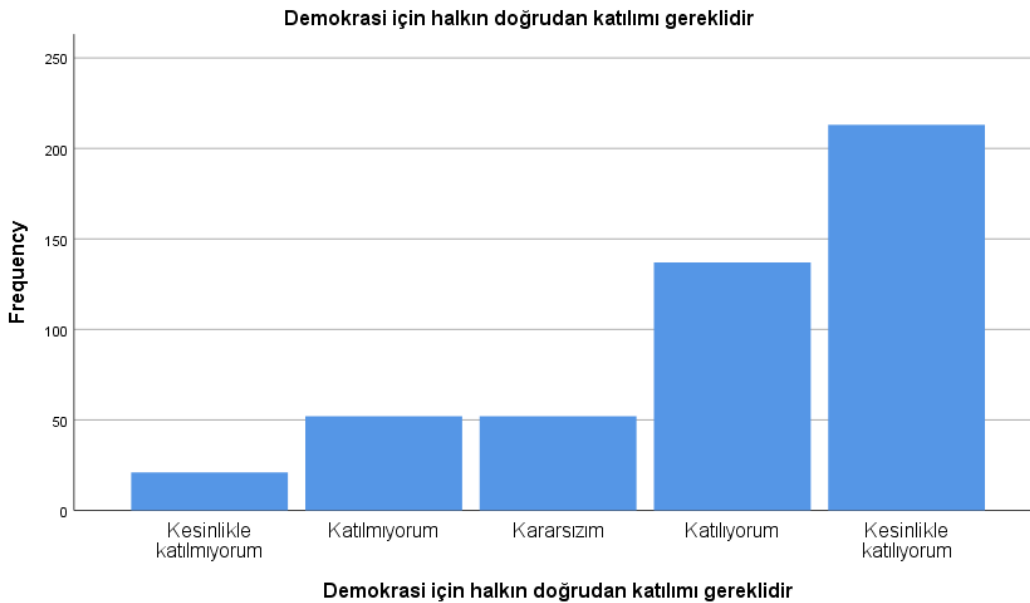
‘Demokrasi için halkın doğrudan katılımı gereklidir’ sorusuna 475 kişi içerisinde 350 kişi olumlu cevap vermiş, 52 kişi kararsız kalmış ve 73 kişi olumsuz cevap vermiştir. ‘Demokrasi için halkın doğrudan katılımı gereklidir’ düşüncesinde olanlar %73,6 oranı ile çoğunluktadır. Kararsız olan 52 kişi ve olumsuz bakan 73 kişi katılımcılığı demokrasi

için gereken ölçütlerden biri olarak görmüyor diye yorumlanabilir (Tablo. 27). Ankara evreninde anket cevaplayanların %26,2'sinin katılımın gerekli olmadığını düşünmesi, demokrasinin kriterlerini tam olarak anlayamadıklarını göstermektedir ya da deneyimledikleri demokraside tam katılımın sağlanmadığını gördükleri için 'halkın tam katılımının gerekmediği' sonucuna ulaşmış olabilirler.

Tablo 28. Demokrasi için halkın doğrudan katılımı gereklidir-sıklık (frekans) tablosu

“Demokrasi için halkın doğrudan katılımı gereklidir”					
		“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli	Kesinlikle katılmıyorum	21	4,4	4,4	4,4
	Katılmıyorum	52	10,9	10,9	15,4
	Kararsızım	52	10,9	10,9	26,3
	Katılıyorum	137	28,8	28,8	55,2
	Kesinlikle katılıyorum	213	44,8	44,8	100,0
	Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 29. Demokrasi için halkın doğrudan katılımı gereklidir-sıklık (frekans) tablosu

‘Seçme ve seçilme hakkına hakkına sahip olmak demokrasi için yeterlidir’ savına 475 kişi içerisinde 276 kişi olumsuz cevap vermiş, 67 kişi kararsız kalmış ve 132 kişi olumlu cevap vermiştir. Seçme ve seçilme hakkının demokrasi için yeterli olmadığını

düşünenler % 58,1 oranı ile çoğunluktadır (Tablo.29). Seçme ve seçilme hakkına sahip olmanın demokrasi için yeterli olduğunu düşünenlerin ve kararsızların oranı %41,9 ile azımsanamayacak bir orandadır. Bu sonuç yıllardır seçme ve seçilme hakkı ile yetinen ve tanımadığı vekillere vekalet veren insanların, kendilerine demokrasi olarak sunulan temsili demokrasi modelini sorgulamadıklarını ve doğrudan demokrasinin katılımcı, şeffaf özelliklerini bilmediklerini göstermektedir. Bu oran demokrasiyi ‘bir oy’ olarak değerlendirenleri yansıtmaktadır.

Tablo 30. Seçme ve seçilme hakkına sahip olmak demokrasi için yeterlidir- sıklık (frekans) tablosu

		“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli	Kesinlikle katılmıyorum	101	21,3	21,3	21,3
	Katılmıyorum	175	36,8	36,8	58,1
	Kararsızım	67	14,1	14,1	72,2
	Katılıyorum	78	16,4	16,4	88,6
	Kesinlikle katılıyorum	54	11,4	11,4	100,0
Toplam		475	100,0	100,0	

Tablo 31. Seçme ve seçilme hakkına sahip olmak demokrasi için yeterlidir- sıklık (frekans) tablosu

5.3. TEMSİLİ DEMOKRASIYE İLİŞKİN VERİLER

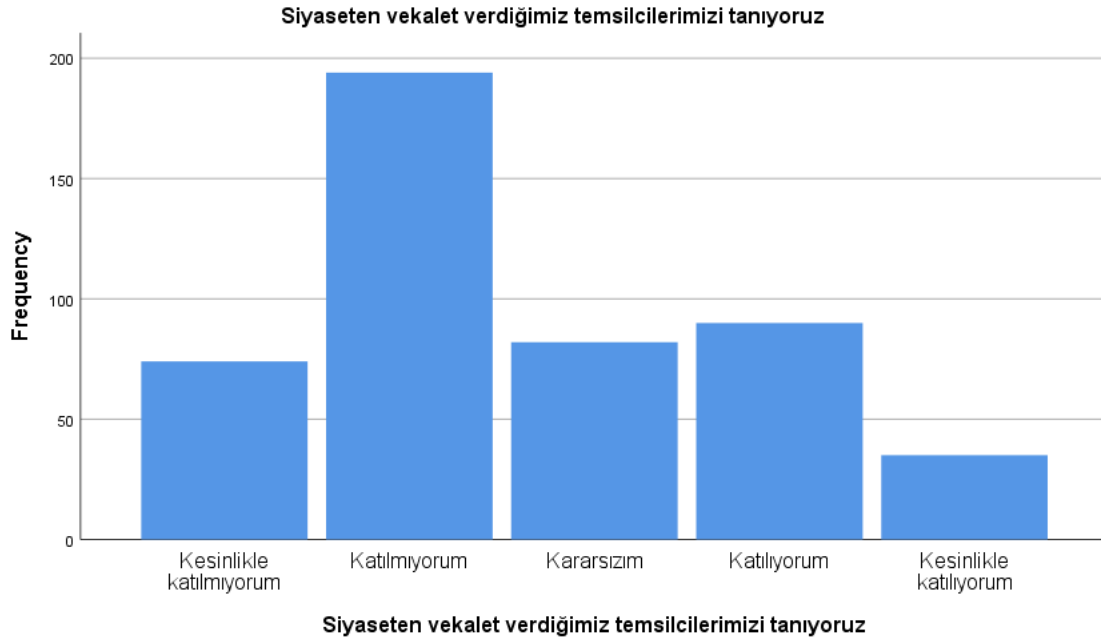
5.3.1. Frekans Tabloları (Sıklık Dağılımları)

‘Siyaseten vekalet verdiğimiz temsilcilerimizi tanıyoruz’ sorusuna 475 kişi içerisinde 268 kişi olumsuz cevap verirken, 82 kişi kararsız kalmış, 125 kişi de olumlu cevaplamıştır. Siyaseten vekalet verdiğimiz temsilcilerimizi tanımadığımızı düşünenler % 56,4 oranı ile çoğunluktadır. Ancak vekillerimizi tanıdıklarını düşünenlerin oranı da (% 26,3) olarak azımsanmayacak bir düzeydedir. Anket evrenimizin Ankara olduğunu düşünecek olursak böylesi büyük bir şehirde vatandaşların vekillerini tanıyor olabilmesi şüphesiz yaklaşılmaması gereken bir durumdur (Tablo. 32). Ayrıca vatandaşların vekillerini tanımaması, vekillerine ulaşamaması temsili demokrasinin krizlerinden biri olarak gösterilmektedir ve katılımcıların %56,4’ü vekalet verdikleri kişileri tanımadıklarını söyleyerek temsili demokrasinin krizine dair göstergelerden birini teyit etmektedirler.

Tablo 32. Siyaseten vekalet verdiğimiz temsilcilerimizi tanıyoruz- sıklık (frekans) tablosu

“Siyaseten vekalet verdiğimiz temsilcilerimizi tanıyoruz”					
		“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli	Kesinlikle katılmıyorum	74	15,6	15,6	15,6
	Katılmıyorum	194	40,8	40,8	56,4
	Kararsızım	82	17,3	17,3	73,7
	Katılıyorum	90	18,9	18,9	92,6
	Kesinlikle katılıyorum	35	7,4	7,4	100,0
	Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 33. Siyaseten vekalet verdiğimiz temsilcilerimizi tanıyoruz- sıklık (frekans) tablosu

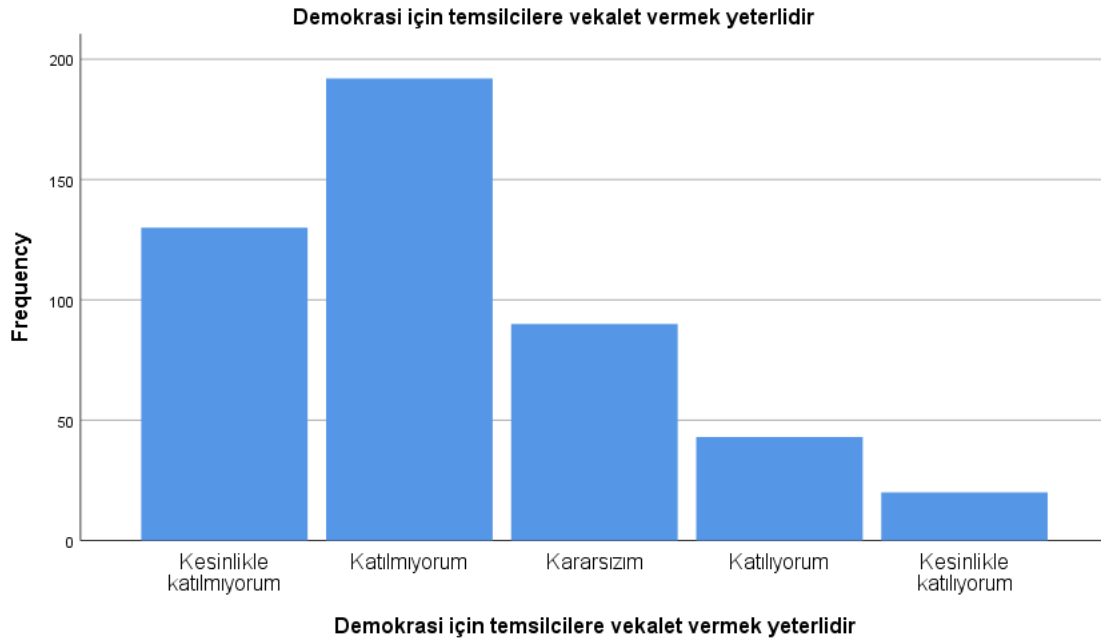

‘Demokrasi için temsilcilere vekalet vermek yeterlidir’ sorusuna 475 kişi içerisinde 322 kişi olumsuz cevap verirken, 90 kişi kararsız kalmış, 63 kişi olumlu cevap vermiştir. Demokrasi için temsilcilere vekalet verilmesinin yeterli olmadığını düşünenler %67,8 oranı ile çoğunluktadır. Geri kalan %32,2 demokrasinin diğer ölçütlerini ya bilmemektedir ya da temsili demokrasinin göstergelerinden biri olan siyasetten uzaklaşmış seçmenleri yansıtmaktadırlar. (Tablo.34).

Tablo 34. Demokrasi için temsilcilere vekalet vermek yeterlidir- sıklık (frekans) tablosu

“Demokrasi için temsilcilere vekalet vermek yeterlidir”					
		“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli	Kesinlikle katılmıyorum	130	27,4	27,4	27,4
	Katılmıyorum	192	40,4	40,4	67,8
	Kararsızım	90	18,9	18,9	86,7
	Katılıyorum	43	9,1	9,1	95,8
	Kesinlikle katılıyorum	20	4,2	4,2	100,0
	Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 35. Demokrasi için temsilcilere vekalet vermek yeterlidir- sıklık (frekans) tablosu

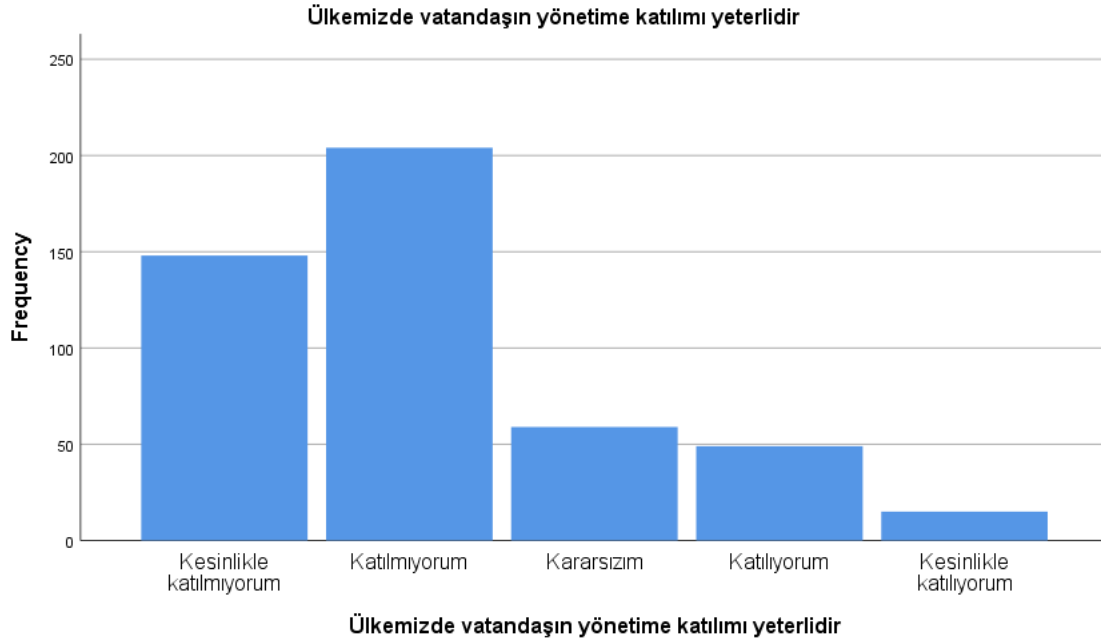
‘Ülkemizde vatandaşın yönetime katılımı yeterlidir’ sorusuna 475 kişi içerisinde 352 kişi olumsuz cevap vermiştir, 59 kişi kararsız kalmıştır ve 64 kişi olumlu cevap vermiştir. Vatandaşın yönetime katılımının yeterli olmadığını düşünenler %74.1 oranı ile çoğunluktadır. Geri kalan %25,9 kararsızdır ve yönetime katılımı yeterli bulmaktadır. Yasama süreçlerine vekaletsiz ve doğrudan katılım, yasa önerme, yasa reddetme, referandum, yöneticileri azletme gibi diğer demokratik kurumları ya gerekli görmemektedirler ya da tam olarak bilmemektedirler (Tablo 36).

Tablo 36. Ülkemizde vatandaşın yönetime katılımı yeterlidir- sıklık (frekans) tablosu

“Ülkemizde vatandaşın yönetime katılımı yeterlidir”

	“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli Kesinlikle katılmıyorum	148	31,2	31,2	31,2
Katılmıyorum	204	42,9	42,9	74,1
Kararsızım	59	12,4	12,4	86,5
Katılıyorum	49	10,3	10,3	96,8
Kesinlikle katılıyorum	15	3,2	3,2	100,0
Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 37. Ülkemizde vatandaşın yönetime katılımı yeterlidir- sıklık (frekans) tablosu

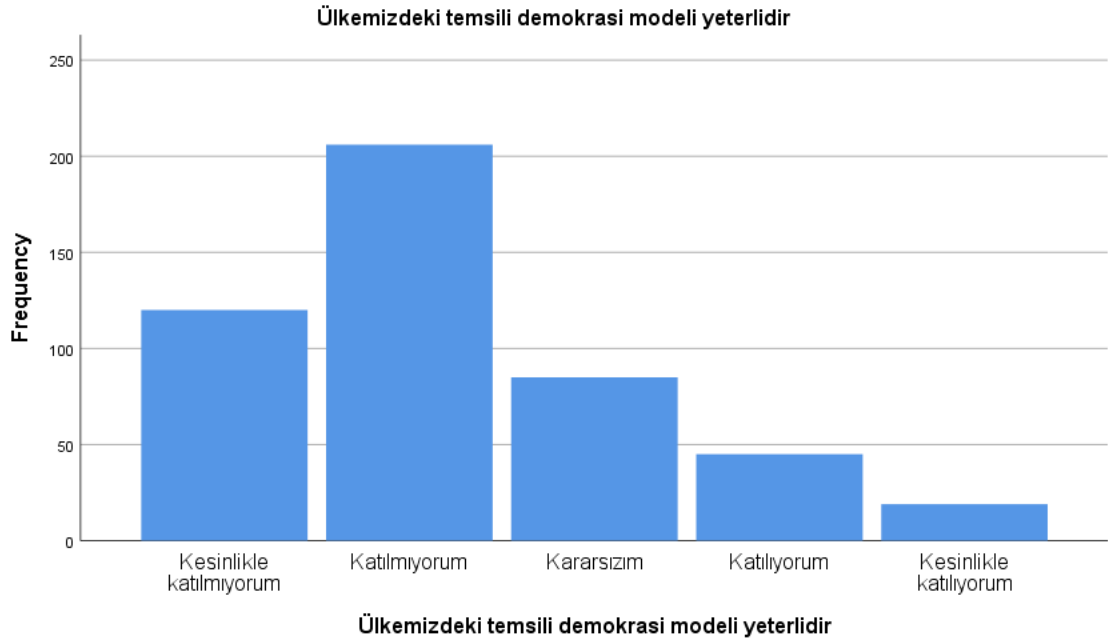
‘Ülkemizdeki temsili demokrasi modeli yeterlidir’ sorusuna 475 kişi içerisinde 326 kişi olumsuz cevap vermiş, 85 kişi kararsız kalmış, 64 kişi olumsuz cevap vermiştir. Ülkemizde temsili demokrasi modelinin yeterli olmadığını düşünenler %68,7 oranı ile çoğunluktadır. Anket cevaplayanların %31,3’ü kararsızları ve temsili demokrasinin yeterli olduğunu düşünenleri göstermektedir. Bu oran seçimden seçime oy kullanmayı ve tanımadığı kişilere vekalet vermeyi yeterli bulanları göstermektedir (Tablo.38).

Tablo 38. Ülkemizdeki temsili demokrasi modeli yeterlidir- sıklık (frekans) tablosu

“Ülkemizdeki temsili demokrasi modeli yeterlidir”

		“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli	Kesinlikle katılmıyorum	120	25,3	25,3	25,3
	Katılmıyorum	206	43,4	43,4	68,6
	Kararsızım	85	17,9	17,9	86,5
	Katılıyorum	45	9,5	9,5	96,0
	Kesinlikle katılıyorum	19	4,0	4,0	100,0
Toplam		475	100,0	100,0	

Tablo 39. Ülkemizdeki temsili demokrasi modeli yeterlidir- sıklık (frekans) tablosu

5.4. YARI DOĞRUDAN DEMOKRASİYE İLİŞKİN VERİLER

5.4.1. Frekans Tabloları (Sıklık Dağılımları)

‘Vatandaş kendisini yöneten kamu görevlilerinden hesap sorabilmelidir’ sorusunu cevaplayan 475 kişiden, 323 kişi olumlu cevap vermiş, 30 kişi kararsız kalmış, 122 kişi olumsuz cevap vermiştir. Vatandaşın kamu görevlilerinden hesap sorabilmesi gerektiğini düşünenler %67,8 oranı ile çoğunluktadır. Geri kalan %32 bu önermeye olumsuz yaklaşanları ya da kararsız olanları göstermektedir. Bu oran vatandaşın hesap sorabilme formlarını bilmediğini ya da bu yöntemi doğru bulmadığını göstermektedir. Oysa binlerce yıl önce doğrudan demokrasi modelinin uygulandığı Antik Atina’da vatandaşların yöneticilerden hesap sorma hakkı vardır. Binlerce yıl sonra teknoloji çağında yaşayan insanların söz konusu hakkı bilmemesi, kullanamaması sorgulanması gereken bir durumdur (Tablo 40).

Tablo 40. Vatandaş kendisini yöneten kamu görevlilerinden hesap sorabilmelidir- sıklık (frekans) tablosu

		“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli	Kesinlikle katılmıyorum	27	5,7	5,7	5,7
	Katılmıyorum	95	20,0	20,0	25,7
	Kararsızım	30	6,3	6,3	32,0
	Katılıyorum	91	19,2	19,2	51,2
	Kesinlikle katılıyorum	232	48,8	48,8	100,0
	Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 41. Vatandaş kendisini yöneten kamu görevlilerinden hesap sorabilmelidir- sıklık (frekans) tablosu

‘Vatandaş seçtiği temsilcileri-vekilleri gerektiğinde görevlerinden geri çağırmak, azletmek hakkına sahip olabilmelidir’ sorusuna cevap veren 475 kişiden, 288 kişi olumlu cevap verirken, 75 kişi kararsız kalmış, 112 kişi olumsuz cevap vermiştir. Olumlu düşünenler %60,7 oranı ile çoğunluktadır. Geri kalan %39,3 kamu görevlilerinin görevlerinden geri çağırılması konusunu ya önemsememekte ya da böyle bir hakkın olabileceğini bilmemektedir. Fransız Devrimi’nde yayınlanan Yurttaşlık ve İnsan Hakları Bildirgesi’nin 15.maddesi, vatandaşların kendilerini yönetenlerden hesap sorma hakkının

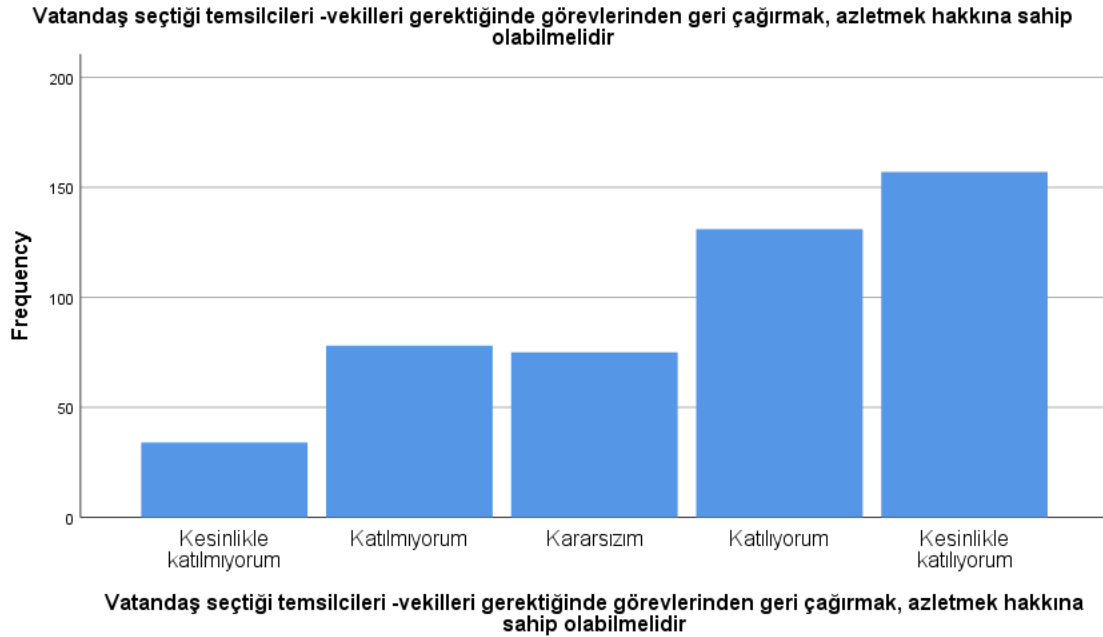
olduğundan söz etmektedir. Birkaç yüz yıl önce yorumlanan bu hakkın çağımızda göz ardı edilmesi üzerinde durulması gereken bir sorundur (Tablo.42).

Tablo 42. Vatandaş seçtiği temsilcileri- vekilleri gerektiğinde görevlerinden geri çağırma- azletmek hakkına sahip olabilmelidir- sıklık (frekans) tablosu

“Vatandaş seçtiği temsilcileri -vekilleri gerektiğinde görevlerinden geri çağırma, azletmek hakkına sahip olabilmelidir”

	“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli Kesinlikle katılmıyorum	34	7,2	7,2	7,2
Katılmıyorum	78	16,4	16,4	23,6
Kararsızım	75	15,8	15,8	39,4
Katılıyorum	131	27,6	27,6	66,9
Kesinlikle katılıyorum	157	33,1	33,1	100,0
Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 43. Vatandaş seçtiği temsilcileri- vekilleri gerektiğinde görevlerinden geri çağırma- azletmek hakkına sahip olabilmelidir- sıklık (frekans) tablosu

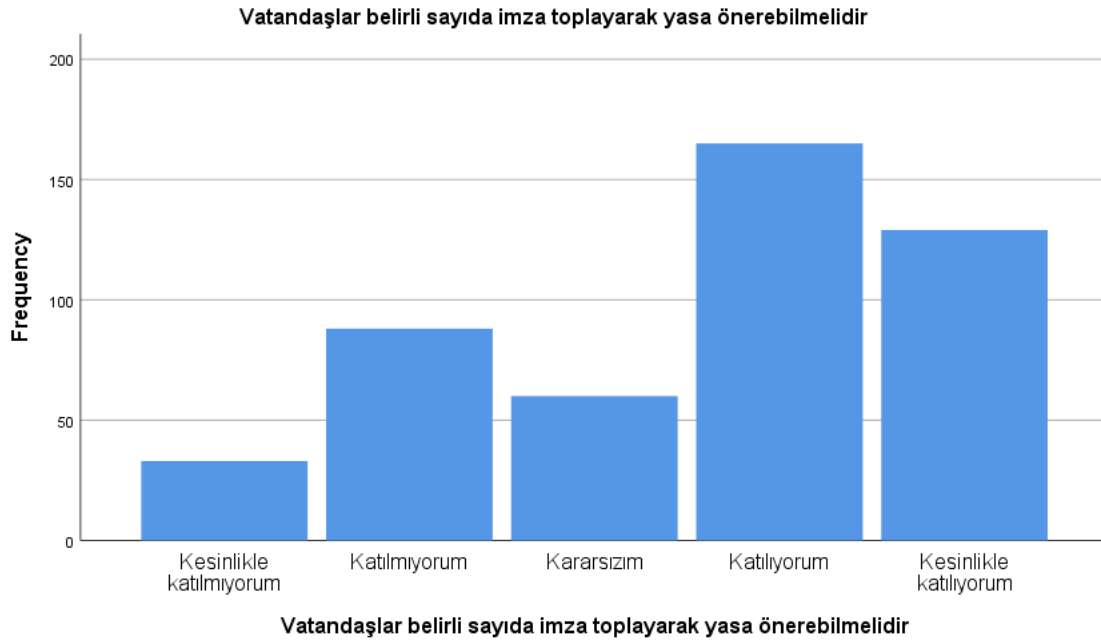
‘Vatandaşlar belli sayıda imza toplayarak yasa önerebilmelidir’ sorusuna cevap veren 475 kişiden, 294 kişi olumlu cevap verirken, 60 kişi kararsız kalmış, 121 kişi de olumsuz cevap vermiştir. Vatandaşların belirli sayıda imza toplayarak yasa önerebilmesi düşüncesinde olanlar %58,9 oranı ile çoğunluktadır. Vatandaşın yasama sürecine dahil

olmasının, yasa yazabilmesinin demokraside katılımcılığın ruhu olduğunu düşünmeyen ya da kararsız kalan toplam %41,1 cevaplayıcı katılımcı demokrasinin oluşturulabilmesi konusunda sorun teşkil etmektedir çünkü doğrudan demokrasinin gerçekleşebilmesi için vatandaşın katılımı istemesi gereklidir (Tablo.44).

Tablo 44. Vatandaşlar belirli sayıda imza toplayarak yasa önerebilmelidir- sıklık (frekans) tablosu

		“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli	Kesinlikle katılmıyorum	33	6,9	6,9	6,9
	Katılmıyorum	88	18,5	18,5	25,5
	Kararsızım	60	12,6	12,6	38,1
	Katılıyorum	165	34,7	34,7	72,8
	Kesinlikle katılıyorum	129	27,2	27,2	100,0
	Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 45. Vatandaşlar belirli sayıda imza toplayarak yasa önerebilmelidir- sıklık (frekans) tablosu

‘Vatandaşlar belirli sayıda imza toplayarak referandum önerebilmelidir’ sorusuna cevap veren 475 kişi içinden, 258 kişi olumlu cevap verirken, 73 kişi kararsız kalmış, 144

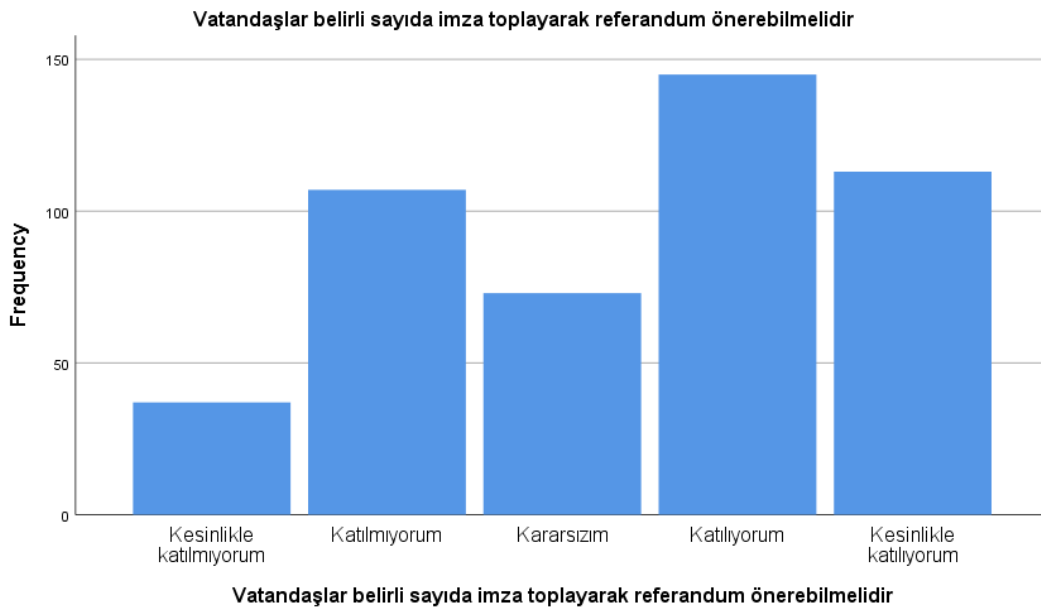

kişi olumsuz cevap vermiştir. Vatandaşların belirli sayıda imza toplayarak referandum önerebilmeleri doğrultusunda olumlu cevap verenler %54,3 oranı ile çoğunluktadır. Geri kalan kararsız ve olumsuz düşünenlerin oranı %50,7'dir ve bu gurubu oluşturanların, referandumun halk tarafından başlatılması deneyimini yaşamamış olmaları ve plebisit uygulamalarına alışık olmaları nedeniyle söz konusu sonuca yol açtıkları yorumu yapılabilir (Tablo 46).

Tablo 46. Vatandaşlar belirli sayıda imza toplayarak referandum önerebilmelidir- sıklık (frekans) tablosu

“Vatandaşlar belirli sayıda imza toplayarak referandum önerebilmelidir”					
		“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli	Kesinlikle katılmıyorum	37	7,8	7,8	7,8
	Katılmıyorum	107	22,5	22,5	30,3
	Kararsızım	73	15,4	15,4	45,7
	Katılıyorum	145	30,5	30,5	76,2
	Kesinlikle katılıyorum	113	23,8	23,8	100,0
	Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 47. Vatandaşlar belirli sayıda imza toplayarak referandum önerebilmelidir- sıklık (frekans) tablosu

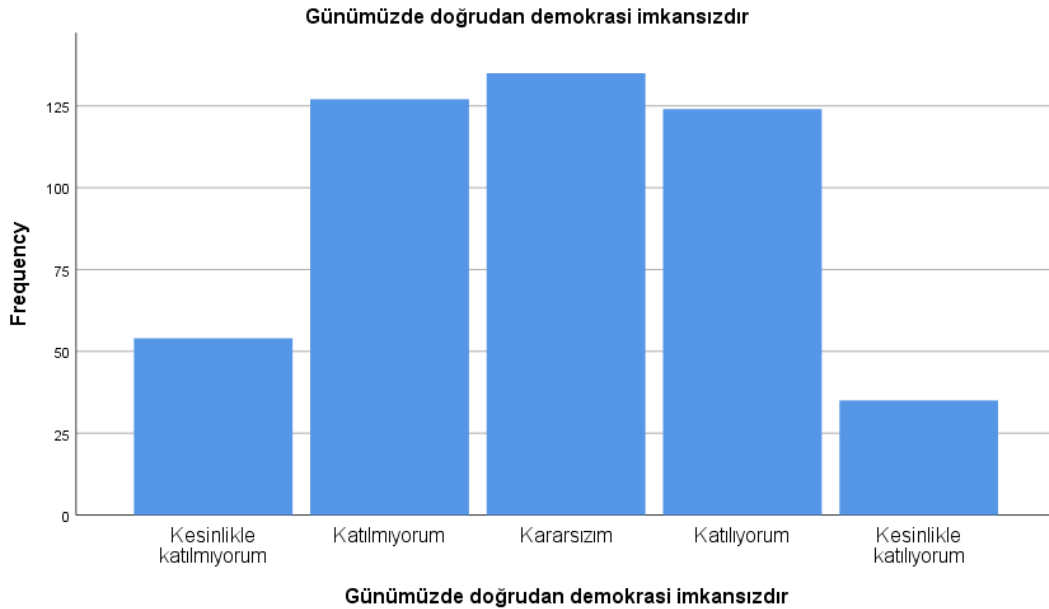
‘Günümüzde doğrudan demokrasi imkansızdır’ sorusuna cevap veren 475 kişiden, 181 kişi olumsuz cevap verirken, 135 kişi kararsız kalmış, 159 kişi olumlu cevap

vermiştir. Günümüzde doğrudan demokrasinin imkansız olmadığını düşünenlerin oranı %38,1, imkansız olduğunu düşünenlerin oranı %33,5, kararsız olanların oranı %28,4 olarak belirlenmiştir ve oranların birbirine yakın olduğu görülmektedir. Doğrudan demokrasi modelinin binlerce yıldır rafa kaldırılmış olmasının ve bizim coğrafyamızda bu süreçte hiç deneyimlenmemiş olmasının ve bilgi iletişim teknolojileri kanalıyla yarı-doğrudan demokrasinin uygulanabilir olduğunun gündeme gelmemesinin verilen cevaplarda etkili olduğu yorumu yapılabilir (Tablo 48).

Tablo 48. Günümüzde doğrudan demokrasi imkansızdır- sıklık (frekans) tablosu

“Günümüzde doğrudan demokrasi imkansızdır”					
		“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli	Kesinlikle katılmıyorum	54	11,4	11,4	11,4
	Katılmıyorum	127	26,7	26,7	38,1
	Kararsızım	135	28,4	28,4	66,5
	Katılıyorum	124	26,1	26,1	92,6
	Kesinlikle katılıyorum	35	7,4	7,4	100,0
	Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 49. Günümüzde doğrudan demokrasi imkansızdır- sıklık (frekans) tablosu

5.5. SİYASİ PARTİLERE İLİŞKİN VERİLER

5.5.1. Frekans Tabloları (Sıklık Dağılımları)

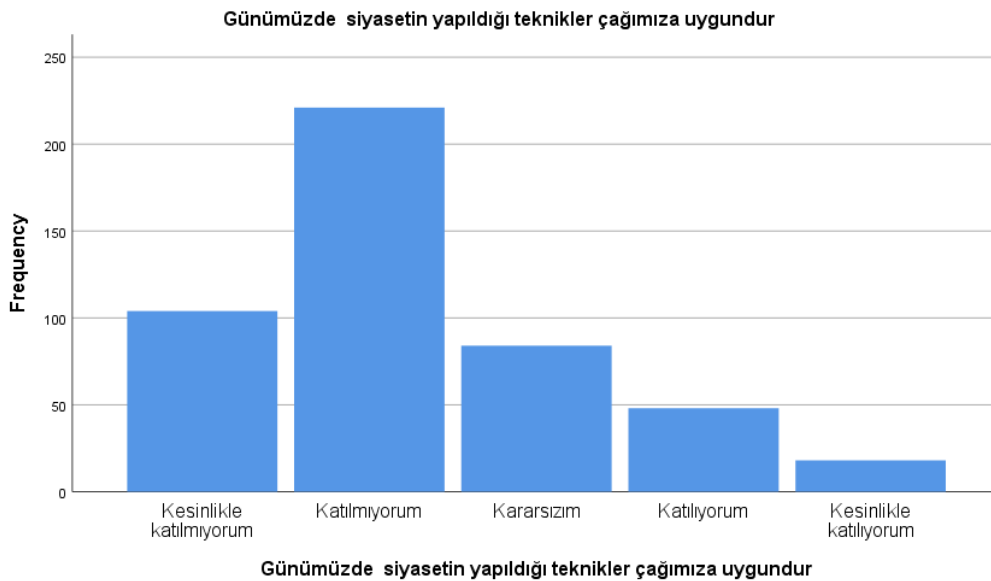
‘Günümüzde siyasetin yapıldığı teknikler çağımıza uygundur’ sorusuna cevap veren 475 kişiden, 325 kişi olumsuz cevap vermiş, 84 kişi kararsız kalmış ve 66 kişi olumlu cevap vermiştir. Günümüzde siyasetin yapıldığı tekniklerin çağımıza uygun olmadığını düşünenlerin oranı %68,4 ile çoğunluktadır. Geri kalan %31,6 oranındaki katılımcılar, kararsız olanları ve önermeye olumlu bakanları göstermektedir ve bu gurubu oluşturanların siyasette uygulanan yeni tekniklere, dijital siyasete yabancı oldukları anlaşılmaktadır (Tablo 50).

Tablo 50. Günümüzde siyasetin yapıldığı teknikler çağımıza uygundur- sıklık (frekans) tablosu

Günümüzde siyasetin yapıldığı teknikler çağımıza uygundur

	“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli Kesinlikle katılmıyorum	104	21,9	21,9	21,9
Katılmıyorum	221	46,5	46,5	68,4
Kararsızım	84	17,7	17,7	86,1
Katılıyorum	48	10,1	10,1	96,2
Kesinlikle katılıyorum	18	3,8	3,8	100,0
Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 51. Günümüzde siyasetin yapıldığı teknikler çağımıza uygundur- sıklık (frekans) tablosu

‘Siyasette temsilcilerimizi-vekillerimizin belirlenmesi sürecinde internet kanalıyla görüşlerimiz alınmalıdır’ sorusuna cevap veren 475 kişi içinden, 279 kişi

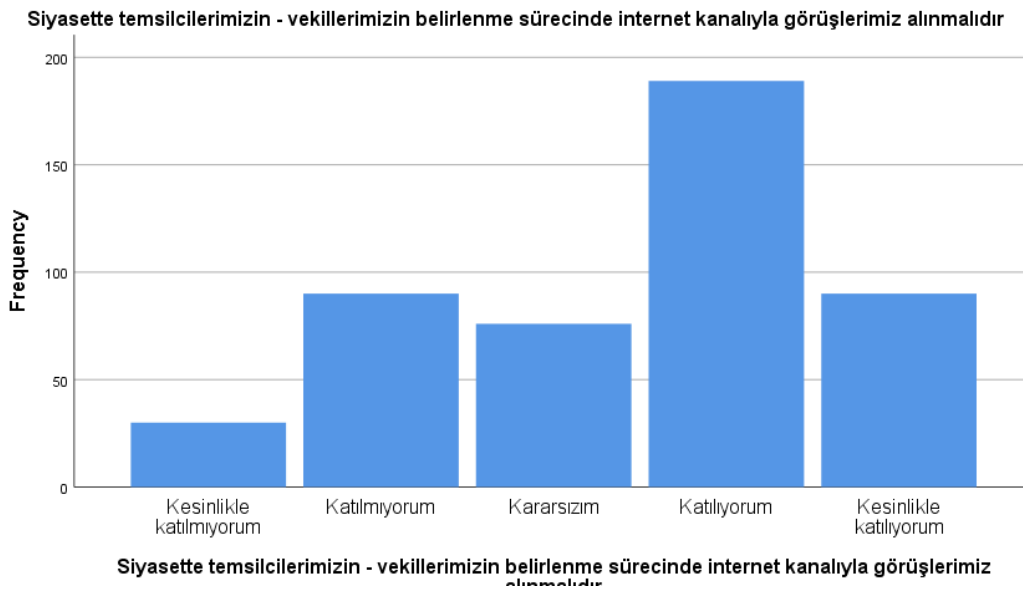
olumlu cevap vermiş, 76 kişi kararsız kalmış ve 120 kişi olumsuz cevap vermiştir. Siyasette temsilcilerimizin-vekillerimizin belirlenme sürecinde internet kanalıyla görüşümüzün alınmasına olumlu bakanlar %58,7 ile çoğunluktadır. Türkiye’de ön seçim uygulamaları kimi partiler tarafından yapılıyor olsa dahi bu sistem tam olarak yerleşmemiştir ve sistemin internet üzerinden yapılmasına tamamiyle yabancı olunmasından dolayı kararsız olanların ve olumsuz bakanların bulunduğu yorumu yapılabilir. Bu gurubu oluşturanların oranı %41,3’tür (Tablo 52).

Tablo 52. Siyasette temsilcilerimizin-vekillerimizin belirlenme sürecinde internet kanalıyla görüşlerimiz alınmalıdır- sıklık (frekans) tablosu

“Siyasette temsilcilerimizin - vekillerimizin belirlenme sürecinde internet kanalıyla görüşlerimiz alınmalıdır”

	“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli Kesinlikle katılmıyorum	30	6,3	6,3	6,3
Katılmıyorum	90	18,9	18,9	25,3
Kararsızım	76	16,0	16,0	41,3
Katılıyorum	189	39,8	39,8	81,1
Kesinlikle katılıyorum	90	18,9	18,9	100,0
Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 53. Siyasette temsilcilerimizin-vekillerimizin belirlenme sürecinde internet kanalıyla görüşlerimiz alınmalıdır- sıklık (frekans) tablosu

‘Siyasi partilerin programlarının belirlenme sürecine vatandaş internet üzerinden dahil olabilir’ sorusuna cevap veren 475 kişi içinden, 284 kişi olumlu cevap vermiş, 63

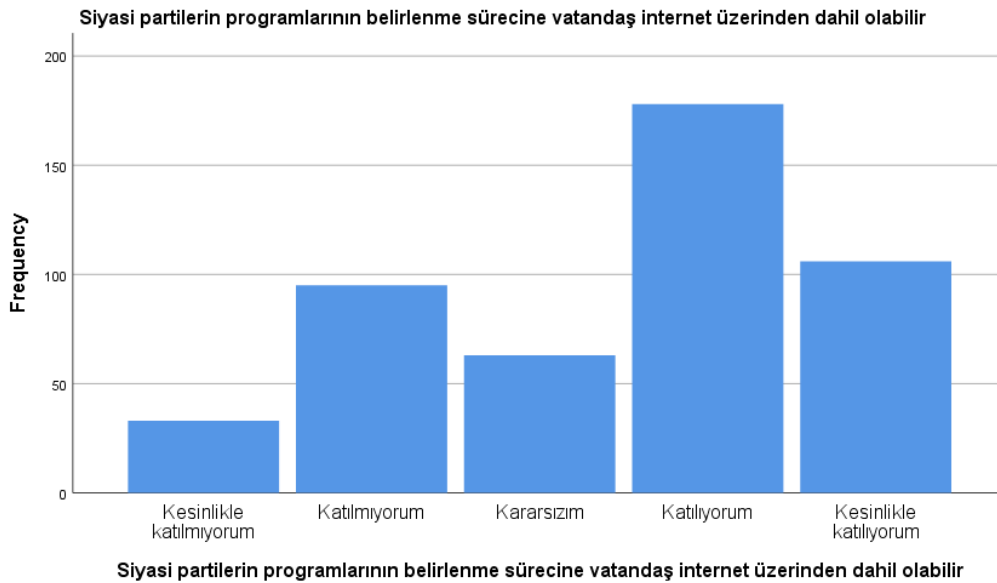
kişi kararsız kalmış, 128 kişi olumsuz cevap vermiştir. Siyasi partilerin programlarının belirlenme sürecine vatandaşın internet üzerinden dahil olmasına olumlu bakanlar %59,8 ile çoğunluktadır. Bilinen uygulama İtalya’da 5YH tarafından gerçekleştirilmiştir ve henüz dünyada başka bir örneği yoktur. Bu nedenle siyasi partilerin programlarını danışmadan yazmaları normal karşılanmaktadır. Ankara evreninde %40 oranında katılımcı söz konusu anket sorusu karşısında kararsız kalmış ve olumsuz cevap vermiştir. Deneyimler arttıkça ve paylaşıldıkça insanların siyasi partilerin programlarının yazılım süreçlerine katılımları artabilir (Tablo 54).

Tablo 54. Siyasi partilerin programlarının belirlenme sürecine vatandaş internet üzerinden dahil olabilir- sıklık (frekans) tablosu

“Siyasi partilerin programlarının belirlenme sürecine vatandaş internet üzerinden dahil olabilir”

	“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli Kesinlikle katılmıyorum	33	6,9	6,9	6,9
Katılmıyorum	95	20,0	20,0	26,9
Kararsızım	63	13,3	13,3	40,2
Katılıyorum	178	37,5	37,5	77,7
Kesinlikle katılıyorum	106	22,3	22,3	100,0
Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 55. Siyasi partilerin programlarının belirlenme sürecine vatandaş internet üzerinden dahil olabilir- sıklık (frekans) tablosu

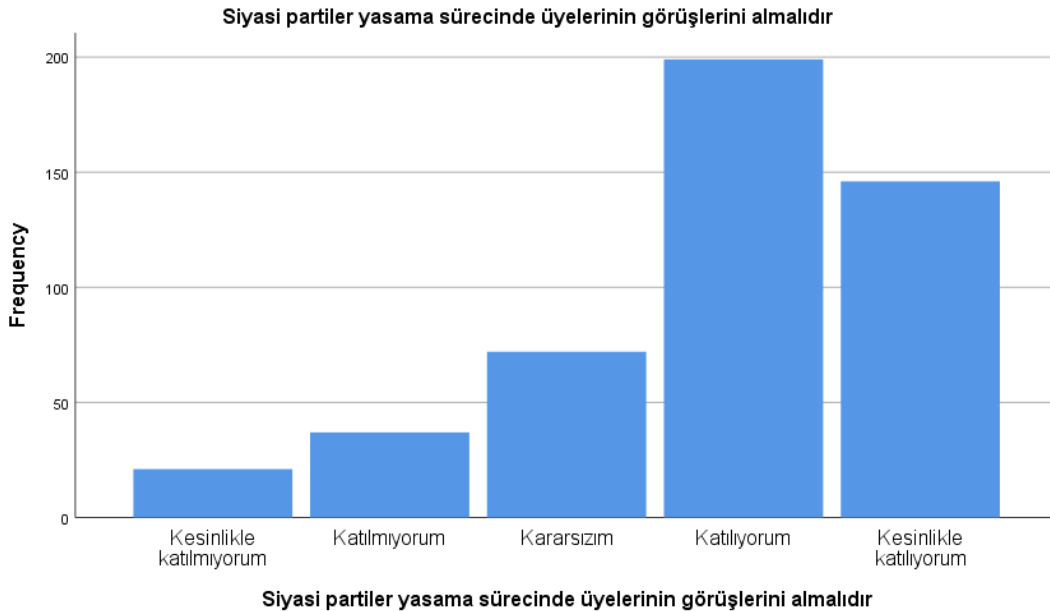
‘Siyasi partiler yasama sürecinde üyelerinin görüşlerini almalıdır’ sorusuna cevap veren 475 kişi içinden, 345 kişi olumlu cevap verirken, 72 kişi kararsız kalmış, 58 kişi

olumsuz cevap vermiştir. Siyasi partilerin yasama sürecinde üyelerinin görüşlerini almalarını gerektiğini düşünenler %72,6 ile çoğunluktadır. Yasama sürecinde internet üzerinden üyelerin görüşlerinin alınması hiç deneyimlenmemiş ve pek bilinmeyen bir yöntem olduğu için cevaplayanlar içerisinde düşük bir oranda da olsa (%27,4) kararsızlar ve olumsuzlar çıkmıştır (Tablo 56).

Tablo 56. Siyasi partiler yasama sürecinde üyelerinin görüşlerini almalıdır- sıklık (frekans) tablosu

“Siyasi partiler yasama sürecinde üyelerinin görüşlerini almalıdır”					
		“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli	Kesinlikle katılmıyorum	21	4,4	4,4	4,4
	Katılmıyorum	37	7,8	7,8	12,2
	Kararsızım	72	15,2	15,2	27,4
	Katılıyorum	199	41,9	41,9	69,3
	Kesinlikle katılıyorum	146	30,7	30,7	100,0
	Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 57. Siyasi partiler yasama sürecinde üyelerinin görüşlerini almalıdır- sıklık (frekans) tablosu

5.6. E- DEMOKRASİNİN TÜRKİYE’DE UYGULANABİLİRLİĞİ

‘Bilgi iletişim teknolojileri-internet doğrudan siyasal katılım için kullanılabilir’ sorusuna cevap veren 475 kişi içinden, 242 kişi olumlu cevap verirken, 98 kişi kararsız

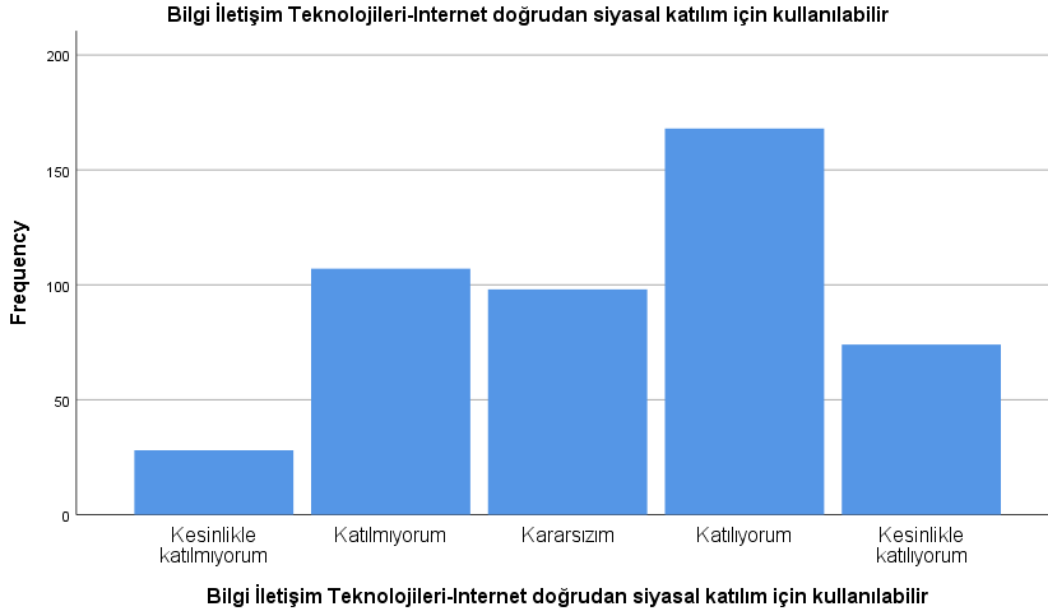
olduğunu söylemiş, 135 kişi olumsuz cevap vermiştir. İnternetin doğrudan siyasal katılım için kullanabileceğini düşünenler %51 ile çoğunluktadır. Geri kalan %49 oran önemli bir rakamdır ve internet üzerinden katılımcılığa şüpheyile ve olumsuz yaklaşımları göstermektedir. Sonucun bu konudaki deneyim eksikliği ile ilgisi vardır. İnternet okur yazarlığına yabancı olmak da olumsuz görüşleri etkileyebilir ancak ülkemizde cep telefonu ve internet bankacılığı kullanımının yaygın olması, dijital siyasetin de öğretilebileceği yorumunu yapmamıza neden olmaktadır ve bu konuyu siyasi partilerin eğitim programlarına almaları önem taşımaktadır (Tablo 58).

Tablo 58. Bilgi İletişim Teknolojileri- İnternet doğrudan siyasal katılım için kullanılabilir- sıklık (frekans) tablosu

“Bilgi İletişim Teknolojileri-İnternet doğrudan siyasal katılım için kullanılabilir”

	“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli Kesinlikle katılmıyorum	28	5,9	5,9	5,9
Katılmıyorum	107	22,5	22,5	28,4
Kararsızım	98	20,6	20,6	49,1
Katılıyorum	168	35,4	35,4	84,4
Kesinlikle katılıyorum	74	15,6	15,6	100,0
Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 59. Bilgi İletişim Teknolojileri- İnternet doğrudan siyasal katılım için kullanılabilir- sıklık (frekans) tablosu

‘Ülkemizde internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir’ sorusuna cevap veren 475 kişi içinden, 201 kişi olumsuz cevap verirken, 144 kişi kararsız kalmış, 130 kişi olumlu cevap vermiştir. İnternet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanamayacağını düşünenlerin oranı %42,3 ile çoğunluktadır. Bütün anket soruları içinde en çok ‘kararsızım’ cevabının verildiği soru bu sorudur. İnternet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabileceği konusunda kararsız olanların oranı %20.6’dır. Ülkemizde doğrudan demokrasi kurumları ve uygulamaları yoktur ve dahası doğrudan demokrasinin internet üzerinden uygulanma deneyimi de yoktur ve katılımcıların bilmedikleri formlara şüpheyle yaklaşmaları son derece doğaldır. Geleneksel siyasi partiler dijitalleşip, katılımcı portallar kurup üyelerini siyaset üretme süreçlerine dahil ederlerse doğrudan demokrasinin ruhu vatandaşlara yansımaya başlayacaktır (Tablo 60).

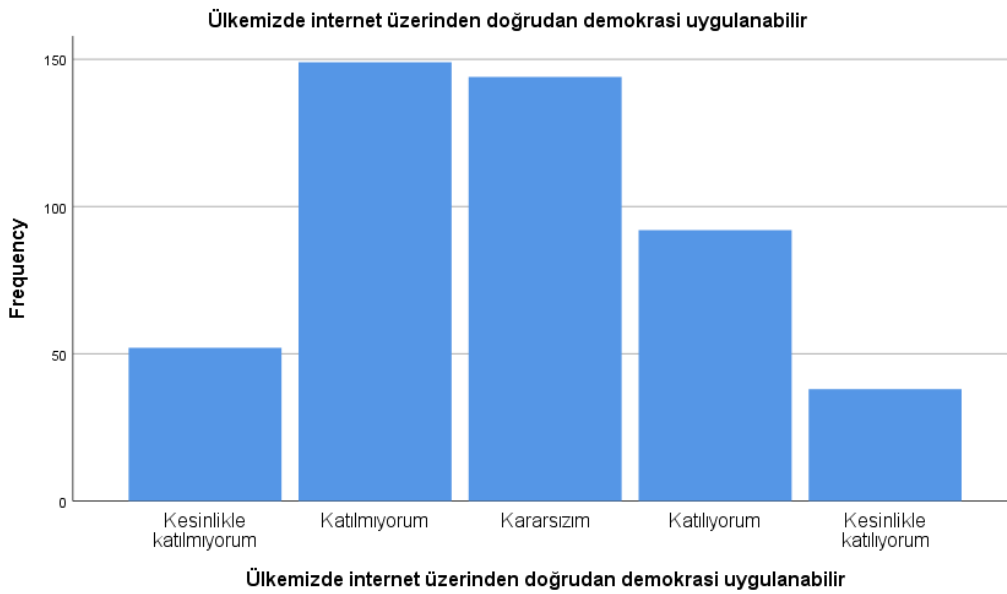
Tablo 60. Ülkemizde internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir- sıklık (frekans) tablosu

“Ülkemizde internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir”

		“Frekans”	“Yüzde”	“Geçerli Yüzde”	“Toplam %”
Geçerli	Kesinlikle katılmıyorum	52	10,9	10,9	10,9
	Katılmıyorum	149	31,4	31,4	42,3
	Kararsızım	144	30,3	30,3	72,6
	Katılıyorum	92	19,4	19,4	92,0
	Kesinlikle katılıyorum	38	8,0	8,0	100,0
	Toplam	475	100,0	100,0	

Tablo 61. Ülkemizde internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir- sıklık (frekans) tablosu

475 kişi üzerinde uygulanan anketimizin modelini oluşturan dört bölüme (demokrasiye bakış açısı, temsili demokrasi, doğrudan demokrasi, siyasi partiler, e-demokrasi) baktığımızda cevaplayıcıların demokrasiye bakış açılarının %50'nin üzerinde bir oranla olumlu olduğu söylenebilir. 'Demokrasiye bakış açısı' bölümünde; demokrasinin halkın yönetimi olduğunu düşünenler %65,3'tür ve en doğru yönetim biçimi olduğunu düşünenler %63,7'dir. Demokrasi için halkın doğrudan katılımı gereklidir düşüncesinde olanların oranı %73,6 ile oldukça yüksektir. Olumlu cevap verenlerin, demokrasinin halkın yönetimi, en iyi yönetim biçimi olduğunu ve halkın katılımının gerektiğinin düşünmeleri, katılımcılığı önemli buldukları görülmektedir.

Önermeye olumsuz bakanların ve kararsız olanların, halk olmadan demokrasiyi düşünebilmeleri demokrasi kavramını anlayamadıklarını göstermektedir. Seçme ve seçilme hakkına sahip olmanın demokrasi için yeterli olduğunu düşünmeyen 276 kişi, cevap verenlerin %58,1'ini oluşturmaktadır. Bu kişilerin demokrasi için daha çok ölçütün uygulanır olması gerektiğini düşündükleri söylenebilir. Önermeye olumlu bakanlar %41,9 oranındadır ve demokrasiyi düzenli aralıklarla yapılan seçimlere indirgemektedirler ve demokrasiyi sadece bir oy olarak görmektedirler yorumu yapılabilir.

'Temsili demokrasi' bölümünde, cevaplayıcıların bazı sorunlar gördüğü ortaya çıkmaktadır. Oy verenler %56,4 oranla siyaseten vekalet verdiğimiz temsilcileri tanımamaktadırlar. Demokrasi için temsilcilere vekalet vermenin yeterli olmadığını düşünenlerin oranı %67,8'dir. Ülkemizde vatandaşın yönetime katılımının yeterli olmadığını söyleyenler %74,1 oranı ile çoğunluktadır. Ülkemizde temsili demokrasi modelinin yeterli olmadığını düşünenler %68,7 oranındadır. Geri kalan olumlu cevaplayıcılar ve kararsızlar ise temsili demokrasinin krizi hakkında yeterli fikre sahip görünmemektedirler. Ayrıca Ankara evreninde temsilcilerini tanıdıklarını söylemeleri ise gerçekleşmesi kolay olmayan, enteresan bir sonuçtur.

'Doğrudan demokrasi' bölümünde verilen cevaplara bakıldığında, vatandaşın kendisini yöneten görevlilerden hesap sorabilmesi gerektiğini düşünenlerin oranı %67,8'dir. Seçtikleri temsilcileri-vekilleri gerektiğinde geri çağırmak, azletmek hakkına sahip olabilmeleri gerektiğini düşünenlerin oranı %60,7'dir. Vatandaşların belli sayıda imza toplayarak yasa önerebilmesine olumlu bakanlar %58,9'dur. Vatandaşın belli sayıda imza toplayarak referandum önerebilmesi gerektiğini düşünenlerin oranı %54,3'tür. Günümüzde doğrudan demokrasinin imkansız olduğunu düşünenler %38,1 ile imkansız olmadığını düşünenlerden ve kararsızlardan biraz daha fazladır. Hatta olumlu düşünenler, olumsuz düşünenler ve kararsızlar birbirine yakın orandadır denilebilir. Olumsuz ve

kararsız cevaplayanların, doğrudan demokrasinin kurumlarına inanıp, doğrudan demokrasinin gerçekleşebilmesine tereddütle yaklaşması doğrudan demokrasi ile uygulamalarını ilişkilendiremediklerini göstermektedir. Doğrudan demokrasinin kurumlarıyla nasıl hayata geçirilebileceğine dair bilgilendirmenin, eğitimin gerektiği anlaşılmaktadır.

‘Siyasi Partiler’ bölümünde; günümüzde siyasetin yapıldığı tekniklerin çağımıza uygun olmadığını düşünenler %68,4 oranındadır. Siyasette temsilcilerimizin-vekillerimizin belirlenme sürecinde internet kanalıyla görüşümüzün alınmasına olumlu bakanlar %58,7 oranındadır. Siyasi partilerin programlarının belirlenme sürecine vatandaşın internet üzerinden dahil olmasını olumlu cevaplayanlar %59,8 oranındadır. Siyasi partilerin yasama sürecinde üyelerinin görüşünü alması gerektiğini düşünenler %72,6 ile çoğunluktadır. Geri kalan kararsızlar ve olumsuz düşünenler, siyasi partilerin elektronik sistemler üzerinden üyelerini karar alma süreçlerine dahil etmeleri konusunda yeterli bilgiye ve deneyime sahip değillerdir.

‘E-demokrasi’ bölümünde; cevaplayıcılar internetin doğrudan siyasal katılım için kullanabileceğini düşünmektedirler ancak internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabileceği sorusuna olumsuz cevap verenlerin sayısı daha fazladır. Bu bölümde ortaya çıkan çelişki, cevaplayıcıların katılımcılık ile e-demokrasiyi birbiriyle net bir şekilde ilişkilendiremediklerini göstermektedir. 475 anket cevaplayıcısının çoğunluğu doğrudan demokrasinin kurumlarına olumlu bakmakta, temsili demokrasiyi yeterli bulmamakta, siyasi partilerin değişmesi ve internet açılımı yapmasını olumlu görmekte, internet üzerinden katılımcılığın sağlanabileceğini düşünmekte ancak internet üzerinden doğrudan demokrasinin gerçekleşebileceğine inanmamaktadırlar.

5.6.1. Normallik Dağılımı: Çarpıklık (Skewness)- Basıklık (Kürtosis) Değerlendirmesi)

Analizlerin uygulanabilmesi için gerekliliklerden bir tanesi de normallik dağılımı göstermesidir (Karagöz, 2017:104). Verileri analiz etmeye başlamadan önce doğru düzenlenmiş olduklarından emin olmak gereklidir. Normallik dağılımını değerlendirebilmek için kullanılan yöntemlerden biri de çarpıklık (skewness) ve basıklık (kürtosis) yöntemidir. Kim'e göre; örneklem sayısı yüksek olan, bir başka deyişle örneklem sayısı 300'ün üzerinde olan analizlerde, basıklık ve çarpıklık değeri daha güvenilirdir (Kim, 2013). Tezimizdeki anket çalışmasında örneklem sayısı 475'tir. Çarpıklık (skewness) ve basıklık (kürtosis) -2 ila + 2 arasında ise veriler normal dağılım gösteriyor demektir.

Tablo 62. Normallik dağılımı (Skewness- Kurtosis değerlendirme)

Normallik Dağılımı

İstatistik		Temsili_demokrasi	Demokrasiye_Bakis_Acisi	Dogrudan_Demokrasi	Siyasi_Parti	E_Demokrasi
N	Geçerli	475	475	475	475	475
	Eksik	0	0	0	0	0
Çarpıklık (Skewness)		,111	-,498	-,410	-,640	-,005
Std. Çarpıklık Hatası		,112	,112	,112	,112	,112
Basıklık (Kürtosis)		,548	-,228	-,833	,038	-,643
Std. Basıklık Hatası		,224	,224	,224	,224	,224

“Dört demografik soru haricindeki ondokuz soru için oluşturulan 5 üst basıklı modellemenin skewness ve kurtosis değerleri -1,96 ila +1,96 aralığında yer alarak normal dağılım göstermişlerdir.” Temsili demokrasiye dair dört sorunun skewness değeri $-1,96 < 0,111 < + 1,96$ arasında, kurtosis değeri $-1,96 < 0,548 < +1,96$ arasındadır. Demokrasiye bakış açısına dair 4 sorunun skewness değeri $-1,96 < - 0,498 < +1,96$ arasında, kurtosis değeri $-1,96 < -0,228 < +1,96$ arasındadır. Doğrudan demokrasiye dair beş sorunun skewness değeri $-1,96 < - 0,410 < +1,96$ arasında, kurtosis değeri $-1,96 < -0,833 < +1,96$

arasındadır. Siyasi partilere dair dört sorunun skewness değeri $-1,96 < -0,640 < +1,96$ arasında, kurtosis değeri $-1,96 < 0,38 < +1,96$ arasındadır. E-demokrasiye dair iki sorunun skewness değeri $-1,96 < -0,005 < +1,96$ arasında, kurtosis değeri $-1,96 < -0,643 < +1,96$ arasındadır.

5.6.2. Güvenilirlik Analizi (Reliability Analysis)

“Cronbach’s Alpha değeri, ölçeğin güvenli olup olmadığını göstermektedir. Bu verilerin 0,8 ile 1,0 arasında olması yüksek düzeyde güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir” (Karagöz, 2017: 24). Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda elde edilen 0,837 Cronbach’s Alpha değeri ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. Reliability Analysis, verilerin SPSS (Statistical Package for Social Sciences) veri tabanına girilmesi sonucu elde edilir.

Tablo 63. Güvenilirlik istatistiği

Güvenilirlik İstatistiği (Reliability Statistics)	
Cronbach's Alpha	Sayı
,837	5

Tablo.63’e göre alpha değeri 0,8 ila 1,00 arasındadır ve güvenilirdir.

Tablo 64. Vaka işlem özeti

Vaka İşlem Özeti (Case Processing Summary)			
		N	%
Cases	Geçerli	475	100,0
	Hariç ^a	0	,0
	Toplam	475	100,0

Tablo 64'e göre anket cevaplarının değerlendirilmesi sonucunda eksik veri olmadığı gözlenmiştir. Cevaplandırılmayan soru yoktur ve her soru 475 anket cevaplayıcısı tarafından cevaplandırılmıştır.

5.6.3. Karşılıklı İlişki (Korelasyon) Analizi

“Korelasyon analizinde iki değişken arasındaki ilişkinin yönü ve şiddeti saptanır fakat bu ilişki bir neden-sonuç ilişkisi olmak zorunda değildir” (Baş, 2013: 157). Aşağıdaki analizlerde çalışmamızda oluşturulan beş modelin karşılıklı ilişkilerinin derecesini inceleyeceğiz. Beş model bölümünün; (1) Demokrasiye bakış açısı, (2) Temsili demokrasi (3) Doğrudan demokrasi, (4) Siyasi partiler, (5) E-demokrasi) sig değeri ‘0.05’ten düşük olduğu için anlamlıdır. Correlation Coefficient değerleri iki soru arasındaki korelasyonu vermektedir ve sonuçlar (-1 ile +1 arasında çıkar). -1: çok güçlü ve negatif, 0: etkisiz, 0.1: pozitif ve çok güçsüz, 0,4: orta güçte, +1 ise çok güçlü ve pozitif bir etkiyi temsil etmektedir.

Tablo 65. Sıklık dağılımı

Karşılıklı İlişki (Correlations)							
			Temsili_ demokrasi	Demokrasiye_Bakis_ Açısı	Dogrudan_ Demokrasi	Siyasi_ Parti	E_Demokrasi
Spearman's rho	temsili_ demokrasi	Korelasyon Katsayısı	1,000	,574**	,278**	,579**	,288**
		Sig. (2-tailed)	.	,000	,000	,000	,000
		N	475	475	475	475	475
	Demokrasiye_ Bakis_ Açısı	Korelasyon Katsayısı	,574**	1,000	,410**	,507**	,333**
		Sig. (2-tailed)	,000	.	,000	,000	,000
		N	475	475	475	475	475
	Dogrudan_ Demokrasi	Korelasyon Katsayısı	,278**	,410**	1,000	,681**	,538**
		Sig. (2-tailed)	,000	,000	.	,000	,000
		N	475	475	475	475	475
	Siyasi_Parti	Korelasyon Katsayısı	,579**	,507**	,681**	1,000	,633**
		Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	.	,000
		N	475	475	475	475	475
	E_Demokrasi	Korelasyon Katsayısı	,288**	,333**	,538**	,633**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	.
		N	475	475	475	475	475

Tablo 65'in verilerine göre modelin 'temsili demokrasi' bölümü ile 'demokrasiye bakış açısı' bölümü arasındaki karşılıklı ilişki (*correlation coefficient*) değeri 0,574 olarak çıkmıştır: pozitif ve orta güçte bir ilişkiyi göstermektedir. Katılımcıların demokrasiye bakış açıları olumlu ilerlerken, temsili demokrasiye bakış açıları olumsuz doğru gitmemektedir. Demokrasiye bakış açıları ile temsili demokrasiye bakış açıları arasında orta seviyede ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Ankara evrenindeki katılımcılara göre demokrasi ile temsili demokrasi arasında orta derecede ve olumlu bir ilişki vardır. Katılımcılar temsili demokrasiden başka bir demokrasi modeli deneyimlememişlerdir ve bu model ile demokrasiyi beraber değerlendirmektedirler.

'Temsili demokrasi' ile 'doğrudan demokrasi' arasındaki karşılıklı ilişki (*correlation coefficient*) değeri 0,278 çıkmıştır: pozitif ve güçsüz bir etkiyi göstermektedir. Ankara evrenindeki katılımcılar, temsili demokrasi ile doğrudan demokrasi arasında olumlu bir ilişki görseler de deneyimledikleri temsili demokrasi ile deneyimlemedikleri doğrudan demokrasi arasında güçlü bir ilişki kuramamaktadırlar. Doğrudan demokrasinin kurumlarını kullanmadıkları ve bu kurumların temsili demokrasi vasıtasıyla uygulandığı yarı doğrudan demokrasiyi de deneyimlemedikleri için iki modelin etkileşimi hakkında kararsızdırlar.

'Temsili demokrasi ile 'siyasi partiler' arasındaki karşılıklı ilişki (*correlation coefficient*) değeri 0,579 çıkmıştır: pozitif ve orta güçte bir etkiyi göstermektedir. Siyasi partiler, temsili demokrasinin kurumları oldukları için ve katılımcılar tarafından bilindikleri için cevaplarda karşılıklı ilişki pozitif çıkmaktadır ancak orta güçtedir ve bu sonuç da katılımcıların siyasi partilere karşı azalan güvenlerinden kaynaklanıyor olabilir.

'Temsili demokrasi' ile 'e-demokrasi' arasındaki karşılıklı ilişki (*correlation coefficient*) değeri 0,288 çıkmıştır: pozitif ve güçsüz bir etkiyi göstermektedir. Katılımcılar elektronik demokrasinin formlarının temsili demokraside kullanabilmesine olumlu bakmaktadırlar ancak bu formlar temsili demokrasi modeli içerisinde bugüne

kadar kullanılmadıkları için temsili demokrasi ile e-demokrasi arasındaki ilişkinin etkisi güçsüz görünmektedir.

‘Demokrasiye bakış açısı’ bölümü ile ‘doğrudan demokrasi’ bölümü arasındaki karşılıklı ilişki (*correlation coefficient*) derecesi 0,410 olarak çıkmıştır: pozitif ve orta güçte bir etkiyi göstermektedir. Katılımcılar doğrudan demokrasinin kurumlarına olumlu baksalar da uygulamaları ve sonuçları hakkında deneyimleri olmadığı için iki değişken arasında güçlü bir ilişki kurmamaktadırlar.

‘Demokrasiye bakış açısı’ bölümü ile ‘siyasi partiler’ bölümü arasındaki karşılıklı ilişki (*correlation coefficient*) derecesi 0,507 olarak çıkmıştır: pozitif ve orta güçte bir etkiyi göstermektedir. Katılımcılar demokrasi formlarının siyasi partiler tarafından uygulanacağını ama iki değişken arasındaki karşılıklı ilişkinin orta güçte olacağını düşünmektedirler. Ankara evrenindeki katılımcılar siyasi partilerin, çalışmada önerilen demokrasi formlarını tatbik ettiklerine tanıklık etmemişlerdir. Bu yüzden siyasi partiler ile demokrasiye bakış açıları arasında güçlü bir etki bulunmamaktadır.

‘Demokrasiye bakış açısı’ bölümü ile ‘e-demokrasi’ bölümü arasındaki karşılıklı ilişki (*correlation coefficient*) derecesi 0,333 olarak çıkmıştır: pozitif ve güçsüz bir etkiyi göstermektedir. Ankara evrenindeki katılımcılar için elektronik demokrasi uygulamaları tanıdık değildir ve demokrasiye bakış açıları ile elektronik demokrasi formları arasında olumlu dahi olsa, güçlü bir etki görülmemektedir.

‘Doğrudan demokrasi’ bölümü ile ‘siyasi partiler’ bölümü arasındaki karşılıklı ilişki (*correlation coefficient*) derecesi 0,681 olarak çıkmıştır: pozitif ve orta güçte bir etkiyi göstermektedir. Ankara evrenindeki katılımcıların, siyasi partiler ve yarı doğrudan demokrasi formları arasında olumlu ve orta güçte bir etkileşim gördükleri söylenebilir. Katılımcılar siyasi partilerin kanalıyla yarı doğrudan demokrasinin bazı kurumlarının uygulanabileceğini düşünmektedirler.

‘Doğrudan demokrasi’ bölümü ile ‘e-demokrasi’ bölümü arasındaki karşılıklı ilişki (*correlation coefficient*) derecesi 0,538 olarak çıkmıştır: pozitif ve orta güçte bir etkiyi göstermektedir. Katılımcıların, doğrudan demokrasi yeşermeye başladıkça, bazı kurumlarının bilgi iletişim teknolojilerinin yardımıyla hayata geçirilebileceğini düşündükleri yorumu yapılabilir.

‘Siyasi partiler’ bölümü ile ‘e- demokrasi’ bölümü arasındaki karşılıklı ilişki (*correlation coefficient*) derecesi 0,633 olarak çıkmıştır: pozitif ve güçlü bir etkiyi göstermektedir. Katılımcılar, siyasi partiler ile elektronik demokrasi formları arasında olumlu ve etkili bir iletişim görmektedirler. Ankara evrenindeki katılımcıların, siyasi partilerin kullandıkları teknikler arttıkça, elektronik demokrasi formlarını uygulayabileceklerini düşündükleri söylenebilir.

Ki-Kare (Chi-Square) Testi: “İki değişken arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla kullanılır” (Baş, 2013: 157). Ki-kare değeri 0,05’den küçük olursa iki değişken arasında anlamlı bir ilişki var demektir.

Cinsiyet Ölçeği: Pearson Chi-Square: 0,009 < 0,05

Yaş Ölçeği: Ki-kare (*Chi-Square*) test (0,696 > 0,05)

Gelir Ölçeği: Ki-kare testi; Pearson chi-Square. 0,443 > 0,05

Eğitim Ölçeği: Ki-kare test (*Chi-Square*) (0,097 > 0,05)

‘Demokrasi halkın yönetimidir’ cevapları ile bağımlı değişken cevapları: Ki-kare test; Pearson Chi-Square değeri 0,009<0,05

‘Demokrasi en doğru yönetim biçimidir’ cevapları ile bağımlı değişken cevapları: Ki-kare Pearson Chi-Square değeri 0,000 < 0,05

‘Demokrasi için halkın doğrudan katılımı gereklidir’ cevapları ile bağımlı değişken cevapları: Ki-kare test; Pearson Chi-Square değeri 0,000<0,05

‘Seçme ve seçilme hakkına sahip olmak demokrasi için yeterlidir’ cevapları ile bağımlı değişken cevapları: Ki-kare test; Pearson Chi-Square değeri $0,000 < 0,05$

‘Siyaseten vekalet verdiğimiz temsilcilerimizi tanıyoruz’ cevapları ile bağımlı değişken cevapları: Ki-kare test; Pearson Chi-Square değeri $0,250 > 0,05$

‘Demokrasi için temsilcilere vekalet vermek yeterlidir’ cevapları ile bağımlı değişken cevapları: Ki-kare test; Pearson Chi-Square değeri $0,000 < 0,05$

‘Ülkemizde vatandaşın yönetime katılımı yeterlidir’ cevapları ile bağımlı değişken cevapları: Ki-kare test; Pearson Chi-Square değeri $0,182 > 0,05$

‘Günümüzde siyasetin yapıldığı teknikler çağımıza uygundur’ cevapları ile bağımlı değişken cevapları: Ki-kare test; Pearson Chi-Square değeri $0,000 < 0,05$

‘Bilgi iletişim teknolojileri-Internet doğrudan siyasal katılım için kullanılabilir’ cevapları ile bağımlı değişken cevapları: Ki-kare test; Pearson Chi-Square değeri $0,000 < 0,05$

‘Siyasette temsilcilerimizin-vekillerimizin belirlenme sürecinde internet kanalıyla görüşlerimiz alınmalıdır’ cevapları ile bağımlı değişken cevapları: Ki-kare test; Pearson Chi-Square değeri $0,000 < 0,05$

‘Vatandaş kendisini yöneten kamu görevlilerinden hesap sorabilmelidir’ cevapları ile bağımlı değişken cevapları: Ki-kare test; Pearson Chi-Square değeri $0,000 < 0,05$

‘Vatandaş seçtiği temsilcileri-vekilleri gerektiğinde görevlerinden geri çağırarak, azletmek hakkına sahip olabilmelidir’ ile bağımlı değişken cevapları: Ki-kare test; Pearson Chi-Square değeri $0,000 < 0,05$

‘Siyasi partilerin programlarının belirlenme sürecine vatandaş internet üzerinden dahil olabilir’ cevapları ile (bağımlı değişken) cevapları Ki-kare test: Pearson Chi-Square değeri $0,000 < 0,05$

‘Siyasi partiler yasama sürecinde üyelerinin görüşlerini almalıdır’ cevapları ile bağımlı değişken cevapları Ki-kare test; Pearson Chi-Square değeri $0,000 < 0,05$

‘Vatandaşlar belirli sayıda imza toplayarak yasa önerebilmelidir’ cevapları ile bağımlı değişken cevapları Ki-kare test; Pearson Chi-Square değeri $0,000 < 0,05$

‘Vatandaşlar belirli sayıda imza toplayarak referandum önerebilmelidir’ cevapları ile bağımlı değişken cevapları Ki-kare test; Pearson Chi-Square değeri $0,000 < 0,05$

‘Ülkemizde temsili demokrasi modeli yeterlidir’ cevapları ile bağımlı değişken cevapları Ki-kare test; Pearson Chi-Square değeri $0,000 < 0,05$

‘Günümüzde doğrudan demokrasi imkansızdır’ cevapları ile (bağımlı değişken) cevapları Ki-kare test; Pearson Chi-Square değeri $0,000 < 0,05$

Sıklık dağılımları: Sıklık dağılımları, anket uygulanan çalışmalarda cevaplayıcıların ölçekte kullanılan ifadelere ne düzeyde katıldıklarını veya katılmadıklarını ortaya koymaktadır. Sosyal bilimlerde genellikle 5’li veya 7’li likert ölçekleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada 5’li likert ölçeği içeren bir anket uygulanmıştır. Ortalama değerler ‘5’ üzerinden alınmaktadır. ‘Demokrasi halkın yönetimidir’ sorusuna karşılık ortaya çıkan ortalama değer (*mean*) ‘3,7011’dir ve katılıyorum cevabına daha yakındır. ‘Demokrasi en doğru yönetim biçimidir sorusuna karşılık ortaya çıkan ortalama değer (*mean*) ‘3,7200’dir ve katılıyorum cevabına daha yakındır. ‘Demokrasi için halkın doğrudan katılımı gereklidir sorusuna karşılık ortaya çıkan ‘3,9874’ ortalama değeri (*mean*) ‘katılıyorum’ cevabına daha yakındır. ‘Seçme ve seçilme hakkına sahip olmak demokrasi için yeterlidir’ sorusuna karşılık ortaya çıkan ‘2,5979’ ortalama değeri kararsızım cevabına daha yakındır. ‘Siyaseten vekalet verdiğimiz temsilcilerimizi tanıyoruz’ sorusuna karşılık ortaya çıkan ‘2,6168’ ortalama değeri kararsızım cevabına daha yakındır. ‘Demokrasi için temsilcilerimize vekalet vermek yeterlidir sorusuna karşılık ortaya çıkan ‘2,2232’ ortalama değeri katılmıyorum cevabına daha yakındır.

‘Ülkemizde vatandaşın yönetime katılımı yeterlidir’ sorusuna karşılık ortaya çıkan ‘2,1137’ ortalama değeri katılmıyorum cevabına daha yakındır. ‘Günümüzde siyasetin yapıldığı teknikler çağımıza uygundur’ sorusuna karşılık ortaya çıkan ‘2,2737’ ortalama değeri ‘katılmıyorum’ cevabına daha yakındır. ‘Bilgi iletişim teknolojileri- internet doğrudan siyasal katılım için kullanılabilir’ sorusuna karşılık ortaya çıkan ‘3,3221’ ortalama değeri ‘kararsızım’ cevabına daha yakındır. ‘Siyasette temsilcilerimizin- vekillerimizin belirlenme sürecinde internet kanalıyla görüşlerimiz alınmalıdır’ sorusuna karşılık ortaya çıkan ‘3,4611’ ortalama değeri kararsızım cevabına daha yakındır. ‘Vatandaş kendisini yöneten kamu görevlilerinden hesap sorabilmelidir’ sorusuna karşılık ortaya çıkan ‘3,8547’ ortalama değeri katılıyorum cevabına daha yakındır. ‘Vatandaş seçtiği temsilcileri-vekilleri gerektiğinde görevlerinden geri çağırarak- azletmek hakkına sahip olabilmelidir’ sorusuna karşılık ortaya çıkan ‘3,6295’ ortalama değeri ‘katılıyorum’ cevabına daha yakındır. ‘Siyasi partilerin programlarının belirlenme sürecine vatandaş internet üzerinden dahil olabilir’ sorusuna karşılık ortaya çıkan ‘3,4821’ ortalama değeri kararsızım cevabına daha yakındır. ‘Siyasi partiler yasama sürecinde üyelerinin görüşlerini almalıdır’ sorusuna karşılık ortaya çıkan ‘3,8674’ ortalama değeri ‘katılıyorum’ cevabına daha yakındır. ‘Vatandaşlar belirli sayıda imza toplayarak yasa önerebilmelidir’ sorusuna karşılık ortaya çıkan ‘3,5663’ ortalama değeri ‘katılıyorum’ cevabına daha yakındır. ‘Vatandaşlar belirli sayıda imza toplayarak referandum önerebilmelidir’ sorusuna karşılık ortaya çıkan ‘3.400’ ortalama değeri ‘kararsızım’ cevabına daha yakındır. ‘Ülkemizdeki temsili demokrasi modeli yeterlidir’ sorusuna karşılık ortaya çıkan ‘2,2358’ ortalama değeri ‘katılmıyorum’ cevabına daha yakındır. ‘Günümüzde doğrudan demokrasi imkansızdır’ sorusuna karşılık ortaya çıkan ‘2,9137’ ortalama değeri ‘kararsızım’ cevabına daha yakındır. Çalışmamızın savı olan ‘Ülkemizde internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir’ sorusuna karşılık

ortaya çıkan ‘2,8211’ ortalama değeri (*mean*); katılmıyorum ile kararsızım cevapları arasında kararsızıma daha yakın bir değerdir.

Katılımcıların ölçekte verilmiş olan önermelere katılım düzeyleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 66. Önermelere katılım düzeyleri

	Ortalama- (Mean)
Demokrasi halkın yönetimidir	3,7011
Demokrasi en doğru yönetim biçimidir	3,7200
Demokrasi için halkın doğrudan katılımı gereklidir	3,9874
Seçme ve seçilme hakkına sahip olmak demokrasi için yeterlidir	2,5979
Siyaseten vekalet verdiğimiz temsilcilerimizi tanıyoruz	2,6168
Demokrasi için temsilcilere vekalet vermek yeterlidir	2,2232
Ülkemizde vatandaşın yönetime katılımı yeterlidir	2,1137
Günümüzde siyasetin yapıldığı teknikler çağımıza uygundur	2,2737
Bilgi İletişim Teknolojileri-İnternet doğrudan siyasal katılım için kullanılabilir	3,3221
Siyasette temsilcilerimizin - vekillerimizin belirlenme sürecinde internet kanalıyla görüşlerimiz alınmalıdır	3,4611
Vatandaş kendisini yöneten kamu görevlilerinden hesap sorabilmelidir	3,8547
Vatandaş seçtiği temsilcileri -vekilleri gerektiğinde görevlerinden geri çağırarak, azletmek hakkına sahip olabilmelidir	3,6295
Siyasi partilerin programlarının belirlenme sürecine vatandaş internet üzerinden dahil olabilir	3,4821
Siyasi partiler yasama sürecinde üyelerinin görüşlerini almalıdır	3,8674
Vatandaşlar belirli sayıda imza toplayarak yasa önerebilmelidir	3,5663
Vatandaşlar belirli sayıda imza toplayarak referandum önerebilmelidir	3,4000
Ülkemizdeki temsili demokrasi modeli yeterlidir	2,2358
Günümüzde doğrudan demokrasi imkansızdır	2,9137
Ülkemizde internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir	2,8211
demokrasi_bakis_acisi	3,4802
temsili_demokrasi	2,2789
siyasi_partiler	3,2341
dogrudandemokrasi_r	3,1361
dogrudan_demokrasi	3,4739

ALTINCI BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DİJİTAL SİYASET

6.1. TÜRKİYE'DEKİ SİYASİ PARTİLERİN DİJİTAL DURUMLARI

“Türkiye’de siyasi partilerin kurulmaları, teşkilatlanmaları, faaliyetleri, görev, yetki ve sorumlulukları, mal edinimleri ile gelir ve giderleri, denetlenmeleri ile ilgili hükümler 2820 sayılı siyasi partiler kanununa ve anayasanın 68. Maddesine göre düzenlenmektedir.” Aşağıda önereceğimiz siyaset yapma değişiklikleri (üye kaydı, kongre ve örgüt seçimlerinin düzenlenmeleri, aday belirleme vb.) siyasi partiler kanununda ve parti tüzüklerinde değişiklik yapılmasını gerektirebilir.

Önerilere geçmeden önce Türkiye’deki siyasi partilerin dijital siyaset yapma durumları hakkında özet bilgi vermekte fayda görülmektedir. Siyasi partileri, internetin getirdiği yenilikleri kullanan geleneksel siyasi partiler ve dijital ortamda doğrudan katılıma olanak sağlayan dijital partiler olarak ikiye ayırmakta fayda vardır. Türkiye’deki siyasi parti tipleri geleneksel siyasi partiler olarak birinci kategoride yer almaktadırlar ve bazıları dijital gelişmelerden faydalanırken diğerleri teknolojik gelişmeleri takip etmeyerek eski usul devam etmektedirler. Siyasi parti türleri, detaylı olarak örneklerle ve özet olarak tablolarla verilecektir. Türkiye’de bugüne kadar bir kez dijital siyasi parti kurulmuştur. Elektronik Demokrasi Partisi (E-Parti) adındaki dijital parti, tam demokrasiye ulaşmak amacıyla 2014 yılında sisteme girmiştir (Eyidilli, 2014). E-Parti demokrasinin ölçütlerini bilgi iletişim teknolojileri aracılığıyla gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. İlkelerini açıklarken bunu net olarak söylemiştir ve kendini şöyle tanımlamıştır “Tüm toplumsal süreçlerin demokratik, şeffaf, erişilebilir ve denetlenebilir olmasında, yasal ve kurumsal düzenlemelerle birlikte, internet ve benzeri elektronik ortamlar başta olmak üzere, teknolojinin sağlayacağı tüm potansiyel olanaklardan

yararlanılmasını savunmuştur” (E-parti, 2021). İlk dijital partinin kurulması, siyasetin dijitalleşmesi açısından Türkiye için önemli bir adım olmuştur ancak 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’na göre teşkilatlanmasını tamamlayamadığı gerekçesiyle 2016 yılında siyasi parti kimliği sonlanmıştır. Burada, kanunun ilgili maddesinden söz etmekte fayda vardır: Türkiye’de Siyasi Partiler Kanunu, partilerin dijital örgütlenmesini yeterli bulmamaktadır ve yüz yüze kongrelerin yapılmasını ve örgütlenmenin tamamlanmasını şart koşmaktadır. Bu konuda yasal bir esneklik yoktur. “Siyasi Partiler Kanunu yapıldığı dönem itibarıyla doğaldır ki, fiziki binalar harici bir oluşumu tasarlamamıştır. Bu durumla ilgili olarak anılan kanunun 21.maddesi örnek verilebilir. Bu maddeye göre siyasi partilerin genel merkez, il ve ilçe organları seçimleri ile il kongresi ve büyük kongre delegelerinin seçimlerinde seçim kurulları tarafından onaylanan listeler ve toplantıya ilişkin diğer hususlar kongrenin toplantı tarihinden yedi gün önce siyasi partinin ilgili teşkilatının bulunduğu binada asılmak suretiyle ilan edilmelidir” (Işık ve Işık, 2021: 22). Görüldüğü gibi Siyasi Partiler Kanunu dijital kongreler, e-oylama ve elektronik örgütlenme konularına olanak vermemektedir ve yazıldığı zamanın ruhu, günümüz teknoloji çağının ruhunun gerisinde kalmaktadır. E-Parti kanunun öngördüğü fiziki şartları yerine getirmediği için parti kimliğini kaybetmiştir ve artık Elektronik Demokrasi Platformu adında bir düşünce kuruluşu olarak internet üzerinden çalışmalarına devam etmektedir. “E-Parti ulusal siyasi partiler mevzuatının henüz elektronik siyasi partilere hazır olmadığını göstermesi bakımından önemli bir örnektir” (Işık ve Işık, 2021). Siyasi Partiler Kanunu’nun dijital olarak teşkilatlanmaya olanak vermemesi yeni kurulacak dijital partiler için aşılması gereken bir bariyer oluşturmaktadır. Bu durumda, 2021 tarihi itibarıyla Türkiye’de dijital partiler hem klasik teşkilatlanmayla hem de dijital örgütlenmeyle beraber olmak üzere ancak melez olarak kurulabilirler. Türkiye’de E-parti sonrası bir daha dijital parti ya da diğer adıyla dijital platform partisi kurulmamıştır.

Geçtiğimiz yılın verilerine bakacak olursak, Yargıtay'ın web sitesinden alınan bilgilere göre 2020 tarihinde Türkiye'de faaliyet halinde olan 99 siyasi parti vardır ve 2020 yılı içerisinde 28 yeni parti kurulmuştur (Yargıtay, 2021). Yeni kurulan siyasi partilerin teknoloji çağını eski partilere kıyasla daha iyi yakalamış olmaları gerektiği düşünülse de, dijital yapılanma olarak klasik partilerden çok farklı olmadıkları görülmektedir. Son bir senede kurulan 28 siyasi partinin, 14'ünün aktif bir web sitesi vardır. Geri kalanlar içerisinde sekiz tanesi facebook, iki tanesi twitter, bir tanesi linkedin, bir tanesi blog, bir tanesi de youtube üzerinden vatandaşla iletişim kurmaktadır. Bir siyasi partinin ise hiçbir dijital sitesi yoktur. 28 yeni parti içerisinde sekiz tanesi internet üzerinden üye kaydı yapmaktadır. Yeni kurulan ve eskiden beri faaliyet gösteren hiçbir siyasi partinin portallarında üyelerle birlikte gündem oluşturma, e-müzakere, yasa yazma, e-oylama, e-bütçe şeklindeki katılım formları bulunmamaktadır. Yeni kurulan partiler içerisinde iki tanesinin web adresi uzantısı 'org' olarak bitmesi gerekirken 'com' olarak bitmektedir. Hatalı olarak 'com' ile biten web adresleri kar amaçlı bir ticari işletmeyi gösterdikleri için doğru kurgulanmamıştır ve söz konusu iki siyasi partinin dijital sistemden ne denli uzak oldukları ortaya çıkmaktadır. Yeni kurulan siyasi partilerin web sitelerinde üyeler ve yurttaşlar için e-öneri seçenekleri bulunmaktadır. Ayrıca icraat konusunda bilgilendirme sayfaları vardır ve bu sayede üyeler ve vatandaşlar kısmi olarak e-bilgiye ulaşabilmektedirler. Yeni kurulan partilerin dijital olarak tek yönlü bilgilendirmeyi ve öneri almayı tercih ettikleri görülmektedir. Önerilerin sonuçları hakkında paylaşım, geri besleme yapılmamaktadır. Partilerin dijitalleşmeyi tek yönlü olarak benimsedikleri gözlenmektedir ve maalesef müzakere, yasa yazma, elektronik oy kullanma ve katılımcı bütçe formlarını uygulamadıkları görülmektedir.

Geçen sene (2020 yılında) kurulan siyasi partilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik durumuna dair kısa bir değerlendirme yapacak olursak; 28 yeni partinin sadece 2

tanisinin, kadın siyasetçiler tarafından kurulduğunu ve 2 kadın başkanın olduğunu görmekteyiz ve bu durum yeni kurulan siyasi partilerin %7'sinin kadın başkanının olduğu anlamına gelmektedir. Bir karar alma mekanizmasında cinsiyet eşitliğinin sağlanması için Birleşmiş Milletler'in belirlediği kritik eşik % 33'tür ve Türkiye'de yeni kurulan siyasi partiler de bu kritik eşiği aşamamışlardır. Siyaset, erkek egemen bir alan olarak kurgulanmaya devam etmektedir ve siyasi partilerde liderlik konusunda bir cam tavan sendromunun yaşandığı gözlenmektedir.

2021 yılında kurulan siyasi parti partilerin de dijital katılım formlarına sahip olmadıkları gözlenmektedir. Türkiye'de Şubat 2021 ile Mayıs 2021 tarihleri arasında altı yeni parti daha faaliyete geçmiştir ve yeni kurulan siyasi partilerin geleneksel parti kategorilerinde oldukları görülmektedir. Üye sayıları açısından bakıldığında, yani geleneksel partilerin bin haneli üye sayısına ulaşamadığı ortaya çıkmaktadır. Avrupa'da kurulan dijital partiler kısa sürede yüzbinlere ulaşmışlardır. Üye sayısı, bir partinin toplumda ilgi uyandırdığına dair göstergelerden biridir ve yeni partiler bu ilgiyi uyandırmış, insanlar arasında heyecan yaratmış olarak gözükmemektedirler.

Gelişim ve Demokrasi Partisi (GDP) 08 Şubat 2021 tarihinde kurulmuştur. Partinin web sayfası üzerinden tek yönlü dijital iletişim kanallarını kullandığı görülmektedir. Dijital üye olma seçeneği vardır, dijital aidat sistemi yoktur. Vatandaşlar ve üyeler e-bilgiye ulaşabilmektedirler ancak e-öneri uygulaması yoktur. Partinin e-müzakere, e-oylama uygulaması yapabileceği bir katılım portalı yoktur. Bu haliyle parti, geleneksel siyasi partiler sınıfında yer almaktadır. Yargıtay'ın web sayfasında üye sayısı görülmemektedir.

Sevgi ve Saygı Partisi (SVS) 25 Mart 2021 tarihinde kurulmuştur ve hiçbir dijital formunun olmadığı görülmektedir. Partinin web sayfasında, dijital üyelik ve dijital aidat formu, e-bilgi seçeneği bulunmamaktadır. Ayrıca e-öneri, dijital müzakere ve e-oylama tekniklerinin uygulanabileceği bir portalı yoktur. SVS Partisi dijital tekniklerin hiçbirini

kullanmayan, geleneksel bir siyasi parti imajı çizmektedir. Yargıtay'ın web sayfasında üye sayısı görülmemektedir.

Doğuş Partisi 05 Nisan 2021 tarihinde kurulmuştur ve web sayfası bulunmamaktadır. Dijital üyelik, dijital aidat, e-bilgi şeklindeki formlar yoktur ve e-öneri, dijital müzakere, e-oylama yapılabilecek bir portalı yoktur. Doğuş Partisi dijital teknikleri kullanmamaktadır ve geleneksel siyasi partiler sınıfına girmektedir. Yargıtay'ın web sayfasında üye sayısı belirtilmemektedir.

Cumhuriyet ve Adalet Partisi 15 Nisan 2021 tarihinde siyasi hayatına başlamıştır ve web sayfası, katılım portalı yoktur. Parti hiçbir dijital siyaset tekniğini kullanmamaktadır. Yargıtay'ın web sayfasına göre üye sayısı belli değildir.

Memleket Partisi 17 Mayıs 2021 tarihinde kurulmuştur. Partinin web sayfası vardır ancak dijital üyelik ve dijital aidat formları yoktur. Üyeler ve vatandaşlar kısmi olarak e-bilgiye ulaşabilmektedirler. Partinin e-öneri, dijital müzakere ve e-oylama formlarının yer aldığı bir katılım portalı yoktur. Parti dijital parti özelliği taşımamaktadır. Yargıtay'ın web sayfasında üye sayısı görülmemektedir.

Türkiye Altın Çağ Partisi 31 Mayıs 2021 tarihinde kurulmuştur. Partinin web sayfası ve dijital üyelik seçeneği vardır ancak dijital aidat formu yoktur. Üyeler ve vatandaşlar web sayfası üzerinden kısmi e-bilgiye ulaşabilmektedirler. Partinin e-öneri, dijital müzakere ve e-oylama tekniklerinin kullanılabilmesi için bir katılım portalı yoktur. Parti dijital parti kategorisine girmemektedir ve Yargıtay'ın web sayfasında üye sayısı verilmemiştir.

Görüldüğü üzere 2021 yılı Mayıs ayı sonuna kadar kurulan altı siyasi partinin hiçbiri dijital parti kategorisinde yer almamaktadır ve geleneksel siyaset tekniklerini sürdürmektedirler. 2020 ve 2021 yılı içerisinde kurulan hiçbir parti, programını yazarken kayıtlı üyelerini de internet üzerinden sürece dahil etmemiştir. Avrupa'da ortaya çıkan ve

yarı doğrudan demokrasiyi hedefleyen alternatif dijital partilerden ilham almadıkları, dijital çağda dijital katılıma uzak oldukları gözlenmektedir. Üye sayıları da toplumda yeterli ilgiyi görmediklerini göstermektedir. Aşağıdaki tabloda 2021 yılının ilk beş ayı içinde kurulan yeni siyasi partilerin dijital durumları özetlenmektedir.

Tablo 67. 2021 yılının ilk beş ayında kurulan siyasi partilerin dijital durumları

	2021 YILINDA KURULAN SİYASİ PARTİLER						
PARTİ	WEB	Dijital	Dijital	E- bilgi	E-öneri	Dijital	E-oy
	SAYFASI	Üyelik	Aidat			Müzakere	
GDP	VAR	Var		Var	Yok	Yok	Yok
SVS	YOK	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
DP	YOK	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
CAP	YOK	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
MEMLEKET	VAR	Yok	Yok	Var	Yok	Yok	Yok
TAÇP	VAR	Var	Yok	Var	Yok	Yok	Yok

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grup kuran siyasi partileri değerlendirecek olursak, hepsinin aktif web sayfaları ve bazılarının sistem üzerinden üye kaydı yapma olanakları vardır. Meclisteki partiler web siteleri üzerinden üyelerinin kısmi olarak e-bilgiye ulaşmalarına da imkan sağlamaktadırlar böylece üyeler e-gözlem yapabilmektedirler. Ancak üyelerle karşılıklı iletişim kurulabilen kanallar, katılım portalları mevcut değildir. Bunun anlamı; Türkiye'de hiçbir siyasi partinin web sayfalarını e-demokrasi ve yarı-doğrudan demokrasi için tam olarak kullanmıyor ve temsili demokrasi modelinin sorunları ile beraber devam ediyor olmalarıdır.

İktidar partisi olan AKP'nin web sitesinin icraat odaklı bilgilendirme sitesi şeklinde faal olduğu görülmektedir ve sayfa üzerinden kısmi e-bilgiye ulaşılabilir. Partinin web sitesinde yurttaşların iletişim kurmasını sağlayacak 'bize ulaşın' bölümü

vardır ve bu bölüm öneri göndermek için uygun bir kanaldır. Önerilerin, dilekçelerin ve şikayetlerin nasıl sonuçlandığına dair bir bilgilendirme, geri besleme bölümü mevcut değildir. Üyelerle birlikte gündem oluşturulabilen bir form yoktur. Üyelerin birbirleriyle ve parti yetkilileriyle elektronik müzakere yapabilecekleri bir form bulunmamaktadır. Üyelerin aday seçimleri, yasa önerileri için elektronik oy kullanabilecekleri bir form yoktur. Parti herhangi bir yasa önerisi için üyelerinin görüşlerini sormamaktadır. Üyelerin parti bütçesinin kullanımı için tercihte bulunabilecekleri bir e-bütçe formu yoktur. Partinin web sitesi tek yönlü işlemektedir ve parti dijital bir parti olarak çalışmamaktadır (akparti.org, 2021).

Ana muhalefet partisi olan CHP'nin web sitesinde yurttaşlar- için 'üyelik' bölümü (e-üyelik), 'aidat ödeme' bölümü (e-aidat) ve partiye içerik yollamak için 'CHPnet' bölümü (e-öneri) vardır. Partinin web sayfasında icraata yönelik paylaşımlar kısmi olarak e-bilgiye ulaşmayı sağlamaktadır. Önerilerin, dilekçelerin ve şikayetlerin nasıl sonuçlandığına dair bir bilgilendirme bölümü mevcut değildir. Üyelerin gündemi belirleyebileceği bir form yoktur. Üyelerin birbirleriyle ve parti yetkilileriyle elektronik müzakere yapabilecekleri bir elektronik form mevcut değildir. Üyelerin adayların ön seçimleri ve seçimleri için, yasa önerileri için elektronik oy kullanabilecekleri bir form yoktur ve parti herhangi bir yasama süreci için üyelerine doğrudan görüşlerini sormamaktadır. Üyelerin parti bütçesinin kullanımı için tercihte bulunabilecekleri bir e-bütçe formu yoktur. Partinin web sitesi partiden üyelere ve vatandaşlara olmak üzere tek yönlü olarak işlemektedir ve parti dijital parti kategorisinde yer almamaktadır (chp.org, 2021).

Muhalefet partisi HDP'nin web sayfası bilgilendirme amaçlı faaliyet göstermektedir. Üyeler ve vatandaşlar kısmi e-bilgiye ulaşabilmektedirler. Partinin internet üzerinden öneride bulunma (e-öneri) formu vardır ama üye kaydı (e-üyelik), elektronik aidat ödeme (e-aidat) formları yoktur. Önerilerin, dilekçelerin ve şikayetlerin

nasıl sonuçlandırıldığına dair bir bilgilendirme bölümü ve üyelerle birlikte gündem oluşturulabilen bir form yoktur. Üyelerin birbirleriyle ve parti yetkilileriyle elektronik müzakere yapabileceği bir form bulunmamaktadır. Üyelerin aday seçimleri, yasa önerileri için elektronik oy kullanabilecekleri bir form yoktur. Partinin yasama sürecinde üyelerinin görüşlerini aldığı elektronik bir uygulama bulunmamaktadır. Üyelerin parti bütçesinin ne şekilde kullanılacağına dair tercihte bulunabilecekleri bir e-bütçe formu yoktur. Partinin web sayfası tek yönlü işlemektedir ve parti dijital parti kategorisinde değildir (hdp.org.tr., 2021).

Muhalefet partisi MHP'nin web sitesinin lider odaklı olduğu görülmektedir. Partinin liderine dair detaylı bilgi paylaşımı vardır. Partinin web sayfasında e-üyelik için sms mesajları kanalıyla üye olma formu bulunmaktadır ama elektronik aidat ödeme (e-aidat) formu yoktur. Partinin icraatını ve liderinin bilgilerini paylaşan web sayfası kısmi olarak e-bilgiye ulaşımı sağlamaktadır. Sitede 'bize ulaşın' bölümü vardır ve bu bölüm üzerinden öneri, dilekçe ve şikayetler iletilir. Önerilerin, dilekçelerin ve şikayetlerin nasıl sonuçlandırıldığına dair bir bilgilendirme bölümü mevcut değildir. Üyelerle birlikte gündem oluşturulabilen bir form yoktur. Üyelerin birbirleriyle ve parti yetkilileriyle elektronik müzakere yapabileceği bir form yoktur. Üyelerin aday seçimleri, yasa önerileri için elektronik oy kullanabilecekleri bir form bulunmamaktadır. Üyelerin parti bütçesinin kullanımı için tercihte bulunabilecekleri bir e-bütçe mevcut değildir. Partinin web sitesi tek yönlü işlemektedir (mhp.org.tr., 2021).

Muhalefet partisi olan İyi Parti'nin web sitesi üzerinden üye kaydı yapılabilmektedir, aidat yatırılabilir. Partinin web sayfasının icraat bölümünden kısmi olarak e-bilgiye ulaşılabilir ve e-öneri formu bulunmaktadır. Önerilerin, dilekçelerin ve şikayetlerin nasıl sonuçlandırıldığına dair bir bilgilendirme ve geri besleme bölümü mevcut değildir. Üyelerle birlikte gündem oluşturulabilen bir form yoktur. Üyelerin birbirleriyle ve parti yetkilileriyle elektronik müzakere yapabileceği bir form

bulunmamaktadır. Üyelerin aday seçimleri, yasa önerileri için elektronik oy kullanabilecekleri bir form yoktur. Üyelerin parti bütçesinin kullanımı için tercihte bulunabilecekleri bir e-bütçe formu mevcut değildir. Partinin sitesi tek yönlü işlemektedir ve parti dijital parti kategorisinde değildir (iyiparti.org.tr. 2021).

Mecliste gurubu bulunan siyasi partilerde iletişim, partiden üyeye veya vatandaşa doğru tek yönlüdür. Partilerin öneri topladıkları ‘bize ulaşın’ şeklindeki bölümler iletişimi çift yönlü yapmamaktadır çünkü vatandaşın önerilerinin geri beslemesi yoktur. Avrupa’daki dijital partiler gibi gelen önerilerin üyeler arasında tartışılacağı, oylanacağı, sonuçlandırılacağı ve belirli bir yüzdeyi aşan yasa önerilerinin, yasa taslağı haline getirilebileceği platformlar, portallar mevcut değildir. Partilerin web sitelerini incelerken bazılarında partinin başkanı için ayrı bir bölüm açıldığı görülmektedir. Bu tür siyasi partilerde lider hegemonyası kuvvetli bir şekilde hissedilir. Lider partilerinin yatay demokrasi (yarı doğrudan demokrasi) modeline yatkın olmaları zordur ve dikey bir yapıda işlev görmektedirler. Siyasi partilerin yatay demokrasi umudu verebilmeleri için ekip ruhunu yansıtmaları önem taşımaktadır. Siyasi partilerdeki aidat ödeme gerekliliği de yeniden değerlendirilmelidir. Örnek verdiğimiz Avrupa’daki dijital partiler üyelik aidatı yükümlülüğünü ortadan kaldırmışlardır. İsteyen üyeler ve vatandaşlar partilere bağış yapabilmektedirler. Üye aidatının kaldırılması, temsili demokrasinin krizine neden olan sorunlardan biri olarak gösterilen siyasetten uzaklaşma sorununa bulunan çarelerden biridir. Örneğin İspanya’da kurulan Podemos Partisi kısa sürede 400.000 üye sayısına ulaşmıştır. Üyelik işlemleri kimlik no ve posta kodu girerek kolayca gerçekleştirilebilmelidir. Katılımı kolaylaştıran, bürokrasiyi zayıflatan uygulamalar halkta heyecan ve istek yaratmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde grup kurabilen partiler, devlet yardımı aldıkları için maddi sıkıntıları bulunmamaktadır. Kendilerine tahsis edilen bütçeleri büyük reklam kampanyalarına ayıracaklarına, üyeleri için katılım portalları kurmak için harcadıkları takdirde, katılımcılığın artmasına sebebiyet verme

ihtimalleri vardır. Siyasetten soğuma, siyasi partiler krizinin ve temsili demokrasi krizinin göstergelerinden biridir ve halkı tekrar siyasete ısındırma, dijital siyaset tekniklerini uygulamalarıyla mümkün olabilecektir.

Türkiye’de dijital gelişmeleri web sitelerinde ya da farklı sosyal platformlarda kullanan geleneksel siyasi partiler vardır ve dijital üye kaydı yaparak, elektronik aidat ya da bağış toplayarak ve üyelerinin önerilerini alarak tek yönlü dijitalleşme eğilimi göstermektedirler ancak üyelere gelen önerilerin sonuçlarını ve geri bildirimlerini paylaşacak kadar şeffaf görünmemektedirler. Bu durum zaman içerisinde üyelerin katılımını azaltıp, siyasetten uzaklaşmasına neden olabilmektedir. Avrupa’daki portal partileri ile kıyaslandığında ise yeni siyasi partilerin katılım portalları bulunmamaktadır. Sonuç olarak kurdukları portallar üzerinden üyelerinin karar mekanizmalarına doğrudan katılımını sağlayan, yarı-doğrudan demokrasiyi dijital kanallarla uygulamaya koyan dijital bir parti henüz Türkiye’de yoktur.

Aşağıdaki tabloda mecliste grup kuran siyasi partilerin dijital durumları gösterilmektedir. İlk dört kategori (e-üyelik, e-aidat, e-bilgi, e-öneri) siyasi partilerin teknolojinin getirdiği olanaklardan faydalanarak üyeyi partilerine dahil etme eğilimlerini göstermektedir. Son dört kategori (e-gündem oluşumu, e-oydaşma, e-oy ve e-bütçe) ise partilerin üyelerinin dijital katılımlarını sağlayabilecekleri formları ve doğrudan demokrasi uygulamalarını göstermektedir. Son dört kategori mecliste grup kuran hiçbir partinin dijital doğrudan katılım formlarını kullanmadıklarını ve geleneksel siyasi parti olmaktan dijital parti olmaya evrilmediklerini ortaya koymaktadır. Haziran 2021 tarihi itibarıyla Türkiye’de doğrudan demokrasiyi dijital formları kullanarak uygulayan bir parti bulunmamaktadır. Söz konusu partiler temsili demokrasi modeli içerisinde faaliyet göstermeye devam etmektedirler.

Tablo 68. Mecliste Gurup Kuran Siyasi Partilerin Dijital Durumları

MECLİSTE GURUP KURAN SİYASİ PARTİLERİN DİJİTAL DURUMLARI VE ÜYELERİNİN E- KATILIM OLANAKLARI								
PARTİ	E-üyelik	E-aidat	E- bilgi	E-öneri	E-gündem	E-oydaşma	E- oy	E- bütçe
					Oluşumu			
AKP	Yok	Yok	Var	Var	yok	yok	yok	Yok
CHP	Var	Var	Var	Var	yok	yok	yok	Yok
HDP	Yok	Yok	Var	Var	yok	yok	yok	Yok
MHP	Var	Yok	Var	Var	yok	yok	yok	Yok
İYİ	Var	Var	Var	Var	yok	yok	yok	Yok

Kaynak: İlgili siyasi partilerin resmi web siteleri- 30 Haziran 2021

Çalışmamızda daha önce de değindiğimiz e-oylama kurumu, ülke genelindeki yerel ve parlamenter seçimlerde oy kullanmak için önerilmemektedir. Önerilen e-oylama, partilerin karar alma süreçlerinde üyelerinin elektronik oylarına başvurmaları şeklindedir. Bazı ülkelerde uygulanan e-oylama kurumlarının ise eleştirildiği bazı yönleri vardır: (1) Vatandaş sayım sürecini izleyememektedir. Seçimlerin şeffaf olma ilkesi ortadan kalkmaktadır. (2) Elektronik oylama makinaları, vatandaş için saydam olmayan kara kutulardır. Kara kutularda sisteme giren ve sisteme çıkan görünür ama kutuların içerisindeki işlemler saydam değildir. (3) Verilerin bilgisayar korsanları tarafından çöktürme olasılıkları vardır. (4) Elektronik oy makinalarını üreten şirketlerin siyasi eğilimlerini, yazılımlarına yansıtma tehlikesi olabilir. (5) Dünyadaki seçimlerde oyların kaybolmaları, değişen seçim sonuçları oylama teknolojisinin ne kadar kırılgan olduğunun göstergesidir (Alvarez, 2008: 35). Türkiye’de genel e-oylama kurumunun uygulanması için çok sağlam ve güvenli bir alt yapının kurulması gerekir. Türkiye’nin ülke genelindeki e-oylama sistemi için hazır olup olmadığı net değildir. Çalışmada önerilerin siyasi partilerin kendi portalları üzerinden üyelerine uygulayacakları e-oylama teknikleridir.

6.2. ÇALIŞMANIN TÜRKİYE’DE SİYASET UYGULAMA TEKNİKLERİNE KATKISI

Türkiye’nin sosyal ve teknik koşullarına baktığımız zaman internet üzerinden yarı-doğrudan demokrasi uygulamaları için Türkiye’nin teknik alt yapısında sorun olmadığı görülmektedir. “TUİK 2019 ‘hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması’ verilerine göre Türkiye’de evden internete erişim imkanı %88,3 seviyesindedir ve 16-74 yaş aralığındaki internet kullanıcısı bireyler %75,3 oranındadır”. Söz konusu oranlar Türkiye’de vatandaşların yüksek seviyede internet kullandıklarını ve siyasal katılımı internet üzerinden sağlayabileceklerini göstermektedir. Sorun teknik alt yapının yetersizliği değil, vatandaşların internet üzerinden yarı-doğrudan demokrasi uygulamaları konusunda yeterli bilgiye ve deneyime sahip olmamalarıdır. Öncelikle siyasi partilerin tüm organları, siyaset bilimi öğrencileri ve akademisyenler sözü edilen eğitimden geçirilmeli sonra sivil toplum örgütleri kanalıyla bu eğitimler toplumda yaygınlaştırılmalıdır.

Siyasi partilerin gelişen teknolojiyi, web sayfalarını doğrudan katılım için gerektiği gibi kullanmamalarına rağmen Türkiye’de siyasal katılım verileri dünya geneline göre daha olumludur. TESAV verilerine göre 2018 seçimlerinde oy kullanma oranları %88 seviyesinde gerçekleşmiştir. Çalışmamızda Ankara evreninde uyguladığımız anketin sorularına verilen cevapları referans olarak aldığımızda, doğrudan demokrasinin kurumlarına olumlu bakan cevaplayıcıların, vekalet verdikleri temsilcileri tanımadıklarını ve demokrasi için vekalet vermenin yeterli olmadığını, vatandaşın yönetime katılımının yetersiz olduğunu, siyasetin yapıldığı tekniklerin çağımıza uygun olmadığını, temsilcilerin belirlenme sürecinde internet kanalıyla görüşlerinin alınması gerektiğini ve temsili demokrasinin yeterli olmadığını düşündüklerini ancak oy kullanmaktan vazgeçmediklerini görmekteyiz. Bu verilerin ışığında Türkiye’de siyasi partilerin siyaset yapma tekniklerini değiştirmeleri ve dijital çağa uydurmaları gerektiği

gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bunun için siyasi partilerin; tüzüklerini elektronik demokrasi uygulamalarına göre değiştirmeleri, teknik alt yapılarını yeniden düzenlemeleri ve üyeleriyle şeffaf bir iletişim kurabilecekleri portalları kullanıma açmaları, üyelerini bilgi iletişim teknolojileri ve bu teknolojilerin katılımcılık için nasıl kullanılabilceği konularında eğitmeleri öncelik taşımaktadır.

Yeni kurulan partilerin dijital analizini yaptıktan sonra, siyasi partilerin üyelerine sunabilecekleri elektronik demokrasi seçeneklerini şöyle sıralayabiliriz:

(1) Demokrasi Modellerinin Eğitimlerle Anlatılması:

Uyguladığımız anket sonucunda 475 katılımcı içerisinde 102 kişinin demokrasinin en doğru yönetim biçimi olduğunu düşünmedikleri ortaya çıkmıştır. Katılımcıların demokrasi rejimini değil, demokrasinin temsili demokrasi modelini olumsuz görmeleri olasıdır çünkü Türkiye’de bugüne kadar sadece ‘temsili demokrasi’ modeli uygulanmıştır. Katılımcıların ‘yarı doğrudan demokrasi’ deneyimleri yoktur.

Anket katılımcılarından 73 kişinin ‘demokrasi için halkın katılımının gerekmediğini’ düşündüğü ve 52 kişinin kararsız kaldığı görülmektedir. Anket katılımcılarından 132 kişi seçme ve seçilme hakkına sahip olmanın demokrasi için yeterli olduğunu düşünürken 67 kişi de kararsız kalmıştır. Demokrasi için halkın katılımının gerekmediğini düşünmek, demokrasiyi belirli aralıklarla oy kullanmak, seçme ve seçilebilme haklarına indirgemek, demokrasinin diğer ölçütlerini bilmemek anlamına gelir. Demokrasi bir oy demek değildir. Anket hedef kitlesinin (siyasetçiler, siyaset bilimi öğrencileri ve akademisyenler), siyasete yakın insanlardan oluşmasına rağmen demokrasi konusunda kafalarının karışık olması nedeniyle siyasi partilerin eğitim misyonu gündeme gelmelidir. Siyasi partilerin kuracakları portallar üzerinden doğrudan demokrasinin formlarını üyelerine öğretmeleri gereklidir. Dijital Demokrasi Akademileri için akademik dünyadan hocalardan destek alınabilir.

(2) Vekillerin Tanınır, İcraatlarının Bilinir Olmasının Sağlanması: Anketimizde 268 kişi siyaseten vekalet verdiğimiz temsilcileri tanıdığımızı düşünürken, 82 kişi kararsız kalmıştır. Başka bir soruda, 322 kişi ‘demokrasi için temsilcilere vekalet vermenin yeterli olduğunu’ düşünmemektedir ve 90 kişi kararsızdır. Temsili demokrasinin sorunlarına geri dönüp baktığımızda, temsilcilerin tanınır ve ulaşılır olmamasının, modelin ‘dolaylı bir yönetim biçimi’ olmasının, sorunlardan bazılarını oluşturduğunu görmekteyiz. İngiltere’de uygulanan ‘Sizin İçin Çalışıyorlar’ (*They work for you*) ve ‘Onlara Yazın’ (*Write to them*) gibi sitelerin, Türkiye’de de sivil organizasyonlarca kurulup, halkın vekillerine yakınlaşmasını sağlamaları yerinde olacaktır. Vekiller, partilerin web sayfaları üzerinden de üyeler tarafından gözlemlenebilmelidir (*monitoring*). Seçilmişlerin, partinin portalı üzerinden paylaştıkları siyasi performanslarını üyeler değerlendirip, geliştirebilirler ya da uygun bulmayıp eleştirip düzeltilmesini talep edebilirler. Üyelerin icraatını beğenmedikleri siyasetçileri geri çağırma seçeneklerinin de olması yarı doğrudan demokrasiyi ilerletici bir fırsat yaratacaktır. Aynı zamanda siyasi partilerin web sayfalarından milletvekillerinin her birine üyeler tarafından mail gönderilmesini ve cevap alabilmelerini sağlayan bölümler oluşturulması, vekillerin vatandaştan uzak ve yabancı olma sorunlarının çözümü için önemli başlangıçlar oluşturabilir. Partiler, ‘temsilcilere vekalet vermenin yeterli olmadığını’ düşünen vatandaşlar için, oluşturdukları katılım portalları üzerinden öneri iletme, e- müzakere yapma ve yasa yazma sürecine dahil olma olanakları sunabilirler.

(3) Yarı-Doğrudan Demokrasi Kurumlarının Yasal Hale Getirilmesi: ‘Ülkemizde vatandaşın yönetime katılımı yeterlidir’ sorusuna 352 katılımcı (%74,1) olumsuz cevap vermiştir. İsviçre’de uygulanan ‘yasa önerme, yasa reddetme, referandum talep etme’ şeklindeki doğrudan demokrasi kurumlarının, Türkiye’de de uygulanabilmesi için partilerin yasa önerilerinde bulunmaları ve söz konusu kurumları yasal hale getirmeleri gerekli görünmektedir.

(4) Geleneksel Siyasi Partilerin Dijitalleşmesi:

Temsili demokrasi modelinin yeterli olmadığını düşünenlerin sayısı 326 (%68,7) kişidir. Temsili demokrasinin sorunlu olduğunu düşünen vatandaşların görüşleri Siyasi Partiler tarafından dikkate alınarak, doğrudan demokrasinin kurumları hayata geçirilmelidir. Türkiye’de 2020 yılında kurulan 28 siyasi partinin ve 2021 yılında kurulan altı siyasi partinin hiçbiri dijital parti kategorisine girmemektedir. Temsili demokrasinin ürünü olan geleneksel siyasi partiler kategorisinde siyaset yapmaktadırlar. Yeni siyasi partilerin dijital çağa ayak uydurarak, dijital katılım formlarını uygulayarak, yarı doğrudan demokrasinin yolunu açmaları önem taşımaktadır.

(5) Kamu Görevlilerinden Hesap Sorabilmek ve Kamu Görevlilerini Azledebilmek:

Çalışmada yapılan ankette, vatandaşın kendisini yöneten kamu görevlilerinden hesap sorabilmesi gerektiğini düşünenlerin sayısı 323 kişidir ve seçtiği temsilcileri-vekilleri gerektiğinde görevlerinden geri çağırmak, azletmek hakkına sahip olabilmelerini düşünenler 288 kişidir. Amerika Birleşik Devletleri’nde uygulandığı gibi ülkemizde de vatandaşın hesap sorma, görevden azletme hakları yasal hale getirilmelidir ve bu konular mecliste sandalyesi olan siyasi partilerin yasa önerileri ile gerçekleştirilmelidir.

(6) Vatandaş Tarafından Yasa ve Referandum Önerilmesi:

Anketimizde, vatandaşın belli sayıda imza toplayarak yasa önerebilmesine olumlu bakan 294 kişidir (%58,9) ve belli sayıda imza toplayarak referandum önerebilmesine olumlu bakan 258 kişidir (%54,3). Doğrudan demokrasinin yasa ve referandum önerebilme kurumları daha önce de söz ettiğimiz gibi İsviçre’de oldukça sık uygulanmaktadır. Siyasi Partiler, Türkiye’de de yarı-doğrudan demokrasi uygulamalarını canlandırmak için söz konusu kurumların yasal hale getirilmesini meclis gündemine taşımalarıdır.

(7) Siyasetin Yapıldığı Tekniklerin Çağımıza Uygun Hale Getirilmesi:

Cevaplayıcıların çoğunluğunun (%68,4) ‘günümüzde siyaset yapılan teknikler çağımıza uygundur’ önermesine katılmadıkları ortaya çıkmıştır. Yeni kurulan siyasi partilerin hepsinin aktif web sayfalarına ve iletişim kanallarına sahip olacak şekilde altyapılarını hazırlamaları gerektiğini söyleyebiliriz. Üye kayıtlarını yaparken, internet kullanabilen üyelerini internet üzerinden de kaydedebilmeleri gerekir, böylece üye sayılarını artırmak için alternatif kanalları kullanmış olurlar. Yukarıda da değindiğimiz gibi Türkiye’de 2021’in ilk altı ayında kurulan yeni siyasi partilerin üye sayısı yok sayılacak düzeydedir. Vatandaşın siyasetten soğuması ve üye kayıtlarının azalması sorunlarının çözümü için, partilerin yeni teknolojileri kullanmaları önem taşımaktadır. Üye kayıt numarası, internet girişinde kullanılabilir şekilde olmalıdır (örnek: banka hesap numaralarımızın, internet bankacılığında da kullanılabilmesi). Siyasi partilerin, üyelik ile ilgili 6, 11 ve 12. maddeleri, internet üzerinden üyelik konusunda tadilat gerektirebilir. Aynı düzenlemeler her partinin tüzüğü için de yapılır. Ayrıca parti yönetimine sağlanmış olan üyelik başvurularının hiçbir neden göstermeden reddedilebilmesi olanağına ilişkin madde siyaseti demokratikleşmesi için değiştirilmelidir. Madde 12 şöyle demektedir: “Siyasi partiler üye olma istemlerini sebep göstermeksizin reddedebilirler”. Üyelik reddinde sebep gösterme mecburiyetinin olmaması anti-demokratik bir uygulamadır. Avrupa’da dijital partilere üye kaydının internet üzerinden kimlik numarası ve posta kodu girilmesi suretiyle kolayca yapılabilir olması göz önüne alındığında siyaset yapma tekniklerinin demokratikleşmesi konusunda daha çok yol almamız gerektiği anlaşılmaktadır.

(8) Siyasi Parti Programlarının Üyelerle Birlikte Yazılması: Siyasi partiler eğer yeni kuruluyorlarsa, kurulma aşamasında partinin programının oluşması sürecine kayıtlı üyelerini de dahil edebilirler. Parti programının detaylarını şeffaf bir şekilde üyeleriyle paylaşabilirler, kurdukları iletişim portalları üzerinden çevrimiçi toplantılar düzenleyerek

tartışmaya açabilirler (e-müzakere) ve program başlıklarını tek tek oylamaya (e-oylama) sokabilirler. Böylece şeffaf, katılımcı ve müzakereci bir süreçle parti programlarını hazırlamış olurlar. Önceden var olan siyasi partiler de programlarının demokratikleştirilmesi sürecinde aynı uygulamaları yapabilirler. Söz konusu düzenlemeler siyasi partiler kanununun 8.maddesinde ve parti tüzüklerinde değişiklik gerektirebilir. Uyguladığımız ankette siyasi partilerin programlarının belirlenmesi sürecine üyelerin internet üzerinden katılabilmesi önermesine çoğunluk (%59,8) olumlu bakmaktadır. Dünyada ilk kez İtalya’da parti programı 5YH tarafından üyelerinin oyuna sunulmuştur. Türkiye’de hiçbir siyasi parti, parti programlarını oluştururken internet üzerinden üyelerinin görüşlerini sormamıştır. Yaşanan COVID salgını nedeniyle siyasi partilerin programlarının ‘sağlık bölümünü’ mutlaka yenilemeleri gerekmektedir. Daha önceki bölümlerde de söylediğimiz gibi vatandaşların eşit şartlarda sağlık hizmetlerine ulaşımı demokrasinin ölçütleri içinde yer almalıdır ve siyasi partiler söz konusu düzenlemeyi yaparken kayıtlı üyelerinin görüşlerini sorarlarsa ve onların önerilerini dikkate alırlarsa katılımcı demokrasinin, doğrudan demokrasinin yolunu açmış olacaklardır.

(9) Ön Seçim ve Parti Portallarında E-Oylama Uygulaması: Siyasi partiler, yerel ve parlamenter seçimlerde, partinin portalı üzerinden üyelerine çevrimiçi (*online*) ön seçim (e-oylama) yaptırabilmelidirler. Böylece adaylar katılımcı bir usul ile belirlenmiş olurlar. Parti yetkililerinin yakın çevrelerini delege olarak yazdıkları delegasyon sisteminde demokrasi, çıkar gruplarının etkisiyle zafiyete uğratılabilmektedir. Mehmet Tomanbay’a göre partinin genel başkanı ve çevresi tarafından belirlenen milletvekili adayları, halkın değil liderin vekilleri olmaktadır (Tomanbay, 2005: 10). İnternet üzerinden partiye kaydolmuş tüm üyeler vekillerin ön seçimle belirlenmesi için doğrudan oy kullanabilirler böylece vekalet verilen temsilcilerin belirlenmesi sürecine doğrudan katılım sağlanmış olur. Bu uygulama anket sorularımızın sonucunda ortaya çıkan

vekillerimizi tanımadığımızı dair problemin giderilmesi için çözüm yollarından biri olabilir. Ancak vekillerin belirlenmesi süreci parti liderinin ve karar mekanizmalarının inisiyatifleri dışında ilerleyeceği için tercih edilecek bir değişim olmayacaktır. Böyle reformların gerçekleşmesi için tüm parti üyelerinin eğitilmesi ve siyasi partiler kanununun 37.maddesinde ve parti tüzüklerinde değişiklik gerekebilir. Seçimler gerçekleştikten ve meclislerde sandalyeler kazanıldıktan sonra siyasi partilerin portallarını, üyeleri için yasama ve karar alma süreçlerine dahil olacakları şekilde açmaları gerekmektedir. Uyguladığımız ankette cevaplayıcılar, siyasetçilerin belirlenmesi sürecinde görüşlerinin alınması sorusuna çoğunlukla (%58,7) olumlu bakmaktadır. Bu konudaki olumlu bakış açılarının, siyasi partilerin yaratacakları dijital ön seçim olanaklarıyla artabileceği öngörülebilir.

(10) Üyelerin Kararlara ve Yasama Sürecine Katılımı: Avrupa'daki dijital parti olarak adlandırılan yeni partilerin kendi portalları üzerinden üyelerini karar mekanizmalarına dahil etme uygulamaları vardır ve aynı sistem eğitim vermek ön koşuluyla Türkiye'de de kurulabilir. Üye, parti portalı üzerinden herhangi bir öneride bulunabilir (e-gündem) veya siyasa üretebilir. Üyenin önerisi portal üzerinden diğer üyelerin tartışmasına (e-müzakere) ve oylamasına (e-oylama) açılır. Üyelerden belirli bir oranda oy alan öneri (her parti bu oranı kendi bünyesine göre belirler), parti üyeleri ile parti görevlilerinden oluşan bir çalışma komisyonunda taslak haline getirilir ve seçilmişler tarafından yasa önerisi olarak meclise sunulabilir. Böylece yasama, vekillerin tekelinde olmaz ve parti üyelerinin de katılımı sağlanmış olur, parti üyeleri de yasa yazma sürecine dahil olmuş olurlar. İnsanların kendi kaderlerini ilgilendiren konularda yasa yazabilmeleri demokrasinin ruhunun canlandırılması demektir. Üyelerin önerilerinin sonuçları da partinin web sitesinde yayınlanır. Önerdiği siyasanın, müzakere edildiğini, üzerinde çalışıldığını ve yasa önerisi haline gelebildiğini gören her üyenin motivasyonunun ve aidiyet duygusunun artacağı öngörülebilir. Uyguladığımız anketin

sonuçlarına göre cevaplayıcılar, yasama süreçlerinde görüşlerinin alınmasına, yasa önerebilmeye (%58,9) çoğunlukla olumlu bakmaktadırlar.

(11) Üyelik Aidatının İsteğe Bağlı Olması: Bazı partilere internet üzerinden üyelik başvurusu yapılırken, aidat basamağına gelince ödeme yapmak mecburi görünmektedir. Siyasi partilerin katılımı çoğaltmaları için aidat bölümünü 'isteğe bağlı' olarak düzenlemeleri, değiştirmeleri önerilebilir. Böylece aidat ödemek istemeyen kişilere de üyelik yolu açılmış olur. Avrupa'da aktif olan dijital partiler üyelik aidatı yerine isteyen kişilerin bağış yapmasına olanak sağlayan dijital seçenekler geliştirmişlerdir.

(12) Katılımcı Bütçe Uygulaması: Siyasi partilerin bütçelerini üyelerinin değerlendirmelerine açmaları (e-bütçe) demokrasinin şeffaflık ölçütünü yerine getirecektir. Örnek olarak partinin seçim bütçesinin, tek bir reklam şirketine mi verileceğine yoksa il teşkilatlarına, kadın kollarına, gençlik kollarına eşit bir şekilde mi dağıtılacağına partinin web sitesine kayıtlı üyeler karar verebilirler.

(13) İnternet Üzerinden Demokrasi Uygulamaları Eğitimi: Siyasi partilerin üyelerine, elektronik demokrasi (e-demokrasi) uygulamaları eğitimleri vermeleri önemli bir stratejidir. Böylece katılımcılık, aidiyet, şeffaflık artacaktır. Anketimizde 'bilgi iletişim teknolojilerinin- internetin doğrudan siyasal katılım için kullanabileceği' önermesine katılanların oranı %51'dir. Önermeye olumsuz bakanlar %49'luk bir oranı oluşturmaktadırlar ve bu konuda bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Aynı şekilde internet üzerinden yarı-doğrudan demokrasi uygulanabileceği önermesine de kuşkuyla yaklaşan cevaplayıcıların sayısı azımsanmamalıdır. Katılımcılardan %42'3 lük bir oran, önermeye olumsuz yaklaşmıştır ve %20,6 lık bir oran ise kararsızdır. Yarı-doğrudan demokrasi olanaksız görünse de yarı-doğrudan demokrasinin ve formlarının internet kanalıyla hayata geçirilebileceği konusunda siyasi parti üyelerinin eğitimden geçirilmeleri gerekmektedir. Siyasi partilerin yanı sıra sivil toplum örgütlerinin de

bilgisayar okuryazarlığı ve e-demokrasi eğitimlerine dahil olmaları toplumun demokratikleşmesi yolunda önemli adımlar oluşturacaktır.

Örneklerle anlatılmaya çalışıldığı üzere siyasi partilerin aidiyet duygusunu, katılımcılığı, şeffaflığı, müzakereyi sağlayabilmeleri için önlerinde engel yoktur sadece bilişim çağının getirdiği yeniliklere açık olmaları ve interneti yarı-doğrudan demokrasi için kullanmaya hazır ve istekli olmaları gerekmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

ÇALIŞMANIN KARŞI TEZLERİ (ANTI-TEZLERİ)

Karşı Tez 1: E-demokrasi tekniğinin yüz yüze siyasi iletişimi zayıflatıp, halkın katılımını tuşa-bas demokrasisine indirgeme riski vardır.

Karşı Tez 1'in karşı tezi: Elektronik demokrasi sadece oy vermeye indirgenemez. Elektronik demokrasinin oy verme dışında, gözlem yapma, görüş önerme, tartışma formlarına katılma, bütçe yapım sürecine katılma türünde formları vardır. Vatandaşların elektronik portalları daha çok katılım sağlamak, demokratikleşmek için istekle kullandıkları Podemos, Korsan Parti ve 5YH örneklerinde görülmüştür. Ayrıca 2019 yılından itibaren Covid salgını nedeniyle yüz yüze insan iletişiminin tercih edilmediği bir dünya düzenine girmiş bulunmaktayız. Kitleleri klasik şekilde mobilize eden, kalabalıkları meydanlarda toplayan parti sistemlerinin değil, kitlelerin sağlığını düşünerek internet üzerinden mobilizasyonu sağlayan siyasi partilerin, düzende egemen olacağı bir sisteme doğru evrilmekteyiz.

Karşı Tez 2: “Yaş, kültür, alışkanlıklar ve altyapı eksikliği gibi sebeplerden dolayı insanların bir kısmının bilgi iletişim teknolojilerine erişimi eşit fırsatta değildir. Bu sebepten dolayı internete bağlanamayan bu kesim dijital bölünme; sayısal uçurum diye tabir edilen farklılaşmayı oluşturmaktadır” (Heywood, 2018; 291).

Karşı Tez 2'nin karşı tezi: 5YH'in beş yıldızını (temel prensiplerini oluşturan yıldızlardan biri de internete ücretsiz erişim olanağının sağlanmasıdır. İnternet üzerinden kurumsallaşan dijital partilerin programlarında internete ücretsiz erişim hedefinin olması yukarıda sözü geçen engelin aşılması için önemlidir. İnternet ortamında kişisel bilgilerin ve tercihlerin korunması da devletin görevidir. Dijital uçuruma benzer uçurum okuma yazma bilmeyen ancak gerekli bilgiye erişmeden oy kullanan insanlar için de geçerlidir.

Covid salgınında devletlerin vatandaşlara yönelik dijital uygulamalarında artma olmuştur (HES kodu örneklerinde olduğu gibi). Bu uygulamalar dijitalleşmenin geri dönülemeyecek şekilde hayatlarımıza girdiğinin göstergesidir. Ülkemiz ve dünya hızla dijitalleşmeye doğru gitmektedir. Yoksul ve dijital bilgisi olmayan kimseler için devletlerin ücretsiz internete erişim, dijital eğitim olanaklarını sağlaması ve alt yapıyı oluşturması gerekmektedir.

Karşı Tez 3: Dijital siyaset araçlarının ırkçılığa, köktendinciliğe, etnik milliyetçiliğe ve benzeri radikal siyaset biçimlerine alan açma riskleri vardır.

Karşı Tez 3'ün karşı tezi: İnsan haklarına aykırı görüşler içermedikçe ifade özgürlüğü, sadece sanal ortamlarda değil ana akım medya ve diğer kamusal alanlarda da rahatça gerçekleştirilebilmelidir. İnsan haklarını tehdit eden ideolojik gelişmeler, köktendincilik, ırkçılık, etnik milliyetçilik gibi görüşlerin, rahatsızlık duyanlar tarafından şikayet edilebileceği portallar da açık ve işlevsel olduğu takdirde sorunun önüne geçilebilir.

Karşı Tez 4: İnternet üzerinden yarı-doğrudan demokrasi uygulaması uzman olmayan kişilerin karar alma tehlikesini de beraberinde getirir. Bazı konular karmaşıktır ve etkili bir karar alınabilmesi için asgari bir uzmanlık gerekir.

Karşı Tez 4'ün karşı tezi: Bu yaklaşım Platon'un elitist düşüncelerini çağrıştırmaktadır. Dört senede bir oy veren vatandaş da pek çok detayını bilmediği topyekün bir parti programına oy vermektedir. Halkın tümüyle eğitilmiş ve her konuda uzmanlaştığı dünya düzeni binlerce yıldır oluşturulamadığı için ister klasik ister sanal ortamda olsun vatandaşların bilmeden oy kullandıkları pek çok uzmanlık alanı olmuştur, olmaktadır ve olmaya devam edecektir. Aksini söylemek ütöpik bir dünya düzeni üzerine konuşmak olur.

Karşı Tez 5: Bazı insanlar dengeli olmayabilir ve demagoglar tarafından yanlış yönlendirilerek hatalı kararlar verebilirler. Örnek: Uzmanlara göre Brexit referandumunda oy verenler popülist kampanyalarla manipüle olmuş ve yanlış bilgilendirilmişleridir.

Karşı Tez 5'nin karşı tezi: Böyle bir risk (dengesiz veya kolay manipüle edilen vatandaşların hatalı tercihlerde bulunmaları) klasik veya dijital olsun her seçim sisteminde görülebilir.

Karşı Tez 6: İnternet ortamında çok fazla bilgi kirliliği, dezenformasyon oluşmaktadır ve insanların yanlış bilgilenme riski vardır.

Karşı Tez 6'nın karşı tezi: İnternet dünyasında çok bilgi kirliliği yaşandığı bir gerçektir ancak tezimizde anlatılan e-demokrasi formlarının gerçekleştirilmesi sürecinde vatandaşların doğru bilgilere ulaşması, teknik sistemi kuran siyasi partilerin sorumluluğu altındadır. Ayrıca teknoloji korsanlarının ve hackerların erişemeyecekleri güvenlikte bir sistem kurabilmek için en üst düzeyde yatırımların yapılması gerekmektedir.

Karşı Tez 7: İnternet üzerinden siyasi paylaşımlar insanların siyasi görüşlerinin deşifre olmasına yol açabilir.

Karşı Tez 7'nin karşı tezi: Siyasi partiler, şahsi bilgilerin korunması için ve üyelerin bilgilerini ve oy tercihlerini üçüncü kişilerle paylaşmamak için önlemler alırlar ve bu önlemler bankaların hesap sahiplerinin bilgilerinin güvenliğini sağlamaya yönelik olarak aldıkları tedbirlerin benzerleridir.

Karşı Tez 8: İnternet ortamının güvenilirliğinin sorgulanır olması, vatandaşların kararlarının farklı olarak gösterilebilme olasılığı ve meşruluğun internet üzerinden sağlanması durumunda iktidarı ellerinde tutanların verileri manipüle edebilme ihtimalleri risk oluşturmaktadır.

Karşı Tez 8'in karşı tezi: İktidarın internet bazlı meşruiyetinin sorgulanması ve verilerin manipule edilmesi ihtimalini ortadan kaldırmak için yasama, yürütme ve yargının elektronik alt yapılarının çok sağlam kurulduğu ve birbirlerini bilgi iletişim teknolojileri aracılığıyla kontrol edebildikleri bir teknik sistem kurulabilir.

Karşı Tez 9: Sermaye sınıfı, elitler elektronik demokrasi aracılığıyla katılımcılığın ve şeffaflığın gerçekleşeceği bir düzen istemezler zira kendi menfaatleri için yönlendirebilecekleri siyasetçilerin seçilmelerini garanti altına alamazlar.

Karşı Tez 9'un karşı tezi: Sermaye sınıfının, elitlerin müdahaleleri klasik demokratik sistemlerde daha etkilidir ancak elektronik katılımcılığın yerleştiği toplumlarda, bilgiye ulaşma eşitliğine, örgütlenme kolaylığına, elektronik demokrasinin formlarının uygulanmasına müdahil olabilmek ihtimalleri daha zayıftır.

Karşı Tez 10: Sistemi kurduktan sonra katılımı sağlayabilmek de sorun oluşturabilecek bir konudur. E-demokrasi pratik ve uygulanabilir bir sistem olarak öngörülebilir ancak ölçek ve yeterli katılımı sağlamanın dinamiklerini oluşturmak zor olabilir.

Karşı Tez 10'un karşı tezi: E-demokrasinin bileşenlerinden olan katılımcılığı sağlayabilmek için, elektronik demokrasinin kurumlarının ve uygulamalarının, siyasi partilerin üyelerine ve toplumun tümüne anlatılması, eğitim olanaklarının geliştirilmesi önem taşımaktadır. İnternete erişimin kolaylaştırıldığı ve toplumun e-demokrasi hakkında eğitildiği bir sistemde katılımcılığın artacağı öngörülebilir.

Karşı Tez 11: Dijital siyasi platformlarda, farklı görüşlerdeki keskin tartışmalar katılımcıların heveslerini kırabilir ve katılım heveslerini azaltabilir.

Karşı Tez 11'nin karşı tezi: Siyasal tartışmaların insanları katılımdan uzaklaştırabileceği endişesi ile tartışmalardan, müzakerelerden kaçınılamaz. Siyaset üretilen her ortamda farklı fikirlerin ortaya çıkması ve tartışılması normaldir. Sosyal

medyanın siyasi katılımı kolaylaştırdığı, Avrupa Komisyonu 2020 raporunda da kabul edilen bir gerçektir.

Karşı Tez 12: Siyasi Partilerin olduğu bir sistemde doğrudan demokrasi olamaz. Yönetilenlerin siyasal partiler aracılığıyla katılımı, temsili demokrasinin sürdüğünü gösterir çünkü bireylerin yönetim kurumlarıyla ilişkileri siyasal partiler dolayısıyla gerçekleşmektedir.

Karşı Tez 12'nin Karşı Tezi: Doğrudan demokrasinin Antik Atina'daki gibi tekrar hayata geçmesinden söz edilmemektedir. Çalışmada temsili demokrasinin, doğrudan demokrasiye yaklaştırılmaya çalışılması anlatılmaktadır. Önerilen model yarı-doğrudan demokrasidir.

Karşı Tez 13: Tez çalışmasında uygulanan 475 kişilik araştırma evreninin 84 milyonluk bir kitleyi temsil edebilme yeteneği tartışmalıdır.

Karşı Tez 13'ün Karşı Tezi: Tez çalışmasındaki 475 kişilik örneklem istatistiksel kaynakların referans alınmasıyla belirlenmiştir. Türker Baş'ın '*Anket*' adlı kitabındaki örneklem büyüklüğü tablosuna göre 384 kişiye kadar uygulanan anketin (+/- %5 örnekleme hatası ile) 100 milyona kadar kişiyi temsil etme kabiliyeti olduğu görülmektedir. Buna rağmen anketin, 5.663.322 kişilik nüfusa sahip Ankara'yı temsilen yorumlanması uygun görülmemiştir.

SONUÇ

Günümüzde uygulanması imkansız olduğu varsayılan yarı-doğrudan demokrasinin, bilgi iletişim teknolojilerinin-internetin siyasal partiler tarafından kullanılmasıyla, uygulanabilir bir modele dönüşeceğini savunan çalışmada, tez nitel ve nicel yöntemler kullanarak ispatlanmaya çalışılmıştır. Temsili demokrasinin krizi üzerinde durulmuştur ve alternatif olarak yarı-doğrudan demokrasi modeli gösterilmiştir.

Doğrudan katılımdan vazgeçilmesinin ve temsili demorasiye razı gelinmesinin nedenleri sorgulandığında, karar vericilerin ülkelerin fiziki ve demografik şartlarının doğrudan demokrasi için uygun olmadığı savını öne sürdükleri görülmüştür. Demografik engellerin, internet üzerinden doğrudan demokrasinin kurumlarını uygulamaya sokarak ortadan kaldırılabileceği anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada, demokrasi uygulamalarını sorgularken, demokrasinin düzenli aralıklarla yapılan seçimlere indirgenemeyeceğinin altı çizilmektedir. Demokrasinin ölçütleri seçme ve seçilme hakkının tanınmasından çok daha fazladır. Güçlü bir muhalefetin varlığı, azınlık hakları, toplanma özgürlüğü, demokratik kitle örgütlerinin özgürce faaliyet göstermesi, bağımsız yargı, endoktrinasyonun olmaması, mülkiyet hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, ırkçılığın olmaması gibi ölçütlerin varlığı da demokrasinin olduğunun ve pekiştiğinin göstergesidir. Böylece şeffaf ve katılımcı demokrasinin yolu açılmış olur. “Uygulamada, demokrasinin kalkınma amaçlarıyla uyumlu olmasının, belirli aralıklarla seçimler yapılmasının ötesinde temel insan hak ve özgürlüklerini, yönetimde katılımcılığı ve saydamlığı, hukukun üstünlüğünü, barınma, beslenme, istihdam konularını da içeren ekonomik özgürlükleri güvence altına alması, kurumsal yapının da bu amaçları gözetecek şekilde düzenlenmesi beklenir” (Şenses, 2017: 125). Hatta bunların da ötesinde demokrasinin davranışsal ve anayasal olarak pekişmesi gerekmektedir. Çalışmada, dünyayı siyaseten ve ekonomik olarak etkileyen Covid salgını nedeniyle demokrasinin ölçütlerine ‘sağlık hizmetlerine eşit şartlarda erişim’ ölçütünün de eklenebileceği önerisinde bulunmaktadır. Demokrasi konusunda referans olarak alınan düşünürler, farklı ölçütler öne sürmelerine rağmen hiçbiri teknoloji çağının teknik gelişmelerini, demokrasinin işleyişine dahil eden önermeler geliştirmemişlerdir. Zizek’in ‘doğrudan demokrasi sol düşüncenin elinde kalan son efsanedir’ yargısını da doğru bulmuyoruz çünkü çeşitli ülkelerdeki doğrudan demokrasi kurumlarının yüz yüze veya internet üzerinden gerçekleşen uygulamaları bu olumsuz

yargıyı yıkmak için yeterlidir. İsviçre'nin Appenzell Innerhoden ve Glarus kantonlarında doğrudan demokrasi yüz yüze uygulanmaktadır. Ayrıca İsviçre genelinde yasa önerme, yasa iptali önerme, mevcut yasalarda değişiklik önerme, anayasa değişikliği önerme ve referandum talep etme formları yurttaşlar tarafından imza toplanarak uygulamaya geçirilebilmektedir. Aynı zamanda hükümet de yasa değişiklikleri konusunda referanduma gitmektedir.

Temsili demokrasinin krizini incelediğimiz zaman belli ölçekteki vatandaşın katılımı nedeniyle demokratik düşüncenin referansının radikal olarak kaydığını görmekteyiz. Halk için kendilerini etkileyecek kararları, seçtikleri vekillerin veya tercih ettikleri siyasi partilerin almalarına rıza göstermekten başka seçenek bırakılmamaktadır. Temsil edilenler bu yüzden siyasetten uzaklaşmaktadırlar, geleneksel siyasi partilere aidiyet duygularını yitirmektedirler ve alternatif siyaset üretme yolları aramaktadırlar. Siyasete olan ilginin azalması ve yabancılaşma durumu dünya genelinde seçimlerde oy verme oranlarındaki düşüşle kendini göstermektedir.

Siyasal katılım için alternatif arayışları insanları, bilgi iletişim teknolojilerini kullanmaya yönlendirmektedir. Teknoloji ile karar alma süreçlerine dahil olan insanlar artık yarı-doğrudan demokrasinin imkansız olmadığını görmüşlerdir. İnsanlar elektronik bilgi, elektronik müzakere, elektronik kampanya, elektronik dilekçe, elektronik bütçe, elektronik oylama gibi formlarla katılımıcılığın olanaklarını keşfetmişlerdir.

Temsili yöntemlerin ürünü olan siyasi partiler de temsili demokrasi gibi kriz yaşamaktadırlar. Siyasi partilerin üye kazanma ve üyelikleri sürdürme konularında yeterlilikleri, hesap verebilirlikleri, kurumsallıkları, şeffaflıkları ve demokratik uygulamalarının yeterliliği sorgulanmaktadır. Siyasi partilerin yolsuzluklarla anılmaları da insanların geleneksel siyasi parti yapılarından uzaklaşmalarına neden olan etkenlerden biridir. Geleneksel siyasi partilerin teknolojik gelişmelere uyum sağlamaması da siyasi partilerin krizinde etkili olmaktadır. Siyaseti geleneksel yöntemlerle uygulamaya devam

eden partiler oylarını Podemos, Beş Yıldızlı Hareket, Korsan Parti gibi internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulama teknikleri geliştiren yeni dijital partilere kaptırmaktadırlar. Türkiye’de ise geleneksel parti yapılarının devam ettiği ve hiçbir partinin doğrudan katılımcı, yatay demokrasiye yönelik dijital siyaset uygulamadığı görülmektedir. Geleneksel siyasi partilerin web sayfaları üzerinden teknolojinin getirdiği (üye kaydı, öneride bulunma gibi) formları kullandıkları izlenmektedir ama yeni dijital siyasi partiler gibi üyelerinin karar mekanizmalarına katılımlarını ve siyasa üretmelerini sağladıkları katılımcı platformları yaratmadıkları görülmektedir. Türkiye’de doğrudan katılım portallarını kullanan dijital bir parti yoktur. Aynı zamanda Siyasi Partiler Kanunu da dijital partilerin dijital örgütlenmelerine izin vermemektedir. 2014 yılında kurulan ve dijital olarak örgütlenen E-Parti bu engele takılarak 2016 yılında siyasi parti hüviyetini kaybetmiştir. Dikey yapılanma ve uygulamaları, parti içi demokrasi açısından da sorun yaratmaktadır çünkü bu tarz bir yetki delegasyonu liderlerin daha da güçlenmesine neden olmaktadır. Dikey yapılanmanın neden olduğu sorunların çözümü için gücün eşit dağılımı, yatay yapılanma (*horizontalizm*) önerilmektedir. Horizontalizm için; ‘lidersizlik, özyönetim, doğrudan demokrasi, ideolojik olmayan’ şeklinde tanımlamalar yapılmaktadır. Nasıl dikey yapılanma temsili demokrasinin hiyerarşik sorunlarını yansıtmakta ise, yatay yapılanma da doğrudan demokrasiyi ve katılımcılığı yansıtmaktadır.

Yirmibirinci yüzyılın teknolojik olanakları sayesinde bilgiye daha çabuk olarak ulaşabilen seçmenlerin oy verme davranışlarının ölçütleri de değişmektedir. Kadro ve kitle partilerinin sundukları siyasi ve ekonomik paketleri bir bütün olarak kabul eden seçmen tipi değişmiş, insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, hayvan hakları, çevresel konular ve benzeri konular için oyunu kullanan veya bu konuları programına dahil eden bir siyasi parti olmadığı zaman oy kullanmak istemeyen seçmen tipi ortaya çıkmıştır. Dijital partilerin yol açtığı internet açılımları sayesinde seçmenler seçim süreçlerinde

sadece oy kullanmayı değil, daha katılımcı (ör: ön seçimle aday belirleme sürecine katılımı) olmayı tercih etmektedirler. Tahta oy sandıklarından dijital oylamaya geçiş kanalları açılmaktadır.

Yeni seçmen profilinin tercih ettiği siyasi partiler dijital demokrasi araçlarını kullanmaktadırlar. Sanayi toplumunda kitle partileri, soğuk savaş sonrası neoliberalizm zamanında televizyon partileri ve günümüzün teknoloji toplumunda da dijital partiler zamanın ruhunu yansıtmaktadırlar. Yeni dijital partiler aynı zamanda geleneksel siyasi partilere duyulan güvensizliğe karşı bir tepki olarak ortaya çıkmışlardır ve geleneksel partilerin epeyce ihmal ettikleri konularla ilgilenmektedirler ve dijital kanalları etkin olarak kullanmalarıyla değişiklik yaratmaktadırlar. Daha fazla katılımcılık, şeffaflık, yarı-doğrudan demokrasi hedefleyen dijital siyasi partilere örnek olarak İspanya’da Podemos, İtalya’da Beş Yıldızlı Hareket, İsveç’de ve pek çok Kuzey Avrupa ülkesinde Korsan Partiler (*Pirate Party*) gösterilmektedir. Yeni dijital partiler internet üzerinden kendi katılım platformlarını (katılım portallarını) oluşturmaktadırlar ve kayıtlı üyelerine güncel konularda tartışmalara katılma, çevrim içi (*online*) eğitimlere dahil olma, güncel konular ve parti kadrolarının seçimi için (*online*) oy kullanma, bağış yapma, yasa yazma olanakları sunmaktadırlar. Söz konusu platformlara örnek olarak Beş Yıldızlı Hareket’in *Rousseau Platformu*, Podemos’un *Consul Platformu*, Korsan Parti’nin Şeffaf Geri Bildirim (*Liquid Feedback*) Platformu gösterilebilir ve bu platformlar sosyal medyaya, sanal ağlara, akıllı telefon uygulamalarına link oluştururlar. Dijital partilerdeki bu dönüşüm, siyasi partilerin üye yapılarını da değiştirmiştir. Geleneksel partilerin üye kayıt süreçlerindeki formaliteler yeni dijital partilerde azalmıştır ve üye olurken e-mail adresini ve posta kodunu yazıp tuşa basmak yeterlidir. Geleneksel partilerde üyelerin periyodik aidat ödemeleri gerekirken dijital üyelikte böyle bir gereklilik yoktur ve üyelikle, ödenti yükümlülüğü arasındaki bağ kopmaktadır. Dijital partilerin üyelik bürokrasisini azaltmaları nedeniyle, insanların sempaticanı oldukları partilere üyelikleri daha

kolaylaşmıştır ve bu kolay uygulama, parti üyeliklerindeki azalma sorunu için iyi bir çözüm olarak değerlendirilebilir. 5YH'in kurucularından olan Casallegio'ya göre dijital partiler, temsili demokrasinin sorunlarından biri olan karar verme yetkisinin delege edilmesinin yerine katılımcılığın yaşanabileceği bir demokrasi vadetmektedirler. Delege etmek yerine yatay (doğrudan) karar verme olanaklarını kullanabilmek, yarı-doğrudan demokrasiye giden yolları açmaktadır.

Doğrudan demokrasinin formları şöyle işlemektedir. Dijital siyasi partilerin üyeleri, partinin portalı üzerinden üye olduktan sonra, partinin yayınladığı her tür bilgiye (*e-knowledge*) ulaşabilmektedir. Partinin internet üzerinden yayınladığı tüm konular üyelerin müzakeresine açıktır (*e-deliberation*). Üyeler partinin gündemini de belirleyebilirler ve önerileri hakkında e-posta gönderebilirler, önerilerini diğer katılımcılarla ve parti görevlileri ile paylaşabilirler. Katılımcılar yasa önerisinde bulunabilirler ve oylanarak (*e-voting*) belirli bir yüzdeyi geçen (her partinin yüzdeleri farklıdır) öneriler için vekillerden yasa tasarısı hazırlamalarını veya kendi oluşturdukları tasarıları meclise iletmelerini isteyebilirler. E-oylama sadece öneriler için kullanılmaz, aday adaylarının ön seçimleri, parti başkanını seçmek ve koalisyon oluşumlarında üyelerin fikrini sormak için de kullanılmaktadır. Seçilmişlerin internet üzerinden gözlenmesi de (*e-monitoring*) dijital partilerin katılımcılık uygulamalarından biridir. Seçilmişlerin performanslarının (katıldıkları toplantılar, söylemler) internet üzerinden yayınlanması doğrudan demokrasinin şeffaflık ilkesini de uygulamaya geçirmektedir.

Siyaset üretmek veya muhalefet yapmak istediklerinde kendilerine etkili bir zemin bulamayan bireylerin sosyal iletişim ağlarını bir alternatif olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Sosyal iletişim ağları içerisinde en fazla kullanılan facebook, twitter, blogosphere gibi çeşitli alanlar politik konuları tartışan, fikirlerini yayın ve fikirleri için toplumdan destek alan bireyleri bir araya getirmektedir ve bu yeni bir iletişim formu oluşturmaktadır. Bu yeni form yarı-doğrudan demokrasi için bir kanal oluşturmaktadır.

İnternet teknolojilerinin gelişimi ile insanların beraber eylem yapabilmeleri için fiziksel olarak bir arada bulunma şartı aşılmış ve uluslar üstü bir iletişim ağına evrilme gerçekleşmiştir. Facebook, Twitter, Change.org, Aavaz gibi yeni kampanya platformları katılımcıların çevrimiçi (*online*) dilekçe ve protesto haklarına hem ülke içinde hem ülkeler arasında önemli bir zemin oluşturmaktadır. Avusturalya’da internet üzerinden başlayan bir imza kampanyası, Brezilya’ya da ulaşmış, imza desteği alabilmektedir. Yasaların halk girişimi formlarına izin vermediği ülkelerde kampanyalar kişilerin talep ve önerilerini doğrudan dile getirebilmeleri için alternatif formlar oluşturmaktadırlar.

Dijital partiler kısmında değindiğimiz Beş Yıldızlı Hareket, denediği yeni katılımcı yarı-doğrudan demokrasi teknikleriyle iktidara gelip İtalya’nın en büyük partilerinden biri olmayı başarmış ve siyaset kültüründe bir reform gerçekleştirmiştir. İnternet üzerinden kurulup, örgütlenen ve kendini bir hareket olarak niteleyen 5YH seçimlere girme kararı aldığı süreçte hareket olmaktan parti olmaya evrilmiştir. Siyasi parti oluşumu sürecinde internet üzerinden üye kaydı yapmış, hazırladığı parti programını kayıtlı üyelerine internet üzerinden oylatmış, seçimlere girecek aday adayları için ön seçim uygulaması yapmıştır. İnternet üzerinden gerçekleştirdiği katılımcı uygulamalarla siyaset yapma tekniklerini değiştirmiş ve yarı-doğrudan demokrasinin yolunu açacak yenilikler getirmiştir. Seçim ve iktidar olma başarılarının yanı sıra kurduğu Rousseau portalı ile üyelerinin önerilerini iletme, gündemdeki konularda müzakere etme, yasa önerileri geliştirme, seçilmişleri izleme, aday adaylarını ve başkan adayını seçme şeklinde çeşitli katılım formlarının gerçekleşmesine olanak sağlayacak internet ortamları yaratmıştır. 5YH’in kendini ne sağ, ne de sol olarak nitelemesi, popülist olarak tanımlaması, iktidar başarıları veya başarısızlıkları tez konusunun dışında kalmaktadır. Önemli olan 5YH’in siyaset yapma tekniklerine getirdiği devrimci yeniliklerdir. Düzen karşıtı 5YH’in, pek çok ülkede Korsan Parti’nin ve İspanya’da Podemos’un uygulamaya sokup, halkın oylarıyla teyit ettiği yeni dijital siyasi teknikler yarı-doğrudan demokrasinin

bir efsane olmadığını ispat etmektedir. 5YH ile Rousseau platformunun 2021'in ilk yarısında yaşadıkları ayrılık, siyasi partinin iç işleri ile ilgili bir finansman sorunudur, modelin teknik olarak ilham verme ve örnek olma kapasitesi devam etmektedir. Rousseau platformunun sahibi Casallegio seçilmişlerin aylık 300 EUR tutarındaki ödentilerini ödemedikleri gerekçesiyle parti ile platformun ilişkisini kesmiştir. Bu durum da 5YH'in çevrimiçi siyasi faaliyetlerini kesintiye uğratmıştır. Ancak Podemos ve Korsan Parti'nin katılım platformları devam etmektedir. Dijitalleşme sürecinde olan siyasi partiler katılım platformlarının finansmanını seçilmişlerinin maaşlarından ve üyelerinin bağışlarından karşılayabilecekleri şekilde tedbirlerini yapılanma aşamasında almalıdırlar.

Yirmibirinci yüzyılda artık insanlar oy kullanmak için tahta oy sandıklarına gitmek zorunda kalmayabilirler ve internet üzerinden oy kullanma uygulamalarının, sonuçların alınmasını kolaylaştırdığı ve hızlandırdığı görülmektedir. Hindistan'da 400 milyon elektronik oyun kısa bir sürede sayılabilmesi örnek olarak verilebilir. Ancak dijital siyaset sadece internet üzerinden oy kullanmak değildir. İnternet üzerinden siyasi parti örgütlenmesi, üye kaydı, parti programının üyelerle ortak yazılması, oylanması, internet üzerinden adaylar için ön seçim yapılması, internet üzerinden siyasi partilere önerilerde bulunma, yasa taslağı hazırlık süreçlerine dahil olma, bütçe oluşumuna katılma gibi yarı-doğrudan demokrasiyi besleyen bir çok seçenek ortaya çıkmıştır. Coğrafi ve demografik engeller yüzünden temsili demokrasiye mecbur olduğumuz savı artık kabul edilemez. İnsanlar temsili demokrasiye inanmamakta ve temsil edilmediklerini düşünmektedirler. Seçmen profili değişmiştir ve kendilerini siyasi partilerin bir bütün olarak sundukları paket programlara oy vermek zorunda hissetmemektedirler. Geleneksel partiler dijital çağın yeniliklerine uyum sağlayamazlarsa genç kuşaklarla iletişimlerini kaybedeceklerdir. Geleneksel partilerin meydanlarda mobilize ettikleri halk kalabalıkları artık internet agorasında parti yetkililerini dinlemektedirler ve bu iletişim çift yönlüdür; vatandaş siyasette sadece dinleyici olarak bulunmamaktadır, değerlendirme, eleştirme,

öneri sunma, gerekirse seçilmiş siyasetçiyi geri çağırma formlarının olduğu internet olanaklarını kullanabilmektedir. Geleneksel siyasetçiler artık internet çağının ruhunu okuyabilmelidirler.

İnternet üzerinden siyaset yapma tekniklerinin uygulanabilirliği konusunda Ankara’da yaptığımız anket çalışmasının sonuçları katılımcıların, yarı-doğrudan demokrasi uygulamalarına olumlu baktıklarını ancak doğrudan demokrasinin ne olduğunu tam olarak bilmedikleri, siyasette internet uygulamalarına ise yabancı oldukları gerçeğini ortaya çıkarmıştır. 475 kişi üzerinde yapılan anket çalışmasında ‘Demokrasiye dair düşünceler’ bölümünü oluşturan ilk dört soruya verilen cevaplar, katılımcıların demokrasi hakkında olumlu düşündüklerini göstermiştir. ‘Demokrasi halkın yönetimidir’ sorusuna 475 kişi içerisinde 309 kişi olumlu cevap vermiştir ve bu sonuç, cevaplayanların %65,1’ini oluşturmaktadır. ‘Demokrasi en doğru yönetim biçimidir’ sorusuna 475 kişi içerisinde 303 kişi olumlu cevap vermiştir ve bu sonuç, cevaplayanların %63,7’sini oluşturmaktadır. ‘Demokrasi için halkın doğrudan katılımı gereklidir’ sorusuna 475 kişi içerisinde 350 kişi olumlu cevap vermiştir ve bu sonuç, cevaplayanların %73,6’sını oluşturmaktadır. ‘Seçme ve seçilme hakkına sahip olmak demokrasi için yeterlidir’ sorusuna 475 kişi içerisinde 276 kişi olumsuz cevap vermiştir ve bu sonuç, cevaplayanların %58,1’ini oluşturmaktadır. Demokrasiye bakış açısına dair Türkiye-Ankara evrenindeki verilere göre çoğunlukla, demokrasinin en iyi model ve halkın yönetimi olduğunun düşünüldüğü, doğrudan katılıma olumlu bakıldığı ama seçme ve seçilme hakkına sahip olmanın demokrasi için yeterli görülmediği ortaya çıkmıştır.

Temsili demokrasiye ilişkin verilere göre; ‘Siyaseten vekalet verdiğimiz temsilcilerimizi tanıyoruz’ sorusuna 475 kişi içerisinde 268 kişi olumsuz cevap vermiştir ve bu sonuç cevaplayanların %56,4’ünü oluşturmaktadır. ‘Demokrasi için temsilcilere vekalet vermek yeterlidir’ sorusuna 475 kişi içerisinde 322 kişi olumsuz cevap vermiştir ve bu sonuç cevaplayanların %67,8’ini oluşturmaktadır. ‘Ülkemizde

vatandaşın yönetime katılımı yeterlidir' sorusuna 475 kişi içerisinde 352 kişi olumsuz cevap vermiştir ve bu sonuç cevaplayanların %74,1' ini oluşturmaktadır. 'Ülkemizde temsili demokrasi modeli yeterlidir' sorusunu cevaplayan 475 kişi içerisinde 326 kişi olumsuz cevap vermiştir ve bu sonuç cevaplayanların %68,7'sini oluşturmaktadır. Sonuçlara göre Türkiye-Ankara evreninde katılımcıların çoğunluğu temsili demokrasiyi yeterli bulmamaktadırlar.

Doğrudan demokrasinin kurumlarına ilişkin verilere göre; 'Vatandaş kendisini yöneten kamu görevlilerinden hesap sorabilmelidir' sorusuna cevap veren 475 kişiden 323 kişi olumlu cevap vermiştir ve bu sonuç cevaplayanların %67,8'ini oluşturmaktadır. 'Vatandaş seçtiği temsilcileri-vekilleri gerektiğinde görevlerinden geri çağırarak, azletmek hakkına sahip olabilmelidir' sorusuna 475 kişi içerisinde 288 kişi olumlu cevap vermiştir ve bu sonuç cevaplayanların %60,7'sini oluşturmaktadır. 'Vatandaşlar belli sayıda imza toplayarak yasa önerebilmelidir' sorusuna cevap veren 475 kişi içerisinde 294 kişi olumlu cevap vermiştir ve bu sonuç cevaplayanların %58,9'unu oluşturmaktadır. 'Vatandaşlar belirli sayıda imza toplayarak referandum önerebilmelidir' sorusuna cevap veren 475 kişi içerisinde 258 kişi olumlu cevap vermiştir ve bu sonuç cevaplayanların %54,3'ünü oluşturmaktadır. 'Günümüzde doğrudan demokrasi imkansızdır' sorusuna cevap veren 475 kişi içerisinde 181 kişi imkansız olmadığını, 135 kişi kararsız olduğunu ve 159 kişi imkansız olduğunu söylemiştir. Yüzdeler sırasıyla % 38,1, %3,5, % 28,4 şeklindedir. Doğrudan demokrasinin günümüzde uygulanıp uygulanamayacağına dair net bir düşünce yoktur ve kararsızlığın olduğu görülmektedir. Doğrudan demokrasinin tüm formlarına (hesap sorma, azletme, yasa ve referandum önerme) olumlu bakan katılımcılar, bu formların uygulanabilirliği konusunda kararsızdırlar çünkü uygulama deneyimi yaşamamışlardır ve Türkiye şartlarında nasıl uygulanabileceğine dair fikirlerinin oluşmadığı düşünülebilir.

Siyasi partilere ilişkin verilere göre; ‘Günümüzde siyasetin yapıldığı teknikler çağımıza uygundur’ sorusuna cevap veren 475 kişiden 325 kişi olumsuz cevap vermiştir ve bu sonuç cevaplayanların %68,4’ünü oluşturmaktadır. ‘Siyasette temsilcilerimizin-vekillerimizin belirlenme sürecinde internet kanalıyla görüşlerimiz alınmalıdır’ sorusuna cevap veren 475 kişi içerisinde 279 kişi olumlu cevap vermiştir ve bu sonuç cevaplayanların %58,7’sini oluşturmaktadır.

‘Siyasi partilerin programlarının belirlenme sürecine vatandaş internet üzerinden dahil olabilir’ sorusuna cevap veren 475 kişi içerisinde 284 kişi olumlu cevap vermiştir ve bu sonuç cevaplayanların %59,8’ini oluşturmaktadır. ‘Siyasi partiler yasama sürecinde üyelerinin görüşlerini almalıdır’ sorusuna cevap veren 475 kişi içerisinde 345 kişi olumlu bakmaktadır ve bu sonuç cevaplayanların %72,6’sını oluşturmaktadır. Türkiye’deki siyasi partilerin vekilleri, liderlerin kararıyla belirlenmektedir ve internet üzerinden ön seçim yapılmamaktadır. Siyasi partiler programlarını yazarken veya yenilerken internet üzerinden üyelerini yazım sürecine dahil etmemektedirler ve yasama sürecinde de meclisten geçecek yasalar hakkında üyelerinin görüşlerini sormamaktadırlar. Oysa cevaplayanlar, yapılmayan doğrudan demokrasi uygulamalarının hayata geçirilmesini ve siyaset yapma tekniklerinin değişmesini istemektedirler.

E-demokrasinin Türkiye’ye uygulanabilirliğine dair verilere göre; ‘bilgi iletişim teknolojileri-internet doğrudan siyasal katılım için kullanılabilir’ sorusuna cevap veren 475 kişi içerisinde 242 kişi olumlu cevap vermiştir ve bu sonuç cevaplayanların %51’ini oluşturmaktadır. ‘Ülkemizde internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir’ sorusuna cevap veren 475 kişi içerisinde 201 kişi olumsuz cevap vermiştir ve bu sonuç cevaplayanların %42,3’ünü oluşturmaktadır. İnternetin doğrudan siyasal katılım için kullanılabileceğini düşünen katılımcılar, doğrudan demokrasinin internet üzerinden uygulanabileceğini düşünmemektedirler oysa siyasal katılım doğrudan demokrasinin

ölçütlerinden biridir ve aralarında karşılıklı ilişki (*correlation*) vardır. Demek ki katılımcıların %42'si, doğrudan demokrasi ile katılımçılık arasında bir ilişki kuramamaktadırlar ve doğrudan demokrasinin ölçütleri hakkında fikir sahibi olmadıkları ortaya çıkmaktadır. Öncelikle siyasi partilerin tüm kademelerine internet üzerinden siyaset yapma tekniklerini anlatan eğitimler verilmelidir. Siyasi partiler yasasında internet üzerinden siyaset yapabilmeyen yolunu açan değişiklikler yapılmalıdır ve her siyasi parti kendi tüzüğünü bilgi iletişim teknolojilerini kullanarak katılımçılığı, müzakereciliği, şeffaflığı ve hesap verebilirliği artıracak şekilde yeniden düzenlemelidir. Türkiye-Ankara evreninin anket katılımcıları temsili demokrasiyi yetersiz bulmakta, doğrudan demokrasinin kurumlarına sıcak bakmakta ve siyasi partilerin değişmesi, çağın teknolojilerine uyum sağlayarak siyaset yapmaları gerektiğini düşünmektedirler. Türkiye’de kurulup, mecliste grup oluşturabilecek ilk dijital parti genç nüfusun oylarını yakalayabilir. “Türkiye’de genç bir nüfusun olması ve hanelerden internete erişimin %88,3 seviyesinde olması ve 16-74 yaş aralığındaki internet kullanıcısı bireylerin oranının %75,3 seviyesinde olması, dijital bir partinin geleceği için önemli avantajlar oluşturmaktadır.”

Türkiye’de 2020 yılında 28 yeni parti kurulmuştur ve bu partilerin bazılarının web sayfaları üzerinden basit dijital uygulamalar gerçekleştirdikleri görülse de hiçbiri doğrudan demokrasi için, üyelerinin karar alma mekanizmalarına katılabilecekleri portalları uygulamaya koymamışlardır. Türkiye’de dijital bir siyasi parti henüz yoktur. Türkiye’deki siyasi partilerin dijital çağı yakalayamaması veya yakalamaya açık olmaması demokrasi için kayıptır.

İnternet üzerinden demokrasinin uygulanabileceği, İtalya, İspanya, İsveç ve Almanya’daki dijital partilerin örnekleri ile verilmiştir. Tahta oy sandıklarına belirli aralıklarla gidip oy kullanmak artık demokrasi için yeterli değildir. İnsanlar kendilerini ilgilendiren her konuda ve her zaman katılım sağlayabilecekleri dijital teknikleri

keşfetmişler ve uygulamaya koymuşlardır. Antik Yunan'daki doğrudan demokrasinin uygulandığı agoralar artık dijital agora formuna dönüşmüştür. Vekillere vekalet verme formundaki dolaylı demokrasi (temsili demokrasi) artık kriz yaşamaktadır. İnsanlar doğrudan fikirlerini, önerilerini söyleyebilme ve kendilerini temsil etmediklerini düşündükleri vekillerini reddetme hakkını elde etmeleri gerektiğini düşünmektedirler. Yeni kurulan dijital siyasi partiler, üyeleriyle aralarındaki dolaylı ilişkiyi azaltmaktadırlar ve dijital portalları üzerinden katılımı çoğaltmaktadırlar. Geleneksel siyasi partiler temsili demokrasinin kurumları olarak kabul edilirken, yeni dijital partiler hem temsili demokrasinin hem de yarı-doğrudan demokrasinin kurumları olmak üzere melez bir kategoriye doğru evrilmektedirler.

Dünya Covid salgınına beklenmedik şekilde yakalanmıştır. Artık meydanlarda büyük kalabalıklara hitap etme, kitleleri fiziksel olarak harekete geçirme dönemi sağlık önlemleri nedeniyle sona ermiştir ve bu tür eylemlerin siyasetçiler için başarı sayılması mantıklı olmayacaktır. Salgın hastalık nedeniyle insanları internet üzerinden siyaseten etkileyip bir araya getirmek başarı olarak kabul edilecektir. Dünyada başlayan 'sosyal mesafe' uygulaması ile insanların zorunlu olmadıkça bir araya gelmedikleri, bir araya geldikleri zaman da hijyen kurallarına azami dikkat ettikleri bir döneme geçilmiştir. Eğitim, alışveriş, ticaret internet üzerinden uygulanmaya başlamıştır. Siyaset de bu uygulamalara dahil olacaktır. Dünya artık Covid öncesi ve sonrası olarak iki döneme ayrılmaktadır. Yeni bir çağa giriyor olmamız da büyük bir olasılıktır. Anılan konjonktürde siyasetin internet kanalları üzerinden hijyenik olarak üretilmesi de kaçınılmaz olacaktır. Covid salgını sürecinde siyasi partilerin çözüm üretememeleri, pasif kalmaları da siyasete ve siyasetçilere karşı güven kaybına neden olmuştur. Salgın sonrası hayatın normalleşmeye başlaması ile beraber siyasi partilerin kurumsal yapılarını teknolojik gelişmelere adapte etmeleri gerekmektedir. Salgın süreci AB gibi toplulukları, devlet yapılarını, siyasi partilerin işlevlerini de sorgulamaya açacaktır. Covid salgınının

etkilerinin dijital siyasete geçişi hızlandırması kuvvetle muhtemeldir ve artık tüm dünyanın e-demokrasiye geçişi için altyapılarını hazırlaması gerekmektedir.

Çalışmanın siyaset uygulama tekniklerine katkı sağlaması dűřünülen önerileri şunlardır: (1) Yeni dijital siyasi partiler artık hem temsili demokrasinin hem de yarı-doğrudan demokrasinin kurumları olmuşlardır. (2) Tűrkiye-Ankara evreninde anket uygulananlar doğrudan demokrasinin kurumlarına olumlu bakmaktadırlar. (3) Tűrkiye-Ankara evreninde anket uygulananlar internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanması konusunda kararsızdırlar. Bu sonuç deneyim eksikliği olarak yorumlanabilir. (4) İnternet okur yazarlığının çoğaltılması ve internete, bilgiye ücretsiz erişimin sağlanması demokrasinin ölçűtleri arasında yer almalıdır. (5) Sağlık hizmetlerine eřit erişim demokrasinin ölçűtleri arasında yer almalıdır.

KAYNAKÇA

Abgeordnetenwatch, (2021). *Parliamentwatch*. Erişim adresi:
www.abgeordnetenwatch.de

- Ağaoğulları, M.A., (Ed.) (2011). *Batı'da Siyasal Düşünceler*. İstanbul, İletişim
- Aichholzer, G., Rose, G., (2020). *Experience with Digital Tools in Different Types of e-Participation*. Switzerland, Springer
- Akgüç, (1991). *Ekonomide Gerçeği Arayış*. İstanbul, Bağlam
- Akgün, B., (2000). *Türkiye'de Seçmen Davranışı*. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/116520>
- AKP, Adalet ve Kalkınma Partisi (2021). Erişim adresi: www.akparti.org
- Aliefendioğlu, Y., (1996). *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Ankara, Yetkin.
- Aliefendioğlu, Y., (2010). *Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri*. Erişim adresi: www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa-yargisi/anyarg16/aliefendioglu.pdf Erişim tarihi: 02.06.2010
- AFD, (2021). Alternative für Deutschland. Erişim adresi: www.afd.de/
- Altman, D., (2011). *Direct Democracy Worldwide*. UK, Cambridge University
- Alvarez, M., R., Hall, T. E., (2008). *Electronic Elections*. New Jersey, Princeton University Press
- Apilioğulları, L., (2018). *Dijital Dönüşümün Yol Haritası*. Aura
- Arıkboğa, E., (2019). *Vesayetten Kurtulmuş Demokratik Yerel Yönetim İhtiyacı*. Birikim Dergisi, S. 358-359
- Aristoteles, (2014). *Politika*. 17. Baskı, Çev.: Mete Tunçay. İstanbul, Remzi
- Aristoteles, (2016). *Politika*. 18. Baskı, Çev.: Mete Tunçay. İstanbul, Remzi

- Aşık, M., (2011). *Kolay Demokrasi*. Milliyet, Erişim adresi:
<https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/melih-asik/kolay-demokrasi-1380363>
Erişim tarihi: 21.04.2011
- Ateş, D., (2015). *Demokratik Siyaset*. Bursa, Dora
- Avaaz, (2020)., *Community petitions*, Erişim adresi: secure.avaaz.org/startapetition
- Barber, B., (1995). *Güçlü Demokrasi*. Çev.: Mehmet Beşikçi, İstanbul, Ayrıntı
- Bartels, L., (2008). *The Study of Electoral Behaviour*. The Oxford Handbook of American Elections and Political Behavior
- Baş, T., (2013). *Anket*. Ankara, Seçkin
- Baylis, J., Smith. S., (Ed.) (2001). *The Globalization of World Politics*. 2.Baskı, U.K., Oxford University Press
- Bennet, L., W., Salisbury, B., R., (1987). *Rational Choice, Research in Micropolitics*, V2., JAI Press
- Bernal, M., (1991). *Black Athena: The Afro-Asiatic Roots of Greek Civilization*. 6.Baskı. New Jersey, Rutgers University Press
- Bertelsmann Transformation Index, (2021). *BTI*. Erişim Adresi: <https://bti-project.org/en/home.html?&cb=00000>
- Biezen, I., Poguntke, T., (2014). *The Decline of Membership Based Politics. Party Politics*, Erişimadresi:https://www.researchgate.net/publication/270599076_The_Decline_of_Membership-based_Politics Erişim tarihi: Şubat.2014
- Bilge, A.S., (1991). *İnsan Hakları El Kitabı*. Ankara, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı Yayınları

Bordignon, F., Ceccarini, L., (2015). *The Five Star Movement: A Hybrid Actor In The Net Of State Institutions*. Journal Of Modern Italian Studies

Eriřimadresi:https://www.researchgate.net/publication/283664951_The_Five-

[Star_Movement_A_hybrid_actor_in_the_net_of_state_institutions](https://www.researchgate.net/publication/283664951_The_Five-Star_Movement_A_hybrid_actor_in_the_net_of_state_institutions) Erişim tarihi:
08.2015

Budge, I., (1996). *The New Challenge of Direct Democracy*. UK, Polity Press

Burke, E. (1790). *Reflections On The Revolution In France*. UK, Oxford World's Classics. Erişim Adresi: ecocritique.free.fr/burke1790.pdf Erişim Tarihi: 2021

Cabannes, Y., (2019)., *The Contribution of Participatory Budgeting To The Achievement Of The Sustainable Development Goals*. *Commonwealth Journal of Local Governance*, DOI: <https://doi.org/10.5130/cjlg.v0i21.6707> Erişim tarihi:
20.09.2019

Carter, L., (2012). *Internet Voting and Political Participation*. France, Researchgate

Castells, M., (2010). *The Rise of the Network Society*. UK, Blackwell Publishing Ltd.

Catt, H., (1999). *Democracy In Practice*. London, Routledge

Change.org, (2020)., Erişim adresi: www.change.org

CHP, Cumhuriyet Halk Partisi (2020). Erişim adresi: www.chp.org

Churchill, W. (1947). Hansard- House Of Commons Hansard, Erişim Adresi:
<https://hansard.parliament.uk/>

Coleman, S., (2005). *Direct Representation*. Erişim adresi:
https://www.ippr.org/files/ecomms/files/Stephen_Coleman_Pamphlet.pdf

Council of Europe, (2005). Erişim adresi: <https://www.coe.int/en/web/portal>

- Crouch, C., (2016). *Post Demokrasi*. Çev.: A.Emre Zeybekoğlu, Ankara, Dost
- Çağlar, N. ve Köklü, P. H., (2017). *Yeni Medyanın Siyasal İletişim Aracı Olarak Kullanımı*. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/259106>
- Dahl, R.A., (2015). *Demokrasi Üzerine*. 3.Baskı, Çev.: Betül Kadioğlu, Ankara, Phoenix
- Demiroğlu, E., T., (2014). *Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması*. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1169>
- Digital 2021. *We Are Social Digital in 2021*. Erişim adresi: wearesocial.com/digital-2021
- Doğanay, Ü., (2003). *Demokratik Usuller Üzerine Yeniden Düşünmek*. Ankara, İmge
- Downs, A., (1957). *An Economic Theory Of Democracy*. US, Harper & Row Publishers
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) *2007 Yılı Programı*, Ankara
- Drake, M. S., (2016). *Siyaset Sosyolojisi*. Çev.: Hüsamettin İnanç, İstanbul, Bilge Kültür Sanat
- Duverger, M., (1993). *Siyasi Partiler*. 4. Baskı. Çev.: Ergun Özbudun, Ankara, Bilgi
- Eaton, J., (1996). *Ekonomi Politik*. 3. Baskı. Çev: Şiar Yalçın, Ankara, Bilim ve Sosyalizm
- Economic Intellegence Unit (EIU). (2020). *Democracy Index*. Erişim Adresi: eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020
- E-estonia, (2020). E-governance. Erişim adresi: <https://e-estonia.com>
- E-Parti, (2021). Elektronik Demokrasi Platformu. Erişim adresi: www.eparti.org/#/
- Eroğul, C., (1991). *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*. Ankara, İmge

- Euronews (2016). *The birth and growth of Italy's Five Star Movement*. Erişim adresi:
<https://www.euronews.com/2016/06/20/the-birth-and-growth-of-italy-s-five-star-movement>. Erişim tarihi: 20.06.2016
- European Parliament (2018). *Prospects for e-democracy in Europe*. Erişim adresi:
<https://europarl.europa.eu/>
- European Parliament, (2019). *European Election Results*, Erişim adresi:
<https://europarl.europa.eu/election-results-2019/en/national-results/italy/2019-2024/>Erişim tarihi: 25.09.2019
- Eyidilli, S., (2020). *Elektronik Demokrasi Partisi*. Erişim adresi:
<https://webrazzi.com/2014/11/22/elektronik-demokrasi-partisi-emrehan-halici/>
Erişim tarihi: 22.11.2014
- Finley, M., (2003). *Antik ve Modern Demokrasi*. Çev.: Deniz Türker, Ankara, Ayraç
- Fiorina, M., (1981). *Retrospective Voting in American National Elections*. New Haven, Yale University Press
- Flux, (2020). *Australia's most transparent political party*. Erişim adresi:
<https://voteflux.org/>
- Freedom House, (2020). *Expanding freedom and democracy*, Erişim adresi:
www.freedomhouse.org
- Fukuyama, F., (2018). *Siyasi Düzen ve Siyasi Çürüme*. Çev.: M. Murtaza Özeren, İstanbul, Profil
- Geçit, B. B., Taşkın, E., (2018). in *Digital Marketing Usage and Measurement Turkey*. International Conference on Eurasian Economies

GEF (Green European Foundation), (2010). Belgium, *The European Citizen's Initiative Handbook*

Gerbaudo, P., (2018). *Digital parties on the rise*. Erişim adresi: opendemocracy.net/en/digitaliberties/digital-parties-on-rise-mass-politics-for-era-of-platforms Erişim tarihi: 13.12.2018

Gonçalves, S., (2013). *Power to the People: The Effects of Participatory Budgeting on Municipal Expenditures and Infant Mortality in Brazil*. Erişim adresi: http://internationalbudget.org/wp-content/uploads/Goncalves-Effects_of_Participatory_Budgeting-Brazil-2.pdf

Goos K., Korthagen I., (2020). *Binding Decision Making: European E-Democracy In Practice*. Switzerland, Springer

Gunther, R., Diamond, L., (2003). *Species of Political Parties* ,
Doi.org/10.1177/13540688030092003

Gündoğdu, G., H., (2014). *Electronic Size of Democratic Participation*. Academia,
Erişim adresi: academia.edu/20651163/Electronic_Size_of_Democratic_Participation

Habermas, J., (1992). *Rasyonel Bir Topluma Doğru*. Çev.: Ahmet Çiğdem, Mehmet Küçük, İstanbul, Vadi

Hacker, K. ve Dijk, V., (2000). *Digital Democracy*. London, Sage Publications

Hacker, K. ve Dijk, V., (2020). *European E-Democracy In Practice*. Springer Erişim adresi: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-27184-8_2

Hague, B.N., Loader, B.D., (1999). *Digital Democracy*. London, Routledge

Hansard, (1947). *Hansard UK Parliament, Commons*. England,

- Erişim adresi: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1947/nov/11/parliament-bill> Erişim tarihi: 2021
- Harvard Kennedy School, (2020). *Democracy and Governance*. Erişim adresi: <https://www.hks.harvard.edu/>
- Harvey, K., (2014). *Encyclopedia of Social Media and Politics*. George Washington University
- HDP, Halkların Demokratik Partisi (2021). Erişim adresi: www.hdp.org.tr
- Head, R. C. (1995). *Early Modern Democracy in the Grisons. Social Order and Political Language in a Swiss Mountain Canton*, Great Britain, Cambridge University Press
- Held, D., (2006). *Models Of Democracy*. UK, Polity Press
- Hennen, K., Korthagen I., Aichholzer, Lindner ve Nielsen, (2020). *European E-Democracy In Practice-* Springer
- Herodotos, (2020). *Tarih*. 17.Baskı. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Heywood, A., (2015). *Siyasetin Temel Kavramları*. 4. Baskı. Çev.: Hayrettin Özler, Ankara, Adres
- Heywood, A., (2016a). *Siyasi İdeolojiler*. 10. Baskı. Çev.: Levent Köker, Ankara, BB101
- Heywood, A., (2016b). *Siyaset Teorisine Giriş*. 7. Baskı. Çev.: Hızır Murat Köse, İstanbul, Küre
- Heywood, A., (2018). *Siyaset*. 19. Baskı. Çev.: Fahri Bakırcı, Ankara, BB101
- Hindman, M., (2009). *The Myth of Digital Democracy*. New Jersey, Princeton University Press

Huntington, S. P., (1993). *Üçüncü Dalga*. Çev.: Ergun Özbudun, Ankara, TDV IDEA, (2018). *Voter Turnout Database*. Erişim adresi: <https://www.idea.int/data-tools/data/voter-turnout>

IDEA, (2020). *International Idea, Supporting Democracy Worldwide*. Erişim adresi: <https://www.idea.int>

Il blog di beppe grillo, (2020)., Erişim adresi: beppegrillo.it

Inter Parliamentary Union (1994). *Declaration on Criteria for Free and Fair Elections*. Erişim adresi: <https://www.ipu.org/our-impact/strong-parliaments/setting-standards/declaration-criteria-free-and-fair-elections>

Inter Parliamentary Union (2018). *Are parliamentary democracies in danger?* Erişim adresi: www.ipu.org/news/press-releases/2018-06/are-parliamentary-democracies-in-danger-international-day-parliamentarism. Erişim tarihi: 29.06.2018

Irigaray, L., (2000). *Democracy Begins Between Two*. London, The Athlone Press

Işık, S.,K., Işık, A., (2021). *Yeni Bir Siyasi Parti Türü Olarak Elektronik Siyasi Partiler*.

İstanbul Hukuk Mecmuası, 79 (2). DOI: 10.26650/mecmua.2021.79.2.0008. Erişim adresi: dergipark.org.tr/en/download/article-file/1780394

İYİ Parti, (2021). Erişim adresi: <https://iyiparti.org.tr>

Karaçor, S., (2009). *Yeni İletişim Teknolojileri, Siyasal Katılım, Demokrasi. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.16-2

Karagöz, Y., (2017). *SPSS ve AMOS Uygulamalı Nicel-Nitel-Karma, Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*. Nobel Yayıncılık

- Keskin, F., (2017). *Temsili Demokrasinin Krizi ve Alternatif Politik Model Arayışı Olarak '5 Yıldız Hareketi'*. TBB Dergisi, 128, Erişim Adresi: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-128-1636>
- Key, V., O. (1966). *The Responsible Electorate*. Cambridge, Harvard University Press
- Kışlalı, A., T., (2016). *Siyaset Bilimi*. 17. Baskı. Ankara, İmge
- Kışlalı, A., T., (2018). *Siyasal Sistemler- Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*. İstanbul, Kırmızı Kedi
- Kim, H.,Y., (2013). *Statistical Notes For Clinical Researchers*. Korea, The Korean Academy
- Kirschgaessner, S., (2016). *How Italy's 5SM Became A Real Contender*. The Guardian, Erişim tarihi: 06, 11.2016
- Kirschgaessner, S., (2016). *We are for what is logical*. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/world/2016/nov/06/italy-m5s-became-a-real-contender-five-star-politics> Erişim tarihi: 06.11.2016
- Kobach, K. (1993). *The Referandum: Direct Democracy in Switzerland*. London, Dartmouth
- Korthagen, I., (2020). *Non-binding Decision Making: European E-Democracy In Practice*. Switzerland, Springer
- Köker, L., (1992). *Demokrasi Üzerine Yazılar*. Ankara, İmge
- Kuçuradi, İ., (1998). *Yirmibirinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları*. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi- Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, Erişim adresi: dergipark.org.tr/en/download/article-file/616882

- Kuçuradi, I., (2014). *Demokrasinin Seçime İndirgenmesi*, Erişim adresi:
www.haberler.com/kucuradi-demokrasinin-secime-indirgenmesi-insan-6618636-haberi/ Erişim tarihi: 23.10.2014
- Ladner, A., Fiechter, J., (2012). *The Influence of Direct Democracy on Political Interest: Electoral Turnout and Other Forms Of Citizen's Participation In Swiss Municipalities*. London, Routledge
- Lanzone, M. E., Rombi, S., (2014). *Who did participate in the online primary elections of the five star movement (M5S) in Italy?* *Partecipazione e conflitto*, 7(1)
- Levi, M., (2009). *Reconsiderations Of Rational Choice in Comparative and Historical Analysis*. Cambridge University Press, DOI:<https://doi.org/10.1017/CB09780511804007.006>
- Liddiard, P., (2018). *Are Political Parties in Trouble?*
Erişim adresi: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/happ_liddiard_are_political_parties_in_trouble_december_2018.pdf
- Lijphart, A., (2016). *Demokrasi Modelleri*. 2. Baskı, Çev.: Güneş Ayas, Utku Umut Bulsun, İstanbul, İthaki
- Lindner, R., Aichholzer, G., (2020). *E-Democracy: Conceptual Foundations and Recent Trends: Democracy In Practice*. Springer
- Linz, J. J., Stepan, A., (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. Baltimore, Maryland, The John Hopkins University Press
- Lumen, (2020). *Direct Democracy*. Erişim adresi:
<https://courses.lumenlearning.com/amgovernment/chapter/direct-democracy/>

- Lüscher, S., (2019). *Switzerland is three quarters of a democracy*. Erişim Adresi: https://www.swissinfo.ch/eng/directdemocracy/participation-issues_switzerland-is-three-quarters-of-a-democracy/44850578 Erişim tarihi: 27.03.2019
- Mackert, J., Wolf, H., Turner, B., (2021). *The Condition of Democracy*. London, Routledge
- Macpherson, C.B., (1984). *Demokrasinin Gerçek Dünyası*. Çev.: Levent Köker. Ankara, Birey ve Toplum
- Malesevic, S., (2002). *Rational Choice Theory. Ethnic and Racial Studies*, Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/233376052_Rational_Choice_Theory_and_the_Sociology_of_Ethnic_Relations_A_Critique
- Marx, K., (2016). *Fransız Üçlemesi*. Çev.: Erkin Özalp. İstanbul, Yordam
- Mazower, M., (1998). *Dark Continent: Europe's Twentieth Century*, UK, Allen Lane
- Mackert, J., Wolf, H., Turner, B., (2021). *The Condition of Democracy*. London, Routledge
- Mc Galey, M., Gibson, J.P., (2006). *A Critical Analysis of the Council of Europe Recommendations on e-voting*. Erişim adresi: https://www.usenix.org/legacy/events/evt06/tech/full_papers/mcgaley/mcgaley.pdf
- MHP, Milliyetçi Hareket Partisi (2021). Erişim adresi: www.mhp.org.tr
- Mill, J.S., (2020). *Considerations On Representative Government*. İstanbul, Karbon
- Montesquieu, (1998). *Kanunların Ruhu Üzerine*. Çev.: F.Baldaş, H.Bildik, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm
- Movimento 5 Stelle (2018). Erişim adresi: <http://www.movimento5stelle.it/programma>
Erişim tarihi: 03.2018

- Movimento 5 Stelle (2020). Erişim adresi: www.movimento5stelle.it
- Newton, K., Deth, J.W., (2014). *Karşılaştirmalı Siyasetin Temelleri*. Çev: Esin Saraçoğlu, Ankara, Phoenix
- Norris, P. (1998). *Elections and Voting Behaviour. New Challenges, New Perspectives*, Dartmouth, Ashgate
- NTV (2016). *Roma'ya 'beş yıldız'lı belediye başkanı*. Erişim adresi: <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/roma-tarihinin-ilk-kadin-baskanini-secti,kG3Sxl4yd0ud1UkfvAdlAg/wpNpIAfTukyyOkh7AUSrcA>
- Open Ministry Finland, (2020). *The Finnish Citizen's Initiative, Open Ministry Crowdsourcing Legislation*, Erişim adresi: openministry.info/page/3 Erişim tarihi: 2020
- Öğüt, Ö., (2017). *Yakın Dönem Türkiye-İspanya İlişkileri ve İspanya Siyaseti*. İstanbul, Cinius
- Övgü, P. (2018). *İtalyan Seçimlerinin Yıldızı*. BBC Erişim adresi: www.bbc.com/turkce/43287637 Erişim tarihi: 05.03.2018
- Özay, T., (2015). *Türkiye'de Seçmen Davranışını Etkileyen Faktörler ve Son Yıllarda Seçmen Tercihleri*. Kanal Finans, Erişim Adresi: <https://kanalfinans.com/yazarlar/tugba-ozay/turkiyede-secmen-davranislarini-etkileyen-faktorler-ve-son-yillarda-secmen-tercihleri> Erişim tarihi: 27.10.2015
- Özbudun, E., (1979). *Siyasal Partiler*. 3. Baskı Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:440
- Özbudun, E., (1995). *Siyasi Partiler ve Demokrasi*. Ankara, Tesav Yayınları, 1995

- Özen, H., (2015). *Meydan Hareketleri ve 'Eski' ve 'Yeni' Toplumsal Hareketler*. Ankara, *Mülkiye Dergisi*, 39(2), 11-40. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1090>
- Özgöker, U., Mert, E., (2018). *Teknoloji İle Gerçeğe Dönüşen Hayal Doğrudan Demokrasi*. Ankara, Nobel
- Özsoy, S., (2008). *Bir Eğitim Ütopyası: İsmail Hakkı Tonguç. Toplum ve Demokrasi*, 213 Mayıs- Ağustos. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/211033>
- Padover, S., K., (1965). *The Meaning Of Democracy*, U.S.A, Lancer
- Parker, P., (2010). *World History*. London, DK
- Parkinson, C. N., (1984). *Siyasal Düşüncenin Evrimi*. Çev.: Mehmet Harmancı. İstanbul, Remzi
- Parliament of Australia, (2020). Erişim adresi: www.aph.gov.au
- Petities.nl (2021). *Dutch e-petition web site* Erişim adresi: <https://petities.nl>
- Phillips, A., (2015). *Demokrasinin Cinsiyeti*. 3. Baskı, Çev.: Alev Türker, İstanbul, Metis
- Pickles, D. (1971). *Democracy*. 2. Baskı. Great Britain. University Paperback Edition
- Piraten Partei (2020). Erişim adresi: cryptpad.piratenpartei.de
- Piraten Partei Deutschland (2020). Erişim adresi: www.piratenpartei.de
- Platon, (2012). *Yasalar*. Çev.: Candan Şentuna, Saffet Babür, İstanbul, Kabalcı Yayıncılık
- Platon, (2015). *Sokrates'in Savunması*. Çev.: Ari Çokona, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yedinci Baskı

Platon, (2016). *Devlet*. Çev.: Sabahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yirmidokuzuncu Baskı

Polity, (2021). Erişim adresi: <http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm>

Poulantsaz, N., (2016). *Faşizm ve Diktatörlük*. 3.Baskı, Çev.: Ahmet İnel, İstanbul, İletişim

Przeworski, A., (1991). *Democracy and the Market, Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*. Cambridge, Cambridge University Press

Republika Slovenija, (2020)., Erişim adresi: predlagam.vladi.si

Romy, K., (2019). *Why one party is opposing the criminalization of homophobia?*

Erişim adresi: https://www.swissinfo.ch/eng/lgbtiq-rights_why-one-party-is-opposing-the-criminalization-of-homophobia/44670950 Erişim tarihi: 10.01.2019

Ronchi, A., (2019). *e-Democracy (Toward a New Model of (Inter) active Society)*. Switzerland, Springer

Roskin, Cord, Medeiros, Jones, (2013). *Siyaset Bilimi*. Çev.: Atilla Yayla, Ankara, Adres

Rousseau, J.J., (1990). *Toplum Sözleşmesi*. 4. Baskı. Çev.: Vedat Günyol, İstanbul, Adam

Rousseau, J.J., (1995). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. 5. Baskı. Çev.: Rasih Nuri İleri, İstanbul, Say

Rousseau, J.J., (2016). *Toplum Sözleşmesi veya Siyasal Hakkın İlkelerine Dair*, Çev.: Ayşe Meral, İstanbul, Alfa

Rousseau, (2020). *Movimento 5 Stelle*, Erişim adresi: <https://rousseau.movimento5stelle.it/>

- Saebo,Q., Braccini,A., Federici,T. (2014). *The use of ICT by the Five Star Movement*. Springer, Erişimadresi:https://www.researchgate.net/publication/261676031_From_the_Blogosphere_into_Real_Politics_The_Use_of_ICT_by_the_Five_Star_Movement Erişim tarihi: 01.2014
- Safty, A., (2003). *Democracy and Governance*. İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi
- Sartori, G., (1993). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. Çev.:Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Ankara, TDV
- Schmitter, P., (2002). *Might A Sketch of What a Post- Liberal Democracy Look Like*. Floransa, European University Institute
- Schmitter, P., (2018). *Post-Liberal Democracy: A Sketch Of The Possible Future?* Floransa, Istituto Universitario Europeo
- Seiffert, J., (2014). *Why Europeans are losing interest in politics?* Erişim adresi: <https://www.dw.com/en/why-europeans-are-losing-interest-in-politics/a-17102465>. Erişim tarihi: 24.03.2014
- Siyasi Partiler Kanunu. (2021). *2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu*
- Spinoza, B., (2018). *Politik İnceleme*. Çev.: Murat Erşen, Ankara, Doğu Batı
- Statista, (2017). Erişim adresi: <https://www.statista.com/study/10653/e-commerce-worldwide-statista-dossier/>
- Statista, (2018). *Global Data Platform*, Erişim adresi: www.statista.com
- Statista, (2020). *Global Data Platform*, Erişim adresi: www.statista.com
- Strin, M., (2012). *Horizontalizm*. NYC, Nacla, Swissinfo.ch, (2020). *Direct Democracy*. Erişim adresi: <https://www.swissinfo.ch/eng/directdemocracy>
- Switzerland's Direct Democracy (2005). Erişim adresi: <http://www.direct-democracy.geschichte-schweiz.ch>

- Şaylan, G., (2008). *Temsili Liberal Demokrasinin Önlenebilir Krizi*. Ankara, İmge
- Şencan, İ., Doğan, G., (2017). *Bilimsel Yayınlarda Kaynak Gösterme*, Tablo ve Şekil Oluşturma Rehberi APA 6 Kuralları. 2. Baskı, Ankara, Türk Kütüphaneciler Derneği
- Şenel, A., (2014). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. 5. Baskı, Ankara, Bilim ve Sanat
- Şenses, F., (2017). *İktisada Farklı Bir Giriş*, İstanbul, İletişim
- TC Anayasası, Madde.68 ve Madde.69
- TESAV, *Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar*, (2020). Erişim adresi: www.tesav.org.tr
- Teziç, E., (1976). *Siyasi Partiler*. İstanbul, Gerçek
- They Work For You, (2020). *Does your MP represent you?* Erişim adresi: <https://www.theyworkforyou.com>
- Thukydides, (2017). *Peloponnesos Savaşları*, (Çev.: Furkan Akderin), İstanbul, Belge
- Tilly, C., (2014). *Demokrasi*. 2. Baskı, Çev.: Ebru Arıcan, Ankara, Phoenix
- Tocqueville, A., (2016). *Amerika'da Demokrasi*. Çev.: Seçkin Sertdemir Özdemir, İstanbul, İletişim
- Tomanbay, M., (2005). *Türkiye'de Siyasetin Demokratikleşmesi*, Yayınevi: belirsiz
- Tormey, S., (2015). *The End Of Representative Politics*, UK, Polity Press
- Tormey, S., (2021). *The Contemporary Crisis of Representative Democracy*, Parliament of Australia Erişim adresi: https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Senate/Powers_practice_n_procedures/pops/Papers_on_Parliament_66/The_Contemporary_Crisis_of_Representative_Democracy

- Toubis, M., (2004). *Athens*, Greece, Toubi's
- Touraine, A., (1997). *Demokrasi Nedir*, İstanbul, YKY
- TUIK, (2019). *Hanehalkı_Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*. Erişim adresi:
http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1028
- TUIK, (2020). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*. Erişim adresi:
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210>
- Turan, İ., (1986). *Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baskı Grupları ve Sendikalar*. İstanbul, TDS
- Uslu, A., (2015). *Siyaset Bilimi*. İstanbul, Yordam
- Uygun, O. (2003). *Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları*. İstanbul, İnkılâp
- Uygun, O., (2014). *Demokrasi*. 2. Baskı. İstanbul, Onikilevha
- Uygun, O., (2017). *Demokrasi*. 3. Baskı. İstanbul, Onikilevha
- Voltaire, (2006). *Voltaire's Philosophical Dictionary*. (EBook # 18569) Erişim adresi:
Gutenberg.org/files/18569/18569-h/18569-h.htm Erişim tarihi: 12.06.2006
- Wallerstein, I., (2014). *Dünya- Sistemleri Analizi*. 3. Baskı. Çev.: Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy, İstanbul, BGST
- Willhelm, A., G., (2000). *Democracy in the Digital Age*. New York, Routledge
- Wrena, A., Mcelwain, Kenneth M., (2011). *Voters and Parties*. The Oxford Handbook of Political Science, DOI: 10.1093/oxford/9780199604456.013.0019
- Write To Them, (2020). *Write to your politicians*. Erişim adresi: <https://writetothem.com>

Yargıtay, (2021). *Faaliyette Olan Siyasi Partiler*. Erişim adresi:

<https://www.yargitaycb.gov.tr/documents/ek1-1623239700.pdf>

Yetiş, M. (1999). *Antik Atina'da Demokrasinin Gelişimi: Soloncu Pasif Devrimden*

Peisistratos'un Tiranlığına. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Dergisi Cilt:54

Yücel, H.Â., (1944). *Türk Hukuk Lûgati*, Ankara, Türk Hukuk Kurumu

SİYASİ PARTİLER ve E- DEMOKRASİ

ÖZET

Çalışmada temsili demokrasinin yaşadığı krizin sonucu olarak doğrudan demokrasinin kurumlarının yükselişe geçmesi ve yarı-doğrudan demokrasiyi hedefleyen yeni dijital siyasi partilerin e-demokrasi uygulamaları incelenmektedir. Temsili demokrasi uygulanan ülkelerde parti üyeliklerinde, oy kullanma oranlarındaki düşüşler ve temsili demokrasinin krizi istatistiki verilerle teyit edilmektedir. Günümüzün demografik ve coğrafi şartlarının doğrudan demokrasi kurumlarının uygulanması için yeterli olmadığı eleştirisine karşı yarı-doğrudan demokrasinin bilgi iletişim teknolojilerini kullanan siyasi partiler tarafından uygulanabileceğine dair örnekler verilmektedir. Geleneksel siyasi partiler temsili demokrasinin kurumları olarak gösterilirken artık yeni dijital siyasi partiler de hem temsili demokrasinin hem de yarı-doğrudan demokrasinin kurumları olarak gösterilmektedir. Yeni partiler temsil ilişkisini zayıflatıp, katılımcılığı çoğaltmaktadırlar. Vatandaş düzenli aralıklarla vekalet verip izleyici kalmak yerine elektronik portallarda istediği zaman karar mekanizmalarına katılım sağlayabilmektedir. Böylece siyasi partiler hem temsili demokrasinin hem de yarı-doğrudan demokrasinin beraber uygulanabileceği melez organizasyonlar haline evrilmektedirler. Örnek olarak Podemos, 5YH ve Korsan Parti gibi dijital platformlar üzerinden katılımcı ve yarı-doğrudan siyaset uygulamalarını gerçekleştiren yeni siyasi partiler incelenmektedir. Dijital siyasi partiler, oluşturdukları portallar üzerinden üyelerinin siyasa üretimine katılımını sağlamaktadırlar. Portallar üzerinden uygulanan teknikler: e-müzakere, e-danışma, e-gündem, e-bütçe, e-oylama ve ön seçim olarak deneyimlenmektedir.

Bu çalışmada Ankara evreninde 475 kişilik örneklemden oluşan bir anket uygulanmıştır. Ankete cevap verenlerin temsili demokrasi uygulamalarını yetersiz buldukları, yarı-doğrudan demokrasiye olumlu baktıkları, bilgi iletişim teknolojilerinin siyasette uygulanabileceği düşüncesinde oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır. Yarı-doğrudan demokrasinin internet üzerinden uygulanabileceği tezine ise tereddütle yaklaştıkları sonucu çıkmıştır. Anket katılımcılarının, doğrudan demokrasinin kurumlarına ve bilgi iletişim teknolojilerinin siyasete uygulanmasına olumlu bakmalarına rağmen internet üzerinden yarı-doğrudan demokrasi uygulanması modelinde tereddüt etmelerinin, Türkiye’de bu konuda bir siyasi deneyim yaşanmamasından ve dünyadaki e-

demokrasi uygulamaları hakkında yeterli bilgiye sahip olunmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

2020 yılı içerisinde Türkiye’de 28 yeni siyasi parti kurulmuştur ve bu partiler dijital çağın getirdiği bazı yenilikleri (üye kaydı, üyelerin öneri iletmeleri gibi) uygulamakla beraber hiçbiri katılımcı portallara sahip değildir ve dijital platformlar üzerinden üyelerinin siyasi karar alma süreçlerine katılmalarına olanak sağlamamaktadırlar. Sonuç olarak Haziran 2021 itibariyle; yeni kurulan partiler ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde grubu bulunan eski partiler de dahil olmak üzere Türkiye’de yarı-doğrudan demokrasiyi, katılımcılığı, yatay yapılanmayı ve e-demokrasiyi uygulayan bir dijital parti bulunmamaktadır.

Covid salgınının gerektirdiği hijyenik tedbir uygulamaları nedeniyle dünya genelinde e-demokrasinin, dijital siyasetin, yüz yüze siyasete tercih edileceği öngörülebilir. Bu nedenle dünya genelinde ülkelerin ve partilerin alt yapılarını dijitalleşmeye yönelik olarak geliştirmeleri ve siyasi partiler kanunlarının siyasetin dijitalleşmesine yönelik olarak esnetilmesi gerekmektedir. Yüzyılın bundan sonraki çeyrekleri e-demokrasi uygulamaları için hazır olmalıdır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Doğrudan Demokrasi, Yarı-doğrudan Demokrasi, Temsili Demokrasi, Elektronik Demokrasi, E-Demokrasi, Yatay Demokrasi, Dijital Parti, Katılımcılık, Şeffaflık, Beş Yıldızlı Hareket, Covid, Salgın

POLITICAL PARTIES AND E-DEMOCRACY

ABSTRACT

In this thesis; the rise of direct democracy forms and crisis of representative democracy and e-democracy applications of digital political parties are analysed. The membership ratio of political parties and voting turnout in political elections decrease and this decline is confirmed by statistics. It is argued that the big populations and geographical problems cause direct democracy impossible to apply but the application of information communication technologies by new digital parties make semi-direct democracy possible. Indirect relation between political parties and members decreases. People do not wait the next elections to vote and instead of it they participate to political decisions through digital party portals whenever they want. Thus political parties are evolved to hybrid organizations where representative democracy and semi-direct democracy forms are practiced together. Digital political parties such as Podemos, 5SM and Pirate Parties are given as examples. They use digital democracy techniques such as e-negotiation, e-consulting, e-agenda, e-budgeting, e-voting and online primary elections through their portals.

We realized a survey on 475 people in Ankara-Turkey and analyzed that people evaluate representative democracy as insufficient and semi-direct democracy positively and believe that information communication technologies can be used in politics for direct democracy. Although people affirm the forms of direct democracy and application of internet to politics they hesitate over electronic democracy. We evaluate that inexperience of digital politics in Turkey and illiteracy about e-democracy practices in the world cause this hesitation.

In Turkey, 28 new political parties are established in 2020. These new parties use some technological applications such as 'agenda proposals of members, membership registration' but neither of them have digital participation portals and do not create an opportunity for their members to participate in political decisions. Also old political parties which establish groups in Turkish National Assembly do not have digital portals for their members' participation. As a result; there is not a digital party in Turkey as of June 2021 which applies semi-direct democracy, participation and horizontalism for their members.

We estimate that Covid pandemia requires hygienical precautions and for that reason digital politics may be preferred to face to face politics all over the world. Therefore countries and political parties have to upgrade their infrastructure for digitalization and laws of political parties have to be arranged according to digitalization of politics. Next quarters of this century have to be ready for e-democracy applications.

KEY WORDS: Direct Democracy, Semi-direct Democracy, Representative Democracy, Electronic Democracy, E-Democracy, Digital Party, Participation, Transparency, Five Star Movement, Covid, Pandemi

EKLER

EK-1: ANKET FORMU

1- Cinsiyetiniz:

a) Kadın b) Erkek c) Diğer

2- Yaşınız: a) 18-26 b) 27-35 c) 36-45 d) 46-55 e) 56-65 f) 66 ve üzeri

3- Gelir düzeyiniz: a) 1000 TL ve altı b) 1001 – 2500 TL c) 2501- 4000 TL d) 4001-7500 TL e) 7501 – 10000 TL f) 10001 TL ve üzeri

4- Eğitim düzeyiniz: a) İlkokul b) Ortaöğretim c) Lise d) Üniversite e) Y.Lisans f) Doktora

5- Demokrasi halkın yönetimidir. a) Kesinlikle katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Kesinlikle katılmıyorum.

6- Demokrasi en doğru yönetim biçimidir. a) Kesinlikle katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Kesinlikle katılmıyorum.

7- Demokrasi için halkın doğrudan katılımı gereklidir. a) Kesinlikle katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Kesinlikle katılmıyorum.

8- Seçme ve seçilme hakkına sahip olmak demokrasi için yeterlidir. a) Kesinlikle katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Kesinlikle katılmıyorum.

9- Siyaseten vekalet verdiğimiz temsilcilerimizi tanıyoruz. a) Kesinlikle katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Kesinlikle katılmıyorum.

10- Demokrasi için temsilcilere vekalet vermek yeterlidir. a) Kesinlikle katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Kesinlikle katılmıyorum

11- Ülkemizde vatandaşın yönetime katılımı yeterlidir.. a) Kesinlikle katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Kesinlikle katılmıyorum.

- 12- Günümüzde siyasetin yapıldığı teknikler çağımıza uygundur. a) Kesinlikle katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Kesinlikle katılmıyorum.
- 13- Bilgi İletişim Teknolojileri-İnternet doğrudan siyasal katılım için kullanılabilir. a) Kesinlikle katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Kesinlikle katılmıyorum.
- 14- Siyasette temsilcilerimizin-vekillerimizin belirlenme sürecinde internet kanalıyla görüşlerimiz alınmalıdır. a) Kesinlikle katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Kesinlikle katılmıyorum.
- 15- Vatandaş kendisini yöneten kamu görevlilerinden hesap sorabilmelidir. a) Kesinlikle katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Kesinlikle katılmıyorum.
- 16- Vatandaş, seçtiği temsilcileri -vekilleri gerektiğinde görevlerinden geri çağırmak, azletmek hakkına sahip olabilmelidir
- 17- . a) Kesinlikle katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Kesinlikle katılmıyorum.
- 18- Siyasi partilerin programlarının belirlenme sürecine vatandaş internet üzerinden dahil olabilir. a) Kesinlikle katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Kesinlikle katılmıyorum.
- 19- Siyasi partiler, yasama sürecinde üyelerinin görüşlerini almalıdır. a) Kesinlikle katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Kesinlikle katılmıyorum.
- 20- Vatandaşlar belirli sayıda imza toplayarak yasa önerebilmelidir. a) Kesinlikle katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Kesinlikle katılmıyorum.

21- Vatandaşlar belirli sayıda imza toplayarak referendum önerebilmelidir.

- a) Kesinlikle katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum
e) Kesinlikle katılmıyorum.

22- Ülkemizdeki temsili demokrasi modeli yeterlidir. a) Kesinlikle katılıyorum

- b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Kesinlikle katılmıyorum.

23- Günümüzde doğrudan demokrasi imkansızdır. a) Kesinlikle katılıyorum

- b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Kesinlikle katılmıyorum.

24- Ülkemizde internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir.

- a) Kesinlikle katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e)
Kesinlikle katılmıyorum.